

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2016

2

HISTORY

Journal of the University of Latvia

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

Journal of the University of Latvia

HISTORY

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2016/2

Journal of the University of Latvia

HISTORY

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” ir žurnāla
“Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki” turpinājums.
Šis laidniens ir minētā žurnāla 97. numurs.

“Journal of the University of Latvia. History” is a continuation of
the journal “History of Latvia. Modern and Contemporary Period”.
The current journal is the 97th volume of the series.

LU Akadēmiskais apgāds

Dibinātājs

Latvijas Universitāte

Reģistrācijas numurs 90000076669

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” ir žurnāla “Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki” turpinājums. Šis laidieni ir minētā žurnāla 97. numurs.

Galvenais redaktors **Jānis Taurēns**, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Redakcijas kolēģija:

Inesis Feldmanis, *Dr. habil. hist.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks

Aleksandrs Ivanovs, *Dr. hist.*, Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes profesors

Ēriks Jēkabsons, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors

Valda Kļava, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētā profesore, VFF dekāne

Andris Levāns, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Silviu Miloju, *Dr. habil. hist.*, Valahijas Universitātes Targovistē profesors, Rumānijas Ziemeļu un Baltijas studiju asociācijas prezidents

Andrijs Rukass, *Dr. hist.*, Tarasa Ševčenko Kijevas Nacionālās universitātes Vēstures fakultātes asociētais profesors

Inese Runce, *Dr. hist.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece

Aivars Stranga, *Dr. habil. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors

Andris Šnē, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Jānis Taurēns, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Jons Vaičēnonis, *Dr. hist.*, Vitauta Dižā Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Antonijs Zunda, *Dr. habil. hist.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks

Literārā redaktore **Gita Bērziņa**

Angļu valodas teksta redaktore **Andra Damberga**

Maketētāja **Andra Liepiņa**

Vāka dizainu veidojusi **Baiba Lazdiņa**

Adrese

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture”

LU Vēstures un filozofijas fakultāte

Telefons: +371 67033825

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, Latvija, LV-1585

Visi žurnāla raksti ir recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

Par publicēšanai nepieņemtiem manuskriptiem redakcija paskaidrojumus nesniedz.

Žurnāla interneta vietne:

<http://www.lu.lv/apgads/izdevumi/elektroniskie-izdevumi/>

[zurnali-un-periodiskie-izdevumi/vesture-history/](http://www.lu.lv/apgads/izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/vesture-history/)

© Latvijas Universitāte, 2016

ISSN 2500-9621

Established by the University of Latvia
University of Latvia
Registration No. 90000076669

“Journal of the University of Latvia. History” is a continuation of the journal “History of Latvia. Modern and Contemporary Period”. The current journal is the 97th volume of the series.

General Editor **Jānis Taurēns**, *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Editorial Board:

Inesis Feldmanis, *Dr. habil. hist.*, Leading Researcher, Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia

Aleksandrs Ivanovs, *Dr. hist.*, Professor, Faculty of Humanities, University of Daugavpils

Ēriks Jēkabsons, *Dr. hist.*, Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Valda Kļava, *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Dean of the Faculty of History and Philosophy

Andris Levāns, *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Silviu Miloiu, *Dr. habil. hist.*, Professor, Valahia University of Targoviste, President, The Romanian Association for Baltic and Nordic Studies

Andrij Rukkas, *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Inese Runce, *Dr. hist.*, Leading Researcher, Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia

Aivars Stranga, *Dr. habil. hist.*, Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Andris Šnē, *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Jānis Taurēns, *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Jonas Vaičėnonis, *Dr. hist.*, Professor, Faculty of Humanities, Vytautas Magnus University

Antonijs Zunda, *Dr. habil. hist.*, Leading Researcher, Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia

Literary editor **Gita Bērziņa**

English language editor **Andra Damberga**

Layout **Andra Liepiņa**

Cover design **Baiba Lazdiņa**

Address

“Journal of the University of Latvia. History”

Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Tel.: +371 67033825

Aspazijas bulvāris 5, Riga, Republic of Latvia, LV-1585

All the papers published in the present volume have been subject to the blind peer review.

No part of the volume may be reproduced in any form without the written permission of the publisher.

When quoting, the reference to the original publication is mandatory.

Editorial staff does not comment articles rejected for publication.

Free access:

<http://www.lu.lv/apgads/izdevumi/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/vesture-history/>

© University of Latvia, 2016

ISSN 2500-9621

Saturs / Contents

Redaktora sleja / Editorial	9
Raksti	
Articles	11
Guntis Vāveris	
Organizētā sporta kustības vēsture Rīgā: Baltijas Olimpiskās komitejas darbība un Otrās Viskrievijas olimpiādes norise (1911–1915) <i>History of Organised Sports Movement in Riga: Activities of Baltic Olympic Committee and Second All-Russia Olympics (1911–1915)</i>	13
Andrejs Gaņins	
Bijušie Krievijas armijas Ģenerālštāba akadēmijas beidzēji Sarkanajā armijā pilsoņu kara laikā: pārtikas spekulācijas Latvijā 1919. gadā <i>Graduates of Russian General Staff Academy in the Red Army During the Civil War: Food Speculations in Latvia in 1919</i>	28
Aivars Stranga	
Saimnieciskā dienesta likums. 1940. gada 28. maijs <i>Law on Economic Service, May 28, 1940</i>	36
Kristaps Pildiņš	
Militāri politiskais stāvoklis Zemgalē no 1919. gada 3. jūlija līdz 8. oktobrim <i>Military-Political Situation in Zemgale from July 3 until October 8, 1919</i>	49
Ginta Ieva Bērziņa	
Latvijas un Spānijas attiecības (1936–1940): Spānijas pilsoņu kara konteksts <i>Relations Between Latvia and Spain (1936–1940) in the Context of Spanish Civil War</i>	68
Elīna Rasnace	
Latvijas un Somijas kultūras sakari (1918–1940) <i>Cultural Connections Between Latvia and Finland (1918–1940)</i>	89

Dariusz Słapek	
<i>Parmularii et cetera...</i> On sources, silence of law and nature of the supporters of gladiatorial fights in Rome during the Republic and Early Empire	
<i>Parmularii et cetera... Par avotiem, likumu klusēšanu un gladiatoru cīņu atbalstītāju raksturu Romā Republikas un Agrās Impērijas laikā .....</i>	101
Kārlis Konrāds Vē	
Romans of the 3 rd Century B.C. in Front of the Goddess Victoria and her Temple: From Mortar and Stones to Collective Destiny	
<i>Romieši, dievieta Viktorija un tās templis 3. gadsimtā pirms mūsu ēras: no akmens un javas uz kopīgu likteni .....</i>	123
Nadīna Rode	
Latvieši Ķīnā 1918–1940. Harbinas piemērs	
<i>Latvian Diaspora in China 1918–1940. Harbin Example .....</i>	145
Vēstures avoti	
Sources of History	161
Ēriks Jēkabsons	
Stāvoklis Latgalē 1920. gada februārī: Amerikas Sarkanā Krusta ierēdņa Deila Hotona redzējums	
<i>Situation in Latgale in February 1920: Vision of American Red Cross Official Dale Houghton .....</i>	163
Recenzijas	
Reviews	191
Raimonds Cerūzis	
Dubults ieguldījums vācbaltiešu politiskās vēstures “pēdējās nodaļas” aizpildīšanā.	
Recenzija par Ineša Feldmaņa sastādīto avotu krājumu “Vācbaltieši Latvijā (1918–1941)” un grāmatu “Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)”	193
Nekrologs	
Obituary	197
Jānis Taurēns	
In Memoriam. Ļubovas Ziles piemiņai	199
Ziņas par autoriem	
About Authors	201

Godātie lasītāji!

Jaunajā formātā dienas gaismu ieraudzījis mūsu žurnāla otrais numurs. Ir notikušas izmaiņas redakcijas kolēģijā – tā ir paplašināta ar vairākiem Vēstures un filozofijas fakultātes profesoriem, un tajā iekļauti arī citu Latvijas un ārvalstu zinātnisko institūciju pārstāvji. Šis process turpināsies.

Par sasniegumu uzskatāma divu ārvalstu autoru laipnā piekrišana publicēties mūsu žurnālā. Īpašs prieks arī par senās Sorbonas Universitātes doktora Kārļa Konrāda Vē – mūsu fakultātes bakalaura programmas absolventa – panākumiem un, protams, nozīmīgs žurnāla ieguvums ir viņa raksts par reliģiju un sabiedrību Senajā Romā.

Šajā numurā vērība pievērsta plašam problēmu lokam – no anti-kās Romas vēstures līdz starpkaru perioda Latvijai. Latvijas vēstures tematikā profesors Aivars Stranga publicējis pēdējo rakstu sērijā par Ulmaņa autoritārā režīma noslēguma posma politiku ekonomikas un darbaspēka izmantošanas jomā. Krievijas vēsturnieks Andrejs Gaņins pievērsies nelielai, bet raksturīgai epizodei, kas atklāj korupciju un cīņu par varu 1919. gadā – boļševiku valdīšanas laikā Latvijā. Doktorants Guntis Vāveris debitējis ar rakstu par olimpisko kustību Latvijā, paša vārdiem, atspoguļojot “organizētās sporta kustības fenomenu plašākā kontekstā”. Savu artavu žurnālam snieguši arī jaunie vēsturnieki – maģistri Kristaps Pildiņš un Elīna Rasnace pievērsušies attiecīgi militāri politiskajai situācijai Zemgalē liktenīgā 1919. gada vasarā un Latvijas un Somijas kultūras sakariem starpkaru periodā.

Numurā publicētais vēstures avots, par ko pateicamies profesoram Ērikam Jēkabsonam, parāda Latgales militāri politisko un sociālo situāciju – stāvokli slimnīcās un nespējnieku patversmēs ASV Sarkanā krusta ierēdņa skatījumā 1919. gadā.

Cita interesanta numura tēma ir latvieši ārpus Latvijas. Maģistrantūras studente Ginta Ieva Bērziņa pētījusi npublicētos avotus par Latvijas valstspiederīgajiem Spānijas pilsoņu karā un rūpēm, ko šis karš sagādāja Latvijas diplomātijai. Nadīna Rode pievērsusies latviešu dzīvei un darbam starpkaru perioda Ķīnā, konkrēti, Harbinas pilsētā.

Vispārīgās vēstures laukā bez jau minētā Kārļa Konrāda Vē pētījuma publicējam profesora Dārjuša Slapeka rakstu par gladiatoru cīņām Senajā Romā ne tikai kā sporta un izklaides, bet arī sociālu, varas attiecību un reliģisku fenomenu (D. Slapeks strādā Marijas Kiri-Sklodovskas Universitātē Polijā).

Numurā publicēta arī asociētā profesora Raimonda Cerūža recenzija par profesora Ineša Feldmaņa pētījumiem un dokumentu krājumu Latvijas vācbaltiešu vēstures izpētes jomā. Ceram uz lielāku zinātniskās sabiedrības atsaucību plašā zinātniskās literatūras klāsta recenzēšanā.

Šī gada vasarā mūs sasniedza skumjā vēsts par žurnāla "Latvijas Vēsture" dibinātājas un redaktores, vēsturnieces un sabiedriskās darbinieces Ļubovas Ziles aiziešanu mūžībā. Publicējam nelielu atskatu uz viņas ilgo mūžu un ieguldījumu vēstures zinātnē.

2017. gadā esam paredzējuši izdot divus žurnāla numurus. Tajos ceram paplašināt pētāmo problēmu loku, papildus esošajām tēmām pievērsties viduslaiku un aizvēstures tematikai. Ceram uz mūsu tradicionālo autoru atsaucību un jaunu autoru piesaistīšanu.

Novēlu mūsu lasītājiem laimīgu un panākumiem bagātu jauno gadu!

Jānis Taurēns

Raksti

Articles

Organizētā sporta kustības vēsture Rīgā: Baltijas Olimpiskās komitejas darbība un Otrās Viskrievijas olimpiādes norise (1911–1915)¹

History of Organised Sports Movement in Riga: Activities of Baltic Olympic Committee and Second All-Russia Olympics (1911–1915)

Guntis Vāveris, *Mg. hist.*

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva

Fondu analītikas un uzziņu sistēmas nodaļas galvenais arhivists

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktors

Latvijas Valsts vēstures arhīvs

Slokas iela 16, Rīga, LV-1067

E-pasts: guntis.vaveris@arhivi.gov.lv

Raksts sniedz ieskatu Latvijas sporta vēstures mazāk zināmajās lappusēs, tajā raksturota organizētā sporta attīstība Rīgā līdz Pirmajam pasaules karam un atklāta mūsdienās tikpat kā aizmirstās Baltijas Olimpiskās komitejas darbība un Otrās Viskrievijas olimpiādes norise 1914. gada jūlijā. Komitejas izveide un olimpiādes norise ārpus sportiskām ambīcijām ļauj izvērtēt sportu kā modernajam laikmetam raksturīgu, iepriekš nebijušu parādību pilsētas vidē, palīdzot labāk izprast 20. gadsimta sākuma sabiedrību un tās attiecības ar sportu. Tāpat rakstā ieskicētas konkrētās tēmas izpētes perspektīvas, kurām vēsturnieki līdz šim pievērsuši ļoti minimālu uzmanību.

Atslēgvārdi: sports, Rīga 20. gadsimta sākumā, Baltijas Olimpiskā komiteja, Otrā Viskrievijas olimpiāde, sportisti.

The article provides an insight into the less known aspects of Latvian sports history – the foundation and activities of Baltic Olympic Committee and Second All-Russia Olympics, held in Riga in July 1914. In this article, the author reviews foundation, operation of Baltic Olympic Committee and the Olympics held in Riga in the context of sport as a modern age phenomenon and a feature of the modern Riga in the early 20th century.

Keywords: sports, Riga in the early 20th century, Baltic Olympic Committee, Second All-Russia Olympics.

Tēmas izpēte historiogrāfijā

Olimpiskā gada laikā, kamēr liela daļa sabiedrības ik dienu seko Latvijas olimpiešu un paraolimpiešu startiem spēlēs Riodežaneiro, allaž daļa līdzjutēju ielūkojas Latvijas sporta vēstures lappusēs, meklējot un kontekstā ar tagadējo sportistu panākumiem komentējot pagātnes sasniegumus Latvijas sportā. Mūsdienu patērētājsabiedrībai tik ļoti raksturīgajā izklaides industrijā sports ir ieņēmis pastāvīgi klātesošu un nozīmīgu lomu, tādēļ uz aktuālo sporta norišu fona ir vērts atgādināt par zināmām un mazāk zināmām Latvijas sporta vēstures lappusēm.

Ši neapšaubāmi perspektīvā izpētes joma pārsteidzošā kārtā ir nonākusi sporta žurnālistu, olimpiskās kustības pētnieku un bijušo sportistu – vēstures entuziastu pārziņā, kuri publicējuši un turpina publicēt ne mazumu interesantu rakstu, brošūru un grāmatu (tiesa, dažādas kvalitātes). Turpretī akadēmisku pētījumu no profesionālu vēsturnieku puses Latvijas sporta vēstures tematikā joprojām trūkst. Kaut kādu iemeslu pēc sporta vēsture pagaidām palikusi ārpus akadēmisku pētījumu loka² – varbūt tādēļ, ka vēsturnieki ir aizņemti ar citu jautājumu izpēti, varbūt intereses trūkuma dēļ. Šādu situāciju daļēji noteikušas tradīcijas jomas izpētes historiogrāfijā – kopš 20. gadsimta 60.–70. gadiem latviešu trimdas sporta žurnālisti pirmie plašāk pievērsušies sporta vēsturei un netiešā polemikā ar kolēģiem Padomju Latvijā vēstures apcerējumos centušies skaidrot un iepazīstināt lasītājus ar sporta vēsturi.³

Līdz šim autori, kas rakstījuši par sporta vēsturi, publikācijās pievērsuši uzmanību sportistu panākumiem vai izcilām sporta personībām, plašāku laikmeta kontekstu allaž atstājot šo sportistu panākumu un rezultātu ēnā. Šajā rakstā mēģināts palūkoties uz sporta vēstures izpētes perspektīvām no vēsturnieka pozīcijām, pievēršot uzmanību organizētās sporta kustības fenomenam

plašākā kontekstā. Raksta mērķis ir, analizējot konkrētas organizācijas darbību un sporta sacensību norisi, izvērtēt sportu kā modernajam laikmetam raksturīgu, iepriekš nebijušu parādību pilsētas vidē, kas ļauj labāk izprast 20. gadsimta sākuma sabiedrību un tās attiecības ar sportu. Raksta hronoloģiskie ietvari izvēlēti, balstoties uz laiku, kad Rīgā norisinājās lielākās sporta sacensības līdz Pirmajam pasaules karam – Otrā Viskrievijas olimpiāde. Tās rīkošana bija uzticēta Baltijas Olimpiskajai komitejai (turpmāk – BOK) – organizācijai, kas pirmā spēra soļus olimpiskās kustības tradīciju iedzīvināšanā Latvijas teritorijā. Raksta autors ir centies ne vien raksturot BOK darbību un olimpiādes norisi, bet arī sporta kontekstā uzdot jautājumus, kas nav tieši saistīti ar sporta statistiku un uzvarētāju noteikšanu.

Raksta sagatavošanā izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva avoti (3. un 1799. fonda materiāli). Diemžēl arhīvā esošo dokumentu klāsts ir trūcīgs, tie atrodas izklausīdus dažādās lietās un galvenokārt satur vien atsevišķas ziņas par BOK darbību 1914.–1915. gadā (BOK paziņojumi tās biedriem, sarakste ar Vidzemes guberņas kanceleju). Būtisku papildinājumu arhīva dokumentiem sniedz iespieddarbi (sporta kalendāri, statūti), kuri pieejami Latvijas Sporta muzeja grāmatu un citu izdevumu krātuvē. Vērtīgas ziņas atrodamas arī latviešu periodikas izdevumos, kuri regulāri publicēja rakstus par sporta dzīvi Rīgā (piem., “Dzimtenes Vēstnesis”). Rakstu autori visdrīzāk bijuši sporta biedrību pārstāvji (piem., Vladis Brauns ir sporta biedrības “Hērakls” (1907) biedra Voldemāra Cekula (1887–1941) pseidonīms), tādējādi viņi bija labi informēti par sporta dzīves norisēm Rīgā un citviet. Kopumā avoti sniedz priekšstatu par BOK darbību un jautājumiem, kas saistīti ar Otro Viskrievijas olimpiādi un tās norisi.

Kaut arī par BOK darbību un olimpiādes norisi rakstījuši gan latviešu, gan

ārzemju autori (galvenokārt krievu valodā), olimpiādes norise un BOK nozīme aplūkota garāmeļot, aprobežojoties vien ar fakta konstatāciju, ka šāda komiteja ir eksistējusi un sporta sacensības notikušas. Latvijas sporta vēstures historiogrāfijā izceļami daži darbi kā piemēri. Trimdas autoru Viļa Čikas (1913–1989) un Gunāra Gubiņa (1925–1987) 1970. gadā publicētā darba “Latvijas Sporta vēsture. 1918–1944” nosaukums jau vien, pēc autoru domām, norāda uz būtiskākajiem Latvijas sporta vēstures posmiem. Sprotamu iemeslu dēļ autori trimdā vairāk pievērsās Latvijas Republikas laika un Otrā pasaules kara laika okupācijas režīmu sporta dzīves notikumiem, atstājot t. s. cara laiku sporta mantojumu starpkaru perioda sporta dzīves un panākumu ēnā. Šo tradīciju zināmā mērā turpināja arī nākamais apjoma ziņā iespaidīgais pētījums Latvijas sporta vēsturē. 2003. gadā izdotajā autoru kolektīva darbā “Latvijas Olimpiskā vēsture” neliela uzmanība BOK darbībai pievērsta saistībā ar 1912. gada olimpiskajām spēlēm Stokholmā, jo šajās spēlēs pirmoreiz startēja sportisti no Baltijas. Otrās Viskrievijas olimpiādes norises kontekstā pāris teikumos raksturota sacensību organizēšana un programma.⁴ Plašākais apraksts latviešu valodā par olimpiādes norisi pagaidām publicēts 2015. gadā izdotajā autoru kolektīva darbā “Rīga sporto gadsimtu griežos”, kur Latvijas Sporta muzeja vadošā pētniece Rita Apine (1951) apraksta olimpiādes norisi un sportistu sasniegtos rezultātus.⁵ Savukārt tai pašā gadā izdotajā sporta statistiķa Andra Staģa (1941) darbā “Latvijas vieglatlētikas vēsture (1897–1944)” sniegta detalizētas tabulas par latviešu sportistu rezultātiem olimpiādē.⁶

Rakstā izmantotie krievu pētnieku darbi būtiski neatšķiras no latviešu veikuma, jo arī tajos mēģināts aplūkot BOK darbību un Otrās Viskrievijas olimpiādes norisi kā daļu no Krievijas sporta un olimpiskās

kustības vēstures 20. gadsimta sākumā, tomēr galvenokārt uzsverot vien sportistu sasniegtos rezultātus un sacensību norises apstākļus.

Sports un sportists kā modernas lielpilsētas fenomens: Rīgas piemērs

Sporta vide. Pirmās organizētas sporta dzīves aizsākumu vēsmas saistāmas ar Rīgu kā Krievijas mērogā nozīmīgu ostu, kur bez izejvielām un precēm no Lielbritānijas, Vācijas un Zviedrijas pilsētā ienāca idejas un impulsi sporta dzīves attīstībai.⁷ Sākotnēji kā daļa no elitārās kultūras Rīgā un citās Baltijas pilsētās (piem., Jelgavā) sports ienāca “no augšas” – to popularizēja turīgāko un izglītotāko sabiedrības slāņu pilsoņi (gan vācbaltieši, gan latvieši), kuriem tas bija kļuvis par būtisku un pastāvīgu dzīvesveida nodarbi ikdienā un daļu no pašdisciplīnas izkopšanas. Elitārās latviešu sabiedrības sporta vēstures kontekstā jāpieņem, ka, piemēram, pirmais profesionālais latviešu arhitekts Jānis Frīdrihs Baumanis (1834–1891) bija azartisks vingrošanas kustības pārstāvis un Rīgas Vingrošanas biedrības (1862) biedrs.⁸ Savukārt cits izcils latviešu arhitekts Konstantīns Pēkšēns (1859–1928) ne tikai projektēja Otrās Rīgas riteņbraucēju biedrības (1886) velotreku, bet bija arī aktīvs šīs biedrības biedrs.⁹

Līdz Pirmajam pasaules karam Baltijā organizētā sporta pasākumi bija pilsētas videi raksturīgs fenomens, jo lauku apriņķos sports nebija izplatīts. Organizētā sporta attīstība dažādos Krievijas reģionos (ieskaitot arī pilsētas) bija ļoti margināla – no aktīvas sporta dzīves līdz pat pilnīgai neziņai par sportu kā nodarbi.¹⁰ Arī vietējā mērogā, neņemot vērā sporta pieaugošo popularitāti, vēstures literatūrā ir sastopami dažādi kuriozi. Piemēram, pirmajās maratona sacīkstēs Rīga–Jelgava 1904. gada 6. maijā uz Pontonu tilta policists esot

apturējis kādu dalībnieku “*puskailu, jokainā izskatā un apģērbā*”, domādams, ka tas izbēdzis no trako nama.¹¹

Rīgas industriālā un daudznacionālā vide 20. gadsimta sākumā radīja priekšnoteikumus, lai varētu veidoties un savā starpā sacensties dažādu nāciju sporta biedrības un esošo biedrību paspārnē izveidotās sporta sekcijas. Rīgā jau 20. gadsimta sākumā sports bija ieguvis plašu popularitāti dažādos sabiedrības slāņos un dažādās pilsētas daļās abpus Daugavai. Piemēram, vācbaltiešu sporta biedrība *Kaiserwald* (1903) līdz Pirmajam pasaules karam Mežaparkā bija iekārtojusi laikmetam atbilstošu augsta līmeņa sporta infrastruktūru – sporta spēļu laukumus, peldvietas un iespējas nomāt sporta rīkus (25 kap.).¹²

Kaut arī padomju okupācijas laika historiogrāfijā tika uzsvērts, ka “*sporta biedrības darbojās vācu baroni, krievu muižnieki un nacionālā buržuāzija, kura padarīja strādniecībai sportu nepieejamu augstās biedru dalības maksas dēļ*”,¹³ tomēr biedru dalības maksas gadā tai pašā biedrībā *Kaiserwald* bija vien 1 rublis.¹⁴ Tas teorētiski radīja iespējas sportot dažādām sociālām grupām pilsētā. Turpat blakus Čiekurkalnā strādnieki pulcējās kādā bijušā alus brūža telpās Čiekurkalna 8. šķērslinijā un iekārtoja sporta zāli svarcelšanai, kur uz zāģu skaidām izklātas grīdas strādnieki cilāja gan pašu gatavotas, gan pirktas svaru bumbas.¹⁵

Padomju historiogrāfijā uzsvērts, ka “*fiziskā kultūra un sports palīdzēja latviešu darbaļaudim norūdities cīņās pret šķiras ienaidniekiem un apspiedējiem*”.¹⁶ Atmetot šādas ideoloģiskas okupācijas režīma nodevas, sporta nodarbēm 20. gadsimta sākumā Rīgas daudznacionālajā, dažādu sociālo grupu vidē, piemēram, jau minētās *Kaiserwald* un Čiekurkalna svarcēlāju kontekstā, varēja būt arī cita motivācija – nepieciešamība pašapliecināties, vēlme sacensties un uzvarēt, kā arī sekot līdzī populārākajiem sporta veidiem. Britu sporta vēsturnieks Džons

Hjūsons (*John Hughson*) norāda, ka modernās pilsētas vidē 19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā sports no elitāras kultūras, kur apjūsmo kustību un ķermeņa skaistuma ideālus, pārtapa par instrumentu, kas veido sabiedrības grupu identitāti. Piemēram, Lielbritānijā futbola kontekstā, kad savstarpēji sacentās divu dažādu pilsētas daļu futbola komandas, attiecīgo pilsētas daļu iedzīvotāji izjuta lokālu piederību (*civic pride*) vietai,¹⁷ piemēram, industriālam rajonam, kurā citādi ikdienas dzīve ārpus futbola stadiona bija sociāli smaga.

Rīgas sporta sabiedrībā atbilstoši tradīcijām, zināšanām un finanšu iespējām attīstījās dažādi sporta veidi. Piemēram, Rīgā starp latviešu (domājams, ne tikai latviešu) strādniekiem attīstījās tādi sporta veidi, kuros noteicošā bija kustība un spēks (piem., riteņbraukšana, smagatlētika, futbols, daļēji vieglatlētika), nevis estētika vai specifiskas tehniskas zināšanas (piem., jāšana, vingrošana, burāšana). Riteņbraukšanas popularitātes kontekstā jāpiebilst, ka šī sporta veida attīstību sekmēja arī riteņu ražotņu klātbūtne Rīgā, no tām 20. gadsimta sākumā ievērojamākā bija Aleksandra Leitnera (1864–1923) velosipēdu un motorizēto spēkratu ražotne (1886).

Daudzo sporta biedrību skaits un to kāpums līdz Pirmajam pasaules karam (1900. gadā – 21 biedrība, bet 1914. gadā jau 70 biedrību,¹⁸ no tām Vidzemes guberņā – 51 biedrība)¹⁹ norāda uz sporta popularitātes pieaugumu un ilustrē rīdzinieku atsaucību jauniem, modernajā laikmetā radītiem idejiskiem strāvojumiem, kas piedāvāja atbilstoša dzīvesveida izvēli.

Sportists amatieris. Atšķirībā no mūsdienām, kur kopsoli ar attiecīgām uzņēmējdarbības nišām uz globālās sporta skatuves dominē profesionālais sports, 19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā, kaut arī ne bez līdzīgām iezīmēm ar mūsdienām, sportošanas ideāls tika saistīts ar amatierismu – veselīgu un lietderīgu nodarbi

no algota darba brīvajā laikā. Piemēram, Kanādā 20. gadsimta sākumā amatieru sporta organizācijas uzsvēra, ka amatieru sportam jābūt jaunatnes fiziskās attīstības sekmētājam, kur nauda vai jebkāda cita mantiska atbildība neapdraud tīru un brīvu savstarpēju sacensību (*freedom of contest*).²⁰

Amatierisma kritērijus tika mēģināts definēt arī starptautiskā līmenī. Starptautiskās Olimpiskās komitejas (turpmāk – SOK) kongresā Briselē 1902. gada janvārī tika izstrādāta Amatierisma harta (*La Charte de l'Amateurisme*), kurā deklarēts, ka sportists amatieris ir tāds sportists, kurš nekad nav: 1) piedalījies sacensībās par naudas balvu, 2) piedalījies sacensībās par jebkādu naudas vai citu materiālu atbildību, 3) par atbildību vadījis sporta nodarbības.²¹ Tomēr jau drīz sporta dzīves vadītāji Eiropā un Ziemeļamerikā atzina, ka, ņemot vērā atšķirīgas tradīcijas un sociālo stāvokli dažādās zemēs, ir ļoti grūti nonākt pie universālas amatiera sportista definīcijas.

Sporta biedrības “Amatieris” (1910) 1914. gada jūlijā izdotajā laikrakstā “Sports” teikts, ka sports radina cilvēkus, it īpaši jauniešus, pievērst uzmanību pašu fiziskajai attīstībai, nevis “*sēdēšanai pie smagu restorānos un putekļainās deju zālēs*”.²² Kā redzams, fiziskās sagatavotības veicināšanā būtiska bija godīga sportiska sacensība, kad savā starpā sacenšas līdzvērtīgi sportisti. Amatierismu arī sportistu nodarbes kontekstā labi ilustrē sporta biedrības “Marss” (1907) biedru saraksts, kur redzams plašs dažādu profesiju saraksts – būvuzņēmējs, dzelzs griezējs, galdnieks, kantorists, komijs, mašīnists, maiznieks, mehāniķis, podnieks, skolnieks, sulainis, tirgotājs u. c.²³ Sports sekmēja to, ka sporta spēļu laukumos vienkopus sanāca dažādu profesiju pārstāvji. Piemēram, sporta biedrības “Amatieris” futbola komandas sastāvu veidoja “*veikalu komiji, izsūtāmie, skolnieki un strādnieki*”.²⁴

Sporta biedrības apvienoja dažādu profesiju un amatu pārstāvjus, līdz ar to veidojās

piederības sajūta noteiktam sporta veidam, sportošanas ideāliem un pašai biedrībai. Darbība biedrībā – piedalīšanās sacensībās, organizējot sporta sacensības vai rūpējoties par infrastruktūras (piem., skrejceļu, treku, tribiņu u. c.) pilnveidi, veidoja izpratni par kopīgumu (*collective ownership*).²⁵ Piemēram, fotogrāfijās ar Rīgas sportistiem 20. gadsimta sākumā redzams, kā sportisti, kuru žaketes rotā daudzas izcīnīto godalgu nozīmītes un apbalvojumu lentes, lepni pozē kopbildei. Kopības sajūtu veidoja arī biedrības logotips, karogs un vienādi sporta tērpi, tādējādi sports sekmēja jaunu sabiedrības grupu veidošanos pilsētas vidē, kur noteicošais vienojošais elements bija sports un piederība konkrētai sporta organizācijai.

Sportists slavenība. Organizētā sporta sākumi un tā attīstība Rīgā ir viena no modernā laikmeta pazīmēm arī pilsētas izklaides dzīvē. Sporta sacensības bija ne tikai savstarpēja spēku pārbaude starp sportistiem, bet arī, palielinoties interesei, kļuva par daļu no sabiedrības izklaides, kas atsevišķus sportistus padarīja par slavenībām. Piemēram, smagatlēts Jānis Krauze (1893–1919), kurš pēc profesijas bija grāmatvedis un strādāja kādā no Ilģuciema alus brūziem, pateicoties panākumiem svarcelšanā, izpelnījās lielu popularitāti ne tikai Rīgā, bet arī citviet Krievijas Impērijā. Cits latviešu smagatlēts, ostas strādnieks Jūlijs Cīrulis, kļuva par vienu no pirmajiem profesionālajiem latviešu atlētiem Krievijā.²⁶ Smagatlētu sacensības tika rīkotas kā dažādu mākslu (piem., orķestra spēles u. c. priekšnesumu) pasākumu kopums. Rīgā par galveno arēnu šādiem pasākumiem noderēja Salomonska cirks, kur skatītājus izklaidēja latviešu, igauņu un citu tautību atlēti jeb *gladiatori* Georgs Hakenšmits (*Georg Haken-schmidt*, 1877–1968), Georgs Lūrihs (*Georg Lurich*, 1876–1920), Aleksandrs Abergss (*Aleksander Aberg*, 1881–1920) u. c.²⁷

Pilsētas vidē ar spēku un veiklību apveltītiem sportistiem (ne tikai minētajiem

smagatlētiem) sports radīja iepriekš nebijušas iespējas uzlabot materiālo stāvokli un statusu sabiedrībā.

Baltijas Olimpiskā komiteja un tās darbības starptautiskais konteksts

Komitejas izveide. 1911. gada 18. decembrī Rīgas viesnīcā *Imperial* sapulcējās 13 vietējo lielāko sporta biedrību pārstāvji un dibināja Baltijas Olimpisko komiteju.²⁸ Komitejas statūtos tika norādīts tās darbības mērķis – sporta attīstības un izplatības sekmēšana tās darbības apgabalā (Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas guberņā).²⁹ Jaunizveidotā organizācija bija kā Baltijas sporta dzīves tālākas attīstības un pārraudzības instruments, nosakot konkrētus standartus vietējām sporta biedrībām (piem., sacensību rīkošanas jautājumos) un veicinot savstarpēju sadarbību, kā arī komunikāciju ar Krievijas Olimpisko komiteju. BOK apvienoja dažādas sporta biedrības un arī tās biedrības, kuru paspārnē izveidojās sporta sekcijas, piemēram, 1914. gada pavasarī par biedru tika uzņemta Rēveles (Tallinas) atturības biedrības *Valvaja* sporta sekcija (1903).³⁰

BOK valdi veidoja lielāko Baltijas (triju guberņu) sporta biedrību pārstāvji. Komitejas juridiskā adrese bija Aleksandra iela 89/1 (tag. Brīvības iela), bet par komitejas pirmo valdes priekšsēdētāju kļuva sporta biedrības *Union* (1897) valdes loceklis Arnolds Karls Lindemūts (*Arnold Karl Lindemuth*, 1880–?). Baltijas Olimpiskā komiteja iekļāvās tai pašā gadā nodibinātās Krievijas Olimpiskās komitejas struktūrā kā šīs komitejas apakškomiteja.³¹ BOK izveide pāris mēnešus pirms V olimpiskajām spēlēm Stokholmā (tās tika atklātas 1912. gada 5. maijā) saistījās ar Baltijas sporta organizāciju cerību sekot Somijas Olimpiskās komitejas (*Suomen Olympiakomitea*) piemēram,³² kura tika dibināta četrus gadus

iepriekš – 1907. gada 2. decembrī, un tā paša gada SOK komitejas 9. sesijā Hāgā tā tika uzņemta par SOK locekli. Pāris mēnešus vēlāk Somijas sportisti pirmoreiz piedalījās IV olimpiskajās spēlēs Londonā, startējot kā daļa no Krievijas Impērijas, bet ar atsevišķu delegāciju.

Olimpiskās komitejas Eiropā 20. gadsimta sākumā. Krievijas Olimpiskā komiteja tika dibināta vēlāk³³ nekā Somijas – vien 1911. gadā, tādēļ turpmākajos gados starp abām komitejām veidojās saspilētas attiecības. Somijas piemērs nebija unikāls, jo 1912. gada spēlēs ar savu komandu vēlējās piedalīties arī Bohēmija, kas bija daļa no Austroungārijas impērijas un kas olimpisko debiju bija piedzīvojusi jau 1900. gadā Parīzē. Te gan jāpiebilst, ka jau pirmajās atjaunotajās olimpiskajās spēlēs 1896. gadā Austroungārija piedalījās ar divām komandām – Austriju un Ungāriju. Olimpiskajās spēlēs pirms Pirmā pasaules kara vienas valsts sastāvā, bet ar atsevišķām komandām piedalījās Britu Impērijas daļas – Austrālija, Dienvidāfrika, Indija, Kanāda u. c.

Atsevišķos gadījumos, piemēram, kad Somijas un Bohēmijas Olimpiskā komiteja vēlējās startēt ar savām komandām, radās vairākas organizatoriskas problēmas ar politisku pieskaņu, piemēram, kādā alfabēta secībā atklāšanas parādē jāiet delegācijām vai kurš karogs jāuzvelk, godinot sacensību uzvarētāju. Somija spēļu atklāšanas ceremonijā nevēlējās iet aiz Krievijas sportistu delegācijas, jo pēc latīņu alfabēta tai pienācās iet pirms Krievijas delegācijas. Politisko zemtekstu spriedzi SOK centās mazināt ar tās prezidenta Pjēra de Kubertēna (*Pierre de Coubertin*, 1863–1937) diplomāta prasmēm. Sarunu ceļā P. de Kubertēns uzsvēra, ka olimpiskās spēles vispirms reprezentē “no politiskās ģeogrāfijas tālu esošu, bet nenoliedzami pastāvošu sporta ģeogrāfiju”,³⁴ kas bija pamatā lēmumam ļaut startēt Somijai ar atsevišķu komandu. Līdzīgu vēlmi izteica horvāti, bet SOK lūgumu noraidīja,

šajā gadījumā uzsverot abu iepriekšminēto zemju īpašo autonomijas statusu, un horvātu gadījumā tika norādīts, ka viņu vēlmei nav nekādu stabilu pamatu.³⁵

Kā redzams, jau 20. gadsimta sākumā skaidri iezīmējās, ka lielu sporta sacensību rīkošana ir nesaraujami saistīta ar starpvalstu un valstu iekšējām politiskajām peripetijām nacionālo jautājumu kontekstā. Somijas piemērs, kā arī sarežģītās politisko un nacionālo jautājumu attiecības starp Krievijas valsts administrāciju un nacionālajām kopienām Baltijā radīja gaisotni, kurā nebija nekādu izredžu, ka Krievijas Olimpiskā komiteja ļaus Stokholmā piedalīties atsevišķai Baltijas guberņu komandai. Tādējādi komitejas galvenais uzdevums, sagaidot olimpiskās spēles Stokholmā, bija darboties kā starpniekam starp Krievijas Olimpisko komiteju un gādāt, lai Baltijas sporta biedrības laikus iesniegtu komitejai dalībnieku pieteikuma sarakstus.³⁶

1912. gada olimpisko spēļu atklāšanas ceremonijā Krievijas delegācijas sastāvā gājienā piedalījās 33 sportisti no Baltijas, bet kopumā delegācijā no 169 sportistiem 46 bija no Baltijas guberņām. Sākotnējā iecere valkāt īpašas atšķirības zīmes – zilas krāsas cepures³⁷ – palika nerealizēta. Pirmais tik plaša mēroga starptautiskais starts, izņemot Haralda Blaua (1880–1945) izcīnīto bronzas godalgu šaušanā pa māla baložiem, sagādāja maz prieka brīžu un rādīja Baltijas sportistu sagatavotību starptautiskajā fonā. Trimdas autori norādīja, ka “uz Stokholmas spēļu laiku Latvijā un Igaunijā bija vēl uz samērā zemas pakāpes”.³⁸ Vērtīgākais ieguvums no dalības spēlēs Stokholmā bija pieredze, ko uzsvēra arī pašas sporta biedrības. Piemēram, biedriba “Marss”, nosūtot sportistus, nemaz necerēja iegūt godalgas, bet uzsvēra, ka dalība pirmoreiz tik lielās sporta sacensībās ļautu “mūsu sportsmeņiem tur daudz mācīties no citu tautu sportsmeņiem”.³⁹

Neveiksmīgs bija arī visas Krievijas delegācijas sportistu starts olimpiskajās spēlēs

Stokholmā – vien divas sudraba un trīs bronzas medaļas (neskaitot Somijas sportistu panākumus) bija iemesls Krievijas sporta dzīves vadītājiem pieņemt lēmumu jau laikus sagatavoties startam nākamajās olimpiskajās spēlēs, kurām 1916. gadā bija jānotiek Berlīnē.

Baltijas Olimpiskā komiteja un Otrā Viskrievijas olimpiāde

Rīkošanas tiesības. Pēc spēlēm Stokholmā BOK aktīvi iesaistījās sporta dzīves organizēšanas pasākumos ne tikai Baltijas, bet arī visas valsts mērogā. Krievijas Olimpiskā komiteja, izvērtējot savas komandas neveiksmīgo startu, jau laikus lēma par sagatavošanās pasākumiem startam nākamajās olimpiskajās spēlēs. Tika paredzēts katru gadu rīkot valsts mēroga sporta sacensības jeb internās olimpiskās spēles, kuras norisinātos atbilstoši starptautiskajiem noteikumiem un sporta veidu disciplinām, kas paredzētas Berlīnē. Pirmā Viskrievijas olimpiāde notika Kijevā 1913. gada augustā.

Nākamo spēļu norises vietas izvēlē būtiska nozīme bija 2. Rīgas riteņbraucēju biedrības valdes priekšsēdētāja Teodora Rozentāla (?–1915) iniciatīvai panākt to, ka spēļu rīkošanu uztic BOK.⁴⁰ T. Rozentāla un citu domubiedru motivācija uzņemties šādu sarežģītu uzdevumu bija saistīta ar pārliecību, ka veiksmīgi noorganizēta olimpiāde vairos BOK prestižu gan vietējā, gan starptautiskā līmenī. Tas, iespējams, pavērtu lielākas cerības sekmēt to, lai, pretēji Stokholmas spēlēm, Berlīnes spēlēs atsevišķi no Krievijas komandas startētu ne tikai Somijas, bet arī Baltijas delegācija. Tāpat Viskrievijas olimpiādes rīkošana Rīgā ļautu BOK statūtos iekļautos uzdevumus ātrāk realizēt praksē un sekmētu sporta attīstību Baltijas guberņās.

Pārstāvot Baltijas sporta dzīves tālākās attīstības intereses, Krievijas Olimpiskajā

komitejā darbojās vairāki vietējo Baltijas sporta organizāciju valžu pārstāvji, tostarp arī BOK valdes priekšsēdētājs A. Lindemūts.⁴¹ It īpaši Baltijas pārstāvju klātbūtne sporta dzīves organizēšanas pasākumos pieauga pēc Pirmās Viskrievijas olimpiādes Kijevā 1913. gadā, kurā veiksmīgi startēja sportisti no Baltijas. Vietējā prese latviešu valodā pat rakstīja, ka sasniegtajiem panākumiem būtu jābūt stimulam Baltijas pārstāvjiem tiekties pēc lielākas ietekmes Krievijas Olimpiskajā komitejā.⁴²

Organizatoriskās problēmas. Krievijas sporta vēstures pētnieki norāda, ka sākotnēji Otrās Viskrievijas olimpiādes norises vietas izvēle bija paredzēta starp Maskavu un Pēterburgu, bet abas pilsētas esot atteikušās no kandidatūras sporta būvju un finanšu līdzekļu trūkuma dēļ.⁴³ Rīgas izvēle liecina, ka tā līdzās Helsinkiem, Kijevai, Varšavai, kā arī metropolēm Pēterburgai un Maskavai Krievijas mērogā bija nozīmīgs sporta dzīves centrs.

BOK un arī pašu sportistu mērķis bija “*pienācīgi sagatavoties 2. Olimpiādei*”.⁴⁴ Komiteja 1914. gada 28. janvārī Vidzemes gubernatoram nosūtīja iesniegumu par vēlmi Rīgā no 6. līdz 20. jūlijam rīkot sporta sacensības “*Otrā Krievijas olimpiāde*”.⁴⁵ Nedēļu vēlāk, 3. februārī, Vidzemes guberņas kanceleja nosūtīja atbildes vēstuli ar norādi, ka nepieciešams izveidot spēļu rīkošanas komiteju.⁴⁶ Februāra beigās guberņai tika iesniegts spēļu rīkošanas komitejas saraksts, bet 22. februārī Vidzemes guberņas gubernators Nikolajs Zvjaginčevs (*Nikolaj Zvjaginčev*, 1848–1920) piekrita būt par šīs komitejas goda priekšsēdētāju. Tādējādi simboliski galvenā valsts pārvaldes institūcija apstiprināja atbalstu spēļu rīkošanai.

Vidzemes guberņas kanceleja 2. februārī nosūtīja vēstuli komitejas valdei ar norādi, ka BOK kā organizācija nav uzskatāma par reģistrētu.⁴⁷ Kaut arī komiteja bija dibināta jau 1911. gada nogalē, acīmredzot līdz pat 1914. gadam būtiskākos lokāla

mēroga jautājumus par sporta tālāku atbilstību sporta dzīves vadītāji, kuri katrs pārstāvēja savas sporta biedrības, pieņēma, nesasaucot īpašas BOK valdes sēdes. Jau pirms BOK izveides vairākas Baltijas sporta biedrības kopš 1909. gada 7. oktobra bija apvienojušās Baltijas Sporta biedrību savienībā.⁴⁸ Visdrīzāk šīs savienības paspārnē tika risināti dažādi lokāla mēroga sporta organizatoriskie jautājumi, bet olimpiska mēroga jautājumi palika BOK kompetencē un kļuva aktuāli, vien gatavojoties olimpiskajām spēlēm Stokholmā un 1913. gada vasarā, gatavojoties Pirmajai Viskrievijas olimpiādei Kijevā. Rīkojot otro olimpiādi, Rīgā bija jārisina vairāki organizatoriski un administratīvi jautājumi, ar kuriem BOK saskārās pirmoreiz. Tas izskaidro, kādēļ uz BOK statūtiem kā apstiprināšanas datums norādīts vien 1914. gada 22. februāris,⁴⁹ kad tika līdz galam sakārtotas birokrātiskās formalitātes.

Aprīļa pirmajā pusē latviešu presē publicētās ziņas liecināja, ka olimpiādes norise ir apdraudēta, galvenokārt BOK nepieciešamā finansējuma dēļ, kas paredzēts spēļu rīkošanai. 1914. gada marta sēdēs BOK sagatavoja olimpiādes sarīkošanai nepieciešamo budžetu – 30 000 rbļ.⁵⁰ Tas tika prezentēts Krievijas Olimpiskās komitejas sesijas laikā 30. martā, kur BOK valdes priekšsēdētājam A. K. Lindemūtam tika paziņots, ka spēļu sarīkošanai no valsts budžeta līdzekļiem var piešķirt vien 16 000 rbļ.⁵¹ Tāpat tika norādīts, ka BOK pēc iespējas ātrāk jātieks skaidrībā, vai tā spēs sarīkot olimpiādi, ņemot vērā ierobežotos finanšu līdzekļus. Neapmierinošas atbildes gadījumā spēles tiks rīkotas Pēterburgā. Desmit dienas vēlāk BOK sagatavoja jaunu budžetu – 18 000 rbļ. apmērā, paceļot ieejas biļešu cenas un atsakoties no jaunas stadiona platformas celtniecības u. c. izdevumu pozīcijām (piemēram, mūzikas priekšnesumiem).⁵² Budžets acīmredzot palika šīs summas apmēros, jo spēļu

atklāšanas priekšvakarā presē tika ziņots, ka no Rīgas pilsētas budžeta spēļu rīkošanai atvēlēti 5000 rbļ., bet no valsts budžeta atvēlēti vien 11 000 rbļ.⁵³

Olimpiādes rīkošanas izmaksas bija augstas salīdzinājumā, piemēram, ar sporta biedrības "Marss" kopējām gada izmaksām sacikšu rīkošanā, kuras 1914. gadā bija 1557 rbļ.⁵⁴ Tomēr tā vien šķiet, ka lielākās problēmas finansējuma iegūšanai bija BOK biedru savstarpējas sadarbības trūkums un pārlicība, ka līdzekļi spēļu rīkošanai ir jāpiešķir no valsts budžeta. Turpmākajos mēnešos līdz olimpiādei presē ir ziņas par atsevišķu valsts iestāžu naudas līdzekļu u. c. ziedojumiem olimpiādes sacikšu norisei. Jāšanas sacensībām ziedoti 6000 rbļ.,⁵⁵ bet galvenā artilērijas pārvalde dāvājusi 150 000 patronu šaušanas sacensību vajadzībām.⁵⁶ Tas liecina par ziedotāju personīgu interesi sacensību norisē. Ņemot vērā, ka sporta biedrībās darbojās ne mazums ievērojamu un turīgu pilsētnieku, atliek vien minēt, kādēļ trūkstošie līdzekļi no sākotnējā budžeta netika meklēti pa šādiem kanāliem.

Nolikums un sacensību kalendārs. BOK izstrādātajā olimpiādes nolikumā tika noteikts, ka olimpiādē drīkst piedalīties: 1) tikai sportisti amatieri un 2) sportisti, kas pārstāv organizācijas, kuras ir iestājušās kādā no dažādu sporta veidu Viskrievijas apvienībām.⁵⁷ Pēdējais punkts liedza sacensībās piedalīties Somijas sportistiem, jo somu sportisti nebija Viskrievijas Sporta savienības biedri.⁵⁸ Izņēmuma kārtā piedalījās viens somu vieglatlēts, vidējo distanču skrējējs Miko Stecs (*Mikko Stetz*)⁵⁹ no Helsinkiem.⁶⁰ Visdrīzāk, Krievijas Olimpiskās komitejas ietekmē tika nolemts, ka spēlēs aizliegts startēt ārvalstu pilsoņiem, un šis lēmums radīja iebildes no tām Rīgas sporta biedrībām, kuru biedru sarakstos bija šādi sportisti.⁶¹

Sacensībās nedrīkstēja piedalīties sportisti, kuri saņēmuši diskvalifikāciju vai kā citādi sodīti no attiecīgās sporta biedrības,

kuru tie pārstāv. Tāpat bija aizliegts piedalīties sacensībās tiem sportistiem, kuri piedalījušies sacensībās, pārkāpjot amatierisma principus, – tādās, kas rīkotas peļņas nolūkos un kur piedalījušies arī sportisti profesionāļi.⁶² Sporta biedrības varēja pieņemt dalībai sacensībās katrā sporta veidā ne vairāk kā trīs dalībniekus. Tika noteikta dalības maksa par sportistu – 2 rbļ.⁶³

Nolikums paredzēja, ka sacensībās drīkst piedalīties abu dzimumu pārstāvji un ne jaunāki par 17 gadiem. Tomēr, izņemot peldēšanu, sacensības sievietēm, pēc BOK lēmuma, nenotika, kaut arī presē tika ziņots, ka pieteikumus dalībai vieglatlētikas sacensībās bija nosūtījušas 10 sportistes un viena sportiste "*zobenu cīņā*" (paukošanā).⁶⁴ Diemžēl presē un citos avotos nav norādīts, no kurām Krievijas pilsētām bijuši šie pieteikumi.

Viens no pirmajiem BOK organizatoriskajiem soļiem bija vienoties par sacensību norises kārtību dažādos sporta veidos. Pirmie uz kopīgu apspriedi 1914. gada 20. janvārī sanāca Baltijas riteņbraucēju biedrību pārstāvji.⁶⁵ Jau nedēļu vēlāk BOK valdes sēdē vienojās par sacensību kalendāru: vieglatlētikas, smagatlētikas un vingrošanas sacensības bija paredzēts rīkot 6.–10. jūlijā, šaušanas sacensības – 10. jūlijā, paukošanas – 11.–12. jūlijā, peldēšanas – 11.–13. jūlijā, airēšanas – 12.–13. jūlijā, riteņbraukšanas – 11. jūlijā (uz šosejas) un 16. jūlijā (trekā), futbola spēles – 14.–16. jūlijā, bet godalgu pasniegšana bija paredzēta 17. jūlijā.⁶⁶ Sacensību programmā turpmāk notika nelielas sikas izmaiņas (piemēram, futbola sacensības sākās divas dienas pirms spēļu oficiālās atklāšanas). Jūlija sākumā visiem Vidzemes guberņas apriņķu priekšniekiem oficiāli tika atgādināts par spēļu norisi Rīgā.⁶⁷

Sacensību norises vietas. Otrā Viskrievijas olimpiāde bija pārbaudījums arī pilsētas sporta infrastruktūrai. Bija paredzēts, ka sacensības norisināsies tām

piemērotākajā sporta laukumā. Tā kā Rīgā tolaik nebija pilsētas stadiona, tika nolemts, ka vieglatlētikas, smagatlētikas un vingrošanas sacensības notiks Rīgas Jātnieku biedrības hipodromā. Peldēšanas sacensības notika Majoros, airēšanas sacensības Lielupē, šaušanas sacensības Stopiņos, bet šosejas riteņbraukšanas sacensības distancē Rīga–Šauļi–Rīga. Riteņbraukšanas sacensību treka izvēlei bija pat vairākas iespējas. Tobrid Rīgā treki bija vairākām biedrībām – “Marsam”, 2. Rīgas riteņbraukšanas biedrībai un biedrībai *Union*. Avotos ir ziņas, ka sporta biedrības savu iespēju robežās centās uzlabot sporta infrastruktūru – būvēt tribīnes, iekārtot paviljonus vai iegādāties atbilstošu inventāru. Sporta biedrība “Mars” pat rīkoja sacensības, kurās iegūtos līdzekļus plānoja novirzīt treka tribīņu izbūvei.⁶⁸ Sporta norises vietu izvēle ilustrē situāciju Rīgā vai tās apriņķī un norāda uz dažādiem sporta veidiem piemērotām sporta iestādēm.

Kopumā, raksturojot sporta infrastruktūru 20. gadsimta sākumā Rīgā, jāsecina, ka ikkatra biedrība centās pašu spēkiem uzturēt un pilnveidot savu infrastruktūru. Pagaidām raksta autoram nav zināms par kādu kopēju ieceri sadarboties lielu sporta būvju projektos (piem., pilsētas stadiona izbūvē).

Dalībnieki. Otrajā Viskrievijas olimpiādē Rīgā piedalījās ap 900 sportistu no 24 Krievijas pilsētām, sacenšoties vieglatlētikas, smagatlētikas, šaušanas, riteņbraukšanas, peldēšanas, vingrošanas, airēšanas un burāšanas disciplinās, kā arī futbola un tenisa spēlē. Vislielākā pārstāvniecība bija vieglatlētikas sacensībās – 264 sportisti.⁶⁹ Olimpiādes nolikumā rakstīts, ka sportistiem tiks piedāvāta *“bez maksas apmešanās vieta ar gultu, matraci un spilvenu, un brokastīm”*.⁷⁰ Diemžēl nav ziņu, vai šāda iecere – mūsdienu olimpisko spēļu ciematu priekštece – tika realizēta. Atklāts paliek

jautājums, kur sportisti no citām pilsētām dzīvoja olimpiādes laikā.

Informācija un sabiedrības interese.

Dažas dienas pirms olimpiādes sākuma laikrakstā “Dzimtenes Vēstnesis” bija raksts: “[...] šie diženie un vispusējie Viskrievijas sporta svētki, ja arī mazākos apmēros, sniegs mums tādu pat koncentrētu ainu par sportisko spēju augstāko pilnības mēru svarīgākajās sporta nozarēs, kādu ik pa četriem gadiem sniedz ne ikvienam pieejamās starptautiskās olimpiādes.”⁷¹ Diemžēl nav ziņu par to, cik daudz skatītāju apmeklēja sacensības, bet, kā redzams atsevišķās fotogrāfijās no dažādu sacensību norises vietām, interese bija. Interesenti par sacensību norisi un sportistu sasniegumiem varēja uzzināt tirgotāja Rēdliha veikalā Kaļķu ielas un Aleksandra bulvāra stūrī, kur tika uzstādīta īpaša tāfele un papildināta ar jaunākajiem rezultātiem.⁷² Tāpat zināms, ka Krievijas lielākajās pilsētās, it īpaši dzelzceļa stacijās, tika izlimēti sacensību plakāti un sludinājumi, kā rezultātā Rīgu olimpiādes norises laikā apmeklējuši arī interesenti no citām Krievijas pilsētām.⁷³ Zināms, ka ieejas biļešu cena bija 55 kap., tiesa, nav zināms, vai tāda bija noteikta visām sporta sacensībām, piemēram, šosejas riteņbraukšanai vai maratonskrējienam, kas esot izraisījis ļoti plašu ridzinieku interesi.⁷⁴

Otrā Viskrievijas olimpiāde Baltijas un arī Krievijas Impērijas kontekstā palika pēdējais lielais sporta forums, kurā, neņemot vērā organizatoriskās problēmas, vairākos sporta veidos tika sasniegti labākie rezultāti. Piemēram, vieglatlētikas sacensībās tika laboti gandrīz visi gadu iepriekš olimpiādē Kijevā uzrādītie rezultāti.⁷⁵ Otrās Viskrievijas olimpiādes oficiālajā noslēguma pieņemšanā, kura notika Rīgas Strēlnieku biedrības telpās, BOK kopā ar citu sporta organizāciju pārstāvjiem secināja, ka sacensību norisei būs paliekoša nozīme *“tautas kultūras veicināšanā un attīstībā”*.⁷⁶ Par

sportu rakstošā Krievijas prese, piemēram, *Vestnik Sporta*, norādīja uz problēmām, kas ietekmējušas sacensību kvalitāti, – esot vāji sagatavoti tiesneši un izvēlētas nepiemērotas vietas sacensību rīkošanai, it īpaši kritizēta hipodroma skrejceļa kvalitāte un peldēšanas sacensību norises vieta Majoros.⁷⁷ Sporta dzīves rīkotāji Baltijā, it īpaši organizācijas Rīgā, ieraudzīja tās problēmas, kurām nākotnē bija jāpievērš uzmanība, lai turpmākā sporta attīstība būtu sekmīga. Tādējādi Otrā Viskrievijas olimpiāde vienlaikus sporta sacensībām bija laba pieredze lielu sacensību rīkošanai turpmāk, tomēr olimpiāde Rīgā palika pēdēja reize, kad vienkopus kopā pulcējās Krievijas un vietējie sportisti, jo tālākas attīstības iespējas pārtrauca Pirmais pasaules karš. Olimpiādes norise, par spīti uzskaitītajiem sarežģījumiem, ir apstiprinājums tam, ka sports Rīgas sabiedriskajā dzīvē ieņēma arvien nozīmīgāku vietu.

BOK darbība kara laikā. Olimpiādes noslēgums sakrita ar Pirmā pasaules kara sākumu, un daudziem sportistiem ceļš no sacensību laukumiem Rīgā simboliski tālāk veda uz kauju vietām un tranšejām. 1914. gada 11. decembrī BOK izsūtīja cirkulāru vietējām sporta biedrībām, kurā norādīts, ka līdzšinējais sporta biedrību mērķis – jaunatnes fiziskā attīstība un norūdīšana – jaunajos kara apstākļos pārveidojas par atbalsta sniegšanu tiem karavīriem un viņu ģimenēm, kuri reizē bija arī sporta biedrību biedri.⁷⁸ Zināms, ka Lielbritānijas armijā bija atsevišķi bataljoni, kurus veidoja futbola spēlētāji.⁷⁹ Šajā kontekstā varētu būt jautājums militārās vēstures pētniekiem – vai līdzīgi formējumi bija Krievijas armijā.

Pirmā pasaules kara apstākļos BOK rīkoja vairākas sacensības, lai vāktu līdzekļus lielkņazienes Tatjanas Nikolajevnas (*Tat'jana Nikolaevna*, 1897–1918) vārdā nosauktajai palīdzības un ziedojumu vākšanas komitejai.⁸⁰ Piemēram, 1915. gada

31. maijā tika rīkotas riteņbraukšanas, vieglatlētikas, virves vilkšanas un vingrošanas sacensības Rīgas 2. riteņbraukšanas biedrības sporta laukumā.⁸¹ Kā rakstīja prese, neņemot vērā dzestro laiku, apmeklētāji bija ieradušies kuplā skaitā.⁸² Karadarbībai izvērstoties, ierastā sporta dzīve Rīgā tika pārtraukta un atjaunojās jau neatkarīgas Latvijas Republikas laikā.

***

Kopš 19. gadsimta otrās puses līdz pat Pirmajam pasaules karam organizētais sports Rīgā kā kultūras fenomens arvien plašāk ienāca pilsētas vidē – dažādo nāciju un sociālo slāņu ikdienā. Pilsētas vidē sporta attīstību noteica šai videi raksturīgie apstākļi – sporta infrastruktūra, brīvais laiks un tā pavadīšanas iespējas un laikmeta pieprasījums pēc izklaides. Starptautisko sporta un politisko norišu kontekstā BOK izveide un darbība liecina ne tikai par organizētā sporta attīstību masu kustības virzienā, bet arī par iespēju paust savu identitāti dažādos līmeņos – gan politiski (sekojot somu paraugam), gan individuāli, iesaistoties sporta organizācijā un nodarbojoties ar dažādiem sporta veidiem. BOK lēmums uzņemties rīkot Otro Viskrievijas olimpiādi gan norāda uz ambīcijām, gan paver iespējas pētniekiem palūkoties uz Rīgas sportisko portretu un sporta popularitāti pilsētā kā daļu no Rīgas modernās izaugsmes. Dažādu modernu masveida kustību un izklaides prasību iespaidā sports veiksmīgi kļuva par neatņemamu pilsētas kultūras sastāvdaļu.

BOK darbība un Otrās Viskrievijas olimpiādes norise bija kvintesence organizētā sporta tradīcijām un attīstībai Pirmā pasaules kara priekšvakarā – simbolisks pirmā cēliena noslēgums uz Latvijas sporta vēstures skatuves.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksta pamatā ir autora referāts *Foundation of Baltic Subcommittee of Russian Olympic Committee and its importance in Baltic Olympic Movement (1911–1916)*, kas nolasīts Latvijas Olimpiskās akadēmijas un Latvijas Sporta muzeja rīkotajā starptautiskajā konferencē “Baltijas valstu sportistu pirmie soļi olimpiskajā kustībā” 2012. gada 14. decembrī. Raksta autors izsaka pateicību Latvijas Sporta muzeja vadošajai pētniecei Ritai Apinei par sniegto atbalstu un padomu Latvijas sporta vēstures izpētē un *Dr. hist.* Ilgvaram Butulim par vairākkārtējiem mudinājumiem pievērsties nopietnākai sporta vēstures izpētei.
- ² Izņēmums varētu būt *Dr. hist.* Valtera Ščerbinska raksts žurnālā “Latvijas Arhīvi”, kurā viņš norāda uz bobsleja tēmas izpētes perspektīvām, un *Dr. hist.* Ilgvara Butuļa monogrāfija “Sveiki, aizsargi”, kur Aizsargu organizācijas darbības kontekstā autors pētījis organizācijas darbību sporta jomā. Sk: VALTERS ŠČERBINSKIS. Bobsleja pirmie soļi Latvijā. In: Latvijas Arhivi 2000, Nr. 1, 90.–94. lpp.; ILGVARS BUTULIS. Sveiki, aizsargi. Rīga 2011, 264 lpp.
- ³ Interesanta, bet netieša polemika, it īpaši interpretējot sporta attīstību Latvijā, lasāma nozīmīgākajos latviešu trimdas un padomju okupācijas laika autoru darbos. Sk.: VILIS ČĪKA, ARNOLDS ŠMITS. Zelts, sudrabs, bronza: latviešu olimpieši no 1912.–1960. gadam. Ņujorka 1963, 304 lpp.; VILIS ČĪKA, ARNOLDS ŠMITS. Neaizmirstami sporta brīži un zvaigznes. Bruklina 1966, 240 lpp.; VILIS ČĪKA, GUNĀRS GUBIŅŠ. Latvijas sporta vēsture. 1918–1944. Vašingtona 1970, 381 lpp.; ANNA ĶĪSE. Fiziskā kultūra un sports Latvijā. Rīga 1965, 196 lpp.
- ⁴ Sk.: RITA APINE. Sporta attīstība Latvijas teritorijā līdz 1918. gadam. In: DAINIS CAUNE, GUNTIS KEISELIS (sast.). Latvijas Olimpiskā vēsture. Rīga 2003, 42.–43. lpp.
- ⁵ RITA APINE. Rīga dimd, Rīga sporto (1857–1914). In: GUNTIS KEISELIS (sast.). Rīga sporto gadsimtu griežos. Rīga 2015, 53.–65. lpp.
- ⁶ ANDRIS STAĢIS. Latvijas vieglatlētikas vēsture, 1897–1944. Rīga 2015, 48.–49. lpp.
- ⁷ TEODORS LĪVENTĀLS (red.). Rīga kā Latvijas galvaspilsēta. Rīga 1932, 573. lpp.
- ⁸ PAULS KAMPE. Arhitekts Jānis Frīdrihs Baumanis. 1834–1891. Rīga 1927, 8. lpp.
- ⁹ ČĪKA, GUBIŅŠ, Latvijas sporta vēsture, 11. lpp.
- ¹⁰ IU. N. MELNIKOVA. Rossiia u istokov Olimpiiskogo dvizheniia. Moskva 1999, c. 63.
- ¹¹ ARNOLDS ŠMITS, VILIS ČĪKA. Sports Latvijā. Ņujorka 1955, 45. lpp.
- ¹² RITA APINE. Skaistā Dieva pasaule “Ķeizarvalde”. In: Rīga – 800 gadagrāmata, 1997. Rīga 1998, 51.–56. lpp., šeit 53. lpp.
- ¹³ ĶĪSE, Fiziskā kultūra un sports Latvijā, 8. lpp.
- ¹⁴ APINE, Skaistā Dieva pasaule “Ķeizarvalde”, 53. lpp.
- ¹⁵ RITA APINE. Strēlnieki – sportisti. In: ANDRIS BALCERS (sast.). Pulcējieties zem latviešu karogiem. Rīga 2013, 329.–345. lpp., šeit 333. lpp.
- ¹⁶ ĶĪSE, Fiziskā kultūra un sports Latvijā, 11. lpp.
- ¹⁷ JOHN HUGHSON. The Making of Sporting Cultures (Sport in Global Society). London 2010, p. 106.
- ¹⁸ ČĪKA, GUBIŅŠ, Latvijas Sporta vēsture, 13. lpp.
- ¹⁹ Vidzemes guberņas kancelejas saraksts ar biedribām, kuru mērķis ir fiziskās attīstības un sporta izplatīšana sabiedrībā [kr. val.]. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 3-1-18097, 485. lp.
- ²⁰ K. G. JONES. Developments in Amateurism and Professionalism in Early 20th Century Canadian Sport In: Journal of Sports History 2, 1975, No. 1, p. 36.
- ²¹ PIERRE DE COUBERTIN. The issue of amateurism. The chart of amateurism (1902). In: NORBERT MÜLLER (ed.). Pierre de Coubertin. Olympism. Selected Writings. Lausanne 2000, pp. 635–638, here p. 636.
- ²² Otrās Krievijas olimpiāde Rīgā. In: Sports. Žurnāls sporta veicināšanai, 16.07.1914., 2. lpp.

- ²³ Rīgas Riteņbraucēju biedrības "Marss" (turpmāk – RRM) valdes locekļu sēžu (13. marts – 3. aprīlis, 1912) protokoli [latv. val.]. LNA LVVA, 1799-2-292, 84.–86. lp.
- ²⁴ Pasaules karš. In: EDUARDS LINIŅŠ (red.). Bez pasūtījuma un cenzūras. Jura Plāķa un Ernesta Plāķa atmiņu grāmata. Rīga 2012, 181.–187. lpp., šeit 184. lpp.
- ²⁵ HUGHSON, The Making of Sporting Cultures, p. 106.
- ²⁶ APINE, Strēlnieki – sportisti, 333. lpp.
- ²⁷ APINE, Sporta attīstība Latvijas teritorijā līdz 1918. gadam, 26. lpp.
- ²⁸ JURIS BALDUNČIKS, ARTŪRS VAIDERS. Latvija Olimpiskajā kustībā. Rīga 1991, 6. lpp.
- ²⁹ Ustav" Baltiiskavo Olimpiskavo komiteta. Rīga 1914, s. 1.
- ³⁰ Baltijas Olimpiskās komitejas paziņojums tās locekļiem par jaunuzņemtajiem biedriem [kr. val.], 17.05.1914. LNA LVVA, 1799-1-442, 44. lp.
- ³¹ ČIKA, GUBIŅŠ, Latvijas sporta vēsture, 15. lpp.
- ³² MELNIKOVA, Rossiia u istokov Olimpiiskogo dvizheniia, s. 30.
- ³³ Pirmie Krievijas sportisti piedalījās jau 1900. gada olimpiskajās spēlēs Parīzē.
- ³⁴ PIERRE DE COUBERTIN. The Fifth Olympiad (Stockholm 1912). In: MÜLLER (ed.), Pierre de Coubertin, pp. 435–442, here p. 437.
- ³⁵ Ibidem, p. 437.
- ³⁶ APINE, Sporta attīstība Latvijas teritorijā līdz 1918. gadam, 36. lpp.
- ³⁷ Ibidem, 37. lpp.
- ³⁸ ŠMITS, ČIKA, Zelts, sudrabs, bronza, 32. lpp.
- ³⁹ RRM valdes sēdes protokols [latv. val.], 18.03.1912. LNA LVVA, 1799-2-299, 2. lp.
- ⁴⁰ BALDUNČIKS, VAIDERS, Latvija Olimpiskajā kustībā, 6. lpp.
- ⁴¹ Rossiiskii Olimpiiskii Komitet". In: Vserossiskij Kalendar Sporta 1914, s. 220.
- ⁴² W. BRAUNS. Krievijas Olimpiskā komiteja. Dzimtenes Vēstnesis, 22.07.1913., 2. lpp.
- ⁴³ VIKTOR MELNIKOV. Vtoraia Vserossiiskaia olimpiada. 2010. Pieejams: <https://www.proza.ru/2010/09/20/590>
- ⁴⁴ RRM gada darbības pārskats par 1914. gadu [latv. val.], 1915. LNA LVVA, 1799-2-367, 128. lp.
- ⁴⁵ Baltijas Olimpiskās komitejas (turpmāk – BOK) iesniegums Vidzemes gubernatoram rīkot Otro Viskrievijas olimpiādi Rīgā [kr. val.], 28.01.1914. LNA LVVA, 3-1-18097, 57. lp.
- ⁴⁶ Vidzemes guberņas kancelejas paziņojums BOK sastādīt spēļu rīkošanas komiteju [kr. val.], 03.02.1914. LNA LVVA, 3-1-18097, 60. lp.
- ⁴⁷ Vidzemes guberņas kancelejas paziņojums BOK komitejai par tās statusu [kr. val.], 01.02.1914. LNA LVVA, 3-1-18097, 61. lp.
- ⁴⁸ APINE, Rīga dimd, Rīga sporto, 38. lpp.
- ⁴⁹ Ustav" Baltiiskavo Olimpiskavo komiteta, s. 1.
- ⁵⁰ -SV. Sports. In: Dzimtenes Vēstnesis, 03.04.1914., 6. lpp.
- ⁵¹ MELNIKOV, Vtoraia Vserossiiskaia olimpiada.
- ⁵² P. Sports. In: Dzimtenes Vēstnesis, 12.04.1914., 10. lpp.
- ⁵³ Rīgas Avize. 04.07.1914., 3. lpp.
- ⁵⁴ RRM gada darbības pārskats par 1914. gadu [latv. val.], 1915. LNA LVVA, 1799-2-367, 131. lp.
- ⁵⁵ P. Sports. In: Dzimtenes Vēstnesis, 05.06.1914., 5. lpp.
- ⁵⁶ P. Sports. In: Dzimtenes Vēstnesis, 29.05.1914., 5. lpp.
- ⁵⁷ Vtoraia Rossiiskaia Olimpiada v' gor. Rīga. In: Vserossiskij Kalendar Sporta 1914, c. 311.

- ⁵⁸ ELENA DIVINSKAIA. Fizicheskaia kultura i sport Rossii s drevneishih vremen do nachalo 20 veka. Volgograd 2010, s. 157.
- ⁵⁹ Raksta autoram diemžēl neizdevās sameklēt nekādu informāciju par šo somu vieglatlētu un iemeslus, kādēļ viņa gadījumā tika pieļauts izņēmums. Miko Stecs piedalījās trīs skriešanas disciplīnās, izcīnot trīs uzvaras. Raksta autora personīgais viedoklis par somu sportistu nepiedalīšanos ir tāds, ka 1) visdrīzāk šādu Krievijas Olimpiskās komitejas lēmumu noteica sarežģītās un nebūt ne draudzīgās attiecības ar Somijas Olimpisko komiteju; 2) Sports Somijā, kaut vai uz olimpisko spēļu sasnieguma fona (1908. un 1912. gadā – kopā 31 medaļa iepreti Krievijas delegācijas 8 medaļām), bija krietni vien augstākā līmenī. Diez vai Rīgā somu sportistiem rastos nopietna konkurence, kas, savukārt, nostādītu Krievijas Olimpisko komiteju neērtā situācijā; 3) Diez vai Somijas Olimpiskā komiteja lemtu par savu sportistu nosūtīšanu uz Rīgu, tādējādi simboliski atzīstot savu pakļautību Krievijas Olimpiskajai komitejai. Tādēļ Miko Steca starts ir iespējams kā kompromiss tam, lai Rīgā tomēr būtu pārstāvēti visi galvenie Krievijas Impērijā ietilpstošie sporta centri, tostarp arī Helsinki. Cita iespēja ir tāda, ka Miko Stecs pārstāvēja kādu no Krievijas pilsētu sporta biedrībām (tādā gadījumā visdrīzāk no Sanktpēterburgas), bet sacensību pieteikumā norādīta viņa dzimtā pilsēta.
- ⁶⁰ SERGEI BUBKA, MARIA BULATOVA. Vtoraya Rossiyskaya Olimpiada – Riga, 1914. In: Nauka v Olimpiskom Sportye 2015, No. 1, s. 10.
- ⁶¹ APINE, Rīga dimd, Rīga sporto, 55. lpp.
- ⁶² Vtoraija Rossiiskaia Olimpiada v" gor, s. 311.
- ⁶³ Ibidem.
- ⁶⁴ Rīgas Avīze, 16.07.1914., 3. lpp.
- ⁶⁵ P. Sports. In: Dzimtenes Vēstnesis, 23.01.1914., 5. lpp.
- ⁶⁶ P. Otrā Viskrievijas olimpiādes programma. In: Dzimtenes Vēstnesis, 27.01.1914., 5. lpp.
- ⁶⁷ Vidzemes guberņas kancelejas ziņojums par atļaujām aprīņķu priekšniekiem noturēt pasākumus jūlijā un augustā. LNA LVVA, 3-1-368, 1. lp.
- ⁶⁸ RRM gada darbības pārskats par 1914. gadu [latv. val.], 1915. LNA LVVA, 1799-2-367, 136. lp.
- ⁶⁹ MELNIKOV, Vtoraija Vserossiiskaia olimpiada.
- ⁷⁰ Vtoraija Rossiiskaia Olimpiada v" gor, s. 313.
- ⁷¹ P. Otrā Viskrievijas olimpiāde Rīgā. In: Dzimtenes Vēstnesis, 01.07.1914., 5. lpp.
- ⁷² Rīgas Avīze, 02.07.1914., 3. lpp.
- ⁷³ APINE, Rīga dimd, Rīga sporto, 55. lpp.
- ⁷⁴ Ibidem, 59. lpp.
- ⁷⁵ DIVINSKAIA, Fizicheskaia kultura i sport Rossii, s. 157.
- ⁷⁶ WLADIS BRAUNS. Sports. In: Dzimtenes Vēstnesis, 24.07.1914., 3. lpp.
- ⁷⁷ BUBKA, BULATOVA, Vtoraya Rossiyskaya Olimpiada, s. 10.
- ⁷⁸ Baltijas Olimpiskās komitejas cirkulārs 1914. gada 11. decembrī sporta biedrībām. LNA LVVA, 1799-2-367, 101. lp.
- ⁷⁹ The Middlesex Regiment. Battalions of Regular Army. Pieejams: <http://www.1914-1918.net/msex.htm>
- ⁸⁰ BOK nosūtīts lūgums RRM piedalīties sporta sacensībās 31. maijā [kr. val.], 21.05.1915. LNA LVVA, 1799-2-367, 97. lp.
- ⁸¹ BOK paziņojums sporta organizācijām par sporta sacensību rīkošanu 1915. gada 31. maijā [kr. val.], 17.05.1915. LNA LVVA, 1799-2-367, 89. lp.
- ⁸² J. BRAUN. Sports. In: Dzimtenes Vēstnesis, 02.07.1915., 3. lpp.

SUMMARY

The article provides an insight into the lesser known aspects of Latvian sports history – the foundation and activities of Baltic Olympic Committee and Second All-Russia Olympics, held in Riga in July 1914. In the early 20th century Riga had become a modern city in sports development – a growing number of sports societies, an increase of participants in those societies, new sports venues in different parts of the city and its surroundings. In the context of sport as a modern age phenomenon and a feature of modern city, Riga in the early 20th century along with Moscow, St.Petersburg, Helsinki, Kiev, Warsaw, etc. had become an important sports culture center in Russian Empire.

Various sports organisations in Riga not only participated in sporting events competing with each other, but also provided new opportunities to form new identities – becoming a member of a sporting group with different social background. Sport opened up new perspectives for class and status in diverse society of Riga. For example, lifter Jānis Krauze (1893–1919) from a simple brewery accountant became one of the most famous sportsmen beyond Riga, being recognised all over Russia, becoming a world record holder in 1913.

From the end of the 19th century rapid development in the field of sports took place in the Baltic provinces (Livland, Courland and Estland). The Baltic Olympic Committee was established in December 18, 1911, by the honourable members representing 13 biggest Baltic province sports societies. The aim of the Committee was to unite sports societies in Baltic provinces, to promote development of sport and ideals of amateurism, to represent and protect Baltic interests within the Russian Empire Olympic movement.

Baltic representatives of sporting life realized that sport in Baltics achieved a certain level of development and for the future growth it was necessary to establish such an organization. Baltic Olympic Committee was the result of different events and influenced by the historical era: 1) Olympic Games in Stockholm (1912) were approaching; 2) There were some parts in Russian, British and Austro-Hungarian Empires, which established their own Olympic committees (the Grand Duchy of Finland, Bohemia, Australia, South Africa) and participated with separate teams in the previous Olympic Games.

The Committee became headquarters of local sporting life. One of the main purposes besides organising the local sports life was to follow the steps of the Grand Duchy of Finland Olympic Committee and participate with a separate delegation in Stockholm games. Russian Empire's Olympic team's results in Stockholm were extremely weak – only 5 medals. To prepare for a more successful start in the next Olympic Games in Berlin (1916), the government decided to hold an annual All-Russia Olympiad every year. Riga, due to the initiative of Baltic sports representatives in the Russian Olympic Committee, was chosen to organise the Second All-Russia Olympics (the first Olympics were held in Kiev, 1913).

Successful organisation of the Second All-Russia Olympics was of the paramount importance to the Baltic Olympic Committee. It would serve as an important impetus for a further development of sport in Riga and in all Baltics as well as provide a more stable political and social background in the debates for participation of a separate Baltic delegation in the Olympic Games in Berlin (1916). Unfortunately, the outbreak of World War I disrupted further development of sport in Riga. It resumed only in the inter-war period.

Bijušie Krievijas armijas Ģenerālštāba akadēmijas beidzēji Sarkanajā armijā pilsoņu kara laikā: pārtikas spekulācijas Latvijā 1919. gadā¹

Graduates of Russian General Staff Academy in the Red Army During the Civil War: Food Speculations in Latvia in 1919

Andrejs Gaņins (*Andrej Ganin*), *Dr. habil. hist.*

Krievijas Zinātņu akadēmijas Slāvu pētniecības institūta (*Institut slavjanovedenija*)

vecākais zinātniskais līdzstrādnieks

Ļeņina prospekts 32A, Maskava

E-pasts: *andrey_ganin@mail.ru*

Raksts veltīts korupcijas skandālam padomju militārajā elitē 1919. gadā. Toreiz republikas Revolucionārās kara padomes Lauka štāba vecākie līdzstrādnieki nopirka deficīta preces Latvijā un mēģināja tās nelegāli ievest Padomju Krievijā. Pirmsrevolūcijas elites pārstāvji, kas bija pieraduši pie pilnīgi cita dzīvesveida pirms Pirmā pasaules kara un revolūcijas, ar grūtībām pārcieta kara laika ierobežojumus un “kara komunisma” politiku. 1919. gada vasarā lieta tika pārtraukta. Pat augsta ranga militāro ekspertu sadzīve bija nabadzīga un spieda izdarīt pārkāpumus, bet boļševiki lietas labā bija gatavi paciest korumpētu amatpersonu klātbūtni Padomju Krievijas vadošajos slāņos.

Atslēgvārdi: Padomju Latvija, korupcija, militārie speciālisti, Sarkanā armija.

The article is devoted to a corruption scandal in Soviet military establishment in 1919. The senior employees of Field staff of the Revolutionary Military Council of Republic at the time bought scarce goods in Latvia and tried to smuggle them to Soviet Russia. Representatives of pre-revolutionary elites could hardly stand the restrictions of wartime and the policy of “war communism”, as they were accustomed to a very different way of life before World War I and the revolution. In the summer of 1919, however, the case was dismissed. The household aspect of life of military experts, even high-ranking, in Soviet Russia remained poor, and pushed for abuse. But for the sake of their struggle, the Bolsheviks were ready to tolerate the presence of the corrupted officials in the leadership of the Soviet Russia.

Keywords: Soviet Latvia, corruption, military specialists, Red Army.

Pilsoņu karš Krievijā, “kara komunisma” un pārtikas diktatūras politika Krievijā, ko pavadīja saimniecisks sabrukums, vispārējs deficīts un bads, izvirzīja īpaši augstas prasības cilvēkiem, kuriem bija piešķirtas varas tiesības. Sprotams, ka blakus absolūti godīgām amatpersonām atradās arī tādi, kas izmantoja dienesta stāvokli personiskās interesēs. Izņēmums nebija arī bijušās Krievijas Ģenerālštāba akadēmijas beidzēji jeb t. s. ģenštābisti. Viņi kā pirmsrevolūcijas Krievijas elites pārstāvji sevišķi izjuta kara laika ierobežojumus, jo līdz Pirmajam pasaules karam un revolūcijai bija pieraduši pie pilnīgi cita dzīvesveida. Nebija nejausība, ka tieši ar padomju militārajai vadībai pietuvinātiem militārajiem speciālistiem bija saistīts viens no spilgtākajiem skandāliem 1919. gada pavasarī, proti, lielas deficīta preču kontrabandas mēģinājums.

Galvenie šīs lietas dalībnieki bija pietiekami pamanāmas personības padomju militārajā hierarhijā: Padomju Krievijas Sarkanās armijas un Padomju Latvijas armijas virspavēlnieka, Ģenerālštāba akadēmijas beidzēja Jukuma Vācieša brāļadēls – 24 gadus vecais bijušais praporščiks Ernests Jāņa dēls Vācietis, kurš dienēja par adjutantu pie sava tēvoča, kā arī 30 gadus vecais bijušais kapteinis Jevgēnijs Isajevs (*Evgenij Isaev*), kurš dienēja J. Vācieša štābā “rikojumu izpildīšanai” un 1917.–1918. gadā bija beidzis Ģenerālštāba akadēmijas paātrinātos kursus. Abi vēlāk tika arestēti Krievijas Republikas Revolucionārās kara padomes Lauka štāba lietā.

Dokumentu oriģināli tika nosūtīti uz Serpuhovu Revolucionārās kara padomes loceklim Semjonam Aralovam (*Semjon Aralov*), bet kopijas saglabājās Latvijas PSR Komisāru padomes priekšsēdētāja Pētera Stučkas personīgajā arhīvā.²

Šis notikums aizsākās jau 1919. gada martā, kad no Rīgas Daugavpili ieradās trīs vagoni ar visdažādākajiem priekšmetiem. Rikojumu pārbaudīt vagonos esošās preces

13. martā saņēma Padomju Latvijas armijas štāba komandants Voldemārs Uhenbergs un Revolucionārās kara padomes Politiskās daļas sekretārs Ķīsis. Vagonā Nr. 528, kas skaitījās padomju virspavēlnieka rīcībā un kurā kā vagona priekšnieka brauca viņa brāļadēls, V. Uhenbergs atrada kaut ko tādu, kas viņu dziļi satrieca.

Ja ticam aktam par konfiskāciju, kas datēts ar 16. martu, vagonā tika vestas šādas preces: 500 paciņas un 554 atsevišķas veselas un 31 bojāta kastīte ar sērkokociņiem, 122 liela un 14 maza izmēra paciņas ar vāniņas cigoriņiem, 240 krievu un 463 vācu spēļu kāršu komplekti, 7 un 3/4 mārciņas krievu tējas, 12 1/2 mārciņas tējas plāksnēs, 46 paciņas zābaku šņoru pa 72 pāriem katrā (kopā 3312 pāri), 5 paciņas tualetes papīra, apmēram 3 mārciņas smalkā cukura, apmēram 3 mārciņas kafijas, vistoklis ar žāvētiem augļiem apmēram mārciņas svarā, 12 paciņas saharīna, 80 mārciņas vācu surogātkafijas, 1/4 mārciņas iesala kafijas, 3 lielas burkas tomātu, burka rūpnieciski ražotu konservu, 15 pudelītes mākslīgā medus, 2 kastes krējuma konfekšu, 5 naga cepures, 26 konjaka puspudeles, viena puspudele “zubrovkas” [degvīna paveids – tulk. piez.], 447 pudeles šampanieša (4 tika sasistas), 25 pudeles sarkanā vīna, 43 pudeles konjaka, apmēram 60 mārciņas krējuma sviesta, 7 vistokļi ar miltiem, lieliem zirņiem un dedzinātiem miežiem kafijai.³ Jādomā, ka vagona kravas saturs apjoma ziņā varēja iespaidot ne vien bada apņemtos cilvēkus 1919. gadā, bet arī mūsu laikabiedrus.

Interesanti, ka izvešanas normas vienai personai no Padomju Latvijas uz Krievijas Sociālistiski Federatīvo Padomju Republiku bija: mārciņa cukura, 5 mārciņas gaļas, 3 mārciņas sviesta, 10 mārciņas maizes jeb 7 mārciņas miltu, 1/8 mārciņas tējas, 1/2 mārciņas kakao. Tāpat drikstēja izvest apģērbu: mēтели vai kažoku, 3 uzvalkus, 6 veļas komplektus, 2 pārus apavu, 3 cepures un 4 kaklasaites. Izvedamajam apģērbam

bija jābūt nēsātam. Sievietes drīkstēja izvest 3 krūšturus. Grāmatas drīkstēja izvest vienīgi ar speciālām atļaujām. Mēbeļu un nešūta auduma izvešana bija aizliegta. Tomēr tie, kas brauca dienesta darīšanās, drīkstēja ņemt līdzi vairāk preču saskaņā ar mandātu (viņiem izsniegtajām pilnvarām).⁴

Daugavpili atrastās lietas tika konfiscētas un nogādātas noliktavā Padomju Latvijas armijas štāba Komandanta daļā, taču akts par to tika sastādīts tikai trīs dienas pēc kratīšanas un konfiskācijas. Šajā dokumentā vienīgi Padomju Latvijas armijas Revolucionārās kara padomes darbiniekiem zināmu iemeslu dēļ netika uzrādīti 1000 cigāri (starp citu, vienā no dokumentiem bija teikts, ka tie netika konfiscēti,⁵ taču kādu iemeslu dēļ – nebija paskaidrots). Tāpat sākotnēji tika norādīts, ka vagonā vestas 12 kastes spirtoto dzērienu. Vai viss alkohols aktā tika uzskaitīts nevis kastēs, bet pudelēs, arī nav skaidrs.

Konfiscēto preču daudzums samazinājās no viena dokumenta līdz nākamā dokumenta sastādīšanas brīdim. Tā vienā no kārtējām šifrētajām telegrammām S. Aralovam uz Serpuhovu no Padomju Latvijas armijas 15. martā konfiscēto mantu sarakstā tika minētas 462 šampanieša pudeles, 46 konjaka pudeles, 44 sarkanā vīna pudeles.⁶ Savukārt P. Stučkas personīgajā arhīvā atrodas vēl viens akts par konfiskāciju, kas datēts ar 13. martu, kur norādīts, ka konfiscētas tikai 438 pudeles šampanieša, 44 pudeles konjaka, 25 pudeles sarkanā vīna.⁷ Tomēr konfiskācijas laikā minētās kastes vagonā daļēji bija aiztaisītas, daļēji atvērtas, un, pārvedot no stacijas uz Šosejas ielu 37, viena kaste ar sarkanā vīna pudelēm izkrita no kravas automašīnas un apmēram 35 pudeles izrādījās sasīstas. Pēc dokumentiem, kas bija izdoti, saņemot minēto vīnu no noliktavas, bija jābūt “50 sarkanā vīna pudelēm, 50 konjaka pudelēm un 500 šampanieša pudelēm...”.⁸ Dokumentos bija acīmredzams juceklis – ja tika konfiscētas 25 vīna pudeles, tad sasīst

30 nekādi nebija iespējams. Iespējams, deficīta dzērienu pēdas dokumentu sastādītāji jauca apzināti. Par to, vai sarkanvīna kaste nokrita no kravas automašīnas un pudeles sasīstas, vai to piesavinājās konfiskācijas veicēji, vēsture klusē.

Sākās izmeklēšana. E. Vācieti un J. Isajevu apvainoja “nelikumīgā nenormētu priekšmetu pārvešanā spekulatīvos nolūkos”⁹, jo nekādu dokumentu par tiesībām to darīt viņiem nebija. Lai izvairītos no bargā soda par spekulāciju, abi lietā apvainotie pārgāja uzbrukumā, cita starpā mēģinot izmantot savus sakarus pašā padomju bruņoto spēku vadības virsotnē.

Jau kratīšanas dienā (pēc citiem dokumentiem, nākamajā dienā¹⁰) J. Isajevs pa telegrāfu nosūtīja sūdzību Padomju Latvijas Revolucionārās kara padomes priekšsēdētājam Jūlijam Daniševskim, kurā norādīja, ka kratīšanas laikā viņam pazudis sarkans kabatas portfelis ar 7300 rubļiem valsts naudas un divas slepena ziņojuma lapas virspavēlniekam J. Vācietim.¹¹ “Cietušie” žēlojās par “pilnīgu” kratīšanu un konfiskāciju, turklāt pat centās sniegt likumīgu skaidrojumu, kādēļ pie viņiem atradušies pārvadātie krājumi. Konkrēti – tika apgalvots, ka vīnu viņi veduši slimību epidēmiju profilaksei Serpuhovā, kur bija Lauka štābs, sviests pilnīgi atklāti iepirkts milicijas klātbūtnē, atrodoties ceļā. Vienā no dokumentiem bija tieši pateikts, ka tie bijuši “pilnīgi brīvas tirdzniecības apstākļos nopirkti krājumi un likumīgām vajadzībām”.¹² Vēl vairāk, E. Vācietis un J. Isajevs prasīja kratīšanā izņemto nogādāt Serpuhovā.¹³

Šie paziņojumi bija acīmredzamā pret-runā ar notikumiem kratīšanas laikā, kad pasažieri noliedza īpašumtiesības uz mantām.¹⁴ Saskaņā ar vienu no versijām J. Isajeva kupejas atvēršanā un kratīšanā klāt bija tikai E. Vācietis. Paša J. Isajeva tur nebija, turklāt viņa kabatas portfelis netika nolaupīts. Tāpat tieši kratīšanas laikā neizskanēja nekādi paziņojumi par varas

iestāžu nelikumīgu rīcību. Vairāki aculiecinieki apgalvoja, ka E. Vācietis kratīšanas laikā J. Isajeva kupejā nav bijis klāt.¹⁵ To apstiprināja arī viņš pats.¹⁶

E. Vācieša un J. Isajeva liecības bija juceklīgas: vispirms viņi skaidroja, ka produkti un preces bijušas nepieciešamas vai nu vilciena personāla ēdināšanai, vai 5. latviešu strēlnieku pulka karavīru veikalam, kas atradās Serpuhovā, kur pulks apsargāja lauka štābu. Turklāt netika pieminēts ne zābaku saišu maiss, ne grozs ar kāršu kavām. Vēlāk tika pat apgalvots, ka kārtis savām vajadzībām iegādājies vilciena pavadonis.¹⁷

Saistībā ar J. Isajeva telegrammu Padomju Latvijas štāba komandants, Politiskās nodaļas sekretārs un Komandanta daļas lietvedis 1919. gada 25. martā armijas Revolucionārajai kara padomei nosūtīja ziņojumu, kurā atzīmēja:

“Republikas Revolucionārās kara padomes štāba priekšn. [ieka] Kostjajeva 1919. g. 19/III telegrammās Nr. 1287/op. un Ģenerālštāba galvenā visu republikas bruņoto spēku sevišķo lietu pārstāvja [kapteiņa] Isajeva [19]19. g. 14/III. telegrammā Nr. 03, par kurām mums ziņots paskaidrojumu sniegšanai, sniegts acimredzami melīgs, faktus kropļojošs skaidrojums par kratīšanas norisi un zināmo mantu konfiskāciju 1/II. klases vagonā Nr. 528 13. martā Daugavpils stacijā.

Iepazīnušies ar norādīto telegrammu saturu, atbildē uz tām mēs paziņojam:

- 1) Mandāts Nr. 641 par tiesībām apskatīt visus vagonus, kas atradās Daugavpils [...] ¹⁸, lai konstatētu nelikumīgi izvedamas lietas, bija no Padomju Latvijas armijas Revolucionārās Kara Padomes š. g. 13. martā izsniegts gan Padomju Latvijas [armijas] štāba komandantam biedram Uhenbergam, gan Kara Revolucionārās padomes Polītmodaļas sekretāram biedram Ķīsim. Tāpat bija izsniegts mandāts Nr. 647 par viņa un cigāru konfiskāciju minētajā vagonā 1919. gada 13/III.

- 2) *Nekādas varas iestāžu atļaujas par tiesībām izvest vagonā konfiscētās preces uz karavīru veikaliņu norādītajā vagonā braucošās personas neuzrādīja, un tas, ka konfiscētās mantas nebija domātas 5. latviešu strēlnieku pulka karavīru bodītei, redzams kaut vai no tā, ka vispār neviens nepieteicās par saimnieku lietām, kas no kontroles bija paslēptas zem matračiem, iepakotas kastu, grozu dibenā utt. Visbeidzot, to, kam īstenībā paredzētas šādas lietas, parāda fakts, ka vienā telegrammā apgalvots: pārtikas krājumi paredzēti vilciena kalpotāju ēšanai, bet otrā – karavīru bodītei. Taču abās telegrammās pilnīgi aizmirsti tie tūkstoši kāršu kavu (vesels grozs) un maiss ar zābaku šņorēm, kuri, izraisot vispārēju izbrīnu, atradās tajā pašā vagonā un kuriem, cik zīmīgi, neatradās saimnieks.*

- 3) *Jau tikai tas vien, ka dažas viņa pudeles izrādījās neaizvērtas, mūs piespieda vagonā veikt kratīšanu. Taču, kas skar bijušā vagona priekšnieka Vācieša vēlēšanos noskaidrot lietu Revolucionārajā kara padomē, tā izpaudās vienīgi viņa pārmetumā padomei, ka tā nav uzaicinājusi viņu sniegt paskaidrojumus. Kad biedrs Uhenbergs piedāvāja nekavējoties nosūtīt [pieprasījumu] – sekoja Vācieša atteikums. Konstatējot (kā norādīts 2. punktā) nelikumīgu pārvadāšanu, mēs, protams, nolēmām veikt visa vagona kratīšanu.*

Vagona priekšnieks – republikas bruņoto spēku virspavēlnieka adjutants Vācietis – tās laikā noteikti paziņoja, ka par mantām, izņemot viņu, cigārus un savu personisko kupeju, viņš pilnīgi noteikti neko nezina, ka tās, jādodomā, caurlaistas vagona apsardzes neuzmanības dēļ.

- 4) *Pilnīgi nepamatots un negodīgi ļauns ir apgalvojums par nolaupīto kabatas portfeli ar septiņiem tūkstošiem trīs simtiem rubļu valsts naudas un slepeniem dokumentiem. Norādītās kupejas atvēršanai*

tika uzaicināts pavadonis, kurš atvēra kupejas durvis ar vienkāršu atslēgu, no kā izriet, ka šeit, kupejas saimniekam Isajevam promesot, bija brīva pieeja pavadonim un citiem. Atverot kupeju un to pārmeklējot, pie durvīm uzaicinātā liecinieka statusā stāvēja Vācietis, turklāt kratišanu kupeja veica personiski viens pats Padomju Latvijas armijas štāba komandants biedrs Uhenbergs, pēc tam pavadonis kupeju tā paša Vācieša klātbūtnē aizslēdza un kratišanas laikā tā vairs netika atvērta.

- 5) Akts par konfiskāciju bija sastādīts, un to parakstīja virspavēlnieka adjutanta (viņš bija arī vagona priekšnieks) pilnvarotais biedrs Valters, turklāt ne viņam, ne kādam citam no šajā vilcienā braucošajām personām nekādu pretenziju par nelikumīgām darbībām konfiskācijas laikā nebija, un aktā tās nav pieminētas (akta kopija nodota biedram Valteram). Minētais akts nosūtīts Padomju Latvijas Revolucionārajai kara padomei kopā ar ziņojumu Nr. 1492 š. g. 14. martā.
- 6) Kategoriski noliedzot apvainojumus, kas norādītajās telegrammās izteikti biedram Uhenbergam u. c., paziņojam, ka telegrammu saturs, mēģinot atspoguļot notikušo kā "atklātu lielceļa laupīšanu", neatbilst patiesībai un personas, kas to Revolucionārām Iestādēm izklāsta, stingri jāsoda."¹⁹

17. aprīli šajā lietā pirms pārējiem tika nopratināts J. Isajevs. Viņš liecināja:

"4. martā mani uz Rīgu komandēja virspavēlnieks Vācietis man piešķirtajā vagonā Nr. 528 ar platformu, uz kuras bija novietota automašīna. Rīgā es ierados 8. vai 9. martā pēc noteiktu militāru uzdevumu izpildīšanas. Rīgā mans vagonš ar E. Vācieti, virspavēlnieka adjutantu, biedru Valteru, 4 apsardzes cilv.[ekiem], 2 šoferiem un 2 pavadoniem – bez šiem cilvēkiem vagonā brauca 5. pulka saimniecības pārzinis Lapševskis un kopā ar viņu vēl vairāki cilvēki, brauca ar virspavēlnieka

piekrišanu. Vagonš ar visiem, izņemot mani, izbrauca no Rīgas 12./III un pēc iebraukšanas Daugavpilī apstājās uz vienu diennakti, gaidot manu atbraukšanu, jo es aizkavējos Rīgā dienesta darīšanās.

Pēc iebraukšanas Daugavpilī man ziņoja, ka vagonā Nr. 528 bija kratišana un ka visiem braucošajiem atņemts viss tiem piederošais.

No visa atņemtā man piederēja 37 mārciņas sviesta – nopirkts virspavēlnieka vilcienam, atradās manā kupejā, turklāt pēc kratišanas manā kupejā pazuda konfekšu kārbīņa, 1/4 mārciņas.

No man atņemtajām mantām vairāk nekā nav paņemts [tā tekstā – tulk.]. Taču savā kupejā pēc atgriešanās neatradu 7300 rubļ. (septiņus tūkstošus trīs simtus rubļu) sarkanā kabatas portfeli, kurā bez naudas bija dažāda rakstura papīri (apliecības, tel.[egrāfa] kvītis, tēva fotogr.[āfija]), tas viss: kabatas portfelis, dokumenti un nauda bez pēdām pazuda, neapšaubāmi, kratišanas laikā, turklāt kopā ar kabatas portfeli glabājās slepeni dokumenti, kuri arī pazuda. Man jāteic, ka 6 stundas pirms vagona izbraukšanas no Rīgas ieradās [Latvijas PSR] iekšlietu komisārs (uzvārdu nezīnu) un, vēršoties pie E. Vācieša, paziņoja, ka viņam jāapskata vagonš. Vagonu viņš apskatīja, un radušās šaubas par pārvadājamo mantu likumību tika atrisinātas, viņam kopā ar E. Vācieti apmeklējot pārtikas nodaļu, pēc tam viņš, atvainodamies par traucējumu, ne-traucēja vilciena kustībai.

Netieši es zinu, ka viņš, ko iegādājās E. Vācietis ar Rīgas pilsētas pārtikas nodaļas palīdzību, bija paredzēts virspavēlnieka vilcienam saistībā ar epidēmiju izplatību un palīdzībai Serpuhovas pilsētas ārstniecības iestādēm.

Tāpat zinu, ka 5. pulka saimniecības pārzinis arī kaut ko iepirka 5. pulka karavīru bodītei.

Pēc atgriešanās kupejā es atklāju pilnīga haosa ainu – viss bija acimredzot pārrakņāts, it kā katrā šķirbā meklēta nelegāla krava, kaut gan viņiem tika kategoriski norādīts

atstāt manu kupeju mierā, ņemot vērā manu prombūtni.”²⁰

Padomju Latvijas armijas Revolucionārā kara tribunāla priekšsēdētājs un Republikas Revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs J. Daniševskis 1919. gada 7. aprīlī slepenā telegrammā Krievijas Republikas Revolucionārās kara padomes loceklim S. Aralovam rakstīja: “*Nododu Jums izlemšanai materiālu par kratišanu Isajeva vagonā.²¹ Skaidrs, ka šajā gadījumā mums darīšana ar mēģinājumu izmantot virspavēlnieka vārdu un viņa doto rīkojumu, lai iegādātos lietas, ko nedrīkst izvest no Latvijas, un vispār izmantot savu stāvokli savtīgos nolūkos.²² Šajā gadījumā runāt, ka šampanietis un konjaks iegādāti cīņai ar epidēmiju, ir smieklīgi. Spēļu kārtis u. c. acīmredzami nav iegādātas 5. pulka karavīru bodītei, un man šķiet, ka 5. pulks visā šajā lietā noder par izkārtņi. Jums labāk kā jebkuram citam bija zināms, kādām vajadzībām un kuram bija paredzēti vīni, bet, kas vainīgs kāršu un pārējā izvešanā, tas ir jānoskaidro izmeklēšanai. Isajeva u. c. paziņojums par zādzību un laupīšanām kratišanas laikā nepelna ievērību. Kratišanu veica vienīgi komunisti ar viņu personisku atbildību. Lai ko Jūs viņiem neizdarītu saistībā ar šo lietu, taču Ernestam Ivanovičam jābūt pārvietotam no Serpuhovas. Viņa vieta nav pie virspavēlnieka. Visu labu.”²³*

Ši J. Daniševska telegramma pilnībā saskan ar fragmentu no J. Vācieša vēstules Padomju Krievijas Tautas komisāru padomes priekšsēdētājam Vladimiram Leņinam (*Vladimir Lenin*) 1919. gada 22. septembrī – laikā, kad pirmais tika apcietināts: “*Domožiņovs*,²⁴ atbraucis uz Daugavpili, pateica, ka turp brauc arī mans brāļadēls un gandrīz vai uz biedra Daniševska vietu, kurš tur bija par Revolucionārās kara padomes priekšsēdētāju. Protams, tas izraisīja veselu neapmierinātības vētru starp bijušās [Padomju] Latvijas armijas politiskajiem darbiniekiem un pret mani vērstus soļus, t. i., intrigas, kas, balstoties uz šiem iemesliem, izraisīja aizdomas pret mani.”²⁵

Kārlis Jūlijs Daniševskis bija noteikts Ernesta Vācieša un viņa onkuļa pretinieks. Virspavēlnieks J. Vācietis, spriežot pēc viņa nepublicētajām atmiņām, savukārt, ar grūtībām pacieta J. Daniševski un bija gatavs uzvelt viņam vainu, šķiet, par visu – no izlaidīga dzīvesveida un Rīgas atstāšanas 1919. gada maijā līdz pat virspavēlnieka apmelošanai un trockismam.²⁶

Cietušo aizstāvību 1919. gada 19. martā uzņēmās Lauka štāba priekšnieks Fjodors Kostjajevs (*Fjodor Kostjaev*). 30. aprīlī palīgā nāca arī virspavēlnieks J. Vācietis, kurš Revolucionārās kara padomes tribunāla priekšsēdētājam S. Aralovam paziņoja, ka “kultūras vīnus” pēc viņa lūguma Padomju Latvijas valdība bez maksas bija piešķirusi virspavēlnieka vilciena sanitārajai daļai tīfa un spāņu gripas ārstēšanai (jādomā, ne pēdējā loma šeit bija J. Vācieša personiskajiem sakariem un viņa latviskajai izcelsmei). J. Vācietis atzīmēja, ka Rīgā viss ticis apskatīts un visu bijis atļauts izvest. Savukārt Daugavpilī pēc Padomju Latvijas armijas štāba rīkojuma, balstoties uz armijas Revolucionārās kara padomes locekļa Anša Dauņa rīkojuma, vīni tika atņemti. J. Vācietis lūdza pieprasīt vīnus atdot atpakaļ.²⁷ Lietas izskatīšana ieilga līdz 1919. gada augustam, tā norisinājās paralēli ar arestiem Lauka štābā 1919. gada maijā–jūlijā un Krievijas Republikas Revolucionārās kara padomes veikto izmeklēšanu Lauka štāba lietā.

1919. gada 1. maijā izmeklētāji ar kara izmeklētāju Sergeju Puzicki (*Sergej Puzickij*) priekšgalā bija spiesti konstatēt, ka pirkumi patiešām tika izdarīti 5. pulka karavīru bodītei un virspavēlnieka vilcienam, tādējādi nebija spekulatīvi. Nav izslēgts, ka šāds lēmums tika pieņemts virspavēlnieka iejaukšanās rezultātā.²⁸

Kas notika ar pārējām konfiscētajām precēm? Izmeklētājs pret šo jautājumu izturējās nopietni. 7. maijā viņš no Lauka štāba ārsta noskaidroja, vai konjaks un šampanietis ir ārstnieciski līdzekļi.²⁹ Ārsts

paziņoja, ka konjaks ir veselīgs, ja ir vājums un nepietiekama pārtika, bet šampānietis – smagu, sirds nepietiekamības izraisītu saslimšanu gadījumā.³⁰

Rezultātā lieta ne ar ko nebeidzās. Jau 24. jūnijā pats V. Uhenbergs, kurš pārmedlēja vagonu, tika saukts pie atbildības. 1919. gada 7. augustā Revolucionārais tribunāls nolēma, ka kratišanas laikā viņš pārkāpis elementārus noteikumus, kā rezultātā vainīgos konstatēt nav izdevies. V. Uhenbergam tika izteikts aizrādījums, bet lieta – pārtraukta.³¹

Padomju Krievijas “militāro speciālistu” (Sarkanajā armijā dienā bijušo virsnieku) sadzīve pilsoņu kara laikā palika

neapmierinoša, un tas arī noveda pie līdzīgiem pārkāpumiem. Minētais notikums neietekmēja virspavēlnieka J. Vācieša stāvokli, kaut arī tā dalībnieki bija cieši saistīti ar viņu. Virspavēlnieka, viņa brāļadēla un ģenštābista J. Isajeva liktenis tika izlemts saistībā ar Lauka štāba lietu – viņi visi tika apcietināti 1919. gada jūlijā. Grupējumu savstarpējās cīņas fonā padomju militāri politiskajā vadībā stāsts par iespējamiem, taču grūti sodāmiem pārkāpumiem saistībā ar virspavēlnieku izrādījās ne tik būtisks un atvirzījās otrā plānā.

No krievu valodas tulkojis profesors
ĒRIKS JĒKABSONS.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Pirmo reizi publicēts: ANDREI GAŅIN. Shopping po-genshtabovski. In: Rodina 2011, No. 3, s. 109–110. Šeit publicēts ar papildinājumiem.

² Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVA), PA-55-2-4, 1. lp.

³ Rossijskij gosudarstvennyj voennyj arhiv (turpmāk – RGVA), 24380-7-125, 8. lp.

⁴ Ibidem, 57. lp.

⁵ Ibidem, 23. lp.

⁶ LNA LVA, PA-55-2-4, 14. lp.

⁷ Ibidem, 6. lp.

⁸ Ibidem.

⁹ RGVA, 24380-7-125, 1.a lp.

¹⁰ LNA LVA, PA-55-2-4, 13. lp.

¹¹ RGVA, 24380-7-125, 13. lp.

¹² Ibidem, 19. lp.

¹³ Ibidem, 20. lp.

¹⁴ Ibidem, 53. lp.v.

¹⁵ Ibidem, 35. lp.v, 37. lp.v.

¹⁶ Ibidem, 40. lp.

¹⁷ Ibidem, 60. lp.v.

¹⁸ Vārds vai saisinājums nesalasāms, iespējams, krievu burti “п/м” jeb p/m.

¹⁹ LNA LVA, PA-55-2-4, 15.–18. lp.

²⁰ RGVA, 24380-7-125, 41. lp.v – 42. lp.v.

²¹ Šeit un turpmāk izdarīti pasvītrojumi ar sarkanu zīmuli, acīmredzot to darijis S. Aralovs.

²² Sākot ar vārdu “mēģinājums” līdz teikuma beigām pasvītrojums izdarīts arī ar zilu zīmuli.

²³ RGVA, 24380-7-125, 2.–3. lp.

- ²⁴ Nikolajs Domožirovs (1886–1922) – Sarkanās armijas militārais speciālists, bij. Krievijas armijas kapteinis, 1917.–1918. gadā beidzis Kara akadēmijas 2. kārtas paātrinātos kursus, no 1918. gada pavasara brīvprātīgi dienējis Sarkanajā armijā. 1919. gada februārī–maijā bijis Rietumu frontes štāba priekšnieks. 1919. gada jūlijā–novembrī bijis apcietināts, bet apsūdzība nav izvirzīta, pēc tam ieņēmis atbildīgu amatus Sarkanajā armijā. Miris no tīfa.
- ²⁵ Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii, Maskava, P-130-3-144, 3. lp. Dokumenta publikāciju sk.: Zhaloby arestovannogo Vacetisa. Za chto popal k chekistam glavkom iz latyshskih strelkov? Publ. ANDREJA GAŅINA. In: Rodina 2011, No. 2, s. 42–43. Latviešu valodā sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Pirmais Padomju Krievijas Bruņoto spēku virspavēlnieks. In: JURIS GOLDMANIS (sast.). Latvieši PSRS varas virsotnēs. Ilūzijas un traģēdija: 20. gadsimta 20.–30. gadi. Rīga 2013, 179.–198. lpp.
- ²⁶ RGVA, 39348-1-13, 4.–5. lp.
- ²⁷ RGVA, 24380-7-125, 44. lp.
- ²⁸ Ibidem, 50. lp.v.
- ²⁹ Ibidem, 52. lp.
- ³⁰ Ibidem, 52. lp.v.
- ³¹ Ibidem, 68. lp.

SUMMARY

The article is devoted to a corruption scandal in Soviet military establishment in 1919.

Civil war in Russia, “war communism” together with economic collapse, total lack of goods and actual hunger demanded especially high ethos from the people in power. Unfortunately, not all representatives of the military elite were able to comply with these requirements and used their positions for personal enrichment. Prominent persons involved in scandal included Ernests Vācietis, a nephew of Soviet Commander in Chief Jukums Vācietis and a former captain Yevgeny Isayev. These senior employees of Field staff of the Revolutionary Military Council of Republic bought scarce goods in Latvia and tried to smuggle them to Soviet Russia. Control of their luggage executed by officials of the army of Soviet Latvia discovered a large number of illegally brought goods. The luggage included hundreds of alcohol bottles and other deficit products (coffee, sugar, butter). After the initial confused testimony both Vācietis and Isayev were able to formulate credible explanations and find powerful lobbies, including Commander in Chief Jukums Vācietis himself. These events led to a short episode of power struggle among Soviet officials.

Representatives of pre-revolutionary elites could hardly stand the restrictions of wartime and the policy of «war communism», as they were accustomed to a very different way of life before World War I and the revolution. This resulted in abuse of their power. In the summer of 1919, however, the case was dismissed. Moreover, the main participants were under arrest following the case of the Field staff of the Revolutionary Military Council of the Republic. The fate and career of Commander in Chief Jukums Vācietis was not affected. The domestic aspect of military experts’ life, even in case of high-ranking ones, in Soviet Russia remained poor, and pushed for taking advantage of one’s position. But for the sake of their struggle, the Bolsheviks were ready to tolerate the presence of corrupted officials in the leadership of Soviet Russia and turn a blind eye to their abuse of power, especially if these people were considered irreplaceable in their posts.

Saimnieciskā dienesta likums. 1940. gada 28. maijs

Law on Economic Service, May 28, 1940

Aivars Stranga, Dr. habil. hist.

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes

Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors, LZA īstenais loceklis

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

E-pasts: aivars.stranga@lu.lv

Rakstā izvērtēts pēdējais likums, kuru K. Ulmaņa autoritārā valdība pieņēma tikai trīs nedēļas pirms Latvijas okupācijas, – ļoti radikālais likums par Saimniecisko dienestu. Ar to gandrīz visi pieaugušie valsts iedzīvotāji tika pakļauti militarizētai kontrolei un piespiedu darbam, un, lai arī likums bija spēkā pavisam neilgu laiku, tas uzreiz kļuva ārkārtīgi nepopulārs.

Atslēgvārdi: Saimnieciskais dienests, Darba Centrāle, Darba skola, noņemtnes.

The article examines the last law, adopted by Kārlis Ulmanis' authoritarian government only three weeks before the occupation of Latvia began – a very radical law on economic service, which subjected nearly all the adults of the country to militarized control. Although the law only had a brief time in application, it immediately became extremely unpopular.

Keywords: Economic service, Central Labour Office, Labour School, camps.

1940. gada aprīlī rūpnīcās Rīgā jau tika veidoti saraksti, iekļaujot tajos strādniekus, kuriem būs jānodarbojas vasaras darbos. Sarakstus veidoja rūpnīcas administrācija un meistari, tos varēja publiski apskatīt, un, kā atzīmēja visu redzošā politiskā policija, tie bija “[...] *strādniekus ārkārtīgi satraukuši un tādēļ sarakstos ieviestie palikuši pilnīgi revolucionāri noskaņoti [...]*”, vismaz daļa no viņiem sākt paust simpātijas Padomju Savienībai.¹ Runa, protams, nav par padomju historiogrāfijas teoriju, ka būtu izveidojusies revolucionāra situācija, taču nav nekādu šaubu, ka nemiers strādnieku vidū auga, un politiskā policija to atzīmēja ar aizvien lielākām bažām. (Piemēram, kad 27. aprīlī a/s “Rīgas tekstilfabrika” fabrikā Baltajā ielā 3/9 tika izlikts saraksts ar 180 strādnieku vārdiem (no 580 fabrikā strādājošajiem), kuriem būs jāiet vasaras lauku darbos, “[...] *paziņojums strādniekos sacēla lielu satraukumu un radās vispārējs nemiers*”.² Savukārt 16. maijā politiskā policija atzina: “*Rūpniecību strādnieku sūtīšana uz sezonas darbiem*”

sacēlusi tiešām strādnieku masās lielu troksni un naidīgu noskaņojumu pret valsts iekārtu un valdību. Daudzi rūpniecību [fabriku] strādnieki, sevišķi vieninieki paņēmuši pēc nozīmēšanas sezonas darbos fabrikas aprēķinus, sacīdami: “gan es vasaru iztikšu, spaida darbos neiešu”.³⁾ Viens no jautājumiem, kas nodarbināja strādniekus, bija par viņu medicīnisko nodrošinājumu sezonas darbu laikā. Maijā valdība pieņēma lēmumu, ka strādnieki, pat atrazdamies lauku darbos, joprojām paliktu saistīti ar savu slimokasi un ka viņiem būtu nodrošināta medicīniskā palīdzība. Teorētiski tā arī varēja būt, bet praktiski medicīniskā palīdzība laukos, protams, nebūtu tik viegli pieejama; šķiet, strādniekus nenomierināja arī solījumi par to, ka saimniekam “[...] grūtu saslimšanu gadījumā strādnieks jānogādā pie ārsta vai ārsts jāatved mājās”.⁴

Jauns un pilsētas strādniekiem nepatīkams lēmums tika pieņemts 24. maijā: Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Ventspilī un Jelgavā visiem rūpniecības un amatniecības uzņēmumiem, kuri nodarbināja vairāk par pieciem strādniekiem – tātad arī pavisam nelieliem uzņēmumiem –, strādnieku skaits bija jāsamazina pat par 50% un atbrīvotie jānosūta sezonas lauku darbos un piedalīties kūdras rakšanā.⁵ Uzņēmēji sāka lūgt Finanšu ministriju atlikt lēmuma īstenošanu, taču saņēma atbildi: “Tirdzniecības un rūpniecības departaments atgādina rūpniekiem un amatniekiem neapgrūtināt ar lūgumiem par strādnieku atstāšanu uzņēmumos vasarā.”⁶ Skolnieki jau maijā sāka doties dažādos lauku darbos, ieskaitot celmu laušanu.⁷ Finanšu ministrs Jānis Kaminskis, savukārt, maijā paziņoja, ka darbaspēka problēmām laukos var noderēt risinājums, ko varētu nosaukt par latgaliešu strādnieku šķirošanu: “Pagājušā vasarā no Latgales aizbrauca ap 40 000 strādnieku, bet no tiem tikai apm. puse novietojās lauksaimniecības darbos pārējās valsts novados. Pārējie novietojās dažādos darbos pilsētās un laukos, piem. ceļu būvēs,

ielu labošanas darbos, būvniecībā u. c. Šinī vasarā paredzēts šos īstos lauku darba darītājus nodarbināt lauksaimniecībā, bet nelauksaimnieciskos sezonas darbos vairāk nodarbināt strādniekus, kam tiešie lauku darbi sveši.”⁸

Teorētiski laikam varēja pieļaut, ka Darba Centrālā pilsētās “noklīdušos” latgaliešus novirzīs lauku darbos (tiesa, latgaliešiem tādā gadījumā tiktu nodarīta pat zināma pārestība – kāpēc viņiem būtu jābūt tikai laukstrādniekiem?). Vai tik stingra, gandrīz vai totalitāra darbaspēka kontrole praktiski bija iespējama, to rādītu tikai laiks, taču neatkarībai Latvijā tā vairs nebija atļicis.

Ražošana rūpniecībā strauji sašaurinājās, un augs bezdarbs. No Anglijas vairs netika saņemtas ogles, tādēļ smags kļuva kurināmā jautājums; laukos trūka darburoku, augs dzīves dārdzība – tādi bija apstākļi 1940. gada 28. maijā, kad valdība pieņēma Saimnieciskā dienesta likumu. Tas paredzēja, ka praktiski ikviens Latvijas iedzīvotājs, kurš bija sasniedzis 16 gadu vecumu (pieļaujot likuma piemērošanu pat 14 vai 15 gadus veciem pusaudžiem), bet nebija pārsniedzis 60 gadu sliekšni, var tikt iesaukts vai ieskaitīts tādu darbu veikšanai, kurus noteiks Latvijas Darba Centrālās direktors. Ieskaitīšana bija paredzēta uz laiku no 6 nedēļām līdz 6 mēnešiem, iesaukšana – uz laiku no 3 līdz 6 mēnešiem ar iespēju to pagarināt pat līdz 1942. gada 1. februārim – Saimnieciskā dienesta darbības galējam termiņam. Ieskaitīt varēja katru parastu Latvijas pilsoni, arī ārzemniekus, bet iesaukt – tādas iedzīvotāju grupas, kuras var nosaukt par slaišiem vai bezpavalstniekiem, un citus, kuri varētu izvairīties no ieskaitīšanas (iesaukt pat varēja personas, kuras “[...] faktiski nestrādā normālo darba laiku” – protams, patiešām bīstamā situācijā varēja nonākt sīkie bodnieki vai amatnieki un citas grupas, kuras pašas bija sev noteikušas “normālu darba laiku”). Ieskaitītie vai iesauktie saņemtu speciālu darba grāmatiņu, kurā tiktu

izdarīta atzīme par ieskaitīšanu vai iesaukšanu darba dienestā; atzīme bija jāizdara arī pasē. Iesauktie vai ieskaitītie tiktu norīkoti uz “[...] atsevišķi ierīkotām darba vietām vai nometnēm [...]” (darba nometne – tas līdz šim bija patiešām kaut kas pilnīgi neiedomājams).

Personas, kuras izvairītos no dienesta, bija jāmeklē policijai, un turpmāk neviens nevarētu tikt pieņemts valsts darbā, ja nebūtu noteiktu laiku kalpojies darba dienestā. Likuma 22. pants noteica, ka “[...] šī likuma pārkāpējus var ievietot sevišķās nometnēs, izraidīt no viņu līdzšinējās dzīves vietas un sodīt ar disciplināros noteikumus paredzētiem sodiem”.⁹ Tiklīdz likums bija pieņemts un sevišķu nometņu ideja tā pārkāpējiem atbalstīta, tā Iekšlietu ministrija nekavējoties sāka to īstenot. 29. maijā iekšlietu ministrs Kornēlijs Veidnieks ministrijas departamenta vadītāju apspriedē paziņoja: “Likuma pārkāpējus paredzēts ievietot sevišķās nometnēs. Izšķir pavisam trejāda veida nometnes: 1) darba skolas; 2) vispārējas; 3) sevišķās nometnes iesauktiem, t. i. slaukiem, kur noteikumi būs sevišķi stingri. Iespējams, ka policijai būs jādibina nometnes, kurās ievietot bezpavalstniekus, kļaidoņus un tamlīdzīgas personas. Tādos gadījumos, ja saimnieciskā dienestā iesauktie neklausā darba centrālās amatpersonas policijai, pamatojoties uz likumu par sabiedrisko kārtību un drošību valstī, dodama tiesība nesavaldīgos ievietot policijas nometnē.”¹⁰ Tātad faktiski bija runa par vismaz četrus veidus nometnēm. Skaidrs, ka Latvija bija nonākusi lielās saimnieciskās grūtībās, izceļoties pasaules karam, tomēr šis ieceres atspoguļoja nevis pragmatisku pieeju smagajām problēmām, bet to izmantošanu pilnīgi policejiska režīma radīšanai.

29. maijā, tikko likums bija pieņemts, Rīgā notika aizsardžu apspriede, kurā uzrunu teica sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš; apspriede pieņēma lēmumu par to, ka neprecētām aizsardzēm obligāti jādodas lauku darbos.¹¹ Jautājums par to, vai

viņām laukos būs darbs un vai no viņām būs kāda jēga, netika uzdots: likums bija pieņemts, un visa enerģija tika veltīta tam, lai milzīgas masas – no kurām, protams, aizsardzes bija tikai daļa – tiktu sūtītas uz laukiem. Savukārt politiskās policijas vecākais uzraugs J. Apkalns 1. jūnijā, raksturojot strādnieku noskaņojumu, atzīmēja: “Maija mēnesī strādnieku noskaņojums palicis vēl ļaunāks [...] paši strādnieki savstarpējās pārrunās un sarunās strādnieku organizēšanu lauku un citos darbos nosauc par spaidu darbos sūtīšanu.”¹² Toties politiskās policijas Liepājas rajona priekšnieks Nikolajs Roznieks 3. jūnijā atzina: “Mazāka izpeļņa, neapmierinoši dzīvokļi, šķirta dzīve ģimenes cilvēkiem – ir galvenie iemesli, kamdēļ likums par saimniecisko dienestu pagaidām nav ieguvis pilsētu strādnieku labvēlīgu atsaukumi. Šai sakarībā sarunās strādnieki atzīmē arī nepierastos darba apstākļus, nenoteikto darba laiku, personīgās brīvības ierobežošanu, kas novedīšot pie dzimtbūšanas atgriešanās. Dažos gadījumos fabriku strādnieki atteikusies labprātīgi iet vasaras sezonas darbos uz laukiem un uzteikuši darba līgumus, līdz ar to atstājot darba vietas.”¹³ (Pēc Saimnieciskā dienesta likuma pieņemšanas gan tas vairs nevarēja pasargāt no sezonas darbiem – policija meklētu no darba aizgājušos.)

2. jūnijā, sakot uzrunu Gāršenes pamatskolas izlaidumā, Ulmanis plaši komentēja pieņemto likumu: “Paredzams, ka no pilsētas lauku darbos dosies kādi 20 000 vai vairāk jauniešu. Tāpēc mēs izdevām jauno saimnieciskā dienesta likumu, paredzot tajā sevišķu darba skolu, kuras uzdevums būs pārraudzīt, kā visi šie 20 000 jauniešu uz laukiem strādās. Nepietiks ar apliecībām, ka viņi strādājuši “melnās miesās dienu nakti”. Mēs pārbaudīsim to paši.” Tālāk sekoja ļoti būtiska piebilde: “Jūs zināt arī, ka šogad neuzņems universitātē vai citās mācību iestādēs nevienu, kas neatnesis apliecību, ka viņi neapšaubāmi 6 nedēļas nostrādājuši laukos.” Bargi laiki, bargi lēmumi, bet tas vēl nebija viss: “Būs

arī jauna kārtība atvaļinājumu piešķiršanā ierēdņiem, valsts un pašvaldības iestāžu, organizāciju un fabriku darbiniekiem ar tādu aprēķinu, lai šogad atvaļinājumu pavadītu lauku saimniecībās.”¹⁴ (Pēc pāris nedēļām, 13. jūnijā, Tirdzniecības un rūpniecības kamera jau ieteica uzņēmumu īpašniekiem rūpēties, lai to darbinieki ne tikai izlietotu atvaļinājumu lauku darbiem, bet lai paliktu tur “[...] arī pēc atvaļinājuma izbeigšanās”).¹⁵ Netika aizmirsti arī slaisti: “[...] mēs varam iesaukt darba dienestā, tāpat kā kara dienestā, tos vīrus un sievas, kam nav ko darīt un kas neko nedara”.¹⁶ Var rasties jautājums: ja lauki tiktu pārplūdināti ar skolēniem, ierēdņiem, strādniekiem, slaistiem un praktiski gandrīz ar katru, kas būtu pa rokai, vai lauki nesaņemtu milzīgu, bet praktiski lauku darbiem maz sagatavotu masu?¹⁷ Vai visa valsts nepārvērstos par primitīvas saimniekošanas lauku, kur visi lasītu akmeņus, kaut ko raktu, cirstu, bet nereti bez jēgas? Ekonomiskās grūtības valstī bija nenoliedzamas, taču tas, kā uz tām reaģēja valdība, bija cieši saistīts ar Ulmaņa režīma politiku un ideoloģiju: 1939. gada 20. decembrī Tirdzniecības un rūpniecības kameras priekšsēdētājs Andrejs Bērziņš bija publiski atzinis, ka Latvijā “[...] totalitāras metodes aizvien vairāk ieviesīsies”.¹⁸ Un tās patiešām tika ieviestas.

Arī 28. maija likums vēl nebija pēdējais jauninājums: 6. jūnijā valdība papildināja valsts civildienesta likumu un pilsētu pašvaldības darbinieku dienesta likumu un noteica, ka valsts un pašvaldības dienestā var pieņemt “[...] vienīgi personas, kas pierāda, ka viņas pēdējos 3 gados pirms iecelšanas nostrādājušas lauksaimniecībā vismaz 3 mēnešus”. Tika noteikts, ka valsts un pašvaldību darbiniekiem 1940. gada atvaļinājums jāizlieto strādāšanai laukos.¹⁹ Ulmaņa runa Gārsenē tika pasludināta par “Atdzimšanas saucieni”: “[...] izšķirēja būs un paliks šī Prezidenta atziņa, ka svarīga un plaša nozīme piešķirama lauksaimniecībai kā vienīgajam

un īstenajam centram, ap kuru risinās visa pārējā mūsu dzīve”.²⁰ Vienīgais un īstenais centrs! Lauksaimniecības nozīme nevar tikt noliegta, īpaši – apstākļos, kad rūpniecība pārdzīvoja dziļu krīzi un augošu bezdarbu, taču tik strauja visas valsts pārvēršana par vienu lielu lauku darbu nometni vairoja nepatiku un nemieru ar valdības rīcību. Tas laikam bija cēlonis tam, ka tieslietu ministrs Hermanis Apsītis, sakot uzrunu 3. jūnija Vidridžu skolas izlaiduma aktā, jau mierināja: “Šo likumu varbūt visos simtos procentos valsts neizveidēs, bet tas gan jāsaka, ka jau visā drīzumā iedarbinās to likuma daļu, kas skars pilsoņus, kuri nekad un nekādos laikos nav gribējuši strādāt.” Tāpat tas attiecās uz daudzkārt jau pieminētajiem slaistiem. (Apsīša teiktais tomēr bija nodrukāts tikai mazajā Limbažu laikrakstā²¹ un valsts mērogā nevienu nenomierināja; iespējams, Apsītis bija pat atļāvis pateikt kaut ko lieku, un valsts mēroga laikrakstos, atstāstot viņa uzrunu, bija tikai uzsvērti vārdi, ka “[...] šis likums ir nepieciešams, jo viņš būs labs palīgs valsts aizsardzībai un darba organizēšanai”).²²

Līdz 15. jūnijam visām nenodarbinātām personām, kā arī tiem, kuri strādāja mazāk par 30 stundām nedēļā, bija jāreģistrējas Darba Centrālē. Pēc 15. jūnija Centrālei bija jāsāk lielā pārbaude, vai visi ir reģistrējušies, un tie, kuri nebūtu, tiktu sodīti.²³ Sods gaidīja arī tos, kuri joprojām nodarbināja mājkalpotājas, lai arī nebija saņēmuši atļauju to darīt.²⁴ Visa dzīve valstī tiktu pakļauta neskaitāmiem rikožumiem un sodiem to pārkāpējiem – kontrole sāka iegūt groteskas formas.²⁵ Saimnieciskā dienesta īstenošanai tika iecelts vēl viens ierēdnis – robežsargu brigādes virsleitnants Juris Serģis (šajā laikā viņš nomainīja uzvārdu uz latviskāku – Silarājs)²⁶ – tas laikam liecināja par militarizētu pieeju dienestam. Savukārt par Darba skolas priekšnieku tika iecelts Darba Centrāles ierēdnis Pauls Treijers, kurš paziņoja: “Atgādināms, ka darba skola aptver visu

valsti. Tajā iekļauti visi jaunieši [...]”²⁷ Neviena organizācija līdz tam nebija aptvērusi visu jaunatni; ar skolas palīdzību tiktu īstenota arī ideoloģiska audzināšana: “Darba skola gādās, lai tai pakļautie jaunieši tiktu piemēroti audzināti.” Arvīds Silmālis paziņoja, ka jaunatne tiks sadalīta atsevišķās skolas grupās, kuras tiks izvietotas lauku skolās un no turienes skolotāju vadībā dosies lauku darbos.²⁸ (Ulmanis nodeva Darba Centrāles direktoram A. Silmālim 5000 latu lielu ziedojumu Darba skolas darbības uzsākšanai.)²⁹

Bez slaistiem, par kuriem jau daudz runāts, lai gan, šķiet, neviens tā arī netika nosūtīts lauku darbos, valdību patiesi nodarbināja trīs iedzīvotāju grupu nostāja pret Saimniecisko dienestu. Pirmie bija strādnieki. Jau 3. maijā, vēl pirms Saimnieciskā dienesta likuma pieņemšanas, pirmā Rīgas strādnieku grupa, galvenokārt no a/s “Vairogs” un a/s “Dzirnavnieks”, devās uz Sedas un Salaspils kūdras purviem rakt kūdru. Presē viņu noskaņojums tika atspoguļots kā možs un optimistisks.³⁰ Pavisam ne tik optimistiska aina tēlota politiskās policijas ziņojumos. Līdzīgs noskaņojums kā Liepājā (sk. iepriekš minēto N. Roznieka ziņojumu)³¹ valdīja arī Rīgā: jūnija sākumā politiskās policijas vecākais uzraugs I. Apkalns informēja savu priekšniecību, ka “[...] pēc ienākošām ziņām fabriku informatoriem, fabriku strādnieki, lai izvairītos no sūtīšanas sezonas darbos, pielietojot visādus paņēmienus [...] simulējot par slimo [...]”.³² Spriežot pēc politiskās policijas materiāliem, strādnieku nepatika pret Saimniecisko dienestu veicināja nepatiku pret valdību, bet tas automātiski nenozīmēja, ka pieauga nelojalitāte pret pašu Latvijas valsti, lai gan šāda tendence bija samanāma un pat augoša. Jau minētajā Roznieka ziņojumā bija rakstīts: “Strādnieku aprindās galvenais sarunu objekts ir kara notikumi rietumu frontē un izešana vasaras sezonas darbos. Apskatot kara notikumus, apmēram 80% strādnieku cer uz sabiedroto [Anglijas, Francijas – A. S.]

uzvaru, 10% ir Vācijas uzvaras gaidītāji, bet apmēram 10% savu atzīnību izsaka Padomju Savienības rīcībai, kas noteikšot turpmāko notikumu gaitu arī Latvijā. Pēdējo uzskatu pa lielāka daļa pauž krievu tautības strādnieki, bet ir arī latvieši, kuri pievienojas šim uzskatam.”³³ Skaidrs, ka tie ir tikai aptuveni procenti, pie tam man pagaidām nav izdevies atrast līdzīgu vērtējumu par strādnieku noskaņojumu Rīgā pašā okupācijas priekšvakarā, taču, visticamāk, tas bija pasliktinājies. (Strādniekiem nekas labs nebija gaidāms: piemēram, 15. jūnijā par darbu apturēšanu gatavojās paziņot viens no modernākajiem Latvijas rūpniecības uzņēmumiem – “Rīgas audums”, kas nodarbināja aptuveni 1500 strādnieku, galvenokārt sievietes; šāds lēmums tika pieņemts izejvielu trūkuma dēļ. Lai arī rūpnīcas vadība bija solījusi darbus atsākt 10. augustā, par to, protams, nevienam strādniekam nebija pārliecības.)³⁴

Otra Latvijas iedzīvotāju grupa, kuras nostāja pret Saimnieciskā dienesta likumu arī nodarbināja valdību, bija tieši Latvijas krievi, jo īpaši – Latgales krievi. Jau 1939. gadā, kad Darba Centrāle bija tikko izveidota, iekšlietu ministrs Veidnieks pēc Abrenes un tās apkārtnes apmeklēšanas 22. jūlijā konstatēja: “[...] novads ir ļoti biezi apdzīvots, ģimenes lielas un daudz jauni cilvēki slaištās apkārtnē bez darba. Vietējo apstākļu pazinēji izskaidro, ka vietējie iedzīvotāji esot tā piekērušies savai dzimtai sētai, ka viņos grūti ierosināt domu atstāt to un doties uz cituriem, kur jūtams darba roku trūkums”.³⁵ Vienu mēnesi iepriekš, 20. jūnijā, viņš bija arī atzinis: “Latgales politikā mūsu ierēdņi nodara daudz kļūdu un ar nepiemērotu rīcību rada Latgales iedzīvotājos neapmierinātību un no tām ceļas vairākas sūdzības un intrigas. Piemēram, nav vajadzības par katru nieku atlaist no darba latgaliešus, nevajag izvairīties no Latgalē dzimušo pieņemšanas darbā. Nav jāapkaro Latgales izlokšņus. Pašvaldības departamentam jāraugās, lai katoļticīgos pagastos

nāktu pa pagasta vecāko katolis. Tāpat krieviskos pagastos vajadzētu pagasta padomē ielikt dažus krievus [...]"³⁶

1939. gada 9. novembrī, jau pēc t. s. bāzu līguma noslēgšanas ar PSRS, valdība pieņēma diezgan īpatnēju lēmumu: sabiedrisko lietu ministram A. Bērziņam tika uzdots nodibināt pastāvīgu komiteju, kuras uzdevums būtu "[...] *apspriest un dot Ministru kabinetam atsauksmes jautājumā, kas skar kultūras un izglītības lietas latviešu un krievu starpā [...]*".³⁷ Citiem vārdiem, komiteja sekotu krievu noskaņojumam (lielāku uzmanību tam sāka pievērst arī politiskā policija),³⁸ bet, šķiet, šādu komiteju līdz Latvijas valsts bojāejai nepaspēja izveidot. 1940. gada pavasarī, pēc tam kad Latvijā jau bija ierīkotas PSRS bāzes, vismaz vienā vietējo krievu sabiedrības daļā bija pastiprinājušās simpātijas Padomju Savienībai. 15. aprīlī armijas štāba informācijas daļas priekšnieks pulkvedis Fricis Celms-Celmiņš informēja politiskās policijas priekšnieku Jāni Frīdrihsonu par noskaņojumu Daugavpilī: "*Visa krievu sabiedrība esot kļuvusi pašlepnāka un dzīvi interesējoties par notikumiem Krievijā. 2. Daugavpils valsts ģimnāzijas krievu tautības skolēni simpatizējot PSRS.*"³⁹ Savukārt politiskās policijas Gulbenes rajona priekšnieks A. Apkalns 18. aprīlī konstatēja: "*Vecākā [krievu] paaudze, kas vēl nav aizmirsusi Latvijas brīvības cīņu laikmetu, uz notikumiem [domāta nesenā PSRS agresija pret Somiju – A. S.] raudzījusies ar lielām bažām, bet daļa jauniešu, kuriem lielinieku laikmeta Latvija pazīstama tikai no vēstures grāmatas un nostāstiem, bijusi diezgan sajūsmīnāta par varbūtēju krievu ienākšanu un to varas nodibināšanu Latvijā.*"⁴⁰

Saimnieciskā dienesta likuma piemērošana Latgales krieviem – piemēram, viņu nosūtīšana darbā uz citiem Latvijas rajoniem, varēja izraisīt viņu neapmierinātību, un Veidnieks 29. maija apspriedē atzina, ka Latgalē dienesta īstenošana "[...] būs grūti kārtojama, tādēļ pie darba jāķeras pakāpeniski

un uzmanīgi, lai neizsauktu nemieru".⁴¹ (Nav dīvaini, ka tieši Latgales laikrakstā parādījās informācija ar zīmīgu virsrakstu "Saimnieciskā dienesta likumu piemēros pakāpeniski";⁴² grūti pat iedomāties, kā likuma piemērošana notiktu praktiski: vai policisti ierastos Latgales sādžās un tvarstītu tos, kuri no likuma izvairītos? Vai pret viņiem tiktu lietots spēks? Tie paši jautājumi attiecās arī, piemēram, uz strādniekiem Rīgā, kuri izvairītos no likuma darbības: kā viņus piespiestu tomēr iet vasaras darbos? Viena lieta bija solīt, ka t. s. slaisti tiks piespiesti un pat ievietoti nometnēs; cita lieta bija strādnieks, kurš nebija nekāds slaists, bet tomēr nevēlējās iet vasaras darbos. Ja nu viņš nepakļautos policijas rīkojumiem?) Latgales krievu portrets, kuru sniedza Veidnieks, bija šāds: "[...] *krievu tautības pilsoņi maz interesējas par valsts notikumiem, dzīvo noslēgtu dzīvi, viegli uztver dažādas baumas [...]* vietējie Latgales iedzīvotāji vismazāko uzmanību un vērību piegriež tam, ko runā valsts darbinieki. Turpretim visam tam, ko runā garīdznieki, iedzīvotāji velta uzmanību [...] mazturīgie krievi noskaņoti pretvalstiski un gaida dažādas pārmaiņas".⁴³ Aina nebija iepriecinoša, bet, protams, nebūt ne visi krievi gaidīja "dažādas pārmaiņas" un bija pretvalstiski; tādu diemžēl netrūka arī latviešu vidū (galu galā t. s. tautas valdībā – marionešu kabinetā, kas tiks nodibināts pēc Latvijas okupācijas jūnijā, nebūs neviena krieva, bet būs redzami latviešu kultūras un zinātnes darbinieki – Vilis Lācis un Augusts Kirhenšteins; t. s. baltie krievi okupācijas laikā smagi cietīs).

Trešā Latvijas iedzīvotāju grupa, kas izraisīja īpašu valdības interesi saistībā ar Saimniecisko dienestu, bija Latvijas ebreji. 29. maija apspriedē Iekšlietu ministrijā tika secināts: "*Tā kā sagaidāms, ka žīdi centīsies savus cilvēkus kaut kādi darbā iekārtot kaut vai formas dēļ* [lai neietu lauku darbos – A. S.], *saimnieciskā dienestā var ieskaitīt arī personas, kas faktiski nestrādā normālo*

darba laiku un nepilnīgi nodarbinātas. Jau tagad pielaižams, ka visas šīs personas būs jāmeklē pašvaldībām un policijai.”⁴⁴ Politiskā policija, savukārt, jūnija sākumā atzina: “[...] zināmu satraukumu žīdu aprindās ienesis izsludinātais likuma par valsts saimniecisko dienestu, jo daudzi žīdi, kuri līdz šim dzīvoja bez noteiktas nodarbošanās, būšot spiesti strādāt ražīgu darbu”.⁴⁵ Te bija jūtama noteikta negatīva nosliece pret ebrejiem. Par to, kādas sekas būtu radījusi Saimnieciskā dienesta likuma piemērošana dzīvē, var būt dažādi viedokļi, taču ir skaidrs, ka policijai būtu pilnas rokas darba.

17. jūnijā Latvija tika okupēta, un jau 23. jūnijā Latvijas Komunistiskā partija izvirzīja prasību: “*Likvidēt Darba Centrāli un verdzības likumu* [Saimnieciskā dienesta likumu – A. S.]”.⁴⁶ 4. jūlijā marionetiskā A. Kirhenšteina valdība pieņēma likumu par Darba Centrāles likvidāciju, un Ulmanis, joprojām formāli būdams Valsts prezidents, to izsludināja 8. jūlijā.⁴⁷ Var pieņemt, ka Darba Centrāles likvidācija bija populārs solis.

Nobeigums

Jau pāris mēnešu pēc valsts apvērsuma, 1934. gada vasarā, tika konstatēts, ka ne tikai lauksaimniecībā trūkst darbaroku – tas bija redzams jau kopš 20. gadu vidus –, bet ka ekonomiskā krīze rūpniecībā ir pārvārtēta un, ekstensīvi attīstoties, rūpniecība patērē arvien vairāk darbaspēka, kura pat sākt aptrūkties. Tas radīja vismaz trīs konsekvences: pirmā un visnepatīkamākā bija tas, ka rūpniecība vēl vairāk piesaistīja darbarokas no laukiem un padarīja laukus vēl vairāk atkarīgus no ievestā darbaspēka (galvenokārt lietuviešiem un poļiem); otrā – rūpniecība aizvien vairāk kļuva atkarīga no arvien lielāka ievesto izejvielu daudzuma, ilgtermiņā paceļot pār to Damokla zobenu – kas notiks, ja

šīs izejvielas nevarēs ievest; trešā – tā kā rūpniecību aizsargāja augstās ievadmuītas, varēja nerūpēties par racionalizāciju un modernizāciju un turpināt ražot dārgākas un bieži mazāk kvalitatīvas preces nekā to ārzemju potenciālās konkurentes. Lai arī nepārtraukti tika atkārtots, ka nepieciešams apturēt rūpniecības ekstensīvo attīstību, ļoti maz tika darīts praktiski: augsto aizsargmuitu radikāla pazemināšana un ārzemju produktu brīva pieeja Latvijas tirgum būtu bijis viens no ietekmīgākajiem līdzekļiem pašmāju rūpniecības ierobežošanā, taču tas atbilstu liberāla brīvā tirgus loģikai, kādas populārajā autoritārajā Latvijā nebija.

Lai arī ievadmuīta dažiem produktiem 1936. gadā tika pazemināta,⁴⁸ ar to nepietika un ekstensīvo rūpniecības attīstību un darbaroku aizplūšanu no laukiem uz pilsētu tas neapturēja. Ar katru gadu arvien grūtāk kļuva nodrošināt lauksaimniecību ar darbarokām (pat agrāk vienmēr pieejamie poļu laukstrādnieki vairs nebija tik viegli nolīgstami – viņi bija vajadzīgi pašā Polijā, kur lauksaimniecība ekstensīvi izpletās). Beidzot 1938. gada aprīļa sākumā sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš bija spiests paziņot: “*Mums pagājušā gadā vairāk kā 15 000 fabrikas strādnieku ir bijis jāstrādā ar samazinātu darba dienu skaitu. Es domāju, ka strādnieki paši vislabāk saprot, ko tas nozīmē. Ja ar pilnu darba dienu skaitu strādnieki izpelna nepieciešamo iztiku sev un ģimenei, tad sašaurinoties darba dienu skaitam viņš to vairs nespēj. Tāpēc atsevišķās vietās, kur darba roku pārmērīga ieplūšana ir par iemeslu darba roku pārpalikumam, ievadama zināma kārtība, kas šo priekš strādnieka ļauno parādību likvidētu. Mums darba rokas jāsadala.*”⁴⁹ Tas, ka 15 000 un varbūt pat vairāk strādnieku bija gatavi strādāt pilsētā pat nepilnu darba nedēļu, parasti 3–4 dienas, nevis palikt laukos – tā jau bija ne tikai saimnieciska, bet acīmredzami nenovēršama sociāla parādība – urbanizācija, kuru praktiski

nebija iespējams apturēt, nepārvēršot valsti par pilnīgu policejiska totalitārisma zemi. To noteikti nespēja apturēt tieši šajā laikā pieņemtais finansu ministra Ludviga Ēķa rīkojums, kas aizliedza bez ministra atļaujas palielināt nodarbināto strādnieku skaitu: “[...] pēdējā laikā izjūtams darba spēka trūkums, bet it sevišķi laukstrādnieku trūkums, ierosinājis finansu ministriju piegriezties stingrākam režīmam [...]”.⁵⁰ Esošo stāvokli tas būtiski nemainīja, un stingrs režīms neiestājās, bet par to, kā īsti sadalīt darbarokas – par ko bija izteicies Bērziņš – skaidrības nebija, un radikāliem administratīviem soļiem valdība vēl nebija gatava.

Par lielu patiesības atklāsmi tika pasludināta Ulmaņa 1938. gada 2. novembra runa, kurai tika dots nosaukums “Pašu zemei pašu arājs” (tā tika vērtēta nevis kā vienkārši runa, bet kā Ulmaņa norādījumi, kuri jāizpilda). Tajā bija maz principiālu jaunumu, izņemot dramatisko toņkārtu. Atzinis, ka “[...] pēdējā gadā esam bijuši spiesti ievest ārzemju laukstrādniekus vēl nekad agrāk nepieredzētā [apjomā] [...]” un ka sagādāt viņus kļūst arvien grūtāk – īpaši tika minētas grūtības noligt poļu laukstrādniekus, viņš brīdināja: “[...] būs vajadzīgi stingrāki, par bargi līdzekļi, kuru pamatā būtu vispusīgs un pārdomāts plāns”. Konkrēti neviens “stingrs un bargs” līdzeklis netika minēts, iespējams, viņš pat vēl nezināja, kādi tie varētu būt. Praktiski tika minēts tikai viens līdzeklis – racionalizācija gan rūpniecībā, lai samazinātu strādnieku skaitu un, kā Ulmanis izteicās, no laukiem ieplūdušos strādniekus “atpakaļdabūtu” uz laukiem, gan lauksaimniecībā, vairāk izmantojot mašīnas un samazinot laukstrādnieku skaitu.⁵¹ Viss bija pareizi, bet tas prasītu ilgu laiku un lielus līdzekļus, bet darbaroku trūkums prasīja neatliekamam un ātru risinājumu. Kaut kādi racionalizācijas un mehanizācijas pasākumi notika gan pilsētā, gan laukos, taču tie stāvokli būtiski nemainīja.⁵² Lauksaimniecības dāsnā

subsidēšana nemaz neveicināja saimniecokšanas racionalizāciju un darbaroku skaita samazināšanu. Raksturojot lauksaimniecības produkcijas iepirkšanu, ekonomists Alfrēds Ceihners rakstīja: “Cietās cenas parasti bijušas daudz augstākas nekā pasaules tirgos un kaimiņvalstīs pastāvošās.”⁵³ Tātad – pat daudz augstākas nekā pasaules tirgos! Bet vai Latvija bija bagātākā pasaules valsts, ja viss saražotais tika nopirkts par tik augstām cenām? Neizbēgama bija tendence realizēt ekstensīvu, nevis intensīvu ražošanas attīstību un augošu darbaspēka patēriņu.

Lai arī finansu ministrs Alfrēds Valdmanis 1939. gada marta beigās paziņoja, ka lauku apgādē ar darbarokām esot pat vērojams “[...] zināms lūzums uz labo pusi [...]” un “[...] iesākusies pārvietošanās no pilsētām uz laukiem [...]”,⁵⁴ tas bija pilnīgi nepamatots optimisms. Labākajā gadījumā uz laukiem bija devušies daži simti cilvēku, kamēr no laukiem uz pilsētu – daudzi tūkstoši, un nekas tā neliecināja par šī optimisma nepamatotību kā likums par Darba Centrāli, kas tika pieņemts tikai nedaudz vēlāk par mēnesi pēc ministra teiktā. Likums vēl nebija sācis pa istam darboties, kad Latviju piemeklēja smaga ekonomiskā krīze, kuras cēlonis bija pasaules kara izcelšanās: izejvielas un kurināmo (ogles, koksu) no Rietumiem vairs nevarēja ievest, vai arī ievadumi dramatiski kritās, rūpniecības apjomi bija jāsamazina, un augs bezdarbs līdz ar akūtām apkures problēmām. Uz ārzemju laukstrādniekiem – īpaši no sadalītās un neatkarību zaudējušas Polijas – vairs nevarēja cerēt. Saimnieciskās problēmas bija smagas un gandrīz neatrisināmas, liekot uzdot jautājumu: vai Latvija nevarēja būt labāk sagatavota lielajiem pārbaudījumiem? Divi faktori bija mazinājuši Latvijas gatavību šiem notikumiem: pirmais bija pārliecība līdz pat pēdējam brīdim, ka kara nebūs; otrs – ja karš tomēr izcelsies, Latvija izmantos savu neitralitāti un uzturēs ekonomiskos sakarus ar jebkuru valsti, ieskaitot karojošās. Tomēr gan karš izcēlās,

gan Latvijas pasludināto neitralitāti neviens neņēma vērā, un 1940. gada pavasarī valdība pieņēma likumu par Saimniecisko dienestu, pilnībā militarizējot darbaspēka izvietojumu un nodarbinātību valstī.

Pat tas laikam nebūtu bijis viss: pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā, atrazdamies izsūtījumā Padomju Savienībā, Ulmanis rakstīja par radikālām iecerēm, kuras viņam bija bijušas un kuru nolūks būtu bijis galīgi atrisināt darbaroku problēmu Latvijas lauksaimniecībā: *“Manis vēl neizsludinātais plāns paredzēja algota darba samazināšanu, ja ne pilnīgu likvidēšanu lauksaimniecībā pakāpeniski lielsaimniecību sadalīšanas ceļā, zemei pārejot katru gadu dažu tūkstošu jaunu saimniecību rokās mantošanas vai pārdošanas ceļā [...] Sakarā ar ne visai apmierinošajiem brīvprātīgas kooperācijas rezultātiem nācās domāt par piespiedu kooperāciju [...] manā programmā bija pietiekoši daudz pret lielajiem zemes īpašumiem vērstu punktu, tie bija vērsti pret cilvēkiem, kuri bija aktīvi 1934. gada 15. maija apvērsuma dalībnieki un piepeši es – viņu vadonis – vēršos pret viņu interesēm, kuras tie tomēr jauca ar visas tautas un valsts interesēm.”*⁵⁵ Tā ir ļoti būtiska atzišanās. Tātad, lai galīgi atrisinātu darbaspēka problēmu, tiktu sadalītas vairs ne muižas, kas jau sen bija beigušas pastāvēt, bet, Ulmaņa vārdiem runājot, “lielie zemes īpašumi”. Faktiski tiktu sadalītas vecsaimniecības – Latvijas

lauksaimniecības mugurkauls, kuras nemaz nebija lielsaimniecības – praktiski lielsaimniecību kā tādu Latvijā vispār nebija. Pat ja pieņemam, ka “lielsaimniecība” būtu virs 100 ha, tad tādu Latvijā bija vien 3,3% no saimniecību kopskaita, bet 50–100 ha lielu saimniecību – 20,9%.⁵⁶ Tās, pēc Ulmaņa domām, arī bija “lielsaimniecības”, kuras nodarbināja algotu darbaspēku un tiktu sadalītas un izdalītas sikos gabaliņos – tik sikos, ka algots darbaspēks nebūtu vajadzīgs, un tad piespiedu kārtā – kā atzina Ulmanis – šīs siksaimniecības tiktu apvienotas kooperatīvos. Kaut ko tik radikālu nekad savā programmā nebija paredzējuši pat Latvijas sociāldemokrāti. Ulmanis pamatoti atzina, ka šāds plāns, ja tas tiktu publiski izklāstīts, noskaņotu pret viņu “lielsaimniekus” – aizsargus, kuri bija viņu aizveduši līdz varai 1934. gadā, bet, uzziņot viņa ieceres, varbūt pat sāktu plānot “puču pret puču” – pret savu “vadoni”.

Taču pienāca 1940. gada 17. jūnijs, Latvija tika okupēta, atstājot neatbildētus jautājumus – kas būtu noticis, ja Ulmanis savus radikālos plānus darītu publiski zināmus kaut vai valdības locekļiem, nemaz nerunājot par plašāku sabiedrību (nav īsti skaidrs, vai šie plāni bija cēlušies tikai kā reakcija uz akūto darbaspēka trūkumu laukos 1939.–1940. gadā, vai arī tas bija rezultāts viņa ideoloģiskajai orientācijai uz kreisu egalitārismu).

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Politiskās policijas uzrauga J. Māžes 1940. gada 30. aprīļa pārskats, 1940. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 3235-1/22-523, 48. lp.

² 1940. gada 10. maija politiskās policijas dienesta atzīme. Ibidem, 63. lp.

³ J. Māžes 16. maija atskaite. Ibidem, 64. lp.

⁴ Sezonas darbu strādnieki paliek savās slimo kasēs. In: Brīvā Zeme, 17.05.1940., 2. lpp.

⁵ Paplašināts vasaras sezonas darbu plāns. In: Latvijas Kareivis, 26.05.1940.

⁶ Rūpniecības darbu sašaurināšana vasarā. In: Brīvā Zeme, 28.05.1940.

⁷ Zēni, sākot no sešpadsmit gadu vecuma, kuri devās lauzt celmus vai spridzināt akmeņus (netika izslēgta pat kūdras rakšana), tika saukti par jaunajiem lidumniekiem – tas bija skaists nosaukums,

kas, protams, tikai piesedza ļoti smago darbu. Dažreiz tika lietotas celmu laušanas mašīnas, bet tās darbu atvieglāja visai maz, celmus bija nepieciešams spridzināt, un skolniekiem bez pieredzes un vajadzīgajām iemaņām šis darbs bija ļoti smags, tas bija arī mazrezultatīvs, bet spridzināšana – pat bīstama (“*Celmu laušana un izlauzto celmu sasmalcināšana ir smags un mazražīgs darbs. Ar mašīnu [izlauztais] celms parasti nav saplēsts un tā attīrīšana no zemēm un saskaldīšana prasa daudz darba.*” J. CĒRPS. Spridzināšana celmu malkas sagatavošanā. In: Sētā un Druvā, 29.03.1940.; sk. arī: agr. V. STRAUME. Celmu lauzēji un krūmu plēsēji. In: Brīvā Zeme, 07.06.1940., 2. lpp.; Iekš zemes nedēļas apskats. In: Latvijas Kareivis, 09.03.1940.). 32 t. s. jaunie līdumnieki bija sākuši lauzt celmus Cēsu apriņķa Rāmuļu Ličos, un Ulmanis nopirka visus izlauztos celmus, samaksājot līdumniekiem 300 latus. Tas tika atspoguļots presē, norādot, ka tā izpaužas viņa gādība par jaunajiem līdumniekiem, lai arī faktiski tas bija diezgan bezjēdzīgs žests – kam Ulmanim šie celmi bija vajadzīgi? (Atzinība jauno līdumnieku darbam. In: Brīvā Zeme, 29.05.1940., 3. lpp.) Lielākā daļa “līdumnieku” nebija gatavi lauku darbiem, un reālistiskākie šis nodarbes vērtētāji atzina, ka viņu darbam ir ne tik daudz saimnieciska, cik audzinoša nozīme (J. KRONLĪNS. Skolu jaunatnes darba prakse. In: Latvijas Skola, 01.06.1940., 590. lpp.). Tika gaidīts arī, ka tiks ziedoti apavi, apģērbs, darbarīki (“Sagaida ziedojumus jauniem līdumniekiem [...]” Jaunie līdumnieki pošas lauku talkā. In: Jaunākās Ziņas, 03.03.1940.). Patiesībā lauksaimniekiem bija vajadzīgs kvalitatīvs darbaspēks, nevis apmācāmi jaunieši (“*Lauksaimniekiem jābūt iecietīgiem pret jauniem darba darītājiem,*” aicināja Lauksaimniecības kamera. Sk.: Palīgi lauku darbos. In: Brīvā Zeme, 24.05.1940.). Pajumte, ēdiens, ja nepieciešams, ārsti, līdumnieku nodarbināšana no darba brīvajā laikā – tas viss gūlās uz līdumnieku grupas vadītāja un lauksaimnieka pleciem; jau pašā idejas īstenošanas sākumā tika paziņots, ka jauniešu dzīve līdumnieku grupās tiks pakļauta lielai kontrolei (“*[...] visām grupām izstrādās īpašus noteikumus, kuros būs sīka dzīves un darba kārtība.*” Sk.: Līdumnieku grupas jaunatnes ražīgam darbam. In: Rīts, 27.03.1940., 7. lpp.). Tas bija kas līdzīgs darba nometnei vai skolai (vismaz daļa no darbiem – piemēram, celmu laušana, tiks turpināta arī pēc Latvijas okupācijas, Darba Centrāles likvidēšanas un t. s. tautas valdības izveides, un šie darbi, protams, nekļūs vieglāki: “*[...] darbi nesekmējas kā vajadzīgs [...]*”. Sk.: Ko prasa Ķeguma plostnieki un celmu lauzēji. In: Brīvais Zemnieks, 17.08.1940., 8. lpp.).

⁸ Mūsu saimniecisko sasniegumu nodrošināšana. In: Daugavas Vēstnesis, 11.05.1940., 2. lpp.; iespējams, no Latgales 1939. gadā aizbraukušo strādnieku skaits bija pārspīlēts – A. Ceihners minēja gandrīz divreiz mazāku skaitli – 23 000. Sk.: ALFRĒDS CEIHNERS. Kas pārgrozījis mūsu labklājību. In: Seņejs, 01.05.1940., 15. lpp.

⁹ Saimnieciskā dienesta likums. In: Valdības Vēstnesis, 31.05.1940., 1., 2. lpp.

¹⁰ LNA LVVA, 1368-3-5, 4. lp.

¹¹ Pilsētnieču iziešana laukos. In: Brīvā Zeme, 30.05.1940., 2. lpp.

¹² LNA LVVA, 3235-1/22-523, 72. lp.

¹³ Ibidem, 3235-1/8-505, 101. lp. Roznieks minēja šādu piemēru: Liepājas drāšu fabrikas strādnieki ārkārtīgi neapmierināti dodas rakt kūdru, jo par ļoti grūto darbu izpelna labākajā gadījumā tikai 2,8 lati dienā. – Ibidem, 102. lp. Kaut arī pilsētās bezdarba līmenis auga, strādnieki nevēlējās darīt lauku darbus, bet “*[...] labāk strādā slīktākus un mazāk atalgotus darbus pilsētās vai lauku amatniecībā*”. Ibidem.

¹⁴ Jaunatne jāaudzina atziņā: lauku dzīve ir dzīvošanas vērtā. In: Brīvā Zeme, 03.06.1940.

¹⁵ Saimnieciskie uzņēmumi sekmēs lauku apgādi ar darba rokām. Ibidem, 13.06.1940., 11. lpp.

¹⁶ Jaunatne jāaudzina atziņā: lauku dzīve ir dzīvošanas vērtā.

¹⁷ 10. jūnijā Silmalis pats atzina, ka “*[...] 5 lielākās pilsētās patlaban ap 7500 personu, kas vēl nav novietoti darbā [...] Rīgā vēl varētu dot diezgan daudz darba roku, ja tās pieprasītu [...]*”. Sk.: Valdība gādās, lai dzīve jūtami nesadārdzinātos. In: Brīvā Zeme, 11.06.1940. Pierēģistrēt jaunus strādniekus bija daudz vieglāk, nekā jau reģistrētajiem sagādāt īstu darbu (piemēram, Rīgā 10. jūnijā no darba jau bija atbrīvoti 5300 strādnieku, bet 2100 no viņiem nebija atrasts kāds cits darbs. Brīvā Zeme, 11.06.1940.). Turklāt ne katrs pierēģistrētais strādnieks bija derīgs ražīgam darbam laukos (piemēram, tika norādīts, ka reģistrētie varētu arī lasīt akmeņus, taču

viņu nogādāšana akmeņainajos laukos un uzturēšana būtu dārgāka nekā viņu darba devums; tagad katram namsaimniekam pašam bija jāgādā par sava nama apkuri, taču, kā atzina Rīgas namsaimnieku biedrības priekšsēdētāja E. Rozīte, kūdras rakšanai trūka “[...] tehnisko ierīču un mašīnu, kā arī zemes malkas novietošanai un uzglabāšanai piemērotu telpu”. Sk.: *ibidem*). Tomēr tieksme visus reģistrēt, uzskaitīt un kontrolēt bija neatvairāma: “Likums [arī] nosaka, ka svarīgos gadījumos valstij tiesības regulēt pilsoņu nodarbibu visos sīkumos, paturot tos valsts pārraudzībā [...]” Sk.: Mūsu programma un darbs. In: Latvijas Kareivis, 19.06.1940.

¹⁸ Valdības Vēstnesis, 22.12.1939.

¹⁹ Ierēdņu atvaļinājums izlietojams strādāšanai lauksaimniecībā. In: Latvijas Kareivis, 07.06.1940.; Valdības darbība. In: Valdības Vēstnesis, 07.06.1940.

²⁰ Brīvā Zeme, 08.06.1940.

²¹ Gandarijumu cilvēkam dod uzvara par dzīves šķēršļiem. In: Limbažu Vēstnesis, 08.06.1940.

²² Ar drošu soli un stingru stāju pretim nākotnei. In: Latvijas Kareivis, 04.06.1940.

²³ Darba cilvēki ar gandarijumu uzņēma saimnieciskā dienesta likumu. In: Brīvā Zeme, 10.06.1940.; arī te bija vērojama tendence attēlot cittautiešus kā slaiustus; piemēram, Talsu laikraksts rakstīja: “[...] pašlaik reģistrējušās tikai divas sveštautietes. Kur paliek pārējie Talsu slaiusti?”. Sk.: Kādēļ neregistrējas? In: Talsu Vārds, 25.06.1940.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Piemēram, Liepājā policija veica reidus pludmalē, un, “[...] pārbaudot jūrmalā “saules ņēmējus”, policija interesējās par viņu nodarbošanos [...]”; tas pats notika Rožu laukumā: “[...] pārbaudot laukumā sēdētāju nodarbošanos, to nevarēja uzrādīt 5 personas. Arī tām draud iesaukšana saimnieciskā dienestā [...]”. Sk.: Policijas kontrole jūrmalā un apstādījumos. In: Kurzemes Vārds, 13.06.1940. Bauskā prese rakstīja: “Slaištu kungi! Bauska ir par mazu, lai attiecīgas iestādes nezinātu, kur un ar ko katrs nodarbojas. Kas nebūs pieteicies labprātīgi, tos piesaistīs [darbam] ar bardzību, bet jāstrādā būs ikvienam.” Sk.: Ari Bauskā slaišiem izbeigsies brīvdienas. In: Bauskas Vēstnesis, 14.06.1940. Spriežot pēc aprakstiem presē, vismaz daļa slaiustu bija tādi, kurus mēs saucam par bomžiem un kuri nederēja nekādam ražīgam darbam, par spīti Darba Centrāles nodomiem.

²⁶ Jaunos amatos. In: Brīvā Zeme, 14.06.1940.

²⁷ Audzinās jaunatnē pareizu darba izpratni. In: Kurzemes Vārds, 15.06.1940., 1. lpp.

²⁸ Sākusies jaunatnes iziešana darba skolā. In: Daugavas Vēstnesis, 21.06.1940., 4. lpp.

²⁹ Redakciju slēdzot. Daugavas Vēstnesis, 01.06.1940.

³⁰ Pirmās strādnieku grupas izbrauc sezonas darbos. In: Darba Dzīve, 04.05.1940., 4. lpp.

³¹ Valdība gādās, lai dzīve jūtami nesadārdzinātos. In: Brīvā Zeme, 11.06.1940., 2. lpp.

³² LNA LVVA, 3235-6-310, 37. lp.

³³ LNA LVVA, 3235-1/8-505, 101. lp.

³⁴ LNA LVVA, 3235-1/22-523, 42. lp.

³⁵ LNA LVVA, 1368-3-1307, 44. lp.

³⁶ AIVARS STRANGA. K. Ulmaņa režīma sociālekonomiskās iezīmes valsts bojā ejas priekšvakarā. In: Izglītība, 02.08.1991.

³⁷ LNA LVVA, 1307-1-315, 250. lp.

³⁸ Skaidrs, ka jautājums bija par to, vai vietējie krievi nekļūst nelojālāki Latvijas valstij; politiskā policija atzīmēja, ka 1939. gada rudenī vietējo krievu vidū ir parādījusies jauna tendence – sarunās lietot vārdu “biedrs” – “tovarishh”. Dažus krievus politiskā policija pieķēra nicinoši izsakāmie par Latvijas valsti, piemēram, 1939. gada septembrī vilcienā Rīga–Krustpils tika aizturēts piedzēries Andrejs Uljanovs, bet 3. decembrī Daugavpilī – arī vilcienā un arī piedzēries – Jekims Fedotovs. LNA LVVA, 3235-1/1-347, 483., 513. lp. Šādu piemēru tomēr ir pārāk maz, lai izdarītu plašākus secinājumus, lai gan simpātiju pieaugums Padomju Savienībai nav noliedzams vismaz vienā vietējo krievu daļā.

- ³⁹ Latvijas armijas štāba informācijas daļas priekšnieka pulkveža Friča Celma-Celmiņa 1940. gada 15. aprīļa ziņojums, 1940. LNA LVVA, 3235-1/22-687, 11. lp.
- ⁴⁰ Ibidem, 53. lp.
- ⁴¹ LNA LVVA, 1368-3-51, 11. lp.
- ⁴² Daugavas Vēstnesis, 10.06.1940.
- ⁴³ LNA LVVA, 1368-3-51, 5. lp.
- ⁴⁴ Ibidem, 3. lp.
- ⁴⁵ LNA LVVA, 3235-1/8-505, 108. lp.
- ⁴⁶ Ciņa, 23.06.1940.
- ⁴⁷ Likums par Darba centrāles likvidāciju. In: Valdības Vēstnesis, 08.07.1940.
- ⁴⁸ Sk. sīkāk: AIVARS STRANGA. Latvijas ārējie ekonomiskie sakari. 1919.–1940. gads. Attiecības ar lielvalstīm (saimnieciskie, politiskie, diplomātiskie aspekti). Rīga 2015, 195.–196. lpp.
- ⁴⁹ Jasadala pareizi darba rokas. In: Brīvā Zeme, 04.04.1938.
- ⁵⁰ Stingri kontrolēs rūpniecības strādnieku skaitu. In: Brīvā Zeme, 23.03.1938.; 1. lpp.
Pat ja kāda rūpnīca tiktu slēgta – lai gan valdība tam vēl nebija gatava –, tas nebūt nenozīmētu, ka bezdarbnieks noteikti atgrieztos laukos un kļūtu par vajadzīgu laukstrādnieku, tomēr bezdarba pieaugumu valdība nevēlējās pieļaut. Kā isti dabūt bezdarbnieku vai nepilnu laiku nodarbinātu strādnieku uz laukiem, t. i. – kā viņu piespiest atstāt pilsētu, – tas vēl nebija izlemts.
- ⁵¹ Pašu zemei pašu arājs. Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa norādījumi. In: Jaunākās Ziņas, 03.11.1938.
- ⁵² Piemēram, 1939. gada maijā finanšu ministrs A. Valdmanis, vērtējot stāvokli rūpniecībā, atzīmēja, ka rūpniecībā ir uzkrāti ievērojami kapitāli, taču “[...] tomēr, par nožēlošanu, nav daudz to uzņēmumu, kas šos kapitālus arī tiešām būtu rezervējuši fabriku iekārtu atjaunošanai. Gandrīz visi šie kapitāli aizgājuši citos ieguldījumos [...]”. Sk.: LNA LVVA, 684-1-50, 286. lp. Lai gan, cerot mudināt vietējo rūpniecību modernizēties, kļūt konkurētspējīgai un samazināt strādnieku skaitu, 1938. gadā vēlreiz tika pazemināta muita dažām ievadamām rūpniecības precēm, būtiskus rezultātus tas nedeķa.
- ⁵³ ALFRĒDS CEIHNERS. Saimnieciskie sasniegumi 1934–1939. In: Vadītājs, 01.05.1939., 56.–59. lpp., šeit 56. lpp.
- ⁵⁴ Jaunais plāns mūsu saimniecībai. In: Rīts, 29.03.1939., 9. lpp.
- ⁵⁵ INDULIS RONIS, ARTURS Žvinklis (sast.). Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. Dokumenti un materiāli. Rīga 1994, 323.–324. lpp.
- ⁵⁶ 20. gadsimta Latvijas vēsture. II sēj.: Neatkarīgā valsts. 1918–1940. Rīga 2003, 392. lpp.

SUMMARY

Soon after 1934, it became clear that agriculture was not the only sphere to suffer from deficit of the workforce – overcoming economic crisis, industry also experienced a growing shortage of the labourers. This process caused three unwelcome consequences. First of all, the industry continued to employ workers from countryside, thereby increasing farmers' dependence on imported workers from Poland and Lithuania. Secondly, industry became more and more reliant on imported raw materials; total reliance on the imported raw materials constituted eventual “sword of Damocles” for industry. Thirdly, industry protected by high import duties was unable to modernise and rationalise, instead, it continued to produce more expensive production than foreign analogues. Lowering the import duties would have limited the extensive growth of industry, but liberal thinking was unpopular during Ulmanis' authoritarian regime.

Regime was forced to discover its inability to interfere with growth of labour force in industry. Urbanisation became an inevitable result of socio-economic development, it was impossible to prevent it without radical, enforced regulations.

In his dramatic speech of November 2, 1938, Ulmanis threatened to take “strong and rough” measures in order to reduce the deficit of workforce in agriculture. Actually, he did not provide these measures, but underlined the necessity for rationalisation in both agriculture and industry. However, rationalisation was a long and expensive process. The beginning of the Second World War led to a large deficit of raw materials and labour force. Government was not ready for this development.

In April – May of 1940, government plans to enforce involvement of industrial workers in “summer works” in agriculture, forestry and peat extraction caused growing discontent among the workers, however, it was not even close to “revolutionary situation” falsely described in communist historiography. In May 28 of 1940, government adopted the Law on Economic Service. It allowed to recruit practically any person from age 16 to 60 in agricultural sector. Youth – including students and graduates of secondary schools – comprised the second largest group targeted by the new measures. Government established a special Labour School in order to organize their work. The ability of agricultural sector to absorb huge masses of potential labour force was unclear. The archives of Political Police reflect three groups, whose attitude caused concern: industrial workers, Russian minority, especially in Latgale, and Jews. Soviet occupation put an end to this extensive complex of measures, but Ulmanis, as shown in his interrogation protocols to Soviet authorities, had had even more far-going plans.

Militāri politiskais stāvoklis Zemgalē no 1919. gada 3. jūlija līdz 8. oktobrim

Military-Political Situation in Zemgale from July 3 until October 8, 1919¹

Kristaps Pildiņš, *Mg. hist.*

Latvijas Kara muzeja Starpkaru vēstures nodaļas vēsturnieks

Smilšu iela 20, Rīga, LV-1050

E-pasts: kristaps.pildins@karamuzejs.lv

Raksts veltīts tēmai, kas līdz šim historiogrāfijā aplūkota visai virspusēji un lielajā Latvijas Neatkarības kara hronoloģiskajā notikumu ķēdē ieņēma tikai mazu, tomēr svarīgu vietu. Laika posmā no 1919. gada 3. jūlija, kad tika parakstīts Strazdumuižas pamiers, līdz 8. oktobrim, kad sākās Rietumu brīvprātīgo armijas uzbrukums Rīgai, attīstījās Latvijas armija, turpinājās cīņa pret lieliniekiem Latgalē un citviet Latvijā, kā arī Zemgalē un Kurzemē novietojās naidīgais vācu karaspēks, kura vienības bija pamats Pāvela Bermonta (*Pavel Bermond-Avalov*) komandētajai Rietumu brīvprātīgo armijai. Zemgalē atklāta karadarbība nenotika, bet, aplūkojot Zemgalē notiekošo procesu ietekmi uz Latvijas Neatkarības kara gaitu, ir iespējams konstatēt, cik saspīlēts bija militāri politiskais stāvoklis šajā Latvijas daļā.

Atslēgvārdi: Latvijas Neatkarības karš, Latvijas armija, Rietumu brīvprātīgo armija, Strazdumuižas pamiers, komandantūra.

The article is devoted to a theme rarely viewed in historiography of Latvia until now. It addresses just a short, but nonetheless important period in a long chronological chain of events during the Latvian War of Independence. In the period from July 3, 1919, when the Strazdumuiža truce was signed, until October 8, 1919, when the West Russian Volunteer Army launched the attack towards Riga, the Latvian Army was developed. The struggle against Bolsheviks was continued in Latgale, as well as in other parts of Latvia. The hostile German troops were deployed in Zemgale and Kurzeme. These German units formed the core of the West Russian Volunteer Army led by Pavel Bermond-Avalov. There were no open hostilities in Zemgale at that time. However, it is possible to recognize signs that military-political situation was very strained in 1919.

Keywords: The Latvian War of Independence, the Latvian Army, the Strazdumuiža truce, the West Russian Volunteer Army, commandant's office.

1918. gada 18. novembrī latviešu politiķi un sabiedriskie darbinieki proklamēja neatkarīgu Latvijas valsti, bet tajā pašā laikā visā Latvijas teritorijā atradās Vācijas karaspēks. Latviešiem vajadzēja iegūt rīcības brīvību un parādīt gan sev, gan saviem kaimiņiem un lielvalstīm, ka viņi ir spējīgi pārvaldīt paši savu valsti. Lai sasniegtu šo mērķi, bija nepieciešams ilgs, militāriem un politiskiem notikumiem bagāts laika posms, ko dēvē par Latvijas Neatkarības karu, – tas ilga no 1918. gada nogales līdz 1920. gada augustam.

Neatkarības karā bija vairāki posmi, kuri iezīmēja kritiskas situācijas jaundibinātajai Latvijas valstij. Šajā rakstā uzmanība pievērsta notikumiem Zemgalē, kur militāri politiskais stāvoklis bija īpatnējāks nekā citviet Latvijā, un tas prasa nevis virspusēju, bet nopietnāku izpēti, jo tieši notikumi Zemgalē noveda pie bermontiādes sākuma un uzbrukuma Rīgai 1919. gada 8. oktobrī. Lai sekmīgāk izprastu termina “militāri politiskais stāvoklis” būtību, jāpaskaidro, ka ar šo terminu domāts militāro un politisko procesu kopums, kas veidoja tā brīža situāciju Latvijas teritorijā. Lielāks uzsvars likts uz militāra rakstura procesu atspoguļojumu, bet politiskajiem un diplomātiskajiem procesiem pievērsta tieši tik liela uzmanība, lai dotu vajadzīgo priekšstatu par sarežģīto politisko situāciju.

Tādējādi arī raksta mērķis ir parādīt militāri politisko stāvokli Zemgalē laika posmā no 1919. gada 3. jūlija līdz 8. oktobrim. Lai sasniegtu šo mērķi, īsumā analizēts Strazdumuižas pamiera līgums un tā sekas, parādīti militāri politiskie procesi Zemgalē, kas saistīti ar saasinātajām attiecībām starp Latvijas varas iestādēm, civiliedzīvotājiem, kā arī vācu un krievu karavīriem no 1919. gada jūlija līdz 8. oktobrim.

Strazdumuižas pamiers

Pēc Latvijas un Igaunijas apvienoto spēku uzvaras pār vācu spēkiem pie Cēsīm, kurus vadīja ģenerālis Rīdigers fon der Golcs (*Rüdiger von der Goltz*), un pēc šo spēku atspiešanas līdz vecajām Juglas pozīcijām Sabiedrotie nevēlējās, lai Rīga no vāciešiem tiktu atgūta militārā ceļā, jo tie baidījās, ka pēc latviešu un igauņu ienākšanas Rīgā varētu sākties terors pret cittautiešiem. Sabiedrotajiem bija svarīgi izbeigt cīņu divās frontēs un koncentrēties karam pret lieliniekiem, kā rezultātā britu militārās misijas priekšnieks Huberts Gofs (*Hubert Gough*) no Parīzes saņēma rīkojumu konfliktu pie Rīgas izbeigt.² 1919. gada 30. jūnijā Liepājā britu ģenerāļa Alfrēda Bērtas (*Alfred Burt*) vadībā notika Sabiedroto misiju pārstāvju sanāksme, kurā bija paredzēts vienoties par to, kādi soļi būtu jāasper, lai izbeigtu kaujas pie Rīgas. Francijas pulkvežleitnants Emanuels Diparkē (*Emmanuel Du Parquet*) piedāvāja panākt pamiera noslēgšanu. Tieši E. Diparkē uzņēmās nodrošināt sarunas starp konfliktā iesaistītajām pusēm, bet britu un amerikāņu misiju pārstāvji pilnvaroja francūzi runāt arī viņu vārdā.³ Interesanti, ka E. Diparkē nemaz neprata angļu valodu – sadarbībā ar britu un amerikāņu pārstāvjiem tas uzskatāms par trūkumu,⁴ bet, tā kā diplomātiskā valoda bija franču, tad vismaz oficiālajās sarunās problēmām ar saziņu nevajadzēja rasties.

Dienu vēlāk Liepājā notika arī sarunas starp Latvijas Pagaidu valdību, Latvijas Tautas padomes locekļiem un landesvēra pārstāvjiem, kurās tika panākta vienošanās par jaunu Pagaidu valdības sastāvu un vācu spēku izvešanu pēc iespējas ātrāk. Tāpat izskanēja paziņojums, ka Pagaidu valdība neatgriezīsies Rīgā, kamēr tur atradīsies vācu spēki, kā arī Tautas padome

neatsāks savu darbību. Landesvēra pārstāvis pavēstīja, ka R. fon der Golcs bija gatavs pildīt visas šajā sanāksmē panāktās vienošanās. Sarunu dalībnieki atzina, ka konflikts jāizbeidz pēc iespējas ātrāk, bet šoreiz tas gluži no viņiem nebija atkarīgs, jo oficiāli karadarbība notika starp vācu karaspēku un Igaunijas armiju, kurā ietilpa Ziemeļlatvijas brigāde.⁵

E. Diparkē 1919. gada 1. jūlija pēcpusdienā iebrauca Rīgā un nekavējoties iesāka sarunas ar R. fon der Golcu, kurš piekrita pārtraukt karadarbību, bet izvirzīja savus noteikumus, kurus R. fon der Golcs noraidīja. E. Diparkē tajā pašā dienā devās uz Siguldu pie Igaunijas armijas 3. divīzijas komandiera, ģenerāļa Ernsta Pedera (*Ernst Põdder*), kuru iepazīstināja ar pamiera noslēgšanas pamatnoteikumiem, bet E. Peders bija instruēts slēgt līgumus vienīgi ar Latvijas Ministru prezidentu Kārli Ulmani. Tika nolemts, ka abu konfliktā iesaistīto pušu pārstāvji dosies uz Strazdumuižu pie Juglas ezera, kur notiks kopēja apspriede pulkvežleitnanta E. Diparkē vadībā.⁶

Sarunas Strazdumuižā sākās 1919. gada 2. jūlijā plkst. 21.00, tajās piedalījās britu misijas pārstāvji Stīvens Talents (*Stephen Tallents*) un Harolds Aleksanders (*Harold Alexander*), francūzis E. Diparkē, amerikāņu pulkvedis-leitnants Ernsts Daulijs (*Ernst Dawley*), kurš nemaz īsti neizprata radušos stāvokli un kurā, piemēram, vācu spēku pārstāvji nemaz neklausījās, kā arī tiešie konfliktējošo spēku pārstāvji, latvieši, vācieši un igauņi.⁷ Sarunas bija garas, un vienošanos nevarēja panākt, jo konfliktā iesaistītās puses nevēlējās piekāpties. Sarunas pārtrauca vismaz divas reizes. Vispirms to izdarīja vācieši, pēc tam igauņi, kuri bija gatavi turpināt karadarbību pret vācu spēkiem. Beidzot 3. jūlijā, plkst. 3.30 puses vienojās un parakstīja līgumu, kas ietvēra deviņus punktus, kuri bija jāievēro līgumu slēdzošajām pusēm. Pamiera līgums paredzēja kaujas darbības pārtraukšanu

un vācu spēku atkāpšanos uz Kurzemi un Zemgali, lai dotos prom no Latvijas teritorijas. Uz priekšu nedrīkstēja doties arī Igaunijas armijas vienības. Līgums noteica brīvu satiksmi starp Rīgu un Liepāju, bet Rīgu vajadzēja pārvaldīt Sabiedroto misijām sadarbībā ar Latvijas Pagaidu valdību.⁸

Strazdumuižas pamiera saturs pilnībā parādīja uzvarētāju šajā konfliktā un vismaz uz papīra piespieda vāciešus pildīt tiem neizdevīgos pamiera noteikumus. Latviešu militārās un politiskās aprindas izrādīja lielu lepnumu, ka izdevies piespiest vāciešus parakstīt šādu līgumu. Kā tika rakstīts presē, tad pirmo reizi pēc 700 gadiem Latvija atkal bija brīva. Patriotisma radišanas nolūkos potenciālos draudus, kurus tieši izteica vācieši, centās izkļiedēt ar saukļiem par sakautu valdnieku, kuram nav iespējas atgūt seno varu.⁹

Viedokļi par Strazdumuižas pamiera noslēgšanas lietderību 1919. gada jūlijā bija dažādi, un arī mūsdienās tie ir atšķirīgi. Ziņa par pamiera noslēgšanu pēc Sabiedroto pieprasījuma pirmajā brīdī bija radījusi nepatīkami pārsteidzošu iespaidu ikvienam igauņim un latvietim. Karadarbības pārtraukšana tās svarīgākajā punktā, kad uzvara jau bija tik tuvu, katram karavīram prasīja savaldīt emocijas.¹⁰ Kā savās atmiņās raksta Jānis Ķiselis, Strazdumuižas pamiers noteikti bija Sabiedroto uzspiests, it īpaši no ASV misijas pārstāvju puses. Liekot emocijas pie malas un kārtīgi analizējot situāciju, viņš min, ka cilvēki tiešām pārmeta Latvijas Pagaidu valdībai pakļaušanos Sabiedrotajiem un pamiera noslēgšanu, bet atklāts bija jautājums par to, kas būtu noticis tālāk? Daudzi varētu teikt, ka tad nebūtu bijušas problēmas ar Pāvelu Bermontu un viņa karaspēku, bet tas maksātu vēl lielāku cenu. J. Ķiselis uzsver, ka jūlija sākumā Vācija vēl bija pietiekami droša, lai konflikta turpinājuma gadījumā ievestu Zemgalē ļoti labi apgādāto un pieredzes bagāto 2. vācu gvardu

rezerves divīziju, un tas varēja būt ārkārtīgi liktenīgi vēl salīdzinoši vājajam Latvijas karaspēkam.¹¹

Ja vēlamies tikt skaidrībā par to, vai pamiers bija vajadzīgs vai ne, tad jārunā arī par vāciešu sāktā militārā konflikta mērķiem. Konflikts izcēlās, jo vācieši vēlējās uzspiest savu varu Latvijas un arī Igaunijas teritorijā. Līdz ar to var teikt, ka karavīri un virsnieki, kā arī iedzīvotāji varēja nesaprast parakstītā pamiera būtību, jo viņu galvenā doma bija padzīt vāciešus no savas zemes nekavējoties, nevis gaidīt, kad tie aizbrauks paši.

Aplūkojot šo aspektu dziļāk, jāatzīst, ka pamiers tomēr bija attaisnojams. Šādam secinājumam ir vairāki iemesli: 1) militāra uzbrukuma rezultātā ļoti varēja ciest Rīgas pilsēta; 2) uzbrucēji, šajā gadījumā – igauņu un latviešu karavīri, ciestu lielus zaudējumus, jo pilsētā ienaidniekam ir krietni vieglāk aizstāvēties, kā arī nav zināms, kā noritētu tālākās kaujas Zemgalē, jo bija pamats bažām par gaidāmām ļoti smagām kaujām ar lieliem zaudējumiem; 3) pamiera noteikumu spiediena rezultātā īsā laikā izdevās panākt vācu spēku un landesvēra izvešanu no Rīgas bez jebkādas cīņas.¹² Palīdzēja arī ASV pulkveža Vorvika Grīna (*Warwick Greene*) draudi – viņš baidīja landesvēra vadību: “*Es Jums tūlīt uzrīdīšu virsū visu latviešu un igauņu sabiedrotās armijas!*”¹³ Jau dažas dienas pēc pamiera parakstīšanas radās secinājums, ka pamiers, kas bija diezgan negaidīts, ļāva sasniegt izvīzīto mērķi un turklāt bija noteikts drošības garantu nākotnes konfliktu kontekstā. Pamiers vēl nebija miers, bet katra novirzīšanās no tā noteikumu izpildīšanas varēja novest pie karadarbības atjaunošanas.¹⁴ Līdz ar to Latvijas karaspēku un vietējos iedzīvotājus izdevās pārliecināt, ka vācu spēki Sabiedroto uzraudzībā pametīs Latvijas teritoriju vai nu mierīgā ceļā vēlāk noteiktajā laikā, vai ar militāru uzbrukuma palīdzību.

Vācu karaspēka novietošana Zemgalē

Pēc Strazdumuižas pamiera noslēgšanas vācu karaspēkam vajadzēja sākt pildīt līgumā noteiktās prasības. Vācijas karaspēkam pēc iespējas ātrāk vajadzēja atstāt Rīgu, un šis karaspēks drīkstēja piedalīties karadarbībā tikai pret lieliniekiem. Sabiedroto pārstāvji, joprojām cerēdami izmantot vāciešus cīņā pret lieliniekiem, neļāva latviešiem un igauņiem ar militāru spēku padzīt vācu spēkus no Latvijas teritorijas.¹⁵ Pamiers radīja sašutumu Igaunijas armijā un tajā ietilpstošajā Ziemeļlatvijas brigādē, kas vēlējās atbrīvot visu Latviju no ienaidniekiem. To lieliski pierāda arī igauņu ģenerāļa Johana Laidonera (*Johan Laidoner*) vārdi pēc pamiera noslēgšanas: “*Lai gan tauta ar pamieru nemierā, tomēr tā ir sabiedroto vēlēšanās un mēs tiem pretoties nevaram. Mums viņu griba jāpilda.*”¹⁶

Vācieši ātri devās prom no Rīgas Jelgavas virzienā, bet vēl vairākas dienas pēc pamiera parakstīšanas Zemgalē attiecības starp latviešu un vācu karavīriem bija ļoti saspīlētas. To parāda vairāki notikumi, piemēram, Ziemeļlatvijas Huzāru eskadrona vienību sadursme ar vāciešiem 4. jūlija vakarā. Jau naktī no 3. uz 4. jūliju eskadrona vienības vēlējās atbruņot kādu latviešu bataljonu netālu no Bauskas, kurš vēl atradās vācu karaspēka sastāvā. Bataljona komandieris bija pa pusei vācietis – tas situāciju nedaudz sarežģīja, bet vēlamo tomēr izdevās panākt. Tikmēr 4. jūlija vakarā eskadrona komandiera virsleitnanta Paula Blūma vadībā vienības devās uz Kārklui muižu, kur mitinājās 32 vācu karavīri un viens virsnieks. Pēc ziņojuma 1. Valmieras kājnieku pulka komandierim redzams, ka pēc uzbrukuma tikai trīs vācu karavīriem izdevās izglābties, viens tika ievainots, bet pārējie nogalināti. Tajā pašā vakarā P. Blūms saņēma kāda vācu rotmistra (kapteiņa) ziņojumu.¹⁷ Ziņojumā

bija teikts, ka eskadronam lūgts neveikt patruļas attiecīgajā rajonā un neatkārtot līdzīgas operācijas, kāda veikta Kārklui muižā.¹⁸ Eskadrona komandieris savā ziņojumā nopietni pauda savu nostāju šajā jautājumā: “*Vācu rīkojumu es netaisos izpildīt, jo neatrodos viņu, bet gan latviešu valdības rīcībā, tālab turpināšu cīņu bez pārtraukuma uz priekšu.*”¹⁹

Piecas dienas vēlāk, 9. jūlijā, notika divas sadursmes starp latviešu un vācu karavīriem, no kurām vienā 25 vīru liela vācu vienība uzbruka komandantūrai, zaudējot piecus vīrus, un tālāk devās cauri Taurkalnes stacijai uz Bausku²⁰, bet otrā vācu spēki uzbruka Jaunjelgavas komandantūrai. Šajā uzbrukumā krita divi vācu karavīri, bet četrus ievainoja, un atlikušie devās Skrīveru virzienā.²¹ Pēc šīm sadursmēm jūlija sākumā saņēma arī gūstekņus. Šajā ziņā minams piemērs, kad gūstā saņemts kāds jauns augstdzimis vācietis, kurš ar asarām acīs lūdzes latviešiem, lai viņu nenogalina un ka viņš izstāstīs visus zināmos pretinieka noslēpumus.²² Šī vācieša vārds vai tālākais liktenis gan nav zināms.

Vācu spēki atkāpās, bet nedomāja saudzēt vietējos iedzīvotājus. Vācu karavīri arī turpmāk sagādāja lielas problēmas Jelgavas apkārtnē, kur iedzīvotājus aplaupīja vai pat padzina no mājām. Galvenais šajā brīdī bija nodrošināt, lai netiktu iznīcināta labība, jo zemnieki saprata, ka tas nozīmētu badu.²³ Šajā situācijā nedomāja klusēt arī britu un ASV laikraksti, kuri asi kritizēja vācu karaspēka patvaļīgo darbību.²⁴

Saskaņā ar pamiera noteikumiem R. fon der Golca spēki atkāpās uz Olaines pozīcijām un savu štābu ierīkoja Jelgavā. Lai gan R. fon der Golca spēku apstāšanās Jelgavas rajonā bija domāta tikai uz laiku un drīz vajadzēja sākties karaspēka evakuācijai uz Vāciju, tomēr izrādījās, ka ģenerālis nemaz nedomā par evakuāciju, bet gluži otrādi – ir nolēmis palikt Latvijā. No Vācijas nepārtraukti pienāca jauni vācu brīvprātīgo

spēki, ieroči un municija.²⁵ Izlūki 10. jūlijā ziņoja, ka Mažeiku virzienā aizgājis transporta vilciens ar vienu kājnieku bataljonu, sešiem mīnmetējiem un diviem ložmetējiem, bet tajā pašā laikā Latvijas teritorijā ieradās citi vācu karavīri, kuri paši izteicās, ka braucot no Vācijas uz Rīgu izdzīt no turienes latviešus un igauņus.²⁶ Tikmēr 14. jūlijā ienāca ziņas par to, ka vācu karaspēka koncentrācija Zemgalē ir vērsta vienīgi pret nacionālās varas nostiprināšanos kā Latvijā, tā Igaunijā, jo patieso varu vēlējās iegūt vācieši.²⁷

Lai attaisnotu savu palikšanu, Jelgavā R. fon der Golcs sūdzējās Sabiedroto misijām par to, ka latviešu karaspēka daļas bieži uzbrūkot vācu karaspēka daļām un tāpēc viņam neesot iespējams mierīgi veikt evakuāciju, jo nebija nekādas garantijas, ka R. fon der Golca galvenajiem spēkiem neuzbruks latvieši un neatņems bruņojumu.²⁸ Savs pamats vācu ģenerālim bija, jo situāciju noteikti nevarēja saukt par stabilu. Tajā pašā laikā arī latvieši varēja sūdzēties par šādām konfliktsituācijām, un tas tika darīts, jo vietējie iedzīvotāji regulāri cieta.²⁹ Latvijas karaspēks bija trauksmes stāvoklī, jo vācu karaspēka izturēšanās Jelgavā palika draudīga. 1919. gada 14. jūlija vakarā latvieši saņēma ziņas, ka Sabiedrotie pavēlējuši vāciešiem pamest Zemgali. Tā kā par šī noteikuma izpildi bija pamats šaubīties, tad latviešu vienībām bija pavēlēts būt gatavām. Karavīriem bija jāguļ ar visām drēbēm, turot blakus šautenes un patronas. Arī vācu karavīri lielākajā daļā gadījumu izturējās bailīgi. Kopumā gan vācu karaspēka morālais noskaņojums nebija nosakāms, jo dažādu izlūku viedokļi bija pretēji.³⁰ Jūlija sākumā vācu karavīri pašpārliecināti ieņēma Zemgales pilsētas un miestus, no atsevišķām vietām padzina latviešu komandantus un Jaunpili komandantam lika dzīvot stallī.³¹

1919. gada 21. jūlija agrā rītā (nav gan norādīts kur) latvieši sagūstīja sešus vācu

izlūkus, kuri apgalvoja, ka to uzdevums bijis pārlicināties, vai tuvumā nav lielinieku. Pret latviešu un igauņu spēkiem tiem bijis pavēlēts izturēties neitrāli – tāpat, iespējams, vācieši uz karstām pēdām negrasījās iesaistīties jaunā konfliktā ar Latvijas karaspēku. Kopumā gan vācieši sāka pastiprinātu izlūkošanas darbību, kas lika pievērst šiem procesiem īpašu vērību. Tās pašas dienas ritā Ķekavā notika sadursme ar spēcīgu abpusēju apšaudi starp latviešu un vācu izlūkiem, rezultātā krita viens Latvijas armijas izlūku komandas instruktors Francis Safteris. Vācu pusē krita kāds leitnants un divi instruktori.³²

Lai R. fon der Golcam nedotu vairāk iemeslu sūdzēties par latviešu militārajām darbībām, kuras vairumā gadījumu bija vācu izprovocētas, Sabiedrotie noteica neitrālu joslū, kurā nebija ļauts ieiet ne vācu, ne latviešu spēkiem, un minēto joslū bija paredzēts pakāpeniski pārcelt uz dienvidiem, lai tādā veidā piespiestu vāciešus pamest Latviju.³³ 1919. gada 26. jūlijā virsleitnantam Markusam Gailitim tika dota pavēle pārraudzīt neitrālo joslū starp vācu un Latvijas karaspēka daļām. Tas nozīmēja arī, ka visām armijas daļām, kuras atradās Daugavas kreisajā krastā Rīgas rajonā, bija jāpakļaujas M. Gailiņa rīkojumiem.³⁴ Diemžēl bija gadījumi, kad šī neitrālā joslū tika pārkāpta – vācieši apmetās uz dzīvi latviešu kontrolētajā teritorijā un arī veica kratišanas vietējo iedzīvotāju mājās.³⁵ Līdz ar to var teikt, ka juridiski R. fon der Golcs pildīja Strazdumuižas pamiera noteikumus, ar savu karaspēku atkāpās uz Zemgali, solot pamest Latvijas teritoriju, bet tajā pašā laikā nepildīja dotos solījumus. Tas, ka pamiera noteikumi netika līdz galam izpildīti, radīja lielas bažas Latvijas politiķos un militārajās aprindās, šajā situācijā visvairāk cieta civiliedzīvotāji un vācu ieņemto apgabalu latviešu komandantūru karavīri.

Jauns drauds Latvijai – Pāvels Bermonts un Rietumu brīvprātīgo armija

Lai varētu runāt par Rietumu brīvprātīgo armijas izveidi, vispirms jārada priekšstats par šīs armijas komandieri Pāvelu Bermontu-Avalovu. Pulkvedis P. Bermonts, kurš pats sev piešķīra šo dienesta pakāpi, nāca no Aizkaukāza, bet sarežģītās militārās gaitas sāka 1901. gada sākumā.³⁶ Lielinieku apvērsuma laikā P. Bermonts atradās Sanktpēterburgā, no kurienes devās uz Ukrainu un vēlāk uz Vāciju. Krievu karagūstekņu nometnēs viņš uzsāka plašu aģitāciju, lai izveidotu kaujas vienības cīņai pret lieliniekiem. Viņam izdevās rekrutēt dažus simtus brīvprātīgo.³⁷

1919. gada 12. jūnijā P. Bermonts ieradās Jelgavā, kur tikās ar ģenerāli R. fon der Golcu un izrādīja vēlmi Zemgalē formēt krievu brīvprātīgo armiju cīņai ar lieliniekiem Latvijas teritorijā. P. Bermonts cerēja, ka R. fon der Golcs neliks viņam ceļā šķēršļus. R. fon der Golcs jau iepriekš bija saņēmis ziņas no Vācijas par P. Bermonta ierašanos un bija gatavs rast sadarbību. Viņš solīja atbalstīt P. Bermontu, kurš vēlējās, lai krievu pulkos stātos arī vācieši.³⁸ Rīdigers fon der Golcs savās atmiņās raksta, ka P. Bermonts Vācijā bija atradis patvērumu un izrādījis nopietnu provācisku attieksmi. “*Savā nacionālajā tērpā jaunais vīrietis no Kaukāza ar melnajām ūsām un mirdzošajām tumšajām acīm radīja dziļu iespaidu cilvēkos – arī vācu karavīros. P. Bermontam padotie karavīri bija ļoti uzticīgi un pat idealizēja viņu.*”³⁹

P. Bermonta mērķi un uzskati lieliski parādās viņa memuāros, kuros viņš raksta: “*Visi mēs – virsnieki un karavīri – ieradāmies Latvijā kā savā zemē. Katrs redzēja, ka agri vai vēlu šī sīkā jaunizveidotā “valsts” būs Lielās Krievijas sastāvdaļa.*”⁴⁰ Vienā no saviem uzsaukumiem karaspēkam viņš vēlreiz

akceptēja Baltijas nozīmi vienotā Krievijā: “*Jums ir jāzina, ko Krievijai nozīmē Baltijas jūras krasts. Tā ir izeja uz jūru ne tikai latviešu un igauņu apgabaliem, bet visai Krievijai, sākot no Urāliem. Ne velti lielais imperators Pēteris I ar krievu asinīm bruģēja sev izeju uz jūru un izveidoja Krieviju par Eiropas lielvalsti.*”⁴¹

Sabiedrotie par katru cenu vēlējās visas krievu vienības no Latvijas teritorijas pēc iespējas ātrāk nodot ģenerāļa Nikolaja Judeniča (*Nikolaj Judenich*) rīcībā, un meklēja jaunus variantus, lai pārliecinātu P. Bermontu par šādu soli. 1919. gada 23. jūlijā pirmais ar P. Bermontu sazinājās E. Diparkē, kurš ieradās ar diviem citiem virsniekiem no Lielbritānijas un ASV un pavēlēja karaspēku pārdislocēt uz Narvas fronti. P. Bermonts izteica piedāvājumu doties uz fronti, izvēloties savu ceļu, nevis tādu, kādu noteiks Sabiedrotie. Šāds piedāvājums tika noraidīts, un P. Bermonta karaspēks palika Zemgalē.⁴²

Majora Jozefa Bišofa (*Josef Bischoff*) komandētajai Dzelzsdivīzijai saskaņā ar Versaļas miera līgumu līdz 20. augustam bija jāpamet visa Latvijas teritorija.⁴³ Lai nevajadzētu doties prom, vācu spēki sāka sadarboties ar krievu karaspēka vienībām. J. Bišofs 1919. gada 26. jūlija pavēlē izskaidroja karavīriem radušos situāciju un lika vācu karavīriem maksimāli sadarboties ar krievu karavīriem, bet 4. augustā izdotajās pavēlēs to pašu pavēlēja Kellera korpusam.⁴⁴ Tajā pašā laikā krievu virsniekiem un karavīriem arī vajadzēja sadarboties un sveicināt vāciešus, veidojot draudzīgas attiecības.⁴⁵ Tas lielā mērā saistīts ar to, ka jūlija beigās sākās Ridigera fon der Golca sankcionēta vācu vienību pāreja uz P. Bermonta un Jevgeņija Virgoliča (*Evgenij Vyrgolich*) komandēto karaspēku. Pirmie dati liecina, ka krievu vienības uzreiz papildināja 3095 vācu karavīri.⁴⁶ Tas pierādīja R. Fon der Golca vēlmi savu karaspēku saglabāt Latvijas teritorijā, nevis izvest uz Vāciju.

Tikmēr P. Bermonts turpināja Kellera korpusu papildināt ar jauniem spēkiem. P. Bermonts vācu karavīriem solīja Krievijas pavalstniecību un iespēju apmesties uz dzīvi Krievijā, saņemot zemi līdz 35 hektāriem katram.⁴⁷ Vietējiem vācbaltiešiem tas bija nopietns stimuls, jo, apzinoties, ka Latvija nonāktu Krievijas sastāvā, viņi varēja cerēt uz sava politiskā un sociālā stāvokļa saglabāšanu vai pat celšanu.⁴⁸ Līdzīgi savos memuāros apgalvo arī R. fon der Golcs, norādot, ka ap 10 000 vīru bija rēķinājušies ar Latvijas Pagaidu valdības solījumiem un turpināja cerēt uz zemi Latvijas un Igaunijas teritorijā.⁴⁹

R. fon der Golcs Jelgavā turpināja pulcēt jaunu brīvprātīgo karaspēku no Vācijas, un tāpat šajā Zemgales pilsētā pienāca ieroči un municija.⁵⁰ Vācijas valdība nespēja pilnībā likvidēt vervēšanas biroju slepeno darbību, kuri vilināja stāties vācu un krievu militārajos formējumos un doties uz Kurzemi. Vācu preses izdevums *Freiheit* ziņoja par gadījumu, kad Polijā tika apturēti 110 jauni vācu karavīri, kuri devušies uz Zemgali. Tiesa, nav zināms, kas notika ar šiem apturētajiem karavīriem.⁵¹ Pie lēmuma panākumiem var minēt divu lielu sūtījumu apturēšanu, kas bija paredzēti Zemgalei.⁵² Latvijas armijas virspavēlniecības štāba Izlūkošanas nodaļas 29. augusta ziņojumā teikts, ka, pēc iegūtajām ziņām no vācu dokumentiem, radās stipras šaubas par vāciešu labprātīgu aiziešanu no Zemgales. Vācu karaspēka oficiālās pavēles rādīja vienu, bet notika pretējais. Vācieši meklēja dažādus iemeslus, lai varētu palikt. Ienāca ziņas, ka viss vācu 6. rezerves korpusss ar R. fon der Golcu priekšgalā gatavs pāriet P. Bermonta komandētajā karaspēkā, neskaitot tās vienības, kuras jau bija pārgājušas.⁵³ Līdzīgi rakstīja arī prese, bet īpaši acis krīt “Valdības Vēstneša” atreferējums no kāda vācu laikraksta, kurā rakstīts, ka R. fon der Golcs nekaunīgi savā karaspēkā izplatot propagandu par vajadzību stāties

krievu karaspēka vienībās un draudējis sodīt tos, kuri šos lēmumus nepildīs. Attiecīgā raksta autors uzskatīja, ka tā ir valsts nodevība un noziegums pret vācu karavīriem.⁵⁴

1919. gada 5. septembrī oficiāli uz līguma pamata Jelgavā tika izveidota Rietumu brīvprātīgo armija, par kuras komandieri iecēla P. Bermontu. Līgums noteica, ka visi vācieši, kuri bija iestājušies krievu vienībās, kļuva par Rietumu brīvprātīgo armijas karavīriem, saglabājot iespēju neatgriezties dzimtenē.⁵⁵ Nevarētu teikt, ka krievu virsnieki bija apmierināti ar vācu virsnieku pievienošanos komandētajām vienībām. Krievi mēdza bez jebkādiem pierādījumiem, vien uz aizdomu pamata, ka viņu karaspēka daļās iestājies vācu virsnieks, klasificēt šo virsnieku kā spiegu. Šis "spiegs" tādā gadījumā uzreiz tika arestēts un lielākoties sodīts ar nāvi.⁵⁶ Vairāki vācu virsnieki par šādu nepieņemamu situāciju sūdzējušies Dzelzsdivīzijas vadībai, kā rezultātā tika arestēti vairāki krievu virsnieki. Bija pat mēģinājumi nogalināt P. Bermontu, bet tie nebija sekmīgi. Šādu atentātu plānotāji un organizatori tika sodīti ar nāvi.⁵⁷

Kaut arī krievu un vāciešu starpā bija nesaskaņas, R. fon der Golca plānos nebija likt karaspēkam pamest Latvijas teritoriju, bet Sabiedrotie un arī Vācijas valdība turpināja to pieprasīt. 1919. gada 21. septembrī tika noslēgts līgums ar P. Bermontu, ka R. fon der Golca armijas spēki pakļaujas krievu virsniekiem un atrodas Jelgavā, iekļaujoties Rietumu brīvprātīgo armijas sastāvā, un ka abas puses ir noslēgušas vienošanos par sadarbību.⁵⁸ Nākamajā dienā viņš devās uz Berlīni, lai pārliecinātu vācu valdību atļaut karaspēkam palikt okupētajā Latvijas un Lietuvas daļā. Bija noteikts: ja valdība atteiksies, tad viss vācu karaspēks pāries Rietumu brīvprātīgo armijā. Vācijas valdība palika pie sava, pavēlot līdz 28. septembrim karaspēkam pamest Latviju un Lietuvu.⁵⁹ R. fon der Golcs ar to nebija mierā un savus solījumus

pildīja. 1919. gada 6. oktobrī ar pavēli Rietumu brīvprātīgo armijā ieskaitīja visus atlikušos vācu militāros formējumus, kuri atradās Kurzemē, Zemgalē un Lietuvas ziemeļu daļā.⁶⁰

Latvijas armijas Izlūkošanas nodaļas ziņojumā 1919. gada 29. augustā minēts, ka Jelgavā atradās apmēram 4000 krievu karavīru un visā Kurzemē līdz 10 000 karavīru. Pārējie bija aizbraukuši uz Šauļiem.⁶¹ Ziņās par situāciju septembra vidū atklājās, ka Latvijā un Lietuvā krievu un vāciešu karavīru kopā bija ap 66 000. No tiem Kellera korpusā bija ap 11 000 krievu un ap 18 000 vāciešu.⁶² Šie dati gan ir vērtējami kā pārspilēti, jo 22. septembrī uzturs tīcis izsniegts 19 341 vācu karavīram un 8622 krievu karavīriem, kas kopā veido teju 28 tūkstošus cilvēku. Tobrīd vācu un krievu spēki turpināja augt, un šie dati saistāmi ar karaspēka lielumu Zemgalē, neieskaitot Lietuvas teritoriju.⁶³

1919. gada 6. oktobrī Latvijas armijas virspavēlniecībā saņemtie aģentu un pārbaudēju ziņojumi parādīja samērā precīzu Rietumu brīvprātīgo armijas skaitlisko sastāvu un spēku kopumā. Tajos parādās, ka saskaņā ar ziņojumiem šajā laikā Latvijā atradās 37 000 vācu un krievu karavīru, bet Lietuvas teritorijā 10 000 vīru liels karaspēks. Kopumā Rietumu brīvprātīgo armijā bija nedaudz vairāk kā 47 000 karavīru, no kuriem kājnieku vienībās bija 16 970 karavīru un bruņojums – 154 lielgabali un 339 ložmetēji. Par cita veida bruņojumu ziņu nav.⁶⁴

Vācu un krievu karaspēka izvērsta agresija pret Latvijas valsts iestādēm un civiliedzīvotājiem līdz 1919. gada 8. oktobrim

Līdz ar iespēju palikt Zemgalē vācu vienības kļuva par lielu draudu Latvijas valsts iestādēm un civiliedzīvotājiem. Ikdienā

iedzīvotājus nereti apcietināja, uzskatot tos par spiegiem vai lielinieku atbalstītājiem, izsūtīja uz darba nometnēm vai ieslodzīja Jelgavas centrālcietumā. Augusta beigās apcietināto skaits sasniedza vairākus simtus. Cietumniekus ikdienā sūtīja strādāt uz speciālām nometnēm, kur, pēc novērojumiem, viņu stāvoklis un arī vizuālais izskats bija ļoti slikts. Ieslodzīto vidū bija daļa cilvēku, kuri pat nezināja, par ko īsti ir apcietināti. Nekāda izmeklēšana no vācu puses nenotika. Apcietinātie bija arī latviešu virsnieki un vietējās apkārtnes komandanti.⁶⁵

Ar katru dienu vāciešu darbības kļuva pārdrošākas. Vācu karavīri devās no mājās uz māju, laupidami visu, ko varēja paņemt līdzī, aizbildinoties ar rekvizīciju. Parasti laupīšanā devās 3–6 karavīru liela grupa, kas tikai atsevišķās reizēs centās maskēties, kad karavīri aizsedza seju ar lakatu vai izgriezta drēbes uz otru pusi. Grupas bija labi bruņotas ar šaujamo ierociem vai vismaz nažiem, bet bija gadījumi, kad ar to bija par maz. Atsevišķu māju saimnieki kopīgi ar kaimiņiem sagaidīja uzbrucējus, atbrūņoja un pat sagūstīja tos. Vācu karavīri retāk savus upurus pazemoja morāli, biežāk fiziski. Smagi tika piekauti ne tikai vīrieši, bet arī sievietes un bērni. Neiztika arī bez slepkavībām. Daudzviet iedzīvotāji to nespēja izturēt un devās slēpties mežos.⁶⁶

Latvijā bija radusies situācija, ka Vidzemē un Rīgā valdīja K. Ulmaņa valdība, bet Zemgalē un daļā Kurzemes – R. fon der Golcs, kuru vēlāk nomainīja fiktīvais P. Bermonts,⁶⁷ kurš to apliecināja savā uzsaukumā iedzīvotājiem: “*Vācu karaspēkam aizejot, es kā Latvijas valsts varas priekšstāvis šā gada 21. augustā uzņemos Latvijas apgabala pārvaldīšanu un apsardzību.*”⁶⁸ No šī solījuma lielas jēgas nebija, jo vācieši prom no Latvijas teritorijas nedevās un laupīšana no vācu karavīru puses turpinājās. Latvieši neklusēja un attiecīgi novērtēja vāciešu darbību Zemgalē, atzīstot, ka šāda situācija

vēl nekad nav bijusi piedzīvota: “*Ši ir visbriesmīgākā okupācija!*” Pastāvēja uzskats, ka Jelgavā dzīves apstākļi bija krietni labāki, jo laukos salaupītais nonāca pilsētā.⁶⁹ Sliktākais bija tas, ka Latvijas iestādes nevarēja risināt šo problēmu, jo par laupīšanas gadījumiem tika sastādīti protokoli, kas bija jānodod vācu priekšniecībai, kurai attiecīgi bija uzdevums tikt galā ar tai padotajiem karavīriem.⁷⁰

Vācu karavīru nelikumīgās darbības notika visā to ieņemtajā teritorijā: bruņoti karavīri atņēma zemniekiem zirgus, lopus, naudu, labību, drēbes; skaidrojot savu rīcību ar komunistu apkaršanu, vācu kara tiesa plašos apmēros piesprieda nāvessodus. Daudzus nošāva arī bez tiesas. Ieņemtajos apgabalos vācieši galvenokārt saimniekoja kā savā zemē, bet, no citas puses skatoties, rikojās reizēm pat zemiski un necilvēcīgi, ko pret saviem tautiešiem, visticamāk, neuzdrošinātos.⁷¹

Lai vismaz samazinātu laupīšanu apjomus un sējumu iznīcināšanu Zemgalē, Sabiedroto misiju pārstāvji augusta otrajā pusē uzsāka kontroles braucienus pa vietām, no kurām ienāca lielākā daļa sūdzību par vācu nelikumīgajām darbībām. Ar apņemšanos darīt visu iespējamo, lai likvidētu vācu karaspēka negatīvās aktivitātes, šajā gadījumā bija krietni par maz.⁷² Latvijas Ārlietu ministrijai 1919. gada septembra sākumā nekas cits neatlika, kā sūtīt vairākas notas Vācijas diplomātiskajam darbiniekam, lai izbeigtos galvenokārt vācu karaspēka nelikumīgā darbība Zemgalē. No Jaunpils vācu karavīri aizliedza izvest maizi, gaļu un sviestu.⁷³ Dobeles apriņķī vācieši zaga ražu un lika iedzīvotājiem nodot lauksaimniecības tehniku, lai to uzreiz izliktu pārdošanā.⁷⁴ Vācu karaspēks, neņemot vērā vairākkārtējus protestus, turpināja evakuēt vagonus, lokomotīves, sliežu ceļus un lauksaimniecības tehniku, kas bija atņemta iedzīvotājiem, rekvizēja pārtikas produktus un visādi citādi iejaucās Latvijas valsts

kompetencēs, kas traucēja Latvijas armijas organizēšanu un apgādi.⁷⁵ Iespējams, par sava veida kļūdu no Latvijas iestāžu puses var uzskatīt aizliegumu iedzīvotājiem sadarboties ar vāciešiem.⁷⁶ No vienas puses, to var saprast, jo sadarboties ar potenciālu ienaidnieku nav pareizi, bet, no otras puses, sadarbības atļaušana varēja samazināt šīs vāciešu pastāvīgi veiktās laupīšanas akcijas. Vismaz viens piemērs šajā ziņā ir dokumentēts. 1919. gada 30. septembrī Augusta muižā ienāca 10 vācu karavīri un pieprasīja, lai tiem pārdod sienu. Saņēmuši atteikumu, vācieši aizgāja uz siena šķūni un paņēma sienu tāpat.⁷⁷

No vācu karavīru darbībām Zemgalē cieta ne vien iedzīvotāji, bet arī Latvijas valsts iestādes. Apgabalos, kurus bija ieņēmuši vācieši, atcēla Latvijas valdības rīkojumus un nepieļāva rekvizīcijas Latvijas karaspēka vajadzībām.⁷⁸ Vācu karavīri un žandarmi (militārie policisti) izplatīja baumas un apmelojumus par Latvijas Pagaidu valdību, piemēram, cenšoties iestāstīt vietējiem iedzīvotājiem, ka valdība ir saņemta gūstā, bet Kārlis Ulmanis ar lieliem naudas līdzekļiem aizbēdzis. Bieži K. Ulmaņa vadībā valdība tika apvainota lielniecismā.⁷⁹

Latvijas valsts iestāžu personāla un vācu karavīru sadursmes 1919. gada vasarā un rudens pirmajos mēnešos bija diezgan specifiskas. 1919. gada 14. jūlija izlūku ziņojumā teikts: kāds krievu karaspēka pārstāvis Kurzemē ziņojis, ka landesvēra un vācu karaspēka koncentrācija Zemgalē bija vērsta vienīgi pret nacionālās varas nostiprināšanos kā Latvijā, tā Igaunijā, bet tobrīd tam neviens neiedomājās ticēt.⁸⁰ Vācieši provocēja latviešus uz sadursmēm, un tas lika Latvijas iestādēm darīt visu, lai konflikti nenotiktu. 1919. gada 2. augustā Latvijas Iekšlietu ministrija saņēma vēstuli no Dobeles, kurā tika izskaidrota reālā situācija reģionā. Jelgavas vācu kara gubernators norādīja, ka latviešu un vācu karaspēku sadursmju rezultātā stāvoklis

nopietni saasinājies. Šis vācu kara gubernators piedraudēja atbrūnot visu vietējo latviešu karaspēku, piebilstot, ka viņš gan negribētu ķerties pie šāda ārkārtēja līdzekļa, bet, ja apstākļi neuzlabotos, tad tomēr būtu spiests to darīt. Līdz ar to sekoja lūgums ar Iekšlietu ministrijas palīdzību norādīt latviešu komandantūrām, ka stāvoklis ir nopietns, un lūgt tām vēl vairāk nesaasināt attiecības ar vāciešiem. Mutiski ziņojumi tika sūtīti arī Lielbritānijas misijas pārstāvjiem Jelgavā, kuri piekrita, ka attiecību neregulējums ir arī viņu interesēs.⁸¹ Uzreiz pēc tam sekoja pavēle: *“Jāizturas pret vāciešiem korekti. Pēc iespējas nodibināt sakarus ar virsniekiem, lai novērstu pārpratumus, kad arī ir vietām provokatoriski izaicinoša rīcība. Neatbildēt uz to, lai novērstu nevēlamas sekas.”*⁸² Līdz ar to Latvijas karavīri nedrīkstēja izrādīt pretestību vāciešiem. Iespējams, vācieši to arī izmantoja un vēl vairāk uzbruka komandantūrām, jo zināja, ka tām principā aizliegts pretoties.

Vēl viens līdzeklis, lai ierobežotu abu konfliktējošo pušu sadursmes un provokācijas, bija noteikt jaunu neitrālu joslu, kas stātos spēkā no 1919. gada 16. augusta plkst. 13.00.⁸³ Šī otreiz ieviestā neitrālā josla reāli stājās spēkā vien 1919. gada 24. augustā.⁸⁴ Neitrālās joslas nodibināšana neskāra tajā esošās komandantūras, bet civilā satiksme bija atļauta, uzrādot apstiprinātas vācu vai latviešu pases. Līdzīgi kā pirmajā neitrālās joslas novilkšanas gadījumā, ar vācu karaspēka evakuācijas turpināšanos neitrālā josla tiku virzīta uz priekšu, bet latvieši nedrīkstētu pārkāpt noteiktās robežas pirms Sabiedroto Kara misijas dotās atļaujas.⁸⁵

Pēc tam, kad uz politiskās un militārās skatuves parādījās P. Bermonts ar savu plānu atbrīvot Krieviju no lieliniekiem, Latvijas armijas virspavēlniecība ļoti nopietni sekoja un pievērsa vislielāko uzmanību R. fon der Golca un P. Bermonta darbībai. Augustā Latvijas armija pēc Sabiedroto

pieprasījuma pārvietoja spēkus uz Austrumu fronti, taču mēneša beigās jau palēnām atvilka spēkus atpakaļ uz Zemgali un Rīgas pievārti, izstrādājot Pārdaugavas aizsardzības plānus.⁸⁶ Tas viss bija pamatoti, jo augustā vācu spēki izrādīja vēlmi palikt Latvijas teritorijā, izvēršot jau iepriekš minētās sadursmes ar vietējiem iedzīvotājiem un latviešu komandantūrām. Apzinādamās situācijas nopietnību, Latvijas militārā vadība pieņēma lēmumu pagarināt karastāvokli valstī vēl uz sešiem mēnešiem, skaitot no augusta.⁸⁷

Liels un negaidīts pavērsiens Latvijas un Sabiedroto pārstāvjiem notika naktī no 24. uz 25. augustu, kad vācu un krievu daļu karavīri Jelgavā organizēja lāpu gājieni, kurš pārauga milzīgā grautiņu un laupīšanas akcijā. Šis gājiens bija vērstis pret vācu spēku atsaukšanu uz Vāciju un bija pierādījums karaspēka palikšanai Zemgalē. Vācu un krievu karavīri uzbruka Jelgavas latviešu komandantūrai, atbruņoja latviešu karavīrus, atņēma tiem naudu, dokumentus, drēbes, izpostīja komandantūras telpas, noplēsa Latvijas karogu un samīdīja to kājām. Tajā pašā un arī nākamajā naktī atbruņoja un pilnībā aplaupīja Jelgavas jaunformējamo spēku 2. brīvprātīgo rotu un darba rotu, kā arī izlaupīja produktu noliktavu un virsnieku klubu. Vācieši nekautrējās ielauzties pat Latvijas armijas virsnieku un ierēdņu dzīvokļos un tos izlaupīt.⁸⁸ Tas pats notika arī ar Dobeles apriņķa iecirkņu komandantūrām, kuras vācieši vairākas reizes atbruņoja, aplaupīja un dzenāja no vienas vietas uz otru.⁸⁹ Viegļāk neklājās karavīriem un komandantūras darbiniekiem Saldū, kur vācu karavīri no komandantūras norāva Latvijas, Lielbritānijas un ASV karogus, veica rekvizīcijas un zādzības pilsētā un provocēja latviešu karavīrus uz sadursmēm, izsmejot tos un apmētājot ar dažādiem priekšmetiem. Divas dienas vēlāk, 27. augustā, vācieši vēlreiz ielauzās komandantūrā, atbruņoja

karavīrus, izlaupīja telpas un komandanta dzīvokli, kā arī kazarmas un noliktavas.⁹⁰ Teju katru dienu pienāca ziņojumi augstākai priekšniecībai par latviešu komandantūru neciešamo stāvokli, bet atbilde bija viena: "Palieciet savās vietās!" Šai rīcībai ir izskaidrojums: ja latviešu komandantūras aizietu no Jelgavas un tās apriņķa, tad krievu un vācu spēki būtu palikuši vieni, kuri kontrolēja ieņemto teritoriju un varētu droši ziņot Sabiedroto misijām, ka latvieši nav spējīgi pārvaldīt šo apgabalu un tādēļ vācu un krievu karaspēks ir pārņēmis šī apgabala pārvaldību savās rokās.⁹¹

Latvijas valdība iesniedza protestu Vācijas valdībai par notikumiem Jelgavā. Sabiedroto misijas par šiem notikumiem ziņoja uz Parīzi un Londonu, sperot attiecīgus soļus. Vācu puse ziņoja, ka virsnieki nav varējuši savaldīt karavīrus. Īstenībā bija gluži otrādi, respektīvi, virsnieki kūdījuši karavīrus, bet paši procesos nav piedalījušies. Kopumā tieši uzbrukumos piedalījās ap 600 vācu un krievu karavīru.⁹² Latviešu karavīru stāvoklis Jelgavā bija ārkārtīgi grūts. Katra nedisciplinēta vācu karavīru grupa centās latviešus pazemot un provocēt. Vācieši par to vien runāja, kā ies uz Rīgu, lai izrēķinātos ar latviešu valdību. Savā laikrakstā *Die Trommel* tie vēstīja – ja Vācija būtu brīva un neatkarīga, tā varētu Latviju satriekt ar vienu dūres vēzienu.⁹³ Saistībā ar izsludināto karastāvokli 1919. gada 31. jūlijā⁹⁴ *Die Trommel*, kā arī citus vācu un krievu laikrakstus augusta sākumā oficiāli aizliedza, jo tajos tika izplatīta acimredzama aģitācija pret Latvijas valsti.⁹⁵

Armijas etapu un rajonu komandantu priekšnieks pulkvedis-leitnants Pēteris Silenieks⁹⁶ 3. septembrī izdeva striktu pavēli visiem komandantiem, neņemot vērā apstākļus, palikt savās vietās un operatīvi sūtīt sīkākas ziņas par vācu uzbrukumiem komandantūrām, tai skaitā par zaudējumiem.⁹⁷ Šajos ziņojumos parādās, ka Ezerē

vācu spēki uzbrukuši negaidīti, kamēr Latvijas karavīri ēda pusdienas. Līdz ar to konflikts neizcēlās, bet uzbrucēji paņēma komandantūras zirgus.⁹⁸ Tikmēr Durbes komandantūrai uzbruka 25–30 karavīru liela vācu vienība, kas mazākumā esošajiem Latvijas karavīriem lika padoties. Uzbrucēji savā starpā runājuši vācu, krievu un arī latviešu valodā. Latvijas karavīrus piekāva un atbrūvoja, nolaupīja drēbes, apavus, naudu, pulksteņus, bet komandantūras telpas izdemolēja.

Līdz ar militāri politiskās situācijas pasliktināšanos attiecīgi sāka reaģēt arī Latvijas armijas vadība. Jau 27. augustā parādījās pirmās skaidrās ziņas, ka tiek apturēta karaspēka evakuēšana no Latvijas teritorijas uz Vāciju un šis karaspēks tiek izsludināts par neatkarīgu no Vācijas valsts. Radās satraukums par potenciālu uzbrukumu Rīgai, un tika dota pavēle visām daļām būt pilnā kaujas gatavībā⁹⁹ – tā izskanēja Rīgas apsardzības priekšnieka Jorģa Zemitāna kaujas pavēlē Nr. 2 Rīgas garnizonam, kurā caurmērā doti rīkojumi karaspēka vienībām par aizsardzības pozīciju nostiprināšanu un vēlamo rīcību militārā konflikta gadījumā.¹⁰⁰

Kā savās atmiņās raksta 5. Cēsu kājnieku pulka karavīrs Aleksandrs Rāčenis, tad vasaras izskaņā bija vērojama vācu un krievu vienību kustība. Naktis izlūki arvien biežāk pietuvojās latviešu pozīcijām, spīdinot to virzienā lukturus. A. Rāčenis norāda, ka notika arī daži uzbrukumi lauku sardzēm, kurās bija arī kritušie Latvijas armijas pusē.¹⁰¹

1919. gada 23. septembrī P. Bermonts sāka īstenot savus izteikumus, izdodot pavēli Rietumu brīvprātīgo armijai, kurā paskaidroja, ka latvieši un igauņi grasās slēgt mieru ar Padomju Krieviju, lai uzbruktu tieši Rietumu brīvprātīgo armijai.¹⁰² Līdz ar to sākās masveidīga Rietumu brīvprātīgo armijas vienību pārvietošanās un izteikti draudi par uzbrukumu Rīgai.¹⁰³ Vācu

karaspēks koncentrējās Dobeles apriņķī, kas varēja būt kā atbalsta punkts uzbrukuma veikšanai.¹⁰⁴ Lai slēptu savus nodomus, visas militāra rakstura darbības vācu un krievu spēki raksturoja kā gatavošanos Latvijas armijas uzbrukumam. Vācieši sāka ierīkot tranšejas pie Olaines un Valgundes. Katru vakaru dažas apbruņotas rotas ar ložmetēju komandām devās Rīgas virzienā. No rītiem šis karaspēka daļas atgriezās atpakaļ, no kurienes nākušas. Bija pastiprināti spēki arī tajās daļās, kuras regulāri dežurēja pie Olaines.¹⁰⁵

Septembra beigās pret Rīgu Rietumu brīvprātīgo armija novirzīja vairākas artilērijas baterijas. Kopš laika, kad landesvērs atbrīvoja Rīgu no lieliniekiem, vācieši nekad nebija sūtījuši uz Rīgas pusi tik lielu karaspēku. Runāja, ka gaidāms uzbrukums Rīgai, bet tajā pašā laikā cirkulēja baumas par Latvijas armijas uzbrukumu Jelgavai. Ja šādu ziņu izplatīšana nebija vācu un krievu spēku baiļu izpausme, tad katrā ziņā provokatoriska konflikta meklēšana noteikti. Kompetentas iestādes ziņoja, ka uzbrukums Rīgai nevarēja notikt, jo tādu risku vācieši neuzdrīkstētos uzņemties.¹⁰⁶

Tas gan izrādījās kļūdaini. P. Bermonts 1. oktobrī sasauca Jelgavā apspriedi, kurā piedalījās 24 personas. Apspriedē pieņēma vairākus lēmumus, no kuriem paši svarīgākie bija: 1) uzbrukt Rīgai, gāzt Latvijas Pagaidu valdību un nodibināt tur krievu Baltijas provinču valdību; 2) uzdot Staņislavam Bulakam-Balahovičam (*Stanislav Bulak-Balahovich*), kurš atradās Tērbatā, tāpat rīkoties ar igauņu valdību; 3) Baltijas muižnieki varēja paturēt savas privilēģijas Baltijā.¹⁰⁷ Īpaši sāka parādīties Rietumu brīvprātīgo armijas un tās iestāžu propaganda, kurā tika nomelnota Latvijas Pagaidu valdības darbība¹⁰⁸ un izteikti aizliegumi iedzīvotājiem atsaukties uz Latvijas armijas veiktajām mobilizācijām vācu un krievu karaspēka ieņemtajos apgabalos.¹⁰⁹ 1919. gada 3. oktobrī pienāca ziņas, ka uz

Rīgas pusi pa Rīgas–Ilūkstes lielceļu sāka virzīties Rietumu brīvprātīgo armijas vienības pilnā kaujas gatavībā,¹¹⁰ bet 4. oktobrī tās ieņēma frontes līniju no Misas muižas caur Olaini līdz Kalnciemam pie Lielupes. Šo vācu vienību kreisajā spārnā Slokas un Tukuma virzienā atradās krievu daļas, kuras bija papildinātas ar vācu daļām.¹¹¹ Pamatojums šādai rīcībai bija melīgu ziņu izplatīšana, ka latvieši izvēršu lielu uzbrukumu krievu un vācu nodaļām pie Olaines.¹¹²

Latvijas armijas vadībai bija skaidrs, ka Rietumu brīvprātīgo armija gatavo uzbrukumu Rīgai, tāpēc tā izvērša attiecīgu gatavošanos. Armijas virspavēlniecība pavēlēja Latvijas armijas vienībām nekādā ziņā pirmajām neiesākt uzbrukumu, bet, ja sāksies pretinieka uzbrukums, aktīvi aizstāvēt savas pozīcijas, līdz ieradīsies papildspēki.¹¹³ 1919. gada 6. oktobrī plkst. 23.00 Latvijas armijas vienības saņēma Rīgas apsardzības priekšnieka pulkveža J. Zemitāna kaujas pavēli par pilnīgu gatavību,¹¹⁴ bet armijas virspavēlnieks ģenerālis Dāvids Simansons lūdza kapteini Mārtiņu Hartmani izteikt lūgumu Polijas armijas vadībai sākt tūlītēju karadarbību pret P. Bermonta vadītajiem vācu un krievu spēkiem Zemgalē un Lietuvā.¹¹⁵ Jau augusta vidū poļi sāka aktīvi domāt par P. Bermonta karaspēku, kas bija drauds arī viņiem. Augusta beigās poļu Ģenerālštābs apsvēra iespēju sākt karadarbību pret P. Bermonta armiju, bet septembrī poļu virspavēlniecība karaspēkam izstrādāja instrukcijas šādai akcijai. Tomēr reālas militāras darbības netika uzsāktas un arī Latvijas izteiktais lūgums konflikta priekšvakarā netika apstiprināts.¹¹⁶

Uzbrukumam Rīgai vajadzēja sākties nakti no 1919. gada 5. uz 6. oktobri. Šo nodomu neizdevās realizēt, jo krievu karavīri atteicās uzbrukt Rīgai. Vāciešiem bija bail, ka krievi nostāsies pret viņiem, tāpēc pret tiem tika lietoti plaši aresti par nepakļaušanos. Pie Olaines vācu vienības

pat bija pavērsušas savus lielgabalus pret Jelgavu – gadījumam, ja sāktos nopietna krievu sacelšanās. Var domāt, ka krievi ar latviešiem karot nevēlējās.

1919. gada 5. oktobrī Jelgavas komandantūras rotas atstāja Jelgavu un devās uz Tukumu.¹¹⁷ Divas dienas vēlāk ienāca ziņas, ka Rietumu brīvprātīgo armijas karavīri ieradusies Slampē un gatavojas ieņemt Tukumu. Ienāca arī ziņas no lauciniekiem, ka apturēta jebkāda kustība uz visiem ceļiem, kuri veda uz Rīgu.¹¹⁸ Bauskas un Iecavas komandantūru personāls tika arestēts, un pati iestāde kā tāda likvidēta, bet Valles komandantūras personāls paspēja aizbēgt.¹¹⁹

No Latvijas Ārlietu ministrijas tika ziņots, ka stāvoklis Jelgavā pēdējā laikā tiešām nav bijis vienkāršs un vāciešu sašņētas attiecības ar Latviju sasniegušas kulmināciju. Uzbrukums no Jelgavas varēja sākties jebkurā brīdī. Tika izplatīta optimistiska informācija, ka uzbrukuma gadījumā vācieši un krievi sastaptu latviešus labākajā kaujas gatavībā, ko paši nespētu apjēgt.¹²⁰ Tajā pašā laikā Latgales divīzijas komandieris pulkvedis-leitnants Krišjānis Berķis 1919. gada 6. oktobrī saņēma pulkveža J. Zemitāna pavēli nosūtīt divus virsniekus kā tiltu komandantus pāri Daugavai. Ja sāktos reālas kaujas, viņiem būtu jāierodas pie tiltiem, jā rūpējas par drošu satiksmi pāri tiltiem un jāorganizē tiltu pacelšana, ja situācija to prasītu. Vai šo pavēli izpildīja, nav zināms. Tomēr ir skaidrs, ka tika paredzētas dažādas darbības konflikta eskalācijas gadījumā – arī nepieciešamība atkāpties pāri Daugavai.¹²¹ Drīz vien pienāca pirmās ziņas par vācu izlūku ieiešanu neitrālajā joslā un tuvošanos Latvijas armijas priekšposteņiem, bet vācu aeroplāni nometa dažas bumbas uz latviešu ieņemtajām pozīcijām.¹²² Kad šīs ziņas 1919. gada 8. oktobrī nonāca pie civiliedzīvotājiem, Rietumu brīvprātīgo armijas uzbrukums Rīgai jau bija sācies.

Secinājumi

Laika posms Latvijas vēsturē no 1919. gada 3. jūlija līdz 8. oktobrim jāuzskata par militāri politiskiem procesiem bagātu. Līdz šim ir pastāvējusi pretēja tendence – uztvert to tikai kā starpposmu aktīvai karadarbībai, respektīvi, Cēsu kaujām un cīņai par Rīgu pret P. Bermonta komandēto karaspēku.

Šo laika posmu ievadīja 3. jūlijā parakstītais Strazdumuižas pamiers, kam bija savi atbalstītāji un savi pretinieki. Pamiers pirmajā brīdī bija grūti izprotams, bet vēlākajos gados tika novērtēts kā nepieciešams, jo tika pārtraukta karadarbība, vācieši bija spiesti atkāpties un mobili atstāt Rīgu, lai teorētiski vēlāk pamestu Latvijas teritoriju, kā arī igauņu un latviešu spēki varētu turpināt aktīvu cīņu pret Padomju Krievijas karaspēku Latgalē, vēršot pret to jau krietni lielākus spēkus.

Pēc Strazdumuižas pamiera noslēgšanas vācu karaspēkam vajadzēja sākt pildīt līgumā noteiktās prasības, kuras izpildīja tikai daļēji, radot sarežģītu un saspīlētu militāri politisko stāvokli tieši Kurzemē un Zemgalē. Šāda situācija radīja lielas bažas Latvijas politiķos un militārajās aprindās, bet nekāda nopietna rīcība nesejoja, turpinot ievērot Strazdumuižas pamiera noteikumus. Pirmajās dienās pēc pamiera stāšanās spēkā inerces rezultātā vēl notika vairākas sadursmes starp latviešu un vācu karavīriem, bet ar laiku, nesajūtot pretestību, R. fon der Golca komandētās vienības Jelgavas apkārtnē un citviet Zemgalē sāka kļūt drošākas un radīt nopietnu apdraudējumu vietās, kur vācu spēki novietoja. Interesanti, ka lielāko neapmierinātību ar radušos saspīlētoto stāvokli izrādīja tieši R. fon der Golcs, bet lielākie cietēji bija vietējie iedzīvotāji un latviešu komandantūru karavīri vācu ieņemtajos apgabalos.

Vēl vairāk situāciju sarežģīja Pāvela Bermonta un viņa komandēto vienību

ierašanās Latvijas teritorijā, jo nu vācu spēki atrada vēl vienu iemeslu, lai paliktu Latvijā. Lai arī kādu diplomātisku risinājumu esošajai situācijai meklēja Latvijas un Sabiedroto valstu politiķi, tiem neizdevās piespiest vācu spēkus pamest Latvijas teritoriju, kā arī pierunāt P. Bermontu doties ar savu karaspēku cīnīties ar lieliniekiem. Vācu karaspēka vienības sāka papildināt P. Bermonta komandēto armiju, radot jaunus draudus Latvijas valstij. Fakti liecina, ka vācu karavīru agresīvā uzvedība pret latviešu komandantūrām un iedzīvotājiem bija pirmais vēstnesis par briesmošu konfliktu, kas sākās 1919. gada 8. oktobrī ar Rietumu brīvprātīgo armijas uzbrukumu Rīgai. Rietumu brīvprātīgo armija bija ļoti labi apbruņota un skaitliski daudz spēcīgāka par Latvijas armiju frontē preti Rīgai, bet, kā pierādīja vēlākie notikumi pēc 1919. gada 8. oktobra, tad Rietumu brīvprātīgo armijas piekoptā stratēģija un kaujasspējas nebūt nebija pietiekami augstas, lai sasniegtu savus mērķus.

Kopumā dažādos materiālos skaitļi par Rietumu brīvprātīgo armijas sastāvu ir dažādi, bet, pamatojoties uz avotu materiāliem, var secināt, ka tā lielākoties sastāvēja tieši no vācu karavīriem, kopskaitā 47 tūkstošiem labi bruņotu vīru, bet krievi šajā karaspēkā bija mazākumā. Par vislabāk bruņoto Rietumu brīvprātīgo armijā uzskatāma majora J. Bišofa komandētā vācu Dzelzsdīvīzija. Vācu spēki Kurzemē un Zemgalē ieņemtajos apgabalos rīkojās pilnīgi patstāvīgi, nedomājot par vietējo iedzīvotāju un Latvijas iestāžu interesēm un vajadzībām. Ikdienā tika apcietināti un regulāri aplaupīti iedzīvotāji, kā arī ignorēti Latvijas Pagaidu valdības rīkojumi, parādot, kas bija istais saimnieks Zemgalē.

Galvenokārt vācu, bet arī krievu karaspēks jau kopš jūlija aktīvi iesaistījās konfliktos ar Latvijas komandantūru personālu un Latvijas armijas karavīriem. Lai arī Sabiedrotie centās stāvokli normalizēt, tas

pilnībā neizdevās. Par nozīmīgāko soli var uzskatīt divas reizes noteikto neitrālo joslu, kuru nevarēja pāriet neviena konfliktējošā puse. Situācija ar katru dienu pasliktinājās, latviešu komandantūras nespēja pretoties ienaidniekam un regulāri pildīja uzbrucēju prasības. Tuvojoties oktobrim, bija pilnīgi skaidrs, ka vācu karaspēks, kas bija

pārgājis Rietumu brīvprātīgo armijas sastāvā, nepametīs Latviju un ir gatavs uzbrukt Rīgai, par to liecināja militārie manevri un uzstājīgā prasība Latvijas komandantūrām pamest to atrašanās vietas. Arī Latvijas armija gatavojās konfliktam, bet tās resursi nebija gatavi masveida uzbrukumam, kas sākās 1919. gada 8. oktobrī.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksta pamatā ir autora maģistra darbs “Militāri politiskais stāvoklis Latvijas atbrīvošanas kara 3. posmā no 1919. gada 3. jūlija līdz 8. oktobrim” (Latvijas Universitāte, 2016), darba zinātniskais vadītājs: profesors Ēriks Jēkabsons.
- ² EIŽENS SKURUPLIS. Pulkvežleitnanta Aleksandra un landesvēra darbība Latvijā. In: Akadēmiskā Dzīve 1979, Nr. 21, 36. lpp.
- ³ Vēstures spoguļi. In: Latvijas Kareivis, 03.07.1937., 4. lpp.
- ⁴ SKURUPLIS, Aleksandra un landesvēra darbība Latvijā, 37. lpp.
- ⁵ Saprašanās izlīgums. In: Latvijas Sargs, 02.07.1919., 1. lpp.
- ⁶ MĀRTIŅŠ PENIĶIS. Latvijas atbrīvošanas kara vēsture. 1. sēj. Rīga 2005, 275.–278. lpp.
- ⁷ SKURUPLIS, Aleksandra un landesvēra darbība Latvijā, 37. lpp.
- ⁸ Strazdumuižas pamiera līguma noraksts, 1919. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 6033-1-16, 11. lp.
- ⁹ Pēc 700 gadiem. In: Latvijas Sargs, 08.07.1919., 1. lpp.
- ¹⁰ Pamiers. In: Tautas Balss, 05.07.1919., 1. lpp.
- ¹¹ JĀNIS ĶĪSELIS. Cīņa par dzimteni. Atmiņas no brīvības cīņām 1918–1919. g. Linkolna, Nebraska 1971, 90. lpp.
- ¹² Pamiers, 1. lpp.
- ¹³ ĶĪSELIS, Cīņa par dzimteni, 92. lpp.
- ¹⁴ Pamiers, 1. lpp.
- ¹⁵ VALDIS BĒRZIŅŠ (red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Rīga 2003, 99. lpp.
- ¹⁶ ALEKSANDRS KALĒJS, ALEKSANDRS PLENSNERS. Mūsu armija. Rīga 1929, 159.–160. lpp.
- ¹⁷ (Kara vēstures komisijas materiāli). LNA LVVA, 6033-1-78, 85. lp.
- ¹⁸ Ibidem, 86. lp.
- ¹⁹ Ibidem, 85. lp.
- ²⁰ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-63, 3.–4. lp.
- ²¹ Jaunākās ziņas. In: Latvijas Sargs, 11.07.1919., 4. lpp.
- ²² Jaunākās ziņas. In: Latvijas Sargs, 06.07.1919., 4. lpp.
- ²³ Latvijā. In: Latvijas Sargs, 13.07.1919., 4. lpp.
- ²⁴ Jaunākās ziņas. In: Latvijas Sargs, 13.07.1919., 3.–4. lpp.
- ²⁵ Latvijas brīvības karš. Rīga 1928, 31. lpp.
- ²⁶ (Latgales divīzijas 7. Siguldas kājnieku pulka materiāli), 1919. LNA LVVA, 1495-1-134, 4. lp.
- ²⁷ (Vidzemes divīzijas pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 1526-1-393, 69. lp.

- ²⁸ Latvijas brīvības karš, 32. lpp.
- ²⁹ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-95, 13. lp.
- ³⁰ (Latgales divīzijas 8. Daugavpils kājnieku pulka materiāli), 1919. LNA LVVA, 1496-1-114, 18.–19. lp.
- ³¹ (Latgales divīzijas 7. Siguldas kājnieku pulka materiāli), 1919. LNA LVVA, 1495-1-134, 7. lp.
- ³² *Ibidem*, 20.–21. lp.; (Kurzemes divīzijas pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 1515-1-57, 11. lp.
- ³³ Latvijas brīvības karš, 32. lpp.
- ³⁴ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-107, 4. lp.
- ³⁵ (Armijas rajonu un etapu komandantūru priekšnieka pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 3591-1-49, 45. lp.
- ³⁶ JURIS CIGANOVŠ. Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās. 1919. gada vasara–rudens. In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis 54, 2000, Nr. 1/2, 13.–22. lpp., šeit 14. lpp.
- ³⁷ (Rietumu brīvprātīgo armijas komandiera pulkveža Avalova-Bermonta materiāli), 1919. LNA LVVA, 3301-1-6, 248. lp.
- ³⁸ *Ibidem*, 247. lp.
- ³⁹ RÜDIGER VON DER GOLTZ. Meine Sendung in Finnland und im Baltikum. Leipzig 1920, S. 221–224.
- ⁴⁰ PAVEL BERMONDT-AVALOV. V borbe s bolshevizmom. Hamburg 1925, s. 149.
- ⁴¹ ELMĀRS PELKAUS. Dokumenti no Bermonta štāba. In: Latvijas Arhīvi 1994, Nr. 4, 71. 82. lpp., šeit 77. lpp.
- ⁴² BERMONDT-AVALOV, V borbe s bolshevizmom, s. 154–155.
- ⁴³ INTA PĒTERSONE. Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920. Enciklopēdija. Rīga 1999, 79. lpp.
- ⁴⁴ (Kara muzeja materiāli), 1919. LNA LVVA, 5434-1-558, 1.–3. lp.
- ⁴⁵ *Ibidem*, 2.–3. lp.
- ⁴⁶ CIGANOVŠ, Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās, 16. lpp.
- ⁴⁷ PĒTERSONE, Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920, 79. lpp.
- ⁴⁸ VILHELMS LENCS. Bermonts un vācbaltieši 1919. gadā. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1992, Nr. 4, 91.–99. lpp., šeit 91. lpp.
- ⁴⁹ GOLTZ, Meine Sendung in Finnland und im Baltikum, S. 238.
- ⁵⁰ Latvijas brīvības karš, 32. lpp.
- ⁵¹ Ārzesmes. In: Valdības Vēstnesis, 19.08.1919., 3. lpp.
- ⁵² Iekšzeme. In: Valdības Vēstnesis, 22.08.1919., 4. lpp.
- ⁵³ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-54, 2. lp.
- ⁵⁴ Golca noziegums. In: Valdības Vēstnesis, 04.09.1919., 3. lpp.
- ⁵⁵ CIGANOVŠ, Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās, 17. lpp.
- ⁵⁶ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-54, 3. lp.
- ⁵⁷ (Rietumu brīvprātīgo armijas komandiera pulkveža Avalova-Bermonta materiāli), 1919. LNA LVVA, 3301-1-6, 113. lp.
- ⁵⁸ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-70, 6.–7. lp.
- ⁵⁹ (Kara ministrijas sekretariāta materiāli), 1919. LNA LVVA, 1468-1-136, 103. lp.
- ⁶⁰ ALEKSANDRS ČAPENKO. P. Bermonta-Avalova Rietumu brīvprātīgo armijas virsniecības raksturojums. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VII. Rīga 2006, 57.–67. lpp., šeit 61. lpp.
- ⁶¹ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-54, 2.–4. lp.
- ⁶² *Ibidem*, 13. lp.

- ⁶³ Par apstākļiem Kurzemē. In: Baltijas Vēstnesis, 30.09.1919., 4. lpp.
- ⁶⁴ (Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba materiāli), 1919. LNA LVVA, 3601-1-456, 3. lp.
- ⁶⁵ Latvijas nāvētāji. In: Latvijas Sargs, 21.08.1919., 1. lpp.
- ⁶⁶ GATIS OŠS. Vācu karaspēka kriminālās aktivitātes Kurzemē un Zemgalē 1919. gadā. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata X. Rīga 2009, 49.–57. lpp., šeit 50.–52. lpp.
- ⁶⁷ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-54, 8.–9. lp.
- ⁶⁸ Ibidem, 29. lp.
- ⁶⁹ Kurzemes posts. In: Baltijas Vēstnesis, 24.07.1919., 1. lpp.
- ⁷⁰ (Augškurzemes rajona komandantūras materiāli), 1919. LNA LVVA, 3567-1-40, 6. lp.
- ⁷¹ PĒTERIS BĒRZIŅŠ. Latvijas brīvības cīņas 1918–1920. Rīga 1928, 67.–68. lpp.
- ⁷² Iekšzeme. In: Valdības Vēstnesis, 19.08.1919., 6. lpp.
- ⁷³ Ārlietu ministrijas protesta nota vācu sūtnim. In: Latvijas Sargs, 05.09.1919., 1. lpp.
- ⁷⁴ Jauna protesta nota pret vācu darbībām Kurzemē. In: Latvijas Sargs, 09.09.1919., 1. lpp.
- ⁷⁵ Latvijas nota Vācijai. In: Sociāldemokrāts, 20.09.1919., 1.–2. lpp.; Latvijas nāvētāji, 1. lpp.
- ⁷⁶ (Dobeles iecirkņa komandantūras materiāli), 1919. LNA LVVA, 3442-1-6, 32. lp.
- ⁷⁷ (Bātes-Vainodes ievirkņa komandantūras materiāli), 1919. LNA LVVA, 3423-1-18, 74. lp.
- ⁷⁸ Vācieši Kurzemē. In: Latvijas Sargs, 16.09.1919., 1. lpp.
- ⁷⁹ OŠS, Vācu karaspēka kriminālās aktivitātes, 54. lpp.
- ⁸⁰ (Latvijas kara ministrijas Vidzemes divīzijas pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 1526-1-393, 69. lp.
- ⁸¹ (Armijas rajonu un etapu komandantūru priekšnieka pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 3591-1-15, 165. lp.
- ⁸² (Bauskas apriņķa komandantūras materiāli), 1919. LNA LVVA, 3426-1-2, 11. lp.
- ⁸³ (Latgales divīzijas pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 1516-1-1061, 357. lp.
- ⁸⁴ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-232, 63.–64. lp.
- ⁸⁵ (Latgales divīzijas pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 1516-1-1061, 357. lp.
- ⁸⁶ Ibidem, 6. lp.
- ⁸⁷ (Kara ministrijas sekretariāta materiāli), 1919. LNA LVVA, 1468-1-1, 56. lp.
- ⁸⁸ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-299, 6.–7. lp.
- ⁸⁹ Ibidem, 8. lp.
- ⁹⁰ Iekšzeme. In: Valdības Vēstnesis, 19.09.1919., 6. lpp.
- ⁹¹ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-299, 8. lp.
- ⁹² Vācu dumpis Jelgavā. In: Latvijas Sargs, 26.08.1919., 1. lpp.
- ⁹³ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-33, 11. lp.
- ⁹⁴ Vietējās ziņas. In: Baltijas Vēstnesis, 31.07.1919., 2. lpp.
- ⁹⁵ Valdības rīkojumi un pavēles. In: Valdības Vēstnesis, 06.08.1919., 2. lpp.
- ⁹⁶ ĒRIKS JĒKABSONS, VALTERS ŠČERBINSKIS. Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga 1998, 416. lpp.
- ⁹⁷ (Armijas rajonu un etapu komandantūru priekšnieka pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 3591-2-243, 45. lp.
- ⁹⁸ (Lejaskurzemes rajona komandantūras materiāli), 1919. LNA LVVA, 3568-1-42, 5. lp.
- ⁹⁹ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-206, 1.–2. lp.

- ¹⁰⁰ JĀNIS GRĀVELSINS, PĒTERIS SUDRABS. 9. Rēzeknes kājnieku pulka gaitas no 1919. g. 9. augusta līdz 1922. gada 9. augustam. Rīga 1923, 43.–46. lpp.
- ¹⁰¹ Latvijas Kara muzejs. 4-1037-DK/p.
- ¹⁰² (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-33, 40. lp.
- ¹⁰³ (Kara ministrijas sekretariāta materiāli), 1919. LNA LVVA, 1468-1-135, 554. lp.
- ¹⁰⁴ *Ibidem*, 575. lp.
- ¹⁰⁵ Vācieši rok tranšejas. In: Latvijas Sargs, 18.09.1919., 1. lpp.
- ¹⁰⁶ Vācieši koncentrē karaspēku pret Rīgu. In: Latvijas Sargs, 28.09.1919., 1. lpp.
- ¹⁰⁷ BĒRZIŅŠ, Latvijas brīvības cīņas 1918–1920, 70. lpp.
- ¹⁰⁸ *Ibidem*, 77. lpp.
- ¹⁰⁹ (Lejaskurzemes rajona komandantūras materiāli), 1919. LNA LVVA, 3568-1-42, 64. lp.
- ¹¹⁰ (4. Valmieras kājnieku pulka materiāli), 1919. LNA LVVA, 1492-2-1, 48. lp.
- ¹¹¹ ROBERTS KĻAVIŅŠ. Valmieras kājnieku pulka vēsture: 1919–1929. Nebraska 1976, 171. lpp.
- ¹¹² Vācu provokatoriskā rīcība Kurzemē. In: Latvijas Sargs, 03.08.1919., 1. lpp.
- ¹¹³ MĀRTIŅŠ PENIĶIS. Latvijas armijas sākums un viņas darbība līdz 1919. gada 8. oktobrim. Rīga 1927, 31.–32. lpp.
- ¹¹⁴ (Kara vēstures komisijas materiāli), 1919. LNA LVVA, 6033-1-206, 1.–2. lp.
- ¹¹⁵ *Ibidem*, 6033-1-107, 20. lp.
- ¹¹⁶ ĒRIKS JĒKABSONS. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. Rīga 2007, 41. lpp.
- ¹¹⁷ (Latvijas kara ministrijas Vidzemes divīzijas pārvaldes materiāli), 1919. LNA LVVA, 1526-1-41, 25. lp.
- ¹¹⁸ GRĀVELSINS, SUDRABS, 9. Rēzeknes kājnieku pulka gaitas, 47. lpp.
- ¹¹⁹ (Jaunjelgavas apriņķa un Jēkabmiesta komandantūras materiāli), 1919. LNA LVVA, 3467-1-25, 59. lp.
- ¹²⁰ Apstākļi Kurzemē. In: Latvijas Sargs, 08.10.1919., 1. lp.
- ¹²¹ BARBA EKMANE. Rīgas garnizona gatavošanās pilsētas aizstāvēšanai, 1919. gada oktobris. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata X. Rīga 2009, 58.–73. lpp., šeit 67. lpp.
- ¹²² KĪSELIS, Cīņa par dzimteni, 104. lpp.

SUMMARY

The Latvian politicians declared the independence of Latvia on November 18, 1918. At that time, the territory of Latvia was occupied by German troops. In order to protect the newly born state, the long period filled with military and political events was necessary, and this time was called the Latvian War of Independence. It lasted from late 1918 to August, 1920. During the war, the newly established Latvian state experienced several critical situations. This article is devoted to the specific military and political situation in Zemgale that was different from the conditions in other parts of Latvia from July 3 to October 8, 1919. After the defeat suffered by German Forces at Cēsis, the Strazdumuiža truce was signed by all the involved sides (the Allied Military Mission, representatives of Latvia and Estonia, as well as the German forces deployed in the territory of Latvia) at 3:30 p.m. on July 3, 1919. The truce included nine paragraphs. The sides agreed to cease hostilities. The German forces were obliged to retreat to Kurzeme and Zemgale,

and subsequently, to leave the territory of Latvia. The German troops quickly retreated from Riga and moved towards Jelgava. Even several days after the truce, the mutual relations among Latvian soldiers and German troops were quite strained. The German forces retreated, but their troops continued to harass local inhabitants in the vicinity of Jelgava. The properties were pillaged and people were evicted from their houses by German troops. According to the agreement, German forces, led by General Rüdiger von der Goltz retreated to positions nearby Olaine. Headquarters were established in Jelgava. Although, in keeping with the agreement, the German troops were stationed temporarily, soon it became clear that General Rüdiger von der Goltz did not want to consider evacuation. In order to justify his remaining in Jelgava, the General Rüdiger von der Goltz complained to Allied Missions about attacks often carried out by Latvian units. According to his statements, Germans had no possibility to retreat peacefully from Latvia. At the same time, Latvians complained about similar conflict situations with German troops and suffering of civilians. Allies declared a neutral zone dividing both sides in order to prevent clashes between Latvian and German troops.

On June 1919, Colonel Pavel Bermond-Avalov arrived in Jelgava. He desired to fight against Bolsheviks. The Allies wanted to deploy troops led by Pavel Bermond-Avalov as quick as possible against Bolsheviks at Narva front. This plan was not successful. In Jelgava, the West Russian Volunteer Army was officially created in accordance with the agreement of September 5, 1919. Pavel Bermond-Avalov was appointed as Commander for these troops. The agreement stipulated that German troops who joined Russian units in Kurzeme were subordinated to the West Russian Volunteer Army. On October 6, 1919, the order included all the remaining German units stationed in Kurzeme, Zemgale and in the northern part of Lithuania in this army.

Given the chance to remain in Zemgale, the German units became a major threat to Latvia's state institutions and civilians. Quite often, civilians were arrested and accused by German authorities as Bolshevik spies or their supporters. Detainees were imprisoned in labour camps or Jelgava Central Prison. German troops walked from house to house and looted private property pleading military requisitions as an excuse. The civilians were not the only ones to suffer from German actions. The Latvian personnel of state institutions had clashes with German troops in the summer and early autumn of 1919. The German troops instigated provocations against Latvians. They attacked the commandant offices, humiliated personnel. Almost every day, Latvian authorities received complaints about intolerable situation around Latvian commandant offices.

The Latvian army's commanding officers understood that the West Russian Volunteer Army had made preparations for attack towards Riga. The Latvian army organized countermeasures. The Foreign Ministry of Latvia reported that strained relations with Germans had achieved culmination. The attack against Riga was possible at any moment. When inhabitants of Riga received this message on October 8, 1919, the West Volunteer Army' assault was actually already launched by Pavel Bermond-Avalov.

Latvijas un Spānijas attiecības (1936–1940): Spānijas pilsoņu kara konteksts¹

Relations Between Latvia and Spain (1936–1940) in the Context of Spanish Civil War

---

Ginta Ieva Bērziņa, Bc. hist.

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes
vēstures maģistra studiju programmas I kursa studente
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
E-pasts: ginta.ieva@hotmail.com

1936. gadā, sākoties Spānijas pilsoņu karam, Latvijas ārpolitikā radās unikāli, tikai Latvijas un Spānijas attiecībām raksturīgi apstākļi un norises. Rakstā izvērtēta Latvijas oficiālā nostāja un Latvijas pilsoņu iesaiste Spānijas pilsoņu karā, kā arī aplūkota abu valstu diplomātisko un konsulāro pārstāvju darbība gan Spānijas pilsoņu kara laikā, gan centieni atjaunot Latvijas attiecības ar Spāniju laika posmā līdz Latvijas okupācijai 1940. gada 17. jūnijā. Raksta mērķis ir atspoguļot Latvijas un Spānijas attiecību attīstību Spānijas pilsoņu kara kontekstā. Galveno avotu bāzi veido Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva fondu dokumenti un informācija preses izdevumos.

Atslēgvārdi: Latvijas un Spānijas attiecības, Spānijas pilsoņu karš, Neiejaukšanās komiteja, brīvprātīgie, ārpolitika.

The beginning of the Spanish Civil War in 1936 created unique circumstances, characteristic only to the relations between Latvia and Spain in the foreign policy of Latvia. The article contains the reflection upon the official position of Latvia in the Spanish Civil War and evaluation of the involvement of Latvian citizens in the conflict. Furthermore, the article reviews operations of the diplomatic and consular representatives from both countries during the Spanish Civil War and describes the attempts to restore relations between Latvia and Spain until the Soviet occupation of Latvia on June 17, 1940. This article aims to reflect on the development of relations between Latvia and Spain in the context of the Spanish Civil War. The main sources are documents from Latvian National Archives Latvian State Historical Archives and information in the press.

Keywords: Latvia and Spain relations, Spanish Civil War, Non-Intervention Committee, volunteers, foreign policy.

Nemot vērā Latvijas valsts simtgades tuvošanos, jau ilgstoši nozīmīgajai Latvijas ārpolitikas vēsturei pievērsta papildu uzmanība, tomēr līdz šim Latvijas un Spānijas attiecību aspekti laika posmā no 1921. līdz 1940. gadam nav pilnībā izpētīti. Būtisku lomu Latvijas un Spānijas attiecībās ieņēmuši iekšpolitiskie un ārpolitiskie notikumi Spānijā, it īpaši Spānijas pilsoņu kara laikā un tam sekojošās Fransisko Franko (*Francisco Franco*) diktatūras sākumposmā. Detalizētāk, bet ne vienmēr objektīvi LPSR historiogrāfijā un pēc neatkarības atjaunošanas aplūkota Latvijas brīvprātīgo iesaiste Spānijas pilsoņu karā, plašāk apskatot dalībnieku atmiņas par notikumiem. Savukārt par Latvijas iesaistīšanos Neiejaukšanās komitejā Spānijas pilsoņu kara lietās un par Latvijas, kā arī Spānijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību darbību monogrāfijās pieejama vien fragmentāra informācija. Temata izpēte kopumā ir nozīmīga, lai papildinātu izpratni par Spānijas faktoru Latvijas ārpolitikā laika posmā no 1936. līdz 1940. gadam.

Latvijas neitralitāte Spānijas pilsoņu karā un darbība Neiejaukšanās komitejā (1936–1939)

Jau 1935. gada vasarā Latvijas 2. sūtņu konferencē kā viena no iespējam garantēt valsts drošību izvērtēta pastāvīgā neitralitāte, kas ļautu neiesaistīties nevienā karā.² Izceļoties Spānijas pilsoņu karam, Latvijas valdība nevēlējās iesaistīties karadarbībā Spānijā. Gaidot Tautu Savienības rīcību Spānijas pilsoņa kara jautājumā, Latvijas sūtniecība Parīzē uzticēja Somijas sūtniecībai Spānijā aizstāvēt līdz 20 Spānijā dzīvojošo Latvijas pilsoņu intereses.³ Savukārt Francijas Ārlietu ministrijai un franču tvaikoņu uzņēmumiem, kas no Spānijas ostām – Valensijas un Alikantes – izveda ārzemju pilsoņus, Latvijas sūtniecība Parīzē

lūdza prombraucēju vidū uzņemt arī Latvijas pilsoņus.⁴ Pēc Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskā departamenta direktora Viļa Olava norādījumiem, bezizejas situācijas gadījumā Latvijas pilsoņus varēja evakuēt arī kā trūķumā un bezizejā nonākušas personas, sniedzot materiālu atbalstu.⁵

1936. gada 10. augustā Francijas ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Latvijā Žans Tripjē (*Jean Tripier*) Latvijas ārlietu ministram Vilhelmam Munteram iesniedza projektu par neiejaukšanos Spānijas pilsoņu karā.⁶ Pēc tā izvērtēšanas Latvijas pārstāvji piekrita atbalstīt Francijas priekšlikumu. Dalībai Londonā izveidotajā Neiejaukšanās komitejā tika pilnvarots Kārlis Zariņš – Latvijas sūtnis Lielbritānijā.⁷ Pēc pirmajām sēdēm K. Zariņš guva priekšstatu, ka Spānijas pilsoņu karš neizvērsīsies Eiropas konfliktā.⁸

Jau 1936. gada 10. septembrī Finanšu ministrija informēja muitnieku priekšniekus, ka “[...] aizliegts eksportēt uz Spāniju, spāņu kolonijām vai spāņu Maroku visāda veida ieročus, municiju, kara materiālus, kā arī lidmašīnas, izārdītā vai saliktā veidā un visādu kara kuģus”.⁹ Tomēr K. Zariņš no Neiejaukšanās komitejas sekretāra Frānsisa Heminga (*Francis Hemming*) saņēma informāciju, ka par kontrabandas pārvadāšanu uz Spāniju aizturēts Latvijas kuģis “Salaca”.¹⁰ Noskaidrojās, ka neviens Latvijas pilsonis nebija iesaistīts municijas kravas pārvadāšanā, tādēļ Latvijā lieta tika slēgta.¹¹ Pēc sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa atmiņām, nelegālos darījumus, piegādājot Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem ieročus, veica arī akciju sabiedrība “Sils” – atsevišķās tās operācijās bija iesaistīti Latvijas armijas pārstāvji, kuri pēc lietas atklāšanas tika atvaļināti.¹²

Savukārt pēc tam, kad 1937. gada 16. februārī Neiejaukšanās komiteja pieņēma noteikumus par aizliegumu ārzemniekiem doties uz Spāniju karot, 23. februārī Latvijas Ministru kabinets izdeva rīkojumu,

ka pievienošanās dienestam kādā no pusēm ir pretlikumīga. Pēc atgriešanās Latvijā likuma pārkāpējiem draudēja sods. Cenšoties nodrošināt neizbraukšanu, tika aizliegts ar Latvijas ārzemju pasēm braukt uz Spāniju – tam bija nepieciešama īpaša Iekšlietu ministrijas atļauja, kā arī tika aizliegts pārdot biļetes vai uzņemt uz kuģa braucieniem uz Spāniju cilvēkus, kuriem nebija īpašas atļaujas vai atzīmes pasē, ka viņi drīkstētu turp ceļot.¹³

Latvijas drošības iestādes centās novērst arī nelegālu ziedojumu vākšanu Spānijas pilsoņu kara atbalstīšanai, kontrolējot, vai netiek vākta nauda un cita veida materiāls atbalsts Spānijas Republikai. Ņemot vērā vairāku ziedotāju apcietināšanu, republikāņu atbalstītāji Latvijā centās būt īpaši uzmanīgi, lai izvairītos no soda. Alīna Vilde-Grīnberga atmiņās minējusi, ka Latvijas pilsoņu saziņotās lietas atstājusi Rīgas stacijas rokas bagāžas glabātuvē, bet kvīti nodevusi Spānijas sūtnim Latvijā.¹⁴

Neiejaukšanās komiteja plānoja ieviest stingrāku uzraudzības shēmu – Spānijas sauszemes un jūras robežu kontroli, kuras īstenošanai Latvijai bija paredzēts katru gadu segt 0,2% no 620 000 Lielbritānijas mārciņām (GBP).¹⁵ Jau ar 1937. gada 8. martu plānotās Neiejaukšanās komitejas darbības izmaksas tika paaugstinātas līdz 898 000 GBP gadā, tādējādi palielinot Latvijas iemaksas līdz 1796 GBP gadā, tomēr Finanšu ministrija neiebilda pret paaugstinājumu un piekrita segt 20% no Latvijas iemaksas, kad plāns stātos spēkā.¹⁶ Spānijas robežu kontroli ieviesa 1937. gada 19. aprīlī, kā arī ar šo datumu bija jāņem vērā Latvijas finanšu ministra Ludviga Ēķa izdots rīkojums par nepieciešamību Latvijas kuģiem uzņemt Neiejaukšanās komitejas uzraugus un nest tās vimpeli, ja tie devās uz kādu no Spānijas vai tās koloniju ostām.¹⁷ Pirmais naudas pārvedums par daļu Neiejaukšanās komitejā Latvijai jau bija sagatavots 1937. gada 17. martā.¹⁸ Arī pēc

gada – 1938. gada martā –, kad bija jāsedz dalības maksa par nākamo gadu, Latvijas Ārlietu ministrija uzskatīja, ka iesaistīšanās Neiejaukšanās komitejā un iemaksas būtu jāturpina, jo neviena valsts nebija izstājusies no tās, un arī tādēļ, ka Latvijas pilsoņi par iesaistīšanos kontroles dienestos algās saņēma 4560 GBP gadā.¹⁹

Vērtējot Neiejaukšanās komisijas darbību, jāatzīst – lai gan Itālija, Vācija un PSRS bija parakstījušas dokumentu par neitralitāti, tomēr faktiski Itālija un Vācija jau no paša sākuma neievēroja saistības, tādējādi motivējot arī PSRS jau 1936. gadā sākt sniegt materiālo un militāro atbalstu, preti saņemot 510 tonnas Spānijas Bankas zelta rezervju aptuveni 518 miljonu dolāru vērtībā.²⁰ Ģenerāļa F. Franko pusē cīnījās vairāk nekā 100 tūkstošu ārzemnieku, bet republikāņu pusē bija apmēram 35 tūkstoši ārzemju brīvprātīgo.²¹ Lidz ar to Neiejaukšanās komiteja un robežu kontrole nebija spējusi apturēt ieroču kontrabandu un citu valstu pilsoņu masveida iesaisti kādā no karojošām pusēm.

Ņemot vērā arī nespēju apturēt ārvalstu intervenciju, Neiejaukšanās komiteja izprata, cik nozīmīga loma Spānijā karadarbības paildzināšanā bija brīvprātīgajiem. 1938. gada 1. jūnijā K. Zariņš Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta direktoram Arturam Stegmanim rakstīja, ka lielvalstis debatējot par vissvarīgāko jautājumu – brīvprātīgo evakuēšanu, taču vēl negūstot panākumus, jo PSRS iebilstot pret lielāko daļu priekšlikumu. Bija paredzēts, ka izdevumus divu miljonu apjomā segs lielvalstis, bet katrai valstij jāuzņemas atbildība par savu pilsoņu nokļūšanu mājup no Francijas.²²

Latvijas sūtniecības Londonā atašejs 1938. gada 6. jūlijā informēja Ārlietu ministrijas ģenerāļsekretāru Jāni Tepferu, ka Neiejaukšanās komitejā panākts kompromiss ar PSRS par brīvprātīgo evakuāciju, tikai vēl nepieciešama piekrišana no

abām karojošām pusēm Spānijā.²³ Lēmumu par ārvalstu brīvprātīgo atsaukšanu no frontes republikāņu valdības vadītājs Huans Negrīns (*Juan Negrín*) paziņoja Tautu Savienības asamblejā 1938. gada 21. septembrī.²⁴ Sākot atsaukt internacionālās brigādes, nacionālisti strauji guva pārsvaru pār republikāņiem, tuvinot karu un Neiejaukšanās komitejas darbību beigām. Papildus saņemot Vācijas un Itālijas atteikumu turpināt iemaksas, 1939. gada martā Neiejaukšanās komiteja oficiāli paziņoja par likvidācijas procesa uzsākšanu līdzekļu trūkuma dēļ.²⁵

Latvijas pilsoņi Neiejaukšanās komitejas un Tautu Savienības Militārās komisijas dienestā

1937. gada 3. februārī K. Zariņš informēja V. Munteru, ka saņēmis lūgumu no F. Heminga piedāvāt kandidātus augstākās kategorijas ierēdņu amatam Spānijas jūras un sauszemes kontroles dienestam, kā arī minējis, ka nepieciešami zemāki ierēdņi.²⁶ Iespēju Latvijas pārstāvjiem darboties kontroles dienestā K. Zariņš uzskatīja par loģisku, ņemot vērā, ka Latvija aktīvi iesaistījusies Neiejaukšanās komitejā un ka spēj nodrošināt kompetentus kandidātus.²⁷ Jau nākamajā mēnesī – 24. martā – Neiejaukšanās komitejas sēdē Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītāju Paulu Reinhardu iecēla par administratora vietas izpildītāju (*Deputy Administrator*) sauszemes robežas kontrolē Arjēžas departamentā, bet komandkapteini Teodoru Meiju par administratora vietas izpildītāju jūras kontroles stacijā Verdonas ostā (*Le Verdon-sur-mer*).²⁸ Abi augstākās kategorijas kontroles dienesta ierēdņi 1937. gada 30. martā vēl pirms robežkontroles stāšanās spēkā devās uz Londonu, lai 1. aprīli uzsāktu dienestu.²⁹

P. Reinhardš neilgi pēc ierašanās Arjēžā prognozēja, ka tajā nebūs daudz

brīvprātīgo karotāju, kuri gribēs nelegāli šķērsot robežu.³⁰ Arjēžas departamentā nebija lielu ceļu vai dzelzceļa līnijas, kura uzreiz šķērsotu Spānijas robežu, ceļi un nozīmīgākās kalnu takas tika kontrolētas, bet citviet kalnu šķērsošana bija bīstama. Tomēr, arī ņemot vērā Arjēžas departamenta specifiku, P. Reinhardš pēc trīs mēnešu pieredzes darbā uzskatīja, ka būtu nepieciešama stingrāka kontrole, ieskaitot visu mašīnu un robežu šķērsojošo cilvēku pārbaudi.³¹

T. Meija 1937. gada 10. jūlijā ziņoja V. Munteram, ka līdz šim datumam kontrolējuši 45 kuģus, bet aizņemtākās ostās, kā Gibraltārā, ienākot 4–6 kuģi dienā, Doverā ienākot 1–2 kuģi dienā.³² Pēc inspekcijas brauciena augustā F. Hemings bijis sašutis par virsnieku apstākļiem Verdonā, kuru raksturojis ar vārdiem “zvejnieku miests”.³³ Tomēr T. Meija atzina, ka esot labi iekārtojušies, arī kolektīvs satīcīgs, tādēļ nebija pārliecināts, vai, ņemot vērā neziņu par dienesta ilgumu, nepieciešams lūgt pārcelties uz Bordo, kur būtu piemērotāki apstākļi.³⁴

Jau 1937. gada 18. jūnijā T. Meija tika paaugstināts par administratoru, šādu pašu paaugstinājumu saņēma arī P. Reinhardš. K. Zariņš šajā jautājumā 1937. gada 15. jūlijā ziņoja V. Munteram: “[...] *Hemings izteica savu apmierinātību ar mūsu pārraudzības virsnieku, sevišķi Reinharda un Meijas darbību, sakarā ar ko viņam arī bijis priekštos abus paaugstināt*”.³⁵ Sūtnis bija saņēmis arī aicinājumu ieteikt jaunus kandidātus sauszemes un jūras kontroles dienestam.³⁶

1937. gada aprīlī Neiejaukšanās komiteja kapteini Jāni Medni iecēla par spāņu robežas novērotāju Lejaspireneju (*Basses-Pyrénées*) departamentā un kapteini Pēteri Apkalnu – Austrumpireneju (*Pyrénées-Orientales*) departamentā.³⁷ Abi 13. aprīlī no Parīzes devās uz savām darbavietām.³⁸ Par pieredzēto un lasīto ieroču un to lietošanas ziņā divus gadus ilgajā dienestā J. Mednis

uzrakstīja detalizētu rakstu "Ieroči un taktika Spānijas pilsoņu karā".³⁹

1937. gada maijā Neiejaukšanās komitejas kontroles dienestam pievienojās kapteinis Arnolds Ķīsis, kapteinis Edgars Kadašs un virsleitnants Volfgangs Cirke, 1938. gada augustā – kapteinis Jānis Rucelis, kapteinis Jāzeps Ozoliņš, administratīvais kapteinis Vilis Valkovskis, virsleitnants Viktors Znotiņš un tā paša gada oktobrī – kapteinis Kārlis Kraulis.⁴⁰ K. Zariņš virsniekus V. Valkovski, J. Ruceli, J. Ozoliņu un V. Znotiņu raksturoja ar vārdiem – "viņi visi braši zēni un ar vēlēšanos strādāt".⁴¹

Papildus dienestam Neiejaukšanās komitejas sauszemes un jūras kontroles plānā 1938. gadā Latvija ieteica pulkvedi Mārtiņu Jeski darbam Tautu Savienības Starptautiskajā militārajā komisijā, kurai uzticēts apstiprināt ārzemju brīvprātīgo atsaukšanu Spānijā.⁴² 1938. gada 11. oktobrī V. Munteram tika paziņots, ka jau 14. oktobrī M. Jeskem jāierodas Perpiņānā, Francijā.⁴³ Iecelšana jaunajā amatā un izbraukšana no Latvijas norisinājās tik strauji, ka J. Tepfers sūtnim Francijā 14. oktobrī rakstīja, lai atvainotos, ka nav paspējis laikā informēt sūtniecību Parīzē.⁴⁴ M. Jeskes dienestam beidzoties, 1939. gada februārī Latvijas Ārlietu ministrija saņēma pateicības vēstuli no Tautu Savienības par pulkveža sniegtajiem pakalpojumiem bieži vien grūtos un riskantos apstākļos, kā arī atzinīgu novērtējumu par viņa darba kvalitāti un augsto militāro kultūru.⁴⁵

1939. gada februārī Neiejaukšanās komiteja pieņēma lēmumu slēgt tai pakļautās iestādes, par to no Verdonas ziņoja arī T. Meija, rakstot, ka tiek atvaļināti jūras dienestā iesaistītie virsnieki.⁴⁶ Tomēr ne visi komitejas iestādēs strādājošie tika atvaļināti uzreiz. P. Reinhardts amatu saglabāja līdz 1939. gada 25. martam.⁴⁷ Savukārt T. Meija saņēmis pavēli pārtraukt savu darbību un uzsākt biroja likvidāciju naktī no 21. marta un 22. martu, noslēdzot dienestu

30. martā.⁴⁸ Neilgi pēc tam – 1939. gada 20. aprīlī – formāli tika izbeigta Neiejaukšanās komitejas darbība.⁴⁹

Analizējot Neiejaukšanās komitejas darbību, jāatzīmē, ka K. Zariņš jau 1937. gada 20. aprīlī ziņoja par jaunizveidoto robežu kontroli: "[...] dzird arī šaubas, ka kontroles aparātam nebūs pa spēkam pilnīgi apturēt ieroču un volontieru ieplūšanu Spānijā [...]"⁵⁰ Arī Latvijas pilsoņu ziņojumos un atmiņās par viņu ikdienas darba gaitām Neiejaukšanās komitejas dienestā pieejama informācija gan par nelegālu robežu šķērsošanu, gan kontrabandas preču pārvešanu. Turklāt pieminēta arī pašu dienesta darbinieku korumpētība.

P. Reinhardts vēstulē V. Munteram 1937. gada jūnijā ziņoja, ka uzgājuši komunistu organizētu kontrabandu – gan ieroču, gan cilvēku, taču pilsētas prefekts pretojies P. Reinhardta ieteiktajai aizliegtās zonas izveidei pie robežas.⁵¹ Kontrabandu 1938. gada aprīlī pamanījis E. Kadašs, kad konstatējis, ka pienākušas municijas kastītes, bet atbildīgais spēņu darbinieks mēģinājis viņam iedot naudu par klusēšanu. E. Kadašs tomēr pieprasījis kastu atvēršanu un atradis tajās *Mauser* šauteņu oriģinālās patronas, kā arī pulveri; pēc kravas izkraušanas viņš saņēma ziņas, ka kuģim paredzēta aptuveni 100 mārciņu liela soda nauda, tomēr saknē korupcijas problēma netika risināta.⁵² Centienus nomaskēt kara materiālus raksturojis arī T. Meija, kurš ziņoja, ka 1937. gada oktobrī aizturējuši *Margaret Rose*. Uz kuģa atraduši 28 tonnas sprāgstvielu un kondensētā piena kastēs iesaiņotas šauteņu patronas – šī krava esot bijusi domāta Gijonai, kuru kontrolēja republikāņi.⁵³

J. Ozoliņš savās atmiņās bijis atklāts, runājot par pārkāpumiem, un godīgi atzinis – kaut gan Gibraltārā kontrolējuši, lai Spānijā neievestu kara materiālus, F. Franko pusei domāto kara materiālu kravu "[...] kontrole bija pavirša un mēs izlikāmies,

ka *neko neredzam*".⁵⁴ Neiejaukšanās komitejas uzdevumā J. Ozoliņš bija ticies ar Marokas pārstāvi, lai panāktu, ka Marokas sultāns nesūta karaspēku uz Spāniju. Tomēr, norādot, ka pats atbalsta F. Franko, J. Ozoliņš lūdza, lai sultāns tikai izdod oficiālu dekrētu laikrakstiem un komitejai par karaspēka nesūtīšanu uz Spāniju un mobilizācijas neveikšanu, kuru faktiski varot arī neievērot.⁵⁵

Paredzētais darbs Neiejaukšanās komitejas dienestā ne vienmēr bija pārdomāts un veiksmīgi sakārtots, piemēram, T. Meija ziņoja, ka dažās kontroles ostās darba nav bijis pietiekami – Madeirā iebraucis tikai viens kuģis mēnesī, bet līdz 1937. gada 28. maijam Šerbūras ostā neviens kuģis nebija apskatīts, tādēļ kontroles birojs tur likvidēts.⁵⁶ Savukārt E. Kadašs 1937. gada 22. jūnijā Latvijas Republikas sūtnim Itālijā Arnoldam Spekkem rakstīja: "*Jūs droši vien būsiet guvuši iespaidu, ka esam iekrituši Mesīnas šaurumā. Tā nav. Sauļojamies vēl te Palermo. Ātri pārvēršamies istos itāļos un cītīgi nodarbojamies ar "dolce fare niente"*".^{57, 58} E. Kadašs nebija saņēmis dokumentus, tādēļ tie sūtīti vēlreiz un saņemti 18. jūnijā, bet ziņojuma rakstīšanas laikā – gandrīz mēnesi vēlāk – viņš gaidījis izbraukšanu.⁵⁹

Kopumā darbs kontroles dienestā bija saistīts ar grūtībām, piemēram, kuģis *Tregastel*, kuru V. Cirke kontrolējis, nogrimis 1938. gada 28. septembrī, tādēļ bijis spiests deviņas stundas pavadīt uz glābšanas kuģa, bet pēc ierašanās uz Francijas robežas dokumentu trūkuma dēļ nācies ilgi skaidroties ar robežsargiem; pēc piedzīvotā V. Cirke arī saslimis.⁶⁰ Savukārt V. Znotiņam Spānijā bombardēšanas laikā ostas policija aizliegusi meklēt drošu slēptuvi, atstājot kuģi.⁶¹ Pastiprinoties nacionālistu uzlidojumiem un tuvojoties kara beigām, T. Meija 1938. gada 6. oktobrī minējis, ka daudzi citu valstu virsnieki negribot bombardēšanas dēļ pamest ostas Vidusjūrā, bet 1939. gada 31. janvārī

V. Cirke paudis, ka tā paša iemesla dēļ lielākā daļa kuģu komandu atsakoties doties uz republikāņu pusi.⁶²

Latvijas pilsoņu dalība Spānijas pilsoņu karā (1936–1939)

1939. gada 9. martā Latvijas Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītāja v. p. i. A. Stegmanis rakstīja Latvijas sūtnim Parīzē Oļģerdam Grosvaldam, ka Tautu Savienības dokumentos – brīvprātīgo cīnītāju tautību sarakstos – nav atrasti latviešu vārdi, kā arī neesot bijušas nekādas oficiālas ziņas par latviešu iesaistīšanos Spānijas pilsoņu karā. Ņemot vērā Latvijas oficiālo nostāju pret tās pilsoņu dalību Spānijas pilsoņu karā, Tautu Savienības Starptautiskās militārās komisijas (kurai uzticēts apstiprināt ārzemju brīvprātīgo atsaukšanu Spānijā) virsnieks M. Jeske tomēr bija konstatējis, ka no Spānijas evakuēto brīvprātīgo vidū bijuši apmēram 56 Latvijas pilsoņi, ieskaitot žēlsirdīgās māsas un ārstus, kā arī minējis, ka daļa nedomājusi atgriezties Latvijā. Aptuveni puse esot bijuši latvieši, bet pārējie krievi un ebreji.⁶³

Tautu Savienības 1939. gada 8. maija oficiālajā paziņojumā par situāciju Spānijā ārzemju brīvprātīgo atsaukšanas jautājumā ziņots, ka no 12 688 brīvprātīgajiem, kuri šķērsojuši Francijas robežu laikā no 1938. gada 22. oktobra līdz 1939. gada 10. februārim, 60 bijuši Latvijas pilsoņi. Pirmie divi Latvijas pilsoņi izceļojuši no Spānijas 1939. gada 16. janvārī, divi – 5. februārī, viens – 8. februārī, lielākā grupa (41) – 9. februārī, bet vēl 14 šķērsojuši robežu starp 10.–16. februāri. Neviens Latvijas pilsonis tobrīd nav bijis ievietots slimnīcā kāda ievainojuma vai slimības dēļ.⁶⁴

Tomēr 1939. gadā no Spānijas izceļojušo Latvijas brīvprātīgo skaits neatspoguļoja visu dalībnieku skaitu, ņemot vērā, ka netika uzskaitīti kritušie, kā arī tie, kuri bija

devušies prom no Spānijas pirms brīvprātīgo atsaukšanas. LPSR laikā pētīta Latvijas pilsoņu dalība republikāņu pusē, ietverot dažas atmiņas 1957. gadā izdotajā grāmatā *Viva república!*,⁶⁵ kurā minēts, ka no Latvijas karā piedalījās ap 100 cilvēku.⁶⁶ Šādu aptuveno skaitu minēja arī Aleksandrs Drīzulis 1959. gadā izdotajā grāmatā "Latvija fašisma jūgā",⁶⁷ bet plašākajā dokumentu un atmiņu krājumā "Latvijas cīnītāji Spānijā"⁶⁸ nav nosaukts nedz konkrēts, nedz aptuvens kopējo Latvijas dalībnieku skaits.⁶⁹ Arī politiķis Fēlikss Cielēns, kurš palīdzējis Latvijas sociālistiem un komunistiem no Parīzes nokļūt Spānijā, atcerējies, ka bijis ap 100 brīvprātīgo.⁷⁰ Mazāks skaits minēts 1967. gadā izdotajā "Latvijas PSR Mazajā enciklopēdijā"⁷¹ – internacionālajās brigādēs cīnījušies apmēram 80 Latvijas pilsoņu,⁷² savukārt daudz lielāks – Ignasio de la Torres (*Ignacio de la Torre*) pētījumā⁷³ – vairāk nekā 200.⁷⁴ Tomēr šo personu dalību karā un pilsonību būtu nepieciešams izvērtēt sīkāk. Zināms arī, ka nacionālistu pusē karoja vācbaltietis Harijs Tranzējs.⁷⁵ Ņemot vērā informāciju par dalībniekiem, kas pieejama iepriekš minētajos izdevumos, kā arī LNA LVVA 2574. fonda 4. apraksta 54 Spānijas cīņu dalībnieku lietas, Spānijas pilsoņu karā drīzāk bija piedalījušies nedaudz vairāk kā 100 latviešu un Latvijas pilsoņu.

Tā kā Spānijas pilsoņu karā lielu lomu ieņēma cilvēku pārliecība par idejām, tad, aplūkojot latviešu un Latvijas pilsoņu motivāciju piedalīties šajā karā, nevar nemiņēt gan sociālistiskās, gan komunistiskās idejas, kā arī pretēji – nacionālistiskās idejas, kuras 30. gados bija kļuvušas ļoti populāras. Vienīgais līdz šim zināmais Latvijas pilsonis, kurš devies karot nacionālistu pusē, – H. Tranzējs – savās atmiņās rakstījis, ka strādājis Pārdaugavā Lignumā fabrikā un ka viņš ienīdis sociālistiskas un komunistiskas idejas, kā arī to sludinātājus, tādēļ, ņemot vērā arī viņam simpātisko

F. Franko personību, izlēmis doties uz Spāniju.⁷⁶ Savukārt piedalīties Spānijas pilsoņu karā un cīnīties pret nacionālistu un par komunismu par savu pienākumu uzskatījuši vairāki Latvijā nelegālās organizācijas – Latvijas Komunistiskās partijas (turpmāk – LKP) biedri, piemēram, Kārlis Rozenbergs, Jānis Palkavnieks, Leibs Čerņins, Eduards Upesleja, Boriss Cinis, Aleksandrs Gincburgs u. c.⁷⁷ Daudzus dalībniekus papildus motivēja arī komunistu aresti Latvijā vai centieni izvairīties no tiesas soda; pat aizpildot anketu ar datiem par sevi, lai saņemtu personas apliecību, Jānis Palkavnieks un Ārons Lipkins godīgi atzina, ka atstājuši Latviju, izvairoties no soda.⁷⁸ Strīdīgāku informāciju sniedzis Oskars Voldemārs Kalniņš, kurš lūgumā Valsts prezidentam bija norādījis, ka devies uz Spāniju karot neveiksmīgu ģimenes apstākļu dēļ, tomēr Politiskajai pārvaldei bija informācija, ka O. V. Krauliņš no 1927. līdz 1931. gadam darbojies LKP Vidienas organizācijā Vidzemē, bet vēlāk apcietināts.⁷⁹

Republikāņiem palīdzēt karā vēlējās arī pulkvedis Voldemārs Ozols, kuram F. Cielēns palīdzēja nokļūt Spānijā. Atmiņās F. Cielēns pulkveža Ozola motivāciju raksturojis ar vārdiem, ka "šo aizrautīgo kara veterānu uz Spānijas pilsoņu karu galvenokārt virzīja griba, varētu teikt kaislība, praktiskā militārā, liela stila darbā atkal parādīt savas karavadoņa spējas".⁸⁰ Tomēr jau pirms nokļūšanas Spānijā V. Ozols izjuta, ka viņam neuzticās un nokļūšanu Spānijā novilcina.⁸¹

Ne visi republikāņu pusē karojošie bija pārliecināti komunistu, sociālistu, republikāņu vai anarhistu ideju atbalstītāji, jo bija arī gadījumi, kad Latvijas pilsoņi tika savervēti dalībai karā. Piemēram, Kārlis Embriķis rakstīja, ka komunisti viņu apmānījuši, piedzirdot pēc nokāpšanas no holandiešu kuģa *Rambon* Alikantes ostā, kā arī ar dažādiem solījumiem motivējuši un aizveduši uz Alvaseti pieteikties internacionālajās brigādēs.⁸² Arī Voldemārs Kupcis

ļāvies pierunāties, jo, kaut gan viņš bijis izbraucis uz Beļģiju un Franciju papildināt zināšanas par mākslīgajiem minerāliem, tomēr kāds angļu ārsts viņu aicinājis doties uz Spāniju, to savā vēstulē sūtniecībai Parīzē viņš nožēlojis.⁸³ Savukārt ārstu Abramū Šalitu no specializēšanās medicīnā Itālijā atrunājuši Stokholmā satiktie Starptautiskā Sanitārā dienesta pārstāvji, kuri ieteikuši doties uz Spāniju.⁸⁴

Latvieši un Latvijas pilsoņi Spānijā nonākuši dažādi, nereti arī devušies vairāki kopā.⁸⁵ Pirmie ieradušies jau 1936. gadā, piemēram, Jēkabs Bachrachs pievienojies Spānijas Republikas armijai 23. augustā, bet decembrī ieradušies Maksis Hurevičs, Voldemārs Kupcis, Antons Pekainis, Alberts Spalāns u. c.⁸⁶ Līdz 1937. gada februārim Spānijā nokļuvušie Latvijas pilsoņi nezina, ka par viņu piedalīšanos karā draudēs sods, tomēr arī 1937. gada 23. februāra aizliegums karot Spānijā brīvprātīgos neatturēja.

Līdz ar oficiālu aizliegumu, kā arī Spānijas robežu kontroles stāšanās spēkā 1937. gada aprīlī, ko īstenoja Neiejaukšanās komiteja, nokļūšana Spānijā kļuva ievērojami apgrūtināta. Vairāki brīvprātīgie atmiņās raksturojuši sarežģīto un nogurdinošo vairāku stundu gājienu pa Pireneju kalnu takām, lai no Francijas nokļūtu Spānijā.⁸⁷ Turklāt līdz Francijai ne visi dalībnieki nokļuvuši ar ārzemēs derīgiem dokumentiem, jo, piemēram, tādiem brīvprātīgajiem kā L. Čerņinam, Jurim Klimkānam, Āronam Lipkinam, Kārlim Rozenbergam, Antonam Pekainim bijusi tikai Latvijas iekšzemes pase, bet ārzemju pasi laika trūkuma dēļ vai nojaušot, ka viņiem to neizsniegs, nebija izņēmuši.⁸⁸ Savukārt Permands Haims atmiņās apgalvojis, ka devies prom no Latvijas ar kāda Bolmata pasi, bet L. Čerņins – ar drauga pasi.⁸⁹

Tie, kas centušies pirms došanās uz Spāniju izņemt Latvijas ārzemju pasi, norādījuši citus iemeslus izbraukšanai, to starpā

daudzi – Boļeslavs Dukaļskis, vēlāk populārais padomju rakstnieks Žanis Folmanis (Grīva), Leons Kleinmans, Sīmanis Hiršmanis u. c. – 1937. gada maijā un jūnijā izmantojuši pasaules izstādi Parīzē kā iemeslu vēlmei doties uz ārvalstīm.⁹⁰ Tomēr ne visi brīvprātīgie saskārušies ar problēmu izkļūt no Latvijas, jo bija arī tādi pilsoņi, kuri jau ilgstoši uzturējušies Eiropā un uz Spāniju devušies no valstīm, kurās dzīvoja. To skaitā bija Benjamins Kūrs, kurš 1935. gadā nelegāli devies uz Čehoslovākiju, Civja Vospe, kura dzīvojusi Beļģijā no 1929. gada līdz izbraukšanai 1936. gadā, Jēkabs Bachrachs, kurš jau no 1926. gada dzīvojis Beļģijā un Francijā, arī Boruhs Ceitels un Zālamans Stekola, kuri jau vairākus gadus uzturējušies Francijā.⁹¹

Tautu Savienības Starptautiskā militārā komisija, kurai bija uzticēts apstiprināt ārzemju brīvprātīgo atsaukšanu Spānijā, sagatavoja provizorisku atskaiti, kur sniedza paskaidrojumus, ka 1938. gada septembrī ārzemju brīvprātīgie Spānijā ne tikai iedalīti internacionālajās brigādēs, bet arī visās Spānijas armijas vienībās. Tajā pašā laikā internacionālajās brigādēs bijuši arī spāņi. 11., 13. un 15. internacionālā brigāde ietilpusi 35. divīzijā, bet 12., 14., 129. un sapieru bataljons ietilpis 45. divīzijā, atsevišķi bijušas arī piecas artilērijas grupas; latvieši, pēc 1938. gada datiem, bijuši 13. brigādē, bet artilēristi pēc tautības nav izdalīti.⁹² Tomēr, tāpat kā situācijā kopumā, latvieši bijuši arī citās vienībās, tostarp ārsti un medmāsas strādājuši slimnīcās un lazaretēs.⁹³

Spānijā pilsoņu karā medicīnisko palīdzību sniedza ārsti, Latvijas pilsoņi – J. Bachrachs, Peisachs Bernštams, A. Šalīts, Leiviks Gutkins, Braina Rudina, Mirjama Rudina, Sāra Švalbe.⁹⁴ Vairākas Latvijas pilsones – Frīda Gincburga, Riva Leiboviča un C. Vospe – piedalījušas Spānijas pilsoņu karā kā medmāsas.⁹⁵ Savukārt Voldemārs Kupcis bija farmaceits 35. divīzijā.⁹⁶ Gan

S. Švalbe, gan R. Leiboviča atmiņās minējušas, ka darbs bijis saspringts, turklāt darbā viņas satikušas citus ārstus un medmāsas, kā arī ievainotos Latvijas pilsoņus.⁹⁷

Divas lielākās latviešu grupas bijušas Jaņa Jansona-Brauna vārdā nosauktā artilēristu grupa, kura ietilpusi 1. slāvu smagās artilērijas divizionā 3. baterijā un Leona Paegles vārdā nosauktā grupa, kura ietilpusi 13. brigādes 6. slāvu prettanku baterijā.⁹⁸ J. Jansona-Brauna vārdā nosauktajā vienībā cīņās piedalījies arī Ž. Grīva, kurš vēlāk literārajos darbos daudz minējis Spāniju.⁹⁹ Detalizētāk daudzu brīvprātīgo pieredze cīņās apkopota grāmatā *Viva república!*¹⁰⁰ un "Latvijas cīnītāji Spānijā".¹⁰¹ Savukārt par cīņām nacionālistu pusē, itāļu leģionā, līdz atvaļināšanai no dienesta pēc saindēšanās no melnās mušas kodiēna H. Tranzējs 1938. gadā publicējis atmiņas grāmatā "9 mēneši Spānijas pilsoņu karā".¹⁰²

Pēc atbrīvošanas no dienesta Spāniju jau 1937. gadā atstāja H. Tranzējs.¹⁰³ Savukārt 1938. gadā no Spānijas prom devušies brīvprātīgie Jānis Ābols un Jānis Volkovs.¹⁰⁴ Tomēr lielākā daļa cīņu dalībnieku pārgājuši Francijas robežu 1939. gada pirmajos divos mēnešos, bet vēlākais zināmais gadījums bijis 27. martā, kad L. Gutkins kopā ar spāņu bēgļiem pametis valsti.¹⁰⁵

Nepatīkamā situācijā bija nonācis Spānijas republikāņu armijas štāba aizmugures apmācības ģenerālis V. Ozols, kurš Spānijā 1937. gadā tika apcietināts par spiegošanu nacionālistu labā.¹⁰⁶ Lietas atrisināšanā iesaistījās F. Cielēns, tomēr, nespēdams panākt atbrīvošanu ar Spānijas vēstniecības Parīzē starpniecību, politiķis devās uz Spāniju.¹⁰⁷ Ziņas par F. Cielēna došanos uz Spāniju bija ienākušas arī Latvijas sūtniecībai Parīzē, lai gan vīzu izceļošanai bija izsniegusi Francija.¹⁰⁸ Pēc tam, kad ar F. Cielēna palīdzību tika nokārtota atbrīvošana, V. Ozols saņēma kopumā deviņu mēnešu algu un devās uz Franciju.¹⁰⁹ Sīkāka informācija par V. Ozola biogrāfiju

iegūstama Ē. Jēkabsona un V. Ščerbinska darbā "Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918–1940: biogrāfiska vārdnīca".¹¹⁰

Cenzdamies atgriezties Latvijā, vairāki cīņu dalībnieki,¹¹¹ kas 1938. gada 7. decembrī bija atsaukti no frontes un vēl atradās Spānijā, rakstīja vēstuli M. Jeskem un lūdza atbalstīt viņu amnestēšanu par karošanas aizlieguma pārkāpumu, kā arī minēja, ka, ņemot vērā apstākļus Spānijā, nav izdarījuši noziegumu pret Latvijas tautu un ka "mēs cīnījāmies līdz ar spāņu tautu par tās neatkarību".¹¹² Pēc Spānijas atstāšanas 1939. gada sākumā lielākā daļa brīvprātīgo nonāca koncentrācijas nometnēs Francijā – sūtniecība Parīzē saņēma lūgumus no brīvprātīgajiem, kuri uzdevās par Latvijas pilsoņiem.¹¹³ Pēc nonākšanas Francijas Arželesas koncentrācijas nometnē 13 bijušie brīvprātīgie¹¹⁴ rakstīja amnestijas lūgumu arī sūtnim Parīzē, piedāvājot aizstāvēt dzimteni jaunajos kara draudos.¹¹⁵ Savukārt nošķirti no citiem Latvijas pilsoņiem pēc Spānijas atstāšanas vien marta beigās Alžīrijā nometnē nokļuvis L. Gutkins.¹¹⁶

Ne visi Latvijas brīvprātīgie ilgstoši uzturējušies nometnēs vai palikuši Francijā. M. Rudina un A. Šalīts atgriezušies Latvijā jau 1939. gadā, bet B. Rudinai izdevies nokļūt Maskavā, F. Ginsburgai – Beļģijā, no kuras viņa vēlāk izvesta uz nacistu Rāvensbrukas koncentrācijas nometni.¹¹⁷ Daļa Francijas nometnēs ieslodzīto Latvijas pilsoņu mēģinājuši bēgt, piemēram, 1940. gadā izbēguši B. Kūrs un L. Čerņins.¹¹⁸ Savukārt Aleksandram Truislītim jau 1939. gada 7. aprīlī izdevies izkļūt no Arželesas nometnes, pateicoties spāņu ligavas Marijas Rodrigesas Antikvedadas (*Maria Rodriguez Antiguada*) lūgumam.¹¹⁹ Latvijas sūtniecībai nezināmu iemeslu dēļ no nometnes bija atbrīvots S. Hiršmanis, kurš bija nokļuvis Lielbritānijā un vēlējās atgriezties Latvijā.¹²⁰

Arī pēc individuālu iesniegumu saņemšanas no nometnēs ieslodzītajiem, lūdzot

izskatīt repatriācijas jautājumu, jautājums netika ātri risināts, bet lietas, par kurām samaksātas konsulārās nodevas, lēnām izpētītas, daļai atņemot Latvijas pilsonību, piemēram, L. Gutkinam, K. Embriķim, Maksim Hurēvičam.¹²¹ Savukārt par brīvprātīgajiem, kuriem ļauts izsniegt dokumentus, Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktors Teodors Anševičs un Saimnieciskās un finanšu nodaļas vadītājs Jānis Gilberts, rakstot par Jāņa Trakšas lietu, O. Grosvaldam 1939. gada 11. decembrī puda viedokli, ka nav iespējams sniegt vispārēju rīkojumu sūtniecībai. Sūtnim norādīts, ka budžetā nav paredzēti līdzekļi jaunu dokumentu izdošanai brīvprātīgajiem vai viņu repatriēšanai, bet vīzas izsniedzamas bez maksas.¹²²

Tomēr lielākā daļa brīvprātīgo saņēma atteikumu, ka personas apliecību nav iespējams izsniegt, tādēļ jautājums par nometnēs esošajiem Latvijas pilsoņiem pilnībā netika atrisināts līdz 1940. gada 17. jūnijam.¹²³ Saņemot šādu paziņojumu, ironiska bijusi Rūdolfa Šmita atbildes vēstule sūtnim, kurā rakstīts, ka viņš kādā K. Ulmaņa runas atreferējumā izlasījis: *“katram latvietim no katras ģimenes, jātur gatavībā karavīra uniforma, muguras soma un labības sēkla 1 gadam [...]”*.¹²⁴ R. Šmits paudis, ka viņam tikai trūkstot sēklas, tādēļ, ja tas esot izšķirošais faktors atteikumam, lūdzis aizdevumu tās iegādei.¹²⁵ Pēc šādas vēstules saņemšanas O. Grosvalds lūdzis atņemt R. Šmitam pilsonību nekaunības dēļ.¹²⁶

Liela daļa vēstuļu, it īpaši no Girs (*Gurs*) “G” nometnes Baltijas grupas dalībniekiem struktūras ziņā veidotas vienādi, radot priekšstatu, ka brīvprātīgie saskaņojuši sūtniecībai sniedzamas ziņas. Vairāki bijušie ciņu dalībnieki atmiņās minējuši, ka vadījuši aktīvu kultūras dzīvi Girs nometnē, kā arī centušies uzturēt biedriskumu un papildinājuši zināšanas par komunismu.¹²⁷ Arī V. Kupcis no Girs “F” nometnes, uz kuru viņš tika pārcelts, rakstījis: *“[...] pie*

pirmās izdevības es nošķirojos no latviešu, no tā saucamās latviešu grupas, kura gandrīz visa sastāv no komunistiem [...]”.¹²⁸ Vairums nometnēs esošo sagaidīja atbrīvošanu tikai 1941. gadā, kad jautājumā iesaistījās LPSR.¹²⁹

Atsevišķi jāpiemin arī PSRS latviešu dalība Spānijas pilsoņu karā. 1936. gadā no PSRS uz Spāniju tika nosūtīti vairāki PSRS padomnieki – latvieši, kuri strādājuši augstos amatos gan PSRS, gan Spānijā, piemēram, Artūrs Sproģis, Pēteris Ķuzis (Jānis Bērziņš), Pēteris Pumpurs, Dāvids Beika u. c. Daļa PSRS padomnieku – J. Bērziņš, D. Beika, V. Kumelāns, P. Pumpurs, A. Sproģis, Jānis Tikins – atstāja Spāniju jau 1937. gadā, bet Kristaps Salniņš – 1938. gadā. Turklāt no PSRS uz Spāniju devās arī vairāki internacionālo brigāžu brīvprātīgie – Rūdolfs Lācis, Augusts Ratnieks, Voldemārs Vecgailis u. c.¹³⁰

Latvijas sūtniecība un goda konsulāts Spānijā: darbība Spānijas pilsoņu kara laikā

Sākoties Spānijas pilsoņu karam, Latvijas sūtniecība Spānijā joprojām rezidēja sūtniecībā Parīzē. Šī iemesla dēļ karadarbība to tieši neiespaidoja un sūtniecība spēja turpināt līdzšinējo darbu, lai gan mainījās ikdienā risināmo jautājumu specifika. Citādā situācijā bija Latvijas goda konsulāts Barselonā, kura darbību ietekmēja karš Spānijā. Pilsoņu kara sākumā, 1936. gada 19. jūlijā, Barselonā nejauši tika nogalināti Latvijas goda konsuls Amadeo Koldeforns Margaljo (*Amadeo Colldeforn Margallo*) un viņa tēvs Hosē Koldeforns Ljovets (*José Colldeforns Llovet*), kurš kādu laiku bija pildījis goda konsulāta pilnvarotā amatu.¹³¹ Ar 20. jūliju A. Koldeforns Margaljo izslēgts no ārlietu resora sarakstiem.¹³² Tomēr pēc goda konsula nāves goda konsulāts Barselonā vēl netika slēgts, jo tā

darbību turpināja sekretārs Huakins Verniss i Bonets (*Juakin Vernis y Bonet*).¹³³

1936. gada 19. augustā O. Grosvalds Ārlietu ministrijai puda viedokli par H. Vernisu i Bonetu, ka “konsulāta tagadējais sekretārs savus pienākumus izpilda apmierinoši un, vērā ņemot tagadējo sarežģīto stāvokli Spānijā, mums nebūtu jāsteidzas ar jauna goda konsula meklēšanu”.¹³⁴ Arī Neiejaukšanās komitejas Spānijas sauszemes un jūras robežu kontroles dienesta virsnieks A. Ķīsis O. Grosvaldam rakstīja, ka konsulāta sekretārs labprāt palīdzējis.¹³⁵ H. Verniss i Bonets bija uzņēmis A. Ķīsi kopā ar četriem latviešu jūrniekiem un palīdzējis kārtot dokumentus pēc tam, kad 1937. gada 30. oktobra rītā F. Franko armijas lidmašīna nogremdēja angļu tvaikoni *Jean Weems*, ar kuru latvieši bija ceļojuši uz Spāniju.¹³⁶

Ar 1936. gada 1. oktobri goda konsulāts ierīkots citās telpās Barselonā, jo A. Koldeforna Margaljo atraitne Filomena Margaljo (*Filomena Margallo*) slēdza agrākās telpas.¹³⁷ Tomēr jau 1936. gada novembrī konsulāta darbībā radās nopietni sarežģījumi – H. Verniss i Bonets bija spiests lūgt O. Grosvalda palīdzību, lai viņu neiesauktu dienestā.¹³⁸ Tā kā goda konsulāts Barselonā bija vienīgā Latvijas pārstāvniecība Spānijā, O. Grosvalds risināja šo jautājumu, un jau 1936. gada 23. decembrī H. Verniss i Bonets rakstīja, ka saņēmis telegrammu par izslēgšanu no mobilizācijas.¹³⁹

Pasliktinoties republikāņu iespējām uzvarēt Spānijas pilsoņu karā, 1938. gadā H. Verniss i Bonets no jauna saņēma pavēsti par iesaukšanu dienestā.¹⁴⁰ Policija pat bija uz 14 stundām apcietinājusi konsulāta sekretāru, bet pēc tam atbrīvojusi.¹⁴¹ Situācijas risināšanā aktīvi iesaistījās O. Grosvalds, kurš lūdza Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskā departamenta direktora v. p. i. Andreju Kampi risināt jautājumu ar Spānijas lietvedi Rīgā, bet V. Munters par H. Vernisa i Boneta lietu bija vērsies pie Spānijas ārlietu ministra. O. Grosvalds jautājuma

nozīmīgumu pamatoja ar faktiem, ka karadarbības dēļ nevarētu atrast citu konsulāta vadītāju, tādēļ Latvijas vienīgo pārstāvniecību Spānijā nāktos slēgt.¹⁴² Tomēr, ņemot vērā pūles, 1938. gada jūlijā H. Verniss i Bonets jau bija iesaukts karaklausībā, tādēļ Latvijas valdība nolēma pagaidām slēgt goda konsulātu Barselonā.¹⁴³ H. Verniss i Bonets bija nodrošinājis Latvijas arhīva uzturēšanu drošībā, gaidot, kad kāds Latvijas nosūtīts pārstāvis pēc tā ieradīsies.¹⁴⁴

O. Grosvalds vairākiem pārstāvjiem uzdeva atgūt Latvijas goda konsulāta arhīvu, piemēram, 1938. gada 20. jūlijā tas lūgts A. Ķīsim, kurš tikai oktobrī bija saņēmis šo lūgumu un sniedza atbildi, ka tādas pilnvaras būtu jāsniedz vairākiem latviešiem no Neiejaukšanās komitejas Spānijas jūras robežu kontroles dienesta, jo darbs neesot tik paredzams.¹⁴⁵ Arī M. Jeske 1938. gada novembrī ziņoja, ka nevarot uzņemties arhīva izvešanas lietu, jo viņam jānododas uz Valensiju un Madridi, taču viņš norādīja, ka pēc atgriešanās no Valensijas varētu mēģināt sarunāt arhīva transportēšanai komitejas smago mašīnu.¹⁴⁶ Tomēr Latvijas arhīvs līdz pat pilsoņu kara beigām netika atgūts, bet pēc tam Latvija nesteidzās ar arhīva pārvietošanu, jo cerēja atjaunot goda konsulāta darbību Barselonā.¹⁴⁷

Spānijas sūtniecība Latvijā: darbība Spānijas pilsoņu kara laikā

Pēc Spānijas pilsoņu kara sākuma īpatnējs stāvoklis izveidojās tās diplomātiskajā pārstāvniecībā Latvijā. 1936. gada 1. augustā Latvijas ārlietu ministram V. Munteram pilnvarotais lietvedis Hesuss de Ensio i Kortess (*Jesús de Ensio i Cortes*) paziņoja par savu demisiju, jo nevēlējās aizstāvēt Madrides valdību.¹⁴⁸ Oktobrī, kad Rīgā ieradās jaunais Spānijas pilnvarotais lietvedis Seferino Palensija i Alvaress Tubavs (*Ceferino Palencia y Alvarez Tubau*), H. de Ensio

i Kortess pie Spānijas sūtniecības telpu durvīm bija pielicis vizītkarti, ka viņš pārstāv Spānijas nacionālo (F. Franko) valdību, kura vēl nebija oficiāli atzīta.¹⁴⁹ Tādējādi kādu laiku Rīgā darbojās abu pušu diplomātiskie pārstāvji, bet 1937. gada janvārī H. de Ensio i Kortess devās uz Berlīni, kur bija iecelts par Burgosas valdības vēstniecības sekretāru, tādēļ Rīgā palika tikai Madrides valdības pārstāvis.¹⁵⁰

1937. gada 6. martā S. Palensija i Alvares Tubavs informēja Latvijas Ārlietu ministriju, ka 8. martā plāno atvērt Informācijas salonu Spānijas sūtniecības telpās Raiņa bulvārī 9.¹⁵¹ No 8. marta sūtniecības apkārtnē dežurēja četri Politiskās pārvaldes uzraugi, kuri Politiskās pārvaldes Rīgas rajona priekšniekam ziņoja par notiekošo.¹⁵² Uzraugi uzzinājuši, ka sūtniecības telpās nelielā istabā bija pieejamas fotogrāfijas, laikraksti un propagandas žurnāli, kā arī informācija par pēdējām republikāņu gūtajām uzvarām.¹⁵³

8. martā līdz plkst. 14.00 Informācijas salonu bija apmeklējuši 30 cilvēki, tādēļ novērošana turpinājās arī nākamajās dienās, kā arī daži apmeklētāji tika izsekoti un par viņiem tika ievāktas sīkākas ziņas.¹⁵⁴ 10. martā S. Palensija i Alvares Tubavs saņēma aizrādījumu, ka pārsniedzis savas pilnvaras, atverot Informācijas salonu, bet 11. martā viņš V. Munteram skaidroja, ka turpmāk informācija būs pieejama tikai tiem, kas sūtniecības darba laikā zvanīs pie durvīm.¹⁵⁵ Tomēr sūtniecību neviens vairs neapmeklēja, un no 13. līdz 18. martam, kad no durvīm jau bija noņemts Informācijas salona apmeklēšanas laiks, pie Spānijas sūtniecības vairs uz maiņām dežurēja tikai divi no minētajiem, bet ne vairs visi četri uzraugi vienlaicīgi.¹⁵⁶ Par šo notikumu atmiņās rakstījusi arī A. Vilde-Grīnberga, kura palīdzējusi nogādāt sūtnim Latvijas pilsoņu saziēdotās lietas un naudu Spānijas Republikai.¹⁵⁷ Viņa piezīmējusi, ka uzraugus bijis

viegli atpazīt starp citiem cilvēkiem, kuri pārvietojušies gar sūtniecību.¹⁵⁸

Spānijas sūtniecība Rīgā S. Palensijas i Alvaresa Tubava vadībā darbojās līdz 1938. gada augusta beigām, kad sūtnis pārcelts darbā uz Barselonu. Pēc S. Palensijas i Alvaresa Tubava pārceļšanas republikāņu puse slēdza Spānijas sūtniecību Latvijā.¹⁵⁹ Spānijas pilsoņu kara izšķirošajā laikā republikāņi vairs nespēja nodrošināt jauna pārstāvja nosūtīšanu uz Rīgu.

Diplomātiskās attiecības ar Fransisko Franko Spāniju (1939–1940)

No 1938. gada oktobra līdz 1939. gada jūlijam vairākkārt tika risināts jautājums par tirdzniecības vienošanos ar F. Franko Spāniju. Latvijas Ārlietu ministrijai bija ziņas, ka 1938. gada oktobrī Norvēģija interesējās par tirdzniecības sakariem ar nacionālo Spāniju, bet novembrī Somija un Igaunija jau bija noslēgušas līgumus par savstarpēju tirdzniecības aģentu apmaiņu ar Franko pusi.¹⁶⁰ Arī eksportieri pievērsa Finanšu ministrijas un Ārlietu ministrijas uzmanību iespējām tirgot preces Spānijā, it īpaši celulozi, kā arī pamatoja, ka esot nepieciešams risināt jautājumu ātri, kamēr tirgū vēl neesot citu valstu preču pārprodukcijas.¹⁶¹ Tirdzniecības iespējas saskatīja arī Latvijas finanšu ministrs Alfrēds Valdmāns, kurš 1939. gada 15. jūlija rakstā informēja V. Munteru, ka drīzumā paredzama diplomātisko sakaru nodibināšana ar Franko Spāniju, tādēļ norādīja uz nepieciešamību vēlreiz runāt par tirdzniecības sakariem, it īpaši tādēļ, ka bija paredzami plaši celtniecības darbi valstī, kas ļautu piedāvāt Spānijas tirgum Latvijas kokus, finierus un būvmateriālus, kā arī tur būtu pieejami lētāki dienvidu augļi.¹⁶² Tomēr pēc attiecību atjaunošanas būtiskas vienošanās par tirdzniecības līgumu nespēja norisināties.

Pēc nacionālistu uzvaras karā V. Munter 1936. gada 26. aprīlī varas iekārtas maiņas dēļ lūdza K. Ulmanim akreditēt O. Grosvaldu F. Franko valdībā.¹⁶³ Ar 1936. gada 6. maija Valsts prezidenta rīkojumu sūtnis Parīzē akreditēts arī pārstāvēt Latviju Spānijā, tādējādi sperot soļus, lai atjaunotu diplomātiskās attiecības.¹⁶⁴ Tomēr O. Grosvalda komandējums, lai F. Franko iesniegtu akreditācijas rakstu, uz laiku atlikts, gan lūdzot nodibināt sakarus ar Spānijas vēstniecību Parīzē.¹⁶⁵

Pēc vairākkārtējiem O. Grosvalda lūgumiem iekļaut viņu Madrides diplomātiskā korpusa sastāvā ar daudzās valstīs lietotu piezīmi *agréé*,¹⁶⁶ 1939. gada decembrī Latvijas sūtnis Parīzē saņēma atbildi, ka Madridē neesot bijuši šādi precedenti, tādēļ nepieciešams vispirms iesniegt pilnvaras F. Franko. Par savu situāciju O. Grosvalds V. Munteram rakstījis, ka iekrājies daudz nosūtāmo rakstu Spānijas Ārlietu ministrijai un vēstniecībai Parīzē, bet pēc saņemtās atbildes neko nevarot darīt un ka, “*praktiski ņemot, mūsu sūtniecībai ar Spāniju itin nekādu sakaru nav [...]*”.¹⁶⁷ Ņemot vērā nepieciešamību atjaunot Latvijas sūtniecības darbību Spānijā, O. Grosvalds 1940. gada 3. janvārī ziņojumā V. Munteram ieteica, ka komandējumam piemērots laiks būtu tā paša gada marts vai aprīlis.¹⁶⁸ Tomēr Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktors Teodors Anševics 1940. gada 13. aprīlī ieteica doties uz Spāniju, lai pēc tam varētu iesniegt akreditācijas rakstu arī Portugālē tās svētku laikā ap 22. jūniju.¹⁶⁹ Jau tā paša gada 29. aprīlī T. Anševics paziņoja O. Grosvaldam, ka starptautiskā politiskā stāvokļa dēļ komandējums uz Portugāli būtu atceļams, bet uz Spāniju – pagaidām atliekams.¹⁷⁰ Līdz ar to Latvijas sūtniecība Parīzē līdz Latvijas okupācijai nepaguva atjaunot sakarus ar Spāniju.

Kaut gan O. Grosvaldam neizdevās iesniegt akreditācijas rakstu F. Franko, tomēr Latvijai izdevās atjaunot diplomātiskās

attiecības ar Spāniju. 1939. gada 28. jūlijā Rīgā no Spānijas ieradās pilnvarotais lietvedis Luiss de Olivares i Brugera (*Luis de Olivares y Bruguera*), kurš 1. augustā iesniedza akreditācijas rakstu ārlietu ministra v. i. sabiedrisko lietu ministram Alfrēdam Bērziņam.¹⁷¹ Drīz vien pēc Vācijas iebrukuma Polijā 1939. gada 4. septembrī L. De Olivares i Brugera griezās pie V. Muntera ar F. Franko aicinājumu ierobežot konfliktu, kā arī norādīja – karam ir postoša ietekme, un tam Latvijas valdība varēja pievienoties, ņemot vērā īstenoto neitralitātes politiku.¹⁷²

Jau 1939. gada 22. martā goda konsulāta Barselonā agrākais sekretārs H. Verniss i Bonets ziņoja, ka ir atbrīvots un labprāt vēlētos turpināt goda konsulāta darbību.¹⁷³ Tā paša gada augustā gan bija radies arī kāds nepatīkams pārpratums, jo Latvijas pilnvarotais lietvedis Brazīlijā Pēteris Oliņš bija sūdzējies, ka H. Verniss i Bonets izmantojis slēgtā goda konsulāta Barselonā pagaidu vadītāja vārdu, lai panāktu savas līgavas – Argentīnas pilsones Džozefīnas Goricas (*Josefina Goritz*) atvieglotu iebraukšanu Spānijā. Tomēr H. Verniss i Bonets skaidroja O. Grosvaldam situāciju: viņš bija vērsies pie P. Oliņa privāti, atsaucoties uz to, ka iepazinušies 1934. gadā, kā arī norādījis, ka savulaik bijis konsulāta Barselonā pagaidu vadītājs.¹⁷⁴

1939. gadā tika saņemti vairāki pieteikumi konsula Barselonā amata kandidatūrai, tomēr, izvērtējot arī jaunos pieteikumus, O. Grosvalds T. Anševicam rakstīja, ka uzticas H. Vernisam i Bonetam. O. Grosvalds ļāva viņam glabāt konsulāta arhīvu līdz tā atvēršanai no jauna, kā arī pauda savas simpātijas H. Vernisa i Boneta kandidatūrai, norādot, ka viņš “*[...] ļoti labi konsulāro darbu pildījis un izrādījis visgrūtākos kara apstākļos, kā Latvijas interešu labs aizstāvis, esmu nodomājis nākotnē, pēc tam kad būs iesniedzis Spānijas valdībai savas pilnvaras, nākt ar ierosinājumu iecelt J. Vernis*

y Bonet par mūsu goda konsulu Barselonā".¹⁷⁵ Tomēr Latvijas vēstures turpmāko notikumu attīstība neļāva paspēt atjaunot Latvijas konsulāta darbību Barselonā.

Secinājumi

Tikai attiecībām ar Spāniju raksturīgus aspektus veidoja Spānijas pilsoņu karš, kura laikā Latvija, vēloties saglabāt neitralitāti, kopā ar 26 citām valstīm iesaistījās Neiejaukšanās komitejas darbībā. Tās dienestā jau no robežu kontroles sākuma darbojās vairāki Latvijas pilsoņi (kopumā līdz 12), savukārt pulkvedis M. Jeske strādāja Tautu Savienības militārajā komisijā, kura nodrošināja brīvprātīgo atsaukšanu. Abos dienestos iesaistīto personu darbība vairākos gadījumos varēja noderēt kā piemērs Neiejaukšanās komitejas nespējai efektīvi pildīt savas funkcijas, jo Latvijas pilsoņi gan bija konstatējuši noteikumu neievērošanu, gan – kā virsnieka J. Ozoliņa gadījumā – atbalstīja kādu no karojošajām pusēm.

Latvija pieņēma vairākus komitejas atbalstītus likumus, lai nodrošinātu neitralitāti, aizliedzot gan Latvijas pilsoņiem karot Spānijā, gan pāravadāt municiju un vākt ziedojumus. Ņemot vērā, ka oficiāli Latvija Spānijas pilsoņu karā bija neitrāla, tomēr vairāk nekā 100 latvieši un citu tautību Latvijas pilsoņi dažādos laikposmos devās uz Spāniju, lai aizstāvētu gan republikāņu, gan vācbaltieša H. Tranzēja gadījumā – nacionālistu atbalstītās idejas. Karā piedalījās arī vairāki Latvijas pilsoņi, kurus bija savervējuši republikāņu atbalstītāji. Daudzi latvieši ne tikai iesaistījās karadarbībā pa vienam vai vairākiem grupās, bet

arī, piemēram, ārstēja ievainotos. Gan tie, kas uz Spāniju bija devušies pirms Latvijas oficiāla aizlieguma piedalīties Spānijas pilsoņu karā, gan pēc tam – bija kļuvuši neērti Latvijai, jo ārpolitikas veidotāji pēc oficiālo datu izskatīšanas bija pārliecināti, ka Latvija saglabājusi savu neitralitāti, kā arī ka šādu dalībnieku nav bijis. Līdz ar to pārsvarā brīvprātīgo atgriešanās Latvijā tika uzskatīta par nevēlamu.

Karš ietekmēja ne tikai Latvijas un tās pilsoņu darbību, bet arī Spānijas pārstāvēniecības Latvijā un Latvijas goda konsulāta Barselonā darbību. Pēc goda konsula nāves Spānijas pilsoņu kara sākumā Latvijas konsulāta darbību Barselonā nodrošināja tā sekretārs H. Verniss i Bonets. Tomēr goda konsulātu nācās slēgt pēc tā sekretāra iesaukšanas armijā. Gan nacionālistu, gan republikāņu pretrunas Spānijā bija redzamas arī Rīgā, kad kādu laiku Latvijā darbojās Spānijas pārstāvji no abām karojošajām pusēm.

Jau kara laikā tika uzsvērts Latvijas un Spānijas attiecību potenciāls, it īpaši tirdzniecības veicināšanas jautājumā. Latvijas politiķi gan nevēlējās atzīt F. Franko diktatūru ātrāk nekā citas valstis. Pēc pilsoņu kara beigām Latvijas sūtnis Francijā no jauna tika akreditēts darbībai Spānijā, tomēr līdz Latvijas okupācijai O. Grosvalds nedrošās starptautiskās situācijas dēļ nevarēja doties komandējumā uz Spāniju, lai iesniegtu akreditācijas rakstus F. Franko valdībai. Ņemot vērā, ka Rīgā ieradās F. Franko valdības akreditēts Spānijas sūtnis, Latvijas un Spānijas diplomātiskās attiecības tika atjaunotas, taču īsajā laika posmā līdz PSRS okupācijai Latvija nepaspēja nedz iecelt jaunus konsulus Spānijā, nedz noslēgt tirdzniecības līgumu.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksta pamatā ir bakalaura darbs “Latvijas – Spānijas attiecības (1921–1940): politiskais un militārais faktors”, kas aizstāvēts 2016. gada 23. maijā Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē. Darba vadītājs: profesors *Dr. hist.* Ēriks Jēkabsons.
- ² INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, MĀRTIŅŠ VIRSIS. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). Rīga 1993, 435. lpp.
- ³ Barselonā nogalināts Latvijas goda konsuls. In: Jaunākās Ziņas, 30.07.1936., 1. lpp.
- ⁴ Ibidem.
- ⁵ Administratīvi-juridiskā departamenta direktora V. Olava raksts Latvijas sūtnim Parizē O. Grosvaldam, 24.08.1936. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 2575-7-1923, 19. lp.
- ⁶ Telegrammas. In: Valdības Vēstnesis, 13.08.1936., 2. lpp.; Telegrammas. In: Valdības Vēstnesis, 20.08.1936., 3. lpp.; No Latvijas braukt karot uz Spāniju aizliegts. In: Kurzemes Vārds, 24.02.1937., 1. lpp.
- ⁷ LILITA ZEMĪTE. Tautu Savienība un Latvija, 1930.–1939. Mācību līdzeklis. Rīga 1992, 74. lpp.; Ārlietu ministrs V. Munteram. In: Valdības Vēstnesis, 01.09.1936., 2. lpp.
- ⁸ Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa raksts ārlietu ministram V. Munteram, 23.12.1936. LNA LVVA, 2574-4-6886, 21.–22. lp.
- ⁹ Finanšu ministrijas Muižas departamenta slepens raksts muitniņu priekšniekiem, 10.09.1936. LNA LVVA, 295-1-256, 86. lp.
- ¹⁰ Neiejaukšanās komitejas sekretāra F. Heminga raksts K. Zariņam [angļu val.], 25.05.1937. LNA LVVA, 295-1-468, 1. lp.
- ¹¹ Latvijas sūtniecības Londonā pagaidu vadītāja Paula Alberta ziņojums Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāram Jānim Tepferam. Ibidem, 12.–14. lp.
- ¹² ALFRĒDS BĒRZIŅŠ. Nepublicētas atmiņas: laiks, kas negaist. Rīga 2015, 143.–145. lpp.
- ¹³ No Latvijas braukt karot uz Spāniju aizliegts, 1. lpp.; Valdības rikojumi un pavēles. In: Valdības Vēstnesis, 23.02.1937., 4. lpp.
- ¹⁴ SIGURDS ZIEMELIS (red.). Latvijas cīnītāji Spānijā: 1936–1939. Atmiņas un dokumenti. Rīga 1966, 22. lpp.; RŪDOLFS LĀCIS (sast.). Viva república! Rīga 1957, 364. lpp.
- ¹⁵ K. Zariņa raksts Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājam Paulam Reinhardam, 23.12.1936. LNA LVVA, 2574-4-6886, 23.–24. lp.
- ¹⁶ V. Muntera ziņojums Ministru kabinetam, 12.03.1938. LNA LVVA, 2574-4-7193, 107. lp.; Finanšu ministrijas raksts Ārlietu ministrijai, 19.02.1937. Ibidem, 226. lp.
- ¹⁷ Stājusies spēkā Spānijas robežu kontrole. In: Jaunākās Ziņas, 20.04.1937., 16. lpp.
- ¹⁸ K. Zariņa raksts V. Munteram, 17.03.1937. LNA LVVA, 2574-4-6890, 55. lp.
- ¹⁹ V. Muntera ziņojums Ministru kabinetam, 12.03.1938. LNA LVVA, 2574-4-7193, 107. lp.
- ²⁰ WILLIAM D. PHILLIPS, CARLA R. PHILLIPS. A concise history of Spain. New York 2010, pp. 254–255; JUAN CARLOS PEREIRA (coord.). La política exterior de España (1800–2003). Barcelona 2009, p. 487; SIMON BARTON. A History of Spain. Basingstoke 2009, pp. 239, 245.
- ²¹ JULIAN CASANOVA. The Spanish Republic and Civil War. New York 2012, p. 235.
- ²² K. Zariņa raksts Politiski ekonomiskā departamenta direktoram A. Stegmanim, 01.06.1938. LNA LVVA, 2574-4-7200, 55.–56. lp.
- ²³ Latvijas sūtniecības Londonā atašeja raksts J. Tepferam, 06.07.1938. Ibidem, 127.–128. lp.
- ²⁴ MANUEL REQUENA GALLEGU. Las Brigadas Internacionales: una aproximación historiográfica. In: Ayer 2004, No. 4, pp. 11–36, here p. 12.
- ²⁵ K. Zariņa raksts Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra v. p. i. A. Stegmanim, 22.03.1939. LNA LVVA, 2574-4-7520, 62. lp.

- ²⁶ K. Zariņa raksts V. Munteram, 03.02.1937. LNA LVVA, 2574-4-7193, 177. lp.
- ²⁷ K. Zariņa raksts V. Munteram, 17.03.1937. LNA LVVA, 2574-4-6890, 55. lp.
- ²⁸ Neiejaukšanās komitejas apstiprināto administratoru saraksts. *Ibidem*, 44.–48. lp.
- ²⁹ Latvijas pārstāvji Spānijas robežu kontrolē. In: Jaunākās Ziņas, 31.03.1937., 9. lpp.; F. Heminga raksts K. Zariņam [angļu val.], 24.03.1937. LNA LVVA, 2570-14-1247, 71. lp.
- ³⁰ P. Reinharda raksts V. Munteram, 23.04.1937. LNA LVVA, 293-3-33, 2.–5. lp.
- ³¹ *Ibidem*; P. Reinharda ziņojums par robežas uzraudzības darbu Arjēžas departamentā [franču val.], 27.11.1937. LNA LVVA, 2574-4-6900, 15.–26. lp.
- ³² T. Meijas ziņojums V. Munteram, 10.07.1937. LNA LVVA, 2574-4-6900, 59. lp.
- ³³ T. Meijas ziņojums V. Munteram, 19.11.1937. *Ibidem*, 29. lp.
- ³⁴ *Ibidem*.
- ³⁵ T. Meijas ziņojums V. Munteram, 10.07.1937. *Ibidem*, 59. lp.; K. Zariņa raksts V. Munteram, 15.07.1937. *Ibidem*, 76.–77. lp.
- ³⁶ K. Zariņa raksts V. Munteram, 15.07.1937. *Ibidem*, 76.–77. lp.
- ³⁷ Vēl divi Latvijas virsnieki Spānijas robežu kontrolē. In: Kurzemes Vārds, 06.04.1937., 1. lpp; O. Grosvalda raksts Latvijas goda konsulam Bordo Leonam Terē (*Léon Terret*) [franču val.], 13.04.1937. LNA LVVA, 2575-7-2265, 4. lp.
- ³⁸ O. Grosvalda raksts Latvijas goda konsulam Marseļā Anri Ramonatko (*Henri Ramonatxo*) [franču val.], 13.04.1937. *Ibidem*, 3. lp.; Spānijas robežkontroles locekļi – Latvijas armijas kapteiņi. In: Brīvā Zeme, 14.04.1937., 14. lpp.
- ³⁹ JĀNIS MEDNIS. Ieroči un taktika Spānijas pilsoņu karā. In: Militārais Apskats, 01.03.1940., 322.–354. lpp.
- ⁴⁰ Latvijas pilsoņi Spānijas kontroles dienestā. LNA LVVA, 2574-4-7202, 112. lp.
- ⁴¹ K. Zariņa raksts A. Stegmanim, 12.08.1938. LNA LVVA, 295-1-312, 226. lp.
- ⁴² Tautu Savienības ģenerālsekretāra vietnieka Šona Lestera (*Sean Lester*) raksts Latvijas Ārlietu ministrijai [franču val.], 17.02.1939. LNA LVVA, 2574-4-7202, 128.–129. lp.
- ⁴³ Tautu Savienības vēstule V. Munteram, 11.10.1938. *Ibidem*, 136. lp.
- ⁴⁴ J. Tepfera raksts O. Grosvaldam, 14.10.1938. *Ibidem*, 131. lp.
- ⁴⁵ Š. Lestera raksts Latvijas Ārlietu ministrijai [franču val.], 17.02.1939. *Ibidem*, 128.–129. lp.
- ⁴⁶ T. Meijas ziņojums V. Munteram, 18.02.1939. LNA LVVA, 2575-7-2606, 8. lp.; Neiejaukšanās komiteja izbeidz darbību. In: Rīts, 19.04.1939., 5. lpp.
- ⁴⁷ P. Reinharda dienesta gaitu apraksts. LNA LVVA, 2570-14-1247, 8.–9. lp.
- ⁴⁸ T. Meijas ziņojums V. Munteram, 23.03.1939. LNA LVVA, 2574-4-7523, 79. lp.
- ⁴⁹ Jauns ārlietu ministrijas preses nodaļas vadītājs. In: Rīts, 04.06.1939., 1. lpp.; Neiejaukšanās komiteja izbeidz darbību. In: Rīts, 19.04.1939., 5. lpp.
- ⁵⁰ K. Zariņa ziņojums, 20.04.1937. LNA LVVA, 2575-7-2265, 91. lp.
- ⁵¹ VIESTURS SPRŪDE. Latviešu virsnieku “delikātie uzdevumi”. Pieejams: <http://apollo.tvnet.lv/zinas/latviesu-virsnieku-delikatie-uzdevumi/351129> (skatīts 05.03.2016.).
- ⁵² Kapteiņa E. Kadaša raksts Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājam V. Māsēnam, 11.04.1938. LNA LVVA, 295-1-312, 76.–79. lp.
- ⁵³ T. Meijas ziņojums V. Munteram, 19.11.1937. LNA LVVA, 2574-4-6900, 29.–30. lp.
- ⁵⁴ JĀZEPS OZOLIŅŠ. Virsdzīve: virsnieka atmiņas. Valmiera 1997, 129. lpp.
- ⁵⁵ *Ibidem*, 130. lpp.
- ⁵⁶ T. Meijas ziņojums V. Munteram, 19.11.1937. LNA LVVA, 2574-4-6900, 29.–30. lp.
- ⁵⁷ *Dolce fare niente* – itāļu val., burtiskā tulkojumā – saldā nekā nedarišana; patikama atpūta bezrūpīgā idillē.

- ⁵⁸ E. Kadaša ziņojums Latvijas sūtnim Itālijā A. Spekkem, 22.06.1937. LNA LVVA, 2574-4-6900, 85. lp.
- ⁵⁹ Ibidem.
- ⁶⁰ Virsleitnanta V. Cirkes ziņojuma noraksts, 13.10.1938. LNA LVVA, 2574-4-7200, 168. lp.
- ⁶¹ T. Meijas ziņojums V. Munteram, 06.10.1938. Ibidem, 164. lp.
- ⁶² Ibidem; V. Cirkes ziņojums, 31.01.1939. LNA LVVA, 2574-4-7523, 61. lp.
- ⁶³ A. Stegmaņa raksts O. Grosvaldam, 09.03.1939. LNA LVVA, 2574-4-7523, 75.–76. lp.
- ⁶⁴ United Nations Archives. Situation en Espagne: Retrait des combattants non espagnols. Pieejams: http://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilDocs/C-138-1939-IX_FR.pdf (skatīts 15.04.2016.).
- ⁶⁵ LĀCIS, Viva república! 364. lpp.
- ⁶⁶ Ibidem, 6. lpp.
- ⁶⁷ ALEKSANDRS DRĪZULIS. Latvija fašisma jūgā. Rīga 1959, 122. lpp.
- ⁶⁸ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 600. lpp.
- ⁶⁹ Ibidem, 22.–24. lpp.
- ⁷⁰ FĒLIKSS CIELĒNS. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. 4. grām. Stokholma 1999, 211. lpp.
- ⁷¹ VILIS SAMSONS (red.). Latvijas PSR mazā enciklopēdija. 1. sēj. Rīga 1967, 728. lpp.
- ⁷² Ibidem, 663. lpp.
- ⁷³ IGNACIO DE LA TORRE. Baltijas loma Internacionālajās brigādēs Spānijas pilsoņu kara laikā. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga 2015.
- ⁷⁴ Ibidem, 96. lpp.
- ⁷⁵ Ģen. Franko brīvprātīgā stāsts par Teruelu. In: Rīts, 29.12.1937., 8. lpp.
- ⁷⁶ HARIJS TRANZĒJS. 9 mēneši Spānijas pilsoņu karā. Rīga 1938, 17. lpp.
- ⁷⁷ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 97., 126.–127., 132.–133., 195.–196., 524., 526. lpp.
- ⁷⁸ Ibidem; J. Palkavnieka aizpildītā anketa Iekšlietu ministrijas Pasu nodaļai. LNA LVVA, 2575-6-1739, 12. lp.; Ā. Lipkina lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 10.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1736, 20.–21. lp.
- ⁷⁹ O. V. Krauliņa lūgums Latvijas prezidentam Kārlim Ulmanim, 28.03.1940. LNA LVVA, 2575-6-1732, 1.a lp.; Politiskās pārvaldes ziņojums par O. V. Krauliņu, 19.05.1939. Ibidem, 7. lp.
- ⁸⁰ CIELĒNS, Laikmetu maiņā, 211. lpp.
- ⁸¹ DAGNIS DEDUMIETIS. Latvijas Kara muzeja krājuma materiālu liecības par Voldemāru Ozolu. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XII. Rīga 2011, 114. lpp.
- ⁸² K. Embriķa lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē. LNA LVVA, 2575-6-1721, 8. lp.
- ⁸³ V. Kupča lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē. LNA LVVA, 2575-6-1733, 26. lp.
- ⁸⁴ Ā. Šalita lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 15.02.1939. LNA LVVA, 2575-6-1750, 5.–6. lp.
- ⁸⁵ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 23. lpp.
- ⁸⁶ J. Bachracha anketa, 05.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1709, 13. lp.; M. Hureviča lūgums Latvijas Iekšlietu ministram. LNA LVVA, 2575-6-1727, 25. lp.; V. Kupča anketa, 19.08.1939. LNA LVVA, 2575-6-1733, 22. lp.; A. Pekaiņa anketa. LNA LVVA, 2575-6-1741, 8. lp.; A. Spalāna anketa. LNA LVVA, 2575-6-1748, 10. lp.
- ⁸⁷ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 186., 262., 377. lpp.
- ⁸⁸ L. Čerņina anketa, 15.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1718, 10. lp.; J. Klimkāna anketa, 06.11.1939. LNA LVVA, 2575-6-1731, 14. lp.; Ā. Lipkina lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 10.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1736, 20.–21. lp.; K. Rozenberga anketa, 17.11.1939. LNA LVVA, 2575-6-1746, 8. lp.; A. Pekaiņa anketa. LNA LVVA, 2575-6-1741, 8. lp.
- ⁸⁹ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 120., 196. lpp.

- ⁹⁰ J. Beniņa anketa, 26.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1710, 19. lp.; B. Dukaļska anketa, 05.07.1939. LNA LVVA, 2575-6-1719, 16. lp.; Ž. R. Folmaņa anketa, 16.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1724, 16. lp.; L. Kleinmaņa anketa, 16.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1730, 20. lp.; S. Hiršmaņa anketa. LNA LVVA, 2575-6-1726, 19. lp.; LĀCIS, Viva república! 218. lpp.
- ⁹¹ B. Kūra lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 04.10.1939. LNA LVVA, 2575-6-1734, 6. lp.; C. Vospes anketa, 08.05.1939. LNA LVVA, 2575-6-1758, 12. lp.; J. Bachracha anketa, 05.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1709, 13. lp.; Z. Stekolas lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 04.10.1939. LNA LVVA, 2575-6-1749, 1. lp.; ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 523. lpp.
- ⁹² United Nations Archives. Retrait d'Espagne des combattants non espagnols. Pieejams: http://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-34-M-18-1939-IX_FR.pdf (skatīts 15.04.2016.).
- ⁹³ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 23.–24. lpp.
- ⁹⁴ Ā. Šalita lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 15.02.1939. LNA LVVA, 2575-6-1750, 5.–6. lp.; P. Bernštama anketa, 17.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1711, 14. lp.; J. Bachracha anketa, 05.06.1939. LNA LVVA, 2575-6-1709, 13. lp.; J. Bachracha lūgums, 30.03.1939. LNA LVVA, 2575-6-1709, 18. lp.; ZIEMELIS (red.), Latvijas cīnītāji Spānijā, 560.–561., 568.–569. lpp.
- ⁹⁵ LĀCIS, Viva república! 93.–94. lpp.; C. Vospes lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē [franču val.], 13.04.1939. LNA LVVA, 2575-6-1758, 9. lp.; ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 560. lpp.
- ⁹⁶ V. Kupča apliecinājums [spāņu val.], 13.10.1937. LNA LVVA, 2575-6-1733, 14. lp.
- ⁹⁷ LĀCIS, Viva república! 230., 236. lpp.; ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 428. lpp.
- ⁹⁸ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 23.–24. lpp.
- ⁹⁹ LĀCIS, Viva república! 234. lpp.
- ¹⁰⁰ *Ibidem*, 364. lpp.
- ¹⁰¹ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 600. lpp.
- ¹⁰² TRANZĒJS, 9 mēneši Spānijas pilsoņu karā, 140. lpp.
- ¹⁰³ *Ibidem*.
- ¹⁰⁴ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 554.–573. lpp.
- ¹⁰⁵ United Nations Archives. Situation en Espagne: Retrait des combattants non espagnols. Pieejams: http://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilDocs/C-138-1939-IX_FR.pdf (skatīts 15.04.2016.); L. Gutkina lūgums Latvijas Iekšlietu ministrijai, 14.12.1939. LNA LVVA, 2575-6-1725, 13. lp.
- ¹⁰⁶ ĒRIKS JĒKABSONS, VALTERS ŠČERBINSKIS (sast.). Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918–1940. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga 1998, 353. lpp.; CIELĒNS, Laikmetu maiņā, 217.–218. lpp.
- ¹⁰⁷ CIELĒNS, Laikmetu maiņā, 224. lpp.
- ¹⁰⁸ O. Grosvalda ziņojums ārlietu ministra v. i. A. Bērziņam, 29.09.1937. LNA LVVA, 2570-1-450, 57.–59. lp.
- ¹⁰⁹ CIELĒNS, Laikmetu maiņā, 232. lpp.
- ¹¹⁰ JĒKABSONS, ŠČERBINSKIS, Latvijas armijas augstākie virsnieki, 527. lpp.
- ¹¹¹ Aleksandrs Berezins, Jānis Palkavnieks, Jēkabs Izraels, Jānis Kadiķis, Oskars Krauliņš, Voldemārs Vitols, Aleksandrs Timme.
- ¹¹² Latvijas brīvprātīgo lūgums M. Jeskem, 07.12.1938. LNA LVVA, 2575-6-1714, 1. lp.
- ¹¹³ Francijas koncentrāciju nometnēs esošo cilvēku saraksts, kuri uzdodas par Latvijas pilsoņiem, 30.08.1939. LNA LVVA, 2570-4-23, 3.–7. lp.
- ¹¹⁴ Antons Purainis, Eduards Upesleja, Konrāds Ribakovs, Jānis Kadiķis, Filips Ero, Boļeslavs Dukaļskis, Matelis Crīgtāls, Ārons Lipkins, Miķelis Tihomirovs, Juris Klimkāns, Jānis Cinis, Samuēls Rudins, Šmuēls Rudins un Mārtiņš Andersons.
- ¹¹⁵ Latvijas brīvprātīgo lūgums par politisko amnestiju. LNA LVVA, 2575-6-1716, 1. lp.
- ¹¹⁶ L. Gutkina lūgums Latvijas Iekšlietu ministrijai, 14.12.1939. LNA LVVA, 2575-6-1725, 13. lp.
- ¹¹⁷ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 554.–573. lpp.

- ¹¹⁸ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 200. lpp.
- ¹¹⁹ A. Trusliša paskaidrojums Latvijas sūtniecībai Parīzē. LNA LVVA, 2575-6-1755, 15. lp.
- ¹²⁰ Latvijas sūtniecības Parīzē padomnieka Kārļa Berenda raksts Iekšlietu ministrijas Pasu nodaļai, 22.11.1939. LNA LVVA, 2575-6-1726, 7. lp.
- ¹²¹ Paziņojums par pilsonības atņemšanu L. Gutkinam, 09.05.1940. LNA LVVA, 2575-6-1725, 5. lp.; Paziņojums par pilsonības atņemšanu K. Embriķim. LNA LVVA, 2575-6-1721, 5. lp.; Paziņojums par pilsonības atņemšanu M. Hurevičam, LNA LVVA, 2575-6-1727, 5. lp.
- ¹²² Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktora T. Anševica norādījumi J. Trakšas lietā, 11.12.1939. LNA LVVA, 2575-6-1754, 4. lp.
- ¹²³ Latvijas brīvprātīgo lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 22.07.1940. LNA LVVA, 2575-7-2449, 9. lp.
- ¹²⁴ R. Šmita lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē, 27.02.1940. LNA LVVA, 2575-6-1751, 2. lp.
- ¹²⁵ Ibidem.
- ¹²⁶ O. Grosvalda raksts Iekšlietu ministrijas Administratīvajam departamentam, 04.03.1940. Ibidem, 1. a lp.
- ¹²⁷ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 108., 127., 189. lpp.
- ¹²⁸ V. Kupča lūgums Latvijas sūtniecībai Parīzē. LNA LVVA, 2575-6-1733, 26. lp.
- ¹²⁹ ZIEMELIS, Latvijas cīnītāji Spānijā, 271., 299., 436. lpp.
- ¹³⁰ Ibidem, 23., 271., 299., 436., 554.–573. lpp.
- ¹³¹ Goda konsula Don Amadeo Coldeforna Margallo piemiņai. In: Brīvā Zeme, 06.08.1936., 3. lpp.
- ¹³² Ārlietu ministrijas paziņojums. In: Valdības Vēstnesis, 21.08.1936., 2. lpp.
- ¹³³ O. Grosvalda raksts Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskajam departamenta, 24.08.1936. LNA LVVA, 2575-7-574, 266. lp.
- ¹³⁴ O. Grosvalda raksts Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskā departamenta direktora v. p. i. K. Berendam, 19.08.1936. LNA LVVA, 2575-7-1190, 3. lp.
- ¹³⁵ Latvijas goda konsulāta Barselonā sekretāra H. Vernisa i Boneta atskaite par darbu 1937. gadā [franču val.]. LNA LVVA, 2575-7-2303, 18.–23. lp.; Kapteiņa A. Ķiša ziņojums O. Grosvaldam, 06.11.1937. LNA LVVA, 2575-7-2265, 13.–14. lp.
- ¹³⁶ Ibidem.
- ¹³⁷ H. Vernisa i Boneta raksts O. Grosvaldam [franču val.], 29.09.1936. LNA LVVA, 2575-7-1829, 30. lp.
- ¹³⁸ H. Vernisa i Boneta raksts O. Grosvaldam [franču val.], 13.11.1936. LNA LVVA, 2575-7-1816, 1.–2. lp.
- ¹³⁹ O. Grosvalda raksts Spānijas vēstniekam Parīzē [franču val.], 17.11.1936. Ibidem, 4. lp.; H. Vernisa i Boneta raksts O. Grosvaldam [franču val.], 23.12.1936. Ibidem, 7. lp.
- ¹⁴⁰ H. Vernisa i Boneta raksts O. Grosvaldam [franču val.], 06.05.1938. Ibidem, 22.–23. lp.
- ¹⁴¹ H. Vernisa i Boneta raksts O. Grosvaldam [franču val.], 11.05.1936. Ibidem, 32.–33. lp.
- ¹⁴² O. Grosvalda raksts Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskā departamenta direktora v. p. i. A. Kampem, 20.05.1938. Ibidem, 35.–36. lp.
- ¹⁴³ Latvijas sūtniecības Parīzē raksts Spānijas Ārlietu ministrijai [franču val.], 20.07.1938. Ibidem, 67. lp.; Migela Vernisa Boneta (*Miguel Vernis Bonet*) raksts Latvijas sūtniecībai Parīzē [franču val.], 08.07.1938. Ibidem, 73. lp.
- ¹⁴⁴ H. Vernisa i Boneta vēstule O. Grosvaldam [franču val.], 27.10.1938. Ibidem, 75. lp.
- ¹⁴⁵ O. Grosvalda raksts kapteinim A. Ķisim, 20.07.1938. LNA LVVA, 2575-7-1816, 90. lp.; A. Ķiša raksts O. Grosvaldam, 24.10.1938. Ibidem, 105. lp.
- ¹⁴⁶ M. Jeskes ziņojums O. Grosvaldam, 12.11.1938. LNA LVVA, 2575-7-2450, 6. lp.

- ¹⁴⁷ O. Grosvalda raksts T. Anševicam, 21.11.1939. LNA LVVA, 2575-7-1816, 115. lp.
- ¹⁴⁸ Galvas pilsētas jaunākie notikumi. In: Brīvā Zeme, 01.08.1936., 21. lpp.; Galvas pilsētas jaunākie notikumi. In: Brīvā Zeme, 19.10.1936., 15. lpp.; Spānijai Latvijā divi diplomātiskie pārstāvji. In: Jaunākās Ziņas, 19.10.1936., 6. lpp.
- ¹⁴⁹ Spānijai Latvijā divi diplomātiskie pārstāvji. In: Jaunākās Ziņas, 19.10.1936., 6. lpp.; Jaunais Spānijas pārstāvis Rīgā. In: Rīts, 18.10.1936., 15. lpp.
- ¹⁵⁰ Pārmaiņas Spānijas pārstāvībā. In: Jaunākās Ziņas, 14.01.1937., 7. lpp.
- ¹⁵¹ Spānijas sūtņa Latvijā S. Palensijas i Alvaresa Tubava raksts Latvijas Ārlietu ministrijai, 06.03.1937. LNA LVVA, 2570-13-584, 1. lp.
- ¹⁵² Ibidem.
- ¹⁵³ Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojums Rīgas rajona priekšniekam. Ibidem, 2. lp.
- ¹⁵⁴ Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojums Rīgas rajona priekšniekam. Ibidem, 4. lp.; Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojums Rīgas rajona priekšniekam. Ibidem, 6. lp.; Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojums Rīgas rajona priekšniekam. Ibidem, 12.–13. lp.
- ¹⁵⁵ S. Palensijas i Alvaresa Tubava raksts V. Munteram, 11.03.1937. Ibidem, 10. lp.
- ¹⁵⁶ Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojums Rīgas rajona priekšniekam. Ibidem, 12.–13. lp.; Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojums Rīgas rajona priekšniekam. Ibidem, 16.–17. lp.; Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojums Rīgas rajona priekšniekam. Ibidem, 19.–20. lp.
- ¹⁵⁷ LĀCIS, Viva república! 364. lpp.
- ¹⁵⁸ Ibidem, 362. lpp.
- ¹⁵⁹ Galvaspilsētas ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 29.08.1938., 5. lpp.
- ¹⁶⁰ Latvijas goda ģenerālkonsula Oslo Artura Vanaga raksts Latvijas sūtnim Zviedrijā Voldemāram Salnajam, 17.10.1938. LNA LVVA, 293-2-76, 9. lp.; Finanšu ministrijas Tirdzniecības nodaļas raksts ārlietu ministrijas Līgumu departamentam, 28.11.1938. LNA LVVA, 2570-13-763, 5. lp.
- ¹⁶¹ Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamenta raksts A. Kampem, 14.02.1939. LNA LVVA, 2570-13-763, 12.–13. lp.
- ¹⁶² Finanšu ministra A. Valdmaņa raksts V. Munteram, 15.07.1939. LNA LVVA, 2570-13-1540, 1.–2. lp.
- ¹⁶³ V. Muntera lūgums K. Ulmanim, 26.04.1939. LNA LVVA, 2570-14-522, 90. lp.
- ¹⁶⁴ O. Grosvalda raksts V. Munteram, 03.01.1940. Ibidem, 23.–24. lp.
- ¹⁶⁵ T. Anševica raksts O. Grosvaldam, 01.03.1940. Ibidem, 80. lp.
- ¹⁶⁶ Agrée – licencēts; faktiski šāda piezīme ļautu uzsākt saraksti par sūtniecībā aktuālajām lietām.
- ¹⁶⁷ O. Grosvalda raksts V. Munteram, 03.01.1940. Ibidem, 23.–24. lp.
- ¹⁶⁸ Ibidem.
- ¹⁶⁹ T. Anševica raksts O. Grosvaldam, 13.04.1940. Ibidem, 17. lp.
- ¹⁷⁰ T. Anševica raksts O. Grosvaldam, 10.05.1940. Ibidem, 14. lp.
- ¹⁷¹ Rīga ieradies Spānijas sūtnis. In: Brīvā Zeme, 29.07.1939., 21. lpp.; Galvas pilsētas notikumi. In: Brīvā Zeme, 02.08.1939., 11. lpp.
- ¹⁷² Spānijas pilnvarotais lietvedis Latvijā. In: Latvijas Kareivis, 05.09.1939., 2. lpp.
- ¹⁷³ H. Vernisa i Boneta vēstule O. Grosvaldam [franču val.], 22.03.1939. LNA LVVA, 2575-7-1816, 92.–94. lp.; Hosē Vernets (*José Vernet*) vēstule O. Grosvaldam [franču val.], 25.02.1939. Ibidem, 95.–96. lp.
- ¹⁷⁴ Latvijas pilnvarotā lietveža Brazīlijā P. Oliņa raksts V. Olavam, 19.08.1939. LNA LVVA, 2575-7-1816, 106. lp.; H. Vernisa i Boneta raksts O. Grosvaldam [franču val.]. Ibidem, 110. lp.; O. Grosvalda raksts par pārpratumu goda konsulāta Barselonā lietā. Ibidem, 119. lp.
- ¹⁷⁵ O. Grosvalda raksts T. Anševicam, 21.11.1939. Ibidem, 115. lp.

SUMMARY

To achieve a better understanding of Latvia – Spain relations, it is very important to explore the role of Spanish Civil War in these relations (1936–1940). The article analyzes Latvia's position in the Spanish Civil War, as well as the participation in the Non-Intervention Committee (1936–1939). Latvia was one of the 26 countries that agreed to the principle of non-intervention in the Spanish Civil War. Furthermore, 12 Latvian citizens participated in the Non-Intervention Committee's scheme of land and sea observation, and Colonel Mārtiņš Jeske worked for the League of Nations' Military Commission, which oversaw the withdrawal of volunteers. Latvian experience in a number of cases served as an example of Non-Intervention Committee's failure to effectively perform its functions.

To ensure neutrality in Spanish Civil War, Latvia adopted laws prohibiting Latvian citizens to fight in Spain and to smuggle ammunition or collect donations. However, the cases of donation collection and ammunition smuggling have been recorded, also more than 100 Latvians travelled to Spain at different stages of Spanish Civil War to defend the Republican and, in Harijs Tranzējs case, – Nationalist ideals. Several Latvians also were persuaded by Republican recruiters to enlist. Latvians participated not only in battles, but also, for example, treated the wounded. Both those that had gone to Spain before Latvia's official prohibition to take part in the Spanish Civil War and after it were inconvenient for Latvia. The return of volunteers mostly was seen as undesirable by Latvian government.

The article also systematizes and analyzes the operation of diplomatic and consular representatives during the Spanish Civil War and describes the attempts to restore relations between Latvia and Spain until the occupation of Latvia on June 17, 1940. After the death of Latvia's honorary consul in Barcelona at the beginning of Spanish Civil War, the honorary consulate was operated by its secretary Juaquin Vernis y Bonet. However, it had to be closed when J. Vernis y Bonet was enlisted in the Republican army. Both Nationalist and Republican ideals were easily noticed in Latvia, as for a while Spanish representatives of opposite sides worked in Riga.

Already during the war traders and politicians saw the potential of trade between Latvia and Spain, but Latvian politicians did not choose to recognize F. Franco's dictatorship sooner than the other countries. After the Spanish Civil War, Oļģerds Grosvalds did not submit his credentials to F. Franco's government due to precarious international situation. However, the diplomatic relations between Latvia and Spain were restored when F. Franco's accredited Spanish envoy arrived in Riga. During the short period of time before the occupation of Latvia both countries did not manage to enter into trade agreement.

Latvijas un Somijas kultūras sakari (1918–1940)

Cultural Connections Between Latvia and Finland (1918–1940)¹

Elīna Rasnace, *Mg. hist.*

Baldones muzeja vadītāja

Pārupes iela 3, Baldone, Baldones novads, LV-2125

E-pasts: elina.rasnace@gmail.com

Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas Somija bija viena no valstīm, ar kurām bija svarīgi izveidot un uzturēt ciešas politiskās, ekonomiskās un saimnieciskās attiecības. Somu kultūra, vēsture un sabiedrības vērtības bija līdzīgas latviešu kultūrai, vēsturei un vērtībām, līdz ar to latviešu politiķi uzsvēra nepieciešamību veicināt savstarpējos kultūras sakarus, un tas arī tika īstenots, sadarbojoties dažādās kultūras jomās. Kultūras sakari palīdzēja ne tikai reprezentēt jauno valsti, bet arī uzturēt draudzīgas attiecības starp Latviju un Somiju. Kultūras sakari pārtrūka pēc Latvijas Republikas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā.

Rakstā īsumā apskatīti Latvijas un Somijas kultūras sakari, raksturojot to izpausmi, daudzveidību un nozīmi. Norādītas nozīmīgākās institūcijas, kas veicināja kultūras sakarus, kā arī ievērojamākie pasākumi.

Atslēgvārdi: Latvija, Somija, kultūras sakari, latviešu-somu biedrība, kultūra, māksla, starpkaru periods.

After proclamation of the Republic of Latvia, Finland was among the countries with which it was important to form and maintain a close political relationship. Finnish culture, history and social values were similar to Latvian culture, history and values, and therefore Latvian politicians emphasized the need to encourage mutual cultural connections. It was accomplished through finding connections within different forms of culture. Cultural connections not only helped to represent the new country, but also provided grounds for a friendly relationship between Latvia and Finland. Cultural connections discontinued after the occupation of the Republic of Latvia in June 17, 1940.

The article provides a description of cultural connections between Latvia and Finland, featuring their manifestation, multiplicity and importance. The most important institutions and remarkable events are also indicated.

Keywords: Latvia, Finland, cultural connections, Latvian-Finnish Society, culture, art, interwar period.

Ievads

Latvijas un Somijas kultūras sakari laika posmā no 1918. līdz 1940. gadam² ir ievērojami ne tikai ar dažādo pārstāvēto kultūras jomu, organizēto pasākumu un aktivitāšu klāstu, bet arī ar to nozīmi. Latviešu presē vēl pirms Latvijas neatkarības pasludināšanas Somija (Somijas lielhercogiste, somu val.: *Suomen suuriruhtinaskunta*, kr. val.: *Velikoe knjazhestvo Finljandskoe*) un somi minēti kā latviešiem draudzīgi un kultūras ziņā līdzīgi kaimiņi, līdz ar to Somija bija viena no pirmajām valstīm, ar kuru tika izveidotas diplomātiskās attiecības un kuras labvēlību tika cerēts iegūt, veidojot potenciālo savienību starp Baltijas valstīm. Kultūras sakari ne tikai reprezentēja Latviju, tās iedzīvotājus un kultūru, bet arī panāca labvēlīgu attieksmi Somijas presē un politiskajās aprindās. Līdz ar to, raksturojot abu valstu kultūras sakarus, nepieciešams noskaidrot, kāds bija to mērķis un arī cerētais un sasniegtais rezultāts. Jāatzīmē, ka aplūkots temats līdz šim vēstures literatūrā apskatīts vien virspusēji, plašāku pētījumu kontekstā.

Temata izpētē būtiska ir ne tikai kultūras sakaru nozīme un tā zinātniskā aktualitāte, bet arī šogad atzīmētā latviešu mākslinieka Jaņa Rozentāla 150 gadu jubileja. Galvenie darba tapšanā izmantotie avoti: Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli un aplūkojamā perioda latviešu prese, kas atspoguļo gan valsts, gan sabiedrības intereses.

Definējot jēdzienu “kultūras sakari”, jānorāda, ka ar to šajā pētījumā apzīmēts dažādu reprezentatīvu, informatīvu, izglītojošu un izklaidējošu pasākumu un notikumu kopums, kuros pārstāvētas vairākas kultūras jomas: tēlotāja māksla, mūzika, lietīšķā māksla, skatuves māksla, izglītība, zinātne, literatūra un citas.

Latvijas un Somijas kultūras sakari līdz 1934. gada 15. maija apvērsumam Latvijā

Kultūras sakari starp latviešiem un somiem izveidojās vēl pirms Somijas Republikas un Latvijas Republikas proklamēšanas. Šajā laikā Somija bija Krievijas impērijas lielhercogiste ar visai plašu autonomiju, turpretī Latvijas teritorija bija sadalīta guberņās bez kādām īpašām privilēģijām, lai gan tās bija starp attīstītākajām guberņām Krievijas impērijā. 1900. gadā pasaules mākslas izstādē Parīzē (fr. val.: *Exposition Universelle*) plašu atpazīstamību ieguva somu nacionālais romantisms (*Kansallisromantiikka*) – mākslas stils, kas bija aktuāls arhitektūrā, tēlotājā mākslā un mūzikā. Līdz ar to gan Somijas lielhercogistes autonomā statusa, gan somu attīstītās kultūras un mākslas dēļ latviešu presē un arī kultūras aprindās tika pausts uzskats, ka no somiem būtu jāmacās.

Kultūras sakaru izveidē liela nozīme bija latviešu mākslinieka Jaņa Rozentāla ieguldījumam – viņš pats interesējās par somu mākslu un šim tematam arī veltīja vairākus rakstus latviešu presē. 1902. gadā mākslinieks iepazinās un drīz pēc tam salaulājās ar somieti Elliju Forseli (*Elli Forssell*), kā rezultātā viņam pavērās plašas iespējas iepazīties ar somu kultūras aprindām un mākslu.³ Somu māksla, nenoliedzami, ietekmēja arī paša Rozentāla daiļradi, it īpaši somu “nacionālais gleznotājs” Aksels Gallens-Kallela (*Akseli Gallen-Kallela*), un arī vairākos Rozentāla gleznu sižetos redzamas Somijas dabas ainavas, sabiedrībā zināmi cilvēki, kā arī somu mākslinieku darbiem raksturīgie mitoloģiskie sižeti. Ar Rozentāla starpniecību Somiju apmeklēja latviešu profesionālie arhitekti Eizēns Laube un Aleksandrs Vanags – ievērojamākie somu nacionālā romantisma

pārstāvji Latvijas arhitektūrā. Somu arhitektūra un tēlniecība bija viens no nozīmīgākajiem paraugiem latviešu arhitektiem un tēlniekiem, jo Somijas daba ir bagāta ar būvmateriāliem, kādi nepieciešami šo mākslas virzienu attīstībai, un tie arī plaši tika izmantoti.

Somu kultūra bija paraugs latviešiem ne tikai tēlotājā mākslā un arhitektūrā, bet arī mūzikā – kā zināms, somu nacionālais komponists Jans Sibeliuss (*Jean Sibelius*) ietekmēja ievērojamā latviešu komponista un mūzikas kritiķa Emīla Dārziņa daiļradi.⁴ E. Dārziņš pat tika apsūdzēts plaģiātismā, it kā viņa skaņdarbs “Vientuļā priede” esot J. Sibeliusa “Tuonelas gulbja” (*Tuonelan joutsen*) atdarinājums – tas Dārziņu ārkārtīgi aizvainoja, un viņš savu skaņdarbu iznīcināja. Savukārt somu diriģenta Georga Šnēfogta (*Georg Schnévoigt*) darbība Rīgā tiek saistīta ar latviešu simfoniskās mūzikas aizsākumiem – G. Šnēfogts 1910. gadā Rīgā nodibināja pastāvīgu simfonisko orķestri.⁵ Tāpat Somijas teritorijā 20. gadsimta sākumā, īpaši pēc 1905. gada revolūcijas, uzturējās ievērojams skaits latviešu, kā rezultātā notika vairākas laulības starp latviešiem un somiem, un arī somu inteliģence jau agrāk bija izveidojusi kontaktus ar latviešiem,⁶ tāpēc, ņemot vērā iepriekš minēto, kultūras sakaru izveidošanai starp Somiju un Latviju bija visai nozīmīgs pamats.

Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajā desmitgadē kultūras sakariem ar ārvalstīm bija visciešākā saistība ar valsts politiskajām interesēm – kultūras sasniegumi tika izmantoti, gan lai panāktu Latvijas Republikas neatkarības atzīšanu *de iure*, gan lai reprezentētu latviešu tautu ārvalstīs. Somijas piemērs ir īpaši raksturīgs – Latvijas un Somijas diplomātisko pārstāvju tikšanās reizēs kā nozīmīgi faktori allaž tika pieminēti abu tautu līdzīgā vēsture, sabiedrības vērtības, kultūra un senie kultūras sakari. 1920. gada oktobrī Somijas diplomātisko

pārstāvju viesošanās Latvijā pavadīja latviešu mākslinieku uzstāšanās un priekšnesumi. Somijas ārlietu ministrs Rudolfs Holsti (*Eino Rudolf Woldemar Holsti*) apbrīnojis, cik daudz latviešu tauta jau ir sasniegusi, un sirsnīgā uzrunā sacījis, ka “*somu tauta savā sirdī savu atzīšanu jau devusi*”.⁷ Bet 1921. gada oktobrī Latvijas Satversmes sapulces priekšsēdētājs Jānis Čakste uzrunā Somijas pārstāvjiem uzsvēra kultūras sakaru nozīmi, norādot, ka “*atjaunotie sakari novedīs arī pie tās politiskās tuvināšanās un draudzības, kura mūsu jaunajām valstīm tik vajadzīga*”.⁸

Labu attiecību izveidošana ar Somiju bija viena no Latvijas Ārlietu dienesta prioritātēm, jo tika cerēts izveidot Baltijas valstu savienību.⁹ Pēc tam, kad kļuva skaidrs, ka savienība netiks izveidota un Somija ārpolitikā vairāk interesējas par sadarbību ar Skandināvijas valstīm, Latvijas un Somijas politiskās attiecības kļuva mazāk aktīvas. Neveiksmīgi attīstījās arī abu valstu saimnieciskie sakari, kaut gan 1924. gada 23. augustā Helsinkos tika parakstīts tirdzniecības un kuģniecības līgums un Baltijas klauzula,¹⁰ kuru, kā norādījis vēsturnieks Valters Ščerbinskis, saprazdama tās neefektivitāti, Somija pat neiekļāva savos līgumos ar trešajām valstīm.¹¹ Arī kultūras jomā sadarbība ievērojami saruka, līdz 1932. gadā darbību uzsāka Latviešu-somu kultūras sakaru biedrība. Tomēr simboliskas un dažādiem kultūras notikumiem bagātas bija Latvijas un Somijas Valsts prezidentu – Jāņa Čakstes un Lauri Kristiana Relandera (*Lauri Kristian Relander*) – savstarpējās vizītes 1926. gada maijā un jūnijā, kuru laikā ievērojami pastiprinājās interese gan par Latviju Somijā, gan Somiju Latvijā.

Pirmajos gados kultūras sakari, lai gan tika izmantoti politisko ieceru realizācijas veicināšanā, starp abām valstīm netika nopietni plānoti vai organizēti – tas galvenokārt skaidrojams ar ierobežoto finansējumu. Valsts iespēju robežās palīdzēja gan

organizatoriskajos, gan finansiālajos jautājumos, tomēr šajā laikā kultūras sakari bija visai spontāni un liela nozīme piedēvējama atsevišķu personu privātajai iniciatīvai kultūras sakaru veicināšanā. Piemēram, šajā laikā ievērojamu darbu paveicis Latvijas sūtnis Somijā Kārlis Reinholds Zariņš, kurš savos ziņojumos Ārlietu dienestam uzsvēra, ka arī nelielajiem kultūras pasākumiem ir nozīme “*mūsu mērķa sasniegšanā*”.¹² Kultūras sakari šajā laikā galvenokārt izpaudās kā informācijas apmaiņa, dažādi kultūras pasākumi, savstarpēja mākslinieku un kultūras darbinieku viesošānās vai pieredzes apmaiņas braucieni. Gandrīz katram nelielam pasākumam presē tika veltīts kaut vai īss raksts, norādot, cik tuvi un radniecīgi latviešiem ir somi un ka tam ir liela nozīme Latvijas un Somijas attiecību veicināšanā. Ievērojami pieauga arī interese par Somijas kultūru un mākslu, joprojām uzsverot, ka latviešiem tā ir jāuztver kā paraugs, uz ko tiekties.

Šajā laikā rīkotajiem savstarpējiem kultūras pasākumiem gandrīz visu laiku bija politisks konteksts. Piemēram, ievērojams notikums bija 1921. gada 27. maijā Latvijas Nacionālajā teātrī uzvestā somu rakstnieka Artura Jerviluomas (*Artturi Järviuoma*) izrāde “*Ziemeļnieki*”.¹³ Izrādē vēsturiskā kontekstā tika attēlota somu dzīve, kas ar savu līdzību ārkārtīgi uzrunājusi arī latviešu skatītājus.¹⁴ Uz izrādes tapšanas laiku Rīgā bija ieradies arī pats lugas autors.¹⁵ Izrādei tika veltīts daudz rakstu un recenziju Latvijas presē, īpaši uzsverot, cik līdzīga un tuva latviešiem ir somu tauta, kultūra un vēsture, ka izrādi apmeklējušas arī augstas Latvijas amatpersonas un cik svarīgi Latvijai ir izveidot tuvas attiecības ar Somiju.

Šajā laikā īpaši liela nozīme abu valstu kultūras sakaros bija mūzikai un tā arī dažādi tika pārstāvēta. Ievērojamākie notikumi bija vairākkārtēja somu vīru kora *Viipurin Lauuluveikot* (“*Viipuru dziesmu puīši*”) viesošānās Rīgā. Tāpat Somijā viesojās

latviešu mūziķi, piemēram, operdziedātājs Ādolfs Kaktiņš, slavenais diriģenta Teodora Reitera koris, un ne mazāk svarīgi ir tas, ka nelielas, bet simboliskas mākslinieku uzstāšanās notika ik reizi, kad viesojās abu valstu diplomātiskie pārstāvji.

Nerealizēta iecere bija somu mākslas izstādes sarīkošana Latvijā un latviešu mākslas izstāde Somijā, lai gan mākslas zinātniece Dace Lamberga norāda, ka latviešu māksliniekam Jēkabam Kazakam ideja par latviešu mākslas izstādi Somijā bijusi jau 1920. gadā.¹⁶ Tā vietā Jaņa Rozentāla sieva Ellija Rozentāle Rīgā Rozentālu salonā saviem spēkiem sarīkoja pavisam nelielu somu mākslinieku gleznu izstādi, kas gan izpelnījās ievērojamu latviešu mākslinieku kritiku, ka tā nespēj radīt pareizu priekšstatu par somu mākslu. Tomēr mākslinieki atzina, ka arī šādas izstādes sarīkošana ir apsveicama un noteikti nepieciešams noorganizēt lielāku mākslas izstādi.¹⁷

Nozīmīga sadarbība starp Latviju un Somiju notika izglītībā un zinātnē. Latvijas sūtnis K. Zariņš “*Latvijas Vēstnesī*” norādīja, ka izglītība Somijā ir īpaši augstā līmenī un to būtu nepieciešams uztvert kā paraugu, pēc kura veidot izglītības sistēmu arī Latvijā.¹⁸ Vairākkārt notika dažādu izglītības darbinieku apmaiņas braucieni, sadarbība starp Latvijas Augstskolu (vēlāk – Latvijas Universitāti) un Helsinku Universitāti, gan apmainoties materiāliem, gan organizējot vieslektoru lekcijas un citus pasākumus. Tāpat tika organizēti skolēnu un studentu apmaiņas braucieni un ekskursijas. Kā īpaši nozīmīgas jāmin somu zinātnieku ekspedīcijas pie Latvijas lībiešiem,¹⁹ to laikā tika apzināts gan lībiešu reālais skaits Latvijā, gan to kultūras mantojums, kā arī sniegta palīdzība lībiešu kultūras un valodas saglabāšanā.²⁰

Sava nozīme bija arī sakariem tēlniecībā un arhitektūrā. Latviešu tēlnieks Kārlis Zemdega, apgūstot dažādus tēlniecības materiālus, 1930. gadā apmeklēja Somiju, un

viņa atrasts akmens vēlāk tika transportēts uz Latviju, kur tas pārtapa par Raiņa kapa pieminekli.²¹ Ne mazāk svarīgi ir arī tas, ka tieši no Somijas tika vests granīts Brīvības pieminekļa celtniecībai.

Tāpat latviski tika tulkota somu literatūra, piemēram, izcilā somu rakstnieka Alekša Kivi (*Aleksis Kivi*) romāns “Septiņi brāļi” (*Seitsemän veljestä*), kā arī somu eposs *Kalevala*, pēc kura iztulkošanas presē bija lasāmi pārmetumi, ka tas nav izdarīts ātrāk.²² Aizsākās arī sadarbība reliģijā. Ņemot vērā, ka Somijā pārliecinoši lielākā reliģiskā konfesija ir luterāņi un daļa – pareizticīgie, sadarbība notika tieši starp šo konfesiju pārstāvjiem. Latvijas un Somijas luterāņu baznīcas uzturēja epizodiskus kontaktus plašākā mērogā, bet pareizticīgo baznīcas nodibināja ciešas attiecības un regulāri sazinājās, apmainoties ar informāciju.

1928. gadā Helsinkos tika izveidota Somu-latviešu biedrība (*Suomalais-Laivialainen Yhdistys*).²³ 1931. gada 6. decembrī, Somijas neatkarības pasludināšanas gadadienā, pēc somu piemēra Rīgā tika dibināta Latviešu-somu biedrība.²⁴ Par biedrības priekšnieku kļuva latviešu teologs profesors Ludvigs Adamovičs. Vien 1939. gadā L. Adamoviču biedrības priekšnieka amatā nomainīja Latvijas Konservatorijas profesors un Nacionālās operas direktors Pauls Šuberts. Biedrības dibināšanā piedalījās un tajā vēlāk iestājās vairākas sabiedrībā pazīstamas personas, tajā skaitā diplomāti, mākslinieki, profesori un citi. Biedrības mērķis bija “nostiprināt draudzību starp latviešu un somu tautām un sekmēt savstarpējo tuvināšanos, it sevišķi kultūras un saimnieciskās dzīves laukā”.²⁵

Biedrības darbība bija plaša, sākot ar dažādu izglītojošu un saviesīgu pasākumu rīkošanu, beidzot ar lielāku mākslas izstāžu organizēšanu gan Somijā, gan Latvijā. Pirmā ievērojamā biedrības rīkotā izstāde bija Latviešu etnogrāfijas un mākslas

amatniecības izstāde, kas tika atklāta Helsinkos 1933. gada 7. oktobrī. Pasākuma rīkošanai Latvijas Ārlietu ministrija piešķīra finansiālu atbalstu – 500 latu, tāpat, piedaloties Izglītības ministrijai un Ministru kabinetam, tika sniegts atbalsts izstādes organizēšanā, eksponātu pārvešanā un citos jautājumos.²⁶ Izstādē, nedaudz atkāpjoties no tās mērķa, nelielā nodalā tika parādīta arī abu tautu kopējā vēsture, kultūras sakari un somu karavīru dalība Latvijas neatkarības karā.²⁷ Izstāde bijusi ļoti labi apmeklēta un kopumā guva lielus panākumus, un tā tika visai plaši apskatīta arī somu un latviešu presē. Tāpat uzreiz jau tika sākti sagatavošanās darbi somu mākslas izstādei Rīgā.

Var secināt, ka pirmo gadu laikā abu valstu kultūras sakari bija cieši saistīti ar politisko situāciju, tomēr kultūras sakari tikai politiķu savstarpējā retorikā varēja veicināt abu valstu savstarpējās attiecības, labvēlīgi ietekmējot politisko atmosfēru, nevis reāli veicināt vai ietekmēt politiskās attiecības. Kā atsevišķs posms Latvijas un Somijas kultūras sakaros, piemērojoties Latvijas historiogrāfijas tradīcijām, apskatīts Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms Latvijā no 1934. gada 15. maija līdz 1940. gada 17. jūnijam.

Latvijas un Somijas kultūras sakari pēc Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma izveides Latvijā

Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms daudziem nereti asociējas ar ievērojamām pārmaiņām gan politiskajā, gan saimnieciskajā, gan kultūras dzīvē. Tomēr Latvijas un Somijas politiskajās attiecībās un arī kultūras sakaros būtiskas pārmaiņas nenotika. Latvijas sūtņi Somijā Vilis Šūmanis vēstulē K. Ulmanim rakstīja: “*Mazāko Somijas labvēlības žestu vai vārdu esam vēlējušies izteikt, ka nupat Somijas ledus sāk kust un viņa nāks mums līdzī. [...] Bet, kad aplūkojam*

realitātes, tad redzam, ka ilgi daudzīnātā somu draudzība nav pat gājusi tik tālu, lai ieskaitītu Latviju Somijas tirdzniecības līgumos Baltijas valstu klauzulā [...]”²⁸ Gan K. Ulmanis, gan Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretārs Vilhelms Munters bija vienprātis, ka Somijai Latvijas ārpolitikā vairs nav agrākās nozīmes, un mēģinājumi panākt politisku tuvināšanos vairs nenotika. 1935. gadā Somija oficiāli deklarēja neitralitāti, un 1938. gadā neitralitāti pasludināja arī Baltijas valstis. Tajā pašā laikā, tāpat kā iepriekš, publiski abas valstis apliecināja viena otrai ciešu draudzību, bet kultūras sakari vienkārši tika pielāgoti K. Ulmaņa ārējās kultūrpolitikas nostādņēm – radīt maksimāli labu iespaidu par to, ka autoritārais režīms rūpējas par Latvijas kultūras dzīvi. Kā norāda pētniece Ginta Gerharde-Upeniece, kultūra tika uztverta kā diplomātiskajai nozīmīgs, bet neitrāls instruments, ar kura palīdzību var reprezentēt valsti un gūt panākumus Eiropā.²⁹ Tāpat tika nodrošināta vismaz formāli draudzīgu attiecību uzturēšana ar kultūras sakaru palīdzību.

Lai nodrošinātu pilnīgu kontroli valstī, tika veidota kameru sistēma, kas pārraudzīja visas dzīves jomas.³⁰ Kultūras dzīvei un attīstībai autoritārā režīma apstākļos tika pievērsta liela nozīme, jo ar tās palīdzību tika pausta režīma ideoloģija. Ievērojami tika ierobežota biedrību darbība, tomēr Latviešu-somu biedrību K. Ulmaņa kultūrpolitika būtiski neskāra – mainījās tikai institūcijas, ar kurām biedrībai bija jāsavienojas sava darbība. Līdz ar to tā varēja faktiski netraucēti turpināt savu darbu, vien ar laiku valsts pārraudzība, rīkojot ievērojamākos pasākumus, kļuva stingrāka. Šajā laika posmā biedrība organizēja divus īpaši vērienīgus pasākumus – somu mākslas izstādi Rīgā un latviešu mākslas izstādi Helsinkos.

Somu mākslas izstāde Rīgas pilsētas mākslas muzejā tika atklāta 1935. gada 16. janvārī un bija atvērta apmeklētājiem

līdz 17. februārim. Izstādes rīkotāji par tās goda protektorātu lūdza kļūt Valsts prezidentu Albertu Kviesi, savukārt goda komitejā lūdza piedalīties Ministru prezidentu un ārlietu ministru Kārli Ulmani, Rīgas pilsētas galvu Hugo Celmiņu, izglītības ministru Ludvigu Adamoviču, kara ministru Jāni Balodi, armijas komandieri Krišjāni Berķi un citas sabiedrībā zināmas personas.³¹ Izstādes rīcības komitejas priekšsēdētājs bija profesors Vilhelms Purvītis. Izstādes izdevumiem no valdības tika saņemts rīcības kapitāls 3000 latu apmērā.³² Izstādē pamatā bija aplūkojami 19. gadsimta otrajā pusē tapušie mākslas darbi, tomēr somi bija centušies iekļaut arī jaunākus darbus, lai radītu vispārīgu priekšstatu par somu mākslu kopumā.³³ Atklāšanas runā Somijas sūtnis Latvijā Eduards Jalmars Palins (*Eduard Hjalmar Palin*) precizēja, ka izstādē apskatāms ap 500 darbu, kas tapuši periodā no 1880. gada līdz mūsdienām.³⁴ Pārstāvēti bija visi ievērojamākie somu mākslinieki, un bez gleznām bija izstādīta arī neliela skulptūru un kokgriezumu kolekcija.³⁵

Somu mākslas izstāde guva lielu preses uzmanību, “Valdības Vēstnesis” uzsvēra, ka izstāde nešaubīgi palīdzēs veicināt latviešu un somu tuvināšanos.³⁶ Izstāde saņēma daudz atzinīgu recenziju no ievērojamiem latviešu māksliniekiem un kopumā guva lielus panākumus. Rīgas Pilsētas mākslas muzejs pēc izstādes iegādājās divus mākslas darbus – gleznotāja Pekas Halonena (*Pekka Halonen*) gleznu “Mednieks” un tēlnieka Villes Valgrēna (*Ville Valgren*) bronzas skulptūru “Aino”.³⁷

Atbildes izstādi – ilgi gaidīto latviešu mākslas izstādi Helsinkos – oficiāli rīkoja Latvijas Izglītības ministrija, tomēr organizēšanas darbos aktīvi iesaistījās gan Latviešu-somu biedrība, gan Somu-latviešu biedrība Helsinkos. Latviešu mākslas izstāde Helsinkos bija tikai viena no ārzemju lielpilsētās plānotajām latviešu mākslas izstādēm 30. gados: izstādes tika organizētas

arī Oslo, Maskavā, Tallinā, Varšavā, Budapeštā, Vīnē, Prāgā, Parīzē, Londonā un citur.³⁸ Visas šīs mākslas izstādes, ieskaitot pirmo latviešu mākslas izstādi Stokholmā 1927. gadā, bija nozīmīgas ar to, ka tās pildīja “diplomātisko misiju” – iepazīstināja ārzemniekus ar latviešu kultūras un mākslas sasniegumiem.³⁹ Visās izstādēs tika atlasīti ievērojamāko latviešu mākslinieku darbi – pamatā glezniecības, bet arī tēlniecības un grafikas darbi. Helsinku izstādē īpaša uzmanība tika pievērsta Jaņa Rozentāla gleznām, tomēr visvairāk darbu izstādē bija Vilhelmam Purvītim. Latviešu mākslas izstādei tika atvēlētas Helsinku *Konsthallen*, Mākslas halles telpas, un tā tika ieplānota 1936. gada oktobrī.⁴⁰

Izstādes organizēšanā lielu darbu veica Latvijas sūtnis Somijā Vilis Šūmanis. Arī izstāde Helsinkos bija Somijas un Latvijas Valsts prezidentu – Pēra Ēvinda Svinhufvuda (*Pehr Evind Svinhufvud*) un Kārļa Ulmaņa – protektorātā. Izstādes atklāšana notika 30. septembrī, tajā piedalījās Somijas Valsts prezidents, izglītības ministrs un citas augstas amatpersonas. Izstāde tika plaši aprakstīta somu presē, un tai tika veltīti dažādi citi pasākumi. Piemēram, 9. oktobrī Helsinkos ar viesizrādi uzstājās latviešu baletdejojāji. Izrāde bijusi pilnībā izpārdota un guvusi vislabākās atsauksmes.⁴¹ Izstāde tika slēgta 18. oktobrī, un V. Šūmanis vēstulē Latvijas ārlietu ministram Vilhelmam Munteram rakstīja, ka tā bijusi ļoti labi apmeklēta un kopumā guvusi labus panākumus, turklāt 11 mākslas darbi tika nopirkti, tas Somijā esot vērtēts kā vēl nepieredzēts panākums.⁴² Arī Latvijas presē bija lasāms daudz reportāžu, atsauksmju un recenziju par izstādi Somijā un tās panākumiem.

Abas minētās izstādes noteikti vērtējamas kā ievērojamākie un svarīgākie notikumi apskatītā perioda Latvijas un Somijas kultūras sakaros ne tikai tādēļ, ka tie bija vērienīgi un iesaistīja gan nozīmīgākās valsts iestādes, amatpersonas un arī

pazīstamus kultūras darbiniekus, bet arī tādēļ, ka šo notikumu laikā tika izraisīta liela interese par otras valsts kultūru un mākslu, kā arī abu valstu pārstāvji apliecināja otram valstij draudzību un nepieciešamību tuvināties.

Tomēr Latviešu-somu un Somu-latviešu biedrības darbība izvērtās krietni plašāka par izstāžu rīkošanu. 1937. gada 6. decembrī Latviešu-somu biedrība Armijas virsnieku klubā Rīgā ar vērienu rīkoja Somijas Republikas neatkarības 20 gadu jubilejas svinības, kurās piedalījās Valsts prezidents K. Ulmanis, ārlietu ministrs V. Munters, Somijas sūtnis Latvijā E. Palins un citas nozīmīgas amatpersonas.⁴³ Ar priekšnesumiem uzstājās somu dziedātāja Saga Leandere (*Saga Leander*), kura izpildīja ievērojamā somu komponista Irjo Kīlpinena (*Yrjö Henrik Kilpinen*) dziesmas, latviešu solists Mariss Vētra izpildīja komponista Alfrēda Kalniņa dziesmas, bet par muzikālo pavadījumu gādāja Pauls Šūberts. Somijas himnu, kā ierasts šajos pasākumos, izpildīja latviešu koris “Dziesmuvara”.⁴⁴

Latviešu-somu biedrības darbība izpaudās arī informatīvu pasākumu organizēšanā, tika rīkoti priekšlasījumi vai, piemēram, 1936. gada 7. janvārī – filmu vakars kinoteātrī *Splendid Palace*, kur tika demonstrēta filma “Somija aicina”.⁴⁵ Tāpat 1938. gadā biedrība sāka gatavot izdošanai grāmatu par Somiju, tās vēsturi un dabu.

Turpinājās sadarbība izglītībā un zinātnē. Piemēram, 1935. gadā vairāki Latvijas profesori un izglītības ministrs tika uzaicināti uz Somiju, kur, kā ziņojumā K. Ulmanim rakstīja sūtnis Vilis Šūmanis, “*ļoti svinīgā kārtā atzīmēs 100 gadu jubileju somu tautas eposa “Kalevala” sakopotājam. [...] Svinības Helsinkos turpināsies 4 dienas un tajās visdzīvāko dalību ņems arī Somijas valdība*”.⁴⁶ Tāpat Somijā ilgāku laiku profesionālās pilnveidošanās nolūkā pavadīja Latvijas Universitātes docente Dagmāra Talce, bet 1937. gadā Latvijas Universitātes

Lauksaimniecības fakultāti apmeklēja Helsinku Tehniskās augstskolas profesors Arturi Ilmari Virtanen (*Artturi Ilmari Virtanen*), vēlākais Nobela prēmijas laureāts, kurš uzsvēra, ka abu valstu zinātniekiem vajadzētu biežāk ciemoties citam pie cita, lai labāk iepazītu to sasniegumus un personības.⁴⁷ Savukārt Helsinku Universitātē 1938. gada septembrī tika izveidots Latviešu valodas lektorāts.⁴⁸

Savstarpēja sadarbība turpinājās arī reliģijas jomā. Luterāņus Latvijā pārsvarā pārstāvēja Ludvigs Adamovičs, kurš aktīvi piedalījās dažādos pasākumos un konferencēs. Ievērojama sadarbība notika starp latviešu un somu pareizticīgajām baznīcām, uzturot savstarpējos kontaktus, veicinot informācijas apmaiņu, kā arī plānojot dažādus notikumus. Tiesa, sadarbību bija nepieciešams saskaņot ar Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvaldi.⁴⁹

Lielu ieguldījumu abu valstu kultūras sakaru veicināšanā sniedza Somu-latviešu biedrība Somijā. Piemēram, 1935. gada 5. aprīlī Helsinkos notika Somu-latviešu biedrības svētki, kuros kā goda viesi piedalījās Baltijas valstu sūtņi. Svētkos tika runāts par Garlība Merķeļa nozīmi latviešu tautas atbrīvošanā, Helsinku Universitātes docents priekšlasījumā stāstīja par radniecīgiem elementiem latviešu un somu valodā, bet muzikālajā daļā uzstājās latviešu dziedātāja Elza Žebranska, kurai rudenī bija paredzēti koncerti Helsinku operā.⁵⁰

Latviešu-somu biedrība 1936. gada 15. decembrī apvienoja Somijas neatkarības svētkus ar prezidenta P. Svinhufvuda 75 gadu jubilejas svētkiem, Virsnieku klubā sarīkojot priekšlasījumu par Svinhufvudu, un tam sekoja svētku mielasts. Pasākumā Pauls Šūberts izpildīja somu komponista J. Sibeliusa darbus, savukārt Latviešu Nacionālās operas soliste Herta Lūse izpildīja Irjo Kilpinena dziesmas.⁵¹

Tāpat kā biedrība Latvijā, arī Somu-latviešu biedrība rīkoja saviesīgus pasākumus

Latvijas amatpersonu viesošanās reizēs, kā arī svinīgus pasākumus Latvijas Republikas proklamēšanas gadadienās. Piemēram, 1937. gada 18. novembrī biedrības rīkotajā pasākumā Helsinkos ar runu par latviešu neatkarības cīņām uzstājās ārlietu ministrs Rudolfs Holsti, par iespaidiem vēsturnieku konferencē Latvijā runāja somu valodnieks – Helsinku Universitātes profesors Josepi Mikola (*Jooseppi Mikkola*), bet muzikālajā daļā uzstājās somu vīru koris *Kaleva* un citi mākslinieki.⁵² 1938. gada 27. aprīlī Somu-latviešu biedrības priekšnieks Viljo Mansika (*Viljo Mansikka*) tika apbalvots ar II šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.⁵³

Tika rīkoti dažādi sadraudzības pasākumi – sporta spēles, studentu, skolēnu un skautu viesošanās, ekskursijas. Gan Somijā, gan Latvijā dažādos pasākumos uzstājās otras valsts mūziķi un mākslinieki. 1939. gada 17. aprīlī Latvijā tika sagaidīts jau pazīstamais somu vīru koris *Vuipurin Lauluveikot*.⁵⁴

* * *

Abu valstu kultūras sakari saruka 1939. gada otrajā pusē, kad K. Ulmaņa režīma politika kļuva stingrāka un Latviešu-somu biedrībai vairs netika ļauts rīkot mākslas izstādes. Biedrības darbība tika pārorganizēta, un tā turpmāk rīkoja vien nelielus pasākumus un strādāja ar izdodamo grāmatu. 1939. gada maijā tika plānots, ka darbs tiks izdots izdevniecībā "A. Gulbis" tirāžā ap 2000 eksemplāru un grāmatas biežums būtu ap 200 lappušu, tomēr grāmata tā arī netika izdota.⁵⁵ Pēc Ziemas kara sākuma starp Somiju un Padomju Savienību Latvijai bija nepieciešams ievērot pasludināto neitralitāti, lai gan pēc Savstarpējās palīdzības pakta jeb bāzu līguma noslēgšanas ar Padomju Savienību 1939. gada 5. oktobrī Latvija vairs faktiski nebija neitrāla. Latvijas prese un iedzīvotāji

izvairījās atklāti paust atbalstu somiem. Lai gan Latviešu-somu biedrība vēl vairāk sašaurināja savu darbību, tā tomēr nolēma Latvijas Konservatorijā sarīkot koncertu, kura ienākumus paredzēja ziedot trūkumā nonākušajiem Somijas bēgļu bērniem. Koncerts notika 2. maijā, tajā uzstājās Velta Ozols, Pauls Šūberts un Latvijas Konservatorijas stīgu kvartets.⁵⁶

Pēc Latvijas okupācijas 1940. gada jūnijā Latvijas un Somijas kultūras sakari pārtrūka pavisam. Latviešu-somu biedrība izbeidza savu darbību, un tās biedri cits pēc cita no tās izstājās. Biedrības oficiālā likvidācija tika uzsākta 1940. gada 20. novembrī, bet pabeigta – 1942. gada 25. janvārī.⁵⁷

Secinājumi

Pēc Latvijas un Somijas dibināšanas abas valstis veicināja savstarpējos kultūras sakarus, kam pamatā bija ne tikai līdzīgā kultūra, vēsture un centieni veicināt savas sabiedrības un kultūras izaugsmi, bet, īpaši pirmajos gados, uzdevums uzturēt kultūras sakarus. To atbalstīja Latvijas Republikas Ārlietu dienests, un tādā veidā tika arī reprezentēta jaunā valsts un veicināta politisko

mērķu sasniegšana. Arī pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Kārlis Ulmanis izmantoja Latvijas un Somijas kultūras sakarus savas ārējās kultūrpolitikas interesēs, līdz ar to abu valstu kultūras sakariem visu apskatīto periodu bija politisks konteksts. Lai gan kultūras sakari tomēr nespēja būtiski ietekmēt vai mainīt politisko situāciju, tie vismaz palīdzēja veidot labu priekšstatu par abu valstu attiecībām politiķu savstarpējā retorikā un presē. Kultūras sakari ne tikai veicināja interesi un informācijas apriti par Latviju Somijā un Somiju Latvijā, bet arī labvēlīgi ietekmēja izglītības un kultūras dzīves attīstību Latvijā.

Latvijas un Somijas kultūras sakaros tika pārstāvētas dažādas jomas – mūzika, glezniecība, tēlniecība, lietišķā māksla, teātris, izglītība, reliģija, kā arī citi kultūras dzīves aspekti. Liela nozīme bija Somu-latviešu un Latviešu-somu kultūras sakaru veicināšanas biedrībai. Biedrības ne tikai veicināja interesi par Latviju un Somiju, bet arī deva būtisku ieguldījumu informācijas apmaiņā. Kopumā kultūras sakari ir interesants Latvijas vēstures aspekts, un tie ne tikai labvēlīgi ietekmēja Latvijas un Somijas savstarpējās attiecības, bet arī atstāja pozitīvu iespaidu uz Latvijas kultūras dzīves attīstību.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksta pamatā ir autorei maģistra darbs “Latvijas un Somijas attiecības: kultūras sakari” (Latvijas Universitāte, 2016), zinātniskais vadītājs: profesors Aivars Stranga.
- ² ELĪNA RASNACE. Latvijas un Somijas attiecības: kultūras sakari (1918–1940). Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga 2016.
- ³ IRĒNA BUŽINSKA. Sāpnis no laimības. Janis Rozentāls. In: IRĒNA BUŽINSKA (sast.). Sāpnis no laimības: Janis Rozentāls 1866–1916. Izstādes katalogs. Rīga 2006, 11. lpp.
- ⁴ JĒKABS VĪTOLIŅŠ, LĻJA KRASINSKA. Latviešu mūzikas vēsture. Rīga 1972, 360.–361. lpp.
- ⁵ Ibidem, 375. lpp.
- ⁶ Sk. sīkāk: VALTERS ŠČERBINSKIS. Somija Latvijas ārpolitikā 1918–1940. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Rīga 2002, 31. lpp.
- ⁷ Somu viesu godināšana Rīgā. In: Latvijas Sargs, 19.10.1920., 1. lpp.
- ⁸ LTA. Somu viesu godināšana. In: Latvijas Vēstnesis, 18.10.1921., 1. lpp.

- ⁹ Baltijas valstu savienība (angļu val.: *Baltic League*). Baltijas valstis – Latvija, Lietuva un Igaunija – ar šo savienību vēlējas nostiprināt savu neatkarību, tomēr Somijas politiku vidū nebija vienprātības, vai tuvināties ar Baltijas vai Skandināvijas valstīm. Uz sarunām par savienības izveidi tika aicināta arī Polija, tomēr situāciju apgrūtināja Polijas un Lietuvas konflikts par robežām un Viļņu. Baltijas valstu savienībai bija vairāki eventuāli varianti, piemēram, no “Varšavas akorda”, kas parakstīts 1922. gada 17. martā, tika izslēgta Lietuva. Tomēr Somijā tas netika ratificēts un ārlietu ministrs R. Holsti zaudēja amatu. Somijas ārpolitikā problēmas sagādāja arī konflikts par Austrumkarēliju ar Padomju Krieviju, sākās Ministru kabineta krīze un nopietnas sarunas par Baltijas valstu savienību vairs nenotika. 20. gadu otrajā pusē jau kļuva skaidrs, ka Somijas ārpolitiskās intereses vairāk saistās ar Skandināvijas, nevis Baltijas valstīm. Sk.: MARKO LEHTI. *Baltic League as a construct of the new Europe: Envisioning a Baltic Region and a Small State Sovereignty in the Aftermath of the First World War*. Frankfurt am Main 1999.
- ¹⁰ Baltijas klauzula – priekšrocību nodrošinājums Latvijas ārējās tirdzniecības līgumos Igaunijai, Lietuvai, PSRS un Somijai ar nodomu sekmēt reģionālo ekonomisko sadarbību. Sīkāk sk.: ŠČERBINSKIS, Somija Latvijas ārpolitikā 1918–1940, 160.–161. lpp.
- ¹¹ *Ibidem*.
- ¹² Latvijas sūtņa Somijā Kārļa Zariņa vēstule Latvijas ārlietu dienesta vadītājam Zigfrīdam Annai Meierovicam, 06.04.1923. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 2574-1-125, 69. lp.
- ¹³ EVITA SNIEDZE (sast.). Latvijas Nacionālais teātris. Rīga 2004, 80. lpp.
- ¹⁴ ZELTMATIS. Somu drāmas izrāde. In: Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 01.06.1921., 75. lpp.
- ¹⁵ ARTURS JĀRVILUOMA. “Ziemeļnieku” sabiedrībā Rīgā. In: Teātra Vēstnesis, 01.09.1921., 3. lpp.
- ¹⁶ DACE LAMBERGA. Jēkabs Kazaks. Rīga 2007, 67. lpp.
- ¹⁷ UGA SKULME. Somu mākslas izstāde Rozentāla zalonā. In: *Latvis*, 01.10.1921., 5. lpp.; ROMANS SUTA. Somu izstāde Rīgā. In: *Latvijas Sargs*, 02.10.1921., 3. lpp.
- ¹⁸ KĀRLIS ZARIŅŠ. Somija un Latvija. In: *Latvijas Vēstnesis*, 04.08.1922., 1. lpp.
- ¹⁹ Šo tematu plašāk pētījusi *Dr. hist.* Renāte Blumberga. Sk.: RENĀTE BLUMBERGA. *Libieši dokumentos un vēstulēs: Somijas zinātnieku ekspedīcijas pie libiešiem*. Rīga 2006.
- ²⁰ VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture. II sēj.: *Neatkarīgā valsts 1918–1940*. Rīga 2003, 332.–338. lpp.
- ²¹ RUTA ČAUPOVA. Starpnacionālie sakari latviešu tēlniecībā dažādos 20. gadsimta cēlienos. In: SILVIJA GROSA (sast.). *Latvijas māksla starptautisko sakaru kontekstā*. Rīga 2000, 145. lpp.
- ²² Par Kalevalu un Somiju. In: *Laikmets*, 06.11.1924., 3. lpp.
- ²³ Lieta par Latvijas un Somijas kultūras sakaru biedrību. LNA LVVA, 2574-3-2764, 1. lp.
- ²⁴ Latviešu un somu biedrība: protokolu grāmata 1931.–1940. g. LNA LVVA, 2252-1-2, 1. lp.
- ²⁵ Latviešu un somu biedrības statūti. LNA LVVA, 2252-1-1, 2. lp.
- ²⁶ LNA LVVA, 2252-1-2, 11. lp.
- ²⁷ *Ibidem*, 9. lp.
- ²⁸ ŠČERBINSKIS, Somija Latvijas ārpolitikā 1918–1940, 104. lpp.
- ²⁹ GINTA GERHARDE-ŪPENIECE. *Māksla un Latvijas valsts 1918–1940*. Rīga 2016, 264. lpp.
- ³⁰ AIVARS STRANGA. K. Ulmaņa autoritārais režīms (1934–1940): politika, ideoloģija, saimniecība. In: JĀNIS STRADIŅŠ (galv. red.). *Latvieši un Latvija. II sēj.: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā*. Rīga 2013, 349. lpp.
- ³¹ LNA LVVA, 2252-1-2, 23. lp.
- ³² *Ibidem*, 24. lp.
- ³³ Somu mākslas izstāde Rīgā. In: *Rīts*, 14.01.1935., 6. lpp.
- ³⁴ Vakar Rīgā atklāja somu mākslas izstādi. In: *Rīts*, 17.01.1935., 1. lpp.

- ³⁵ Somu mākslas izstādes atklāšana. In: Latvijas Kareivis, 17.01.1935., 1. lpp.
- ³⁶ Somijas mākslas izstādes atklāšana. In: Valdības Vēstnesis, 17.01.1935., 1. lpp.
- ³⁷ Finanšu ministrijas vēstule Ministru kabinetam. LNA LVVA, 6824-1-62, 114. lp.
- ³⁸ JĀNIS SILIŅŠ. Latvijas māksla 1915–1940. 2. sēj. Stokholma 1990, 22. lpp.
- ³⁹ DACE LAMBERGA. Latviešu glezniecības izstādes ārzemēs XX gadsimta 20.–30. gados. In: Z. KONSTANTS (sast. un red.). Doma. 2. laid. Rīga 1994, 71. lpp.
- ⁴⁰ Latvijas sūtņa Somijā Viļa Šūmaņa vēstule izglītības ministram Augustam Tentelim. LNA LVVA, 1632-2-1125, 5. lp.
- ⁴¹ Latvju mākslas uzvara Helsinkos. In: Rīts, 10.10.1936., 1. lpp.
- ⁴² Latvijas sūtņa Somijā Viļa Šūmaņa vēstule ārlietu ministram Vilhelmam Munteram, 1936. gads. LNA LVVA, 1632-2-1125, 132. lp.
- ⁴³ Uz Somijas sirdi vakar runāja Latvijas sirds. In: Jaunākās Ziņas, 07.12.1937., 3. lpp.
- ⁴⁴ Latviešu un somu biedrības korespondences materiāli. LNA LVVA, 2252-1-3, 40. lp.
- ⁴⁵ EMĪLS GRAPMANIS. Somija aicina. In: Latvijas Kareivis, 08.01.1936., 6. lpp.
- ⁴⁶ Latvijas sūtņa Somijā Viļa Šūmaņa vēstule Kārlim Ulmanim. LNA LVVA, 1632-2-1078, 33. lp.
- ⁴⁷ Somu profesors Rīgā. In: Brīvā Zeme, 15.04.1937., 12. lpp.
- ⁴⁸ Universitātes padomes lēmumi. In: Jaunākās Ziņas, 22.09.1938., 2. lpp.
- ⁴⁹ Latvijas Pareizticīgo Baznīcas Sinode (Rīga): Sarakstīšanās ar autokefālām un autonomām pareizticīgām baznīcām. LNA LVVA, 7469-1-45, 2.–16. lp.
- ⁵⁰ LTA. Somu-latviešu draudzības svētki. In: Rīts, 06.04.1935., 1. lpp.
- ⁵¹ LNA LVVA, 2252-1-3, 29., 69. lp.
- ⁵² Mūsu Valsts svētku atskaņas ārzemēs. In: Valdības Vēstnesis, 27.11.1937., 3. lpp.
- ⁵³ Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 24. saraksts. In: Valdības Vēstnesis, 14.05.1938., 1. lpp.
- ⁵⁴ LNA LVVA, 2252-1-3, 26. lp.
- ⁵⁵ LNA LVVA, 2252-1-2, 39. lp.
- ⁵⁶ Ibidem, 42. lp.
- ⁵⁷ Latviešu un somu biedrības likvidācijas akts. LNA LVVA, 3724-1-6375, 21.–22. lp.

SUMMARY

Cultural connections between Latvians and Finns existed before either the Republic of Latvia or the Republic of Finland had been proclaimed. A very significant work in creating these connections was done by Latvian painter Janis Rozentāls, who not only promoted the interest about Finland's art and culture, but also after his marriage with a Finnish woman Elli Forsell helped other Latvian artists to establish connections with Finns. Finnish art had a quite notable significance in Rozentāls's own creative work. More ties between Latvians and Finns formed during the Russian Revolution of 1905, when many Latvians resided in Finland.

After proclamation of both countries and forming diplomatic relations, politicians emphasized the similarities of both nations – similar culture and history – and also the 'old cultural connections', as well as the need to approach each other. The Foreign Office of Latvia tried to encourage various cultural events as much as possible, and the newspapers during these events also stressed the importance of creating cultural connections and promoting the friendship and political relations of both countries. Finland in the Latvian

press has been named “the Friendly Northern Neighbor”, which is very similar to Latvia and therefore it is important to cooperate and create a political alliance. After it was clear that it was not possible to create the Baltic League uniting Finland, Estonia, Latvia and Poland, Finland focussed its interest upon Scandinavian countries, and the cultural connections between Latvia and Finland also slackened.

After the coup of the May 15, 1934 in Latvia took place and the authoritarian regime of Kārlis Ulmanis was established, there were no more attempts to initiate a political union or a closer political relationship with Finland. Nevertheless, the exterior cultural politics of K. Ulmanis regime was dedicated to creating as good an impression about Latvia and its culture as possible, and that was beneficial for the cultural connections. Cultural ties between Latvia and Finland lasted until the occupation of Latvia in June 17, 1940.

Cultural links between Latvia and Finland evolved in different forms and aspects – music, painting, performing arts, religion, education, science and others. Various events to interest the public in Latvia about Finland and vice versa were organized. Artist performances were arranged also during political events to show Finnish diplomats and politicians Latvian culture accomplishments and similarities between Latvian and Finnish cultures. However, mostly because of the lack of financial resources and experience of the new government, cultural connections were not built advisedly, but instead quite spontaneously. A further notable work was implemented by individuals following their own initiative. After the coup of 1934, the financial support was greater and the government took much more interest in strengthening cultural ties. Generally, the interest about Finnish art and culture in Latvia was quite significant and every event dedicated to culture increased this interest even further.

In 1928, Finnish-Latvian Society was created in Finland, and in 1932 the Latvian-Finnish Society started its work. Both societies organized three remarkable exhibitions – Exhibition of Latvian Ethnography, Arts and Crafts in 1933, Finnish Art Exhibition in Riga in 1935 and Latvian Art Exhibition in Helsinki in 1936. Besides that, Latvian-Finnish Society actively arranged different cultural events, spread information and increased public interest about Finland and its culture. The Society was active until the occupation of Latvia, and it was eliminated afterwards.

All things considered, cultural connections between Latvia and Finland, even though they could not affect the political situation, positively influenced mutual relationship between Latvia and Finland. They also played a positive role in the cultural life of Latvia and these cultural connections were an interesting aspect in the history of Latvia.

Parmularii et cetera...* On sources, silence of law and nature of the supporters of gladiatorial fights in Rome during the Republic and Early Empire

***Parmularii et cetera...* Par avotiem, likumu klusēšanu un gladiatoru cīņu atbalstītāju raksturu Romā Republikas un Agrās Impērijas laikā**

Dariusz Słapek, Assoc. Professor

University of Maria Curie-Skłodowska, Faculty of Humanities

Department of Ancient History of the Institute of History

Maria Curie-Skłodowska square 4a, 20-031 Lublin, Poland

E-mail: slopekdariusz@gmail.com

The enormous popularity of gladiatorial games, noted fights between fans of Pompeii and Nuceria, spontaneous demonstrations by viewers reinforced by the brutality of shows tend to suggest that a serious problem of threat to public order from the audience in the amphitheatre existed in Rome during the Principate. Meanwhile, Roman sources show relatively few examples of aggression. Also, Roman law did not create separate regulations, the task of which was to influence the behavior of spectators. The reasons for this situation were embedded not only in the *Lex Iulia theatralis*, but also in the nature of the Roman “devoted fans”. They were clearly divided into supporters of the various categories of gladiators, which resulted in their internal breakdown and impeded dangerous collective behavior.

Keywords: gladiatorial games, audience in amphitheatres, spectators’ manifestations and behaviour, Roman law, public and social order, “football hooliganism”.

Gladiatoru spēļu milzīgā popularitāte, pazīstamās cīņas starp Pompeju un Nucērijas līdzjutējiem, spontānās demonstrācijas, ko uzkurināja izrāžu brutalitāte, vedina domāt, ka principāta laikā amfiteātru auditorija radīja nopietnus draudus sabiedriskajai kārtībai Romā. Tai pašā laikā Romas vēstures avoti atspoguļo relatīvi nedaudz agresijas piemēru. Tāpat Romas likumos nebija īpaša regulējuma, kura uzdevums būtu ietekmēt skatītāju uzvedību. Šīs situācijas cēloņi bija ne tikai *Lex Iulia theatralis*, bet arī

---

* This paper is an extended version of an article published in 2010 with a title “*Spectaculi spectantes – on the nature of the sources and the silence of Roman law. Reconnaissance*”. In: A. AMIELAŃCZYK, A. DĘBIŃSKI, D. SŁAPEK (eds.). *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie rzymskim*. Lublin 2010, pp. 231–246.

romiešu fanu dedzīgā daba. Viņi ir iedalāmi dažādu gladiatoru kategoriju atbalstītājos, un tas noveda pie skatītāju grupu šķelšanās un izraisīja bīstamu kolektīvo uzvedību.

Atslēgvārdi: gladiatoru spēles, amfiteātru skatītāji, skatītāju manifestācijas un uzvedība, sabiedriskā un sociālā kārtība, “futbola huligānisms”.

The most spectacular manifestations of the attitude and behaviour in breach of the rules regulating public order, exhibited by the supporters of the Roman amphitheatres have already been described so often and numerous hypotheses have been created about the nature of the cases, which could be counted on the fingers of one hand, that even the most assertive scholar is probably not able to bring too many new finds into the current state of research. This helplessness, declared in merely one sentence, refers also to the possibility of exploring the reactions of legal regulations to the attitudes of the Roman supporters who were breaking the rules. An example illustrating this historiographic condition presents features of relatively numerous discussions, despite referring to just one episode known from the scanty sources or commonly associated with “the Roman supporters”, the incident of a fight between the fans from Pompeii and Nuceria, perfectly recognizable even outside of the circle of historians exploring ancient history.¹ Most of the space in these considerations was justifiably taken by the pursuit of reasons for these mutual animosities; a little less space, also understandably, was devoted to the reconstruction of the course of event, while the attempts of legal regulations, punishment and actions of a preventive nature were, at the same time, referred to rather casually.

A kind of consternation resulting from it can be determined by frequently automatic and not always rational comparisons between the reality of modern-day sport (in many ways capturing the attention

of legislations and entangled in a series of legal regulations indispensable for its functioning²) and similar phenomena of the ancient world.³ This kind of “demanding” perspective regarding the problem is also somewhat influenced by the nature of the ancient sources, which are usually critical towards the sports audience, particularly when it comes to comments made by the Christian authors on the over-enthusiastic crowds. They seem to be so close to us that with those passionate epithets and metaphors, i.e. by Tertullian and Novatian,⁴ we are inclined to describe the contemporary and dramatic individual events,⁵ which, when subjected to a simple conceptualisation, can turn into a phenomenon of “the stadium hooliganism”. It is also worth emphasising that the intensity of our surprise increases immeasurably if we correctly set a considerable demarcation line between the Greek and Hellenised agonistics, with their primary feature in the form of the direct participation of free men in the agones and the Roman games, which turned into the agones also because the Romans definitely more often – for many obvious reasons – saw their own place at the games only in a role of passive spectators. The Romans appear to be the viewers, *spectaculi spectantes* (see n. 37), with whom we unfortunately identify ourselves more often than with the Greeks active in sport. However, if such a particular role fell to them,⁶ they should pursue it equally well.⁷ It seems that due to these very features, or rather historical conditioning, an important question appears almost automatically, ignored

by the sources mentioned before and, to some extent, by the academic considerations: where is the law, where is the order and discipline based on it?

The core of the problem may also lie in a far-reaching autotelism of sport of the 21st century. It is nearly a value in itself, a phenomenon so homogenous and probably so unambiguously defined (when it comes to its substance, structure and functions) that the autonomous qualities, *signa* appropriate in many cases only for sport, which others linked to the remaining spheres of human activity (i.e. religion, war, politics), are increasingly often ascribed to it. Modern sport is progressively more understood through itself and not as characterised by external circumstances. For a long time subservient to other areas of life, almost in front of our eyes, sport starts to play a role of a sovereign. On the other hand, it can be stated that the Roman games had the instrumental values strongly embedded in them for the existence of the spectacle too often served as a tool to achieve the aims remaining outside of gladiatorial games.⁸ The scale and power of their genetic and functional involvement in other areas of life, their similarities of a structural nature were making them comprehensible only in relation to this broad historical context. For an extensive period they remained, i.e., in the service of war, they were in contact with it in various different ways, they almost constituted its propaedeutics. Roman games were genetically linked with the religious rituals, and their evolutionarily progressive secularisation never decisively pulled them out of the sphere of religious practice.⁹ In other words, if at times we conditionally accept the existence of “ancient/Roman sport”, then there is a million dollar award for whoever knows how to precisely define it, logically describe it and in a coherent formula to demonstrate its proper structure in particular.¹⁰

The problem of the identity of ancient sport (or rather the lack of its clear countenance) can have some relevance to the characteristics of its overall “relationships” with the legal regulations. Logical conclusion of these comments of the ordering nature seems to be that the legal regulations concerning the brutal Roman games pertained in the intention and conviction of their inspirers and initiators to other areas of life (most certainly other than those in which we would place them today), that is, those, in which the spectacles played instrumental and appurtenant functions, and of which they were the integral part. If, i.e. *munera gladiatoria* (gladiatorial games), were becoming a tool in political struggle then the matters concerning them were regulating the rules and principles associated with this wider, pivotal sphere of activity for the Romans. The case of *lex Tullia de ambitu* (law criminalizing electoral bribery passed in the consulship of Cicero in 63 BC) shows that its spear was directed against the politicians who were inclined to misuse the benefits coming from them, but not against the very institution of the games (see below). This issue is perhaps best illustrated by the reflection of a general nature on the so-called *leges gladiatoriae*. Quite significant seems to be the very term, a construct of a purely modern provenance (*terminus technicus*), created for the purpose of organising the legal regulations of different nature and regulating various spheres of functioning and organisation of Roman gladiatorial fights. However, it has no ancient provenance and assigning its origins to M. Tullius Cicero results from a somewhat erroneous reading of a short fragment from one of his speeches, otherwise referring, in fact, to *munera gladiatoria*.¹¹ These *leges gladiatoriae* never represented a separate category of legislations in the Roman law, such as, i.e. *leges sumptuariae* (sumptuary laws that attempt

to regulate permitted consumption) or *leges de ambitu* (laws criminalizing electoral bribery). Therefore, if regulations concerning the issuance of games, which were also public in their nature, emerged, then they belonged under the legislation, which was genetically associated with the areas of life other than the spectacles. During the Republic, they were usually under the regulations which were issued in order to inhibit the plague of electoral bribery. Such was undoubtedly the nature of the already mentioned *lex* from 63 BC, which in one of its parts (for it, importantly, was not concerned only with *munera gladiatoria*) banned the potential candidates for state offices from giving gladiatorial games for about two years before the elections.¹² Modern sport “happening” in a different context seems to be much more easily subjected to legal regulations...

It appears that the relations between legal provisions *versus* Roman games did not undergo a change along with the intensification of the games' production in the early imperial period or despite the final constitution of the full spectrum of the Roman amphitheatre spectacles as *munera legitima* (conglomerate spectacles, multi-dimensional entertainments). Laws regulating their organisation outside of Rome were most of all concerned with the religious aspects of the functioning of provincial communities within the state, the main binder of which was increasingly more “spectacular” form of the imperial cult.¹³ Those linked to the editions of *munera gladiatoria* in Rome itself had hidden political agendas, they served to monopolise the production of the games, keeping them in the hands of the emperor because they were viewed as an excellent tool to legitimise power. The rare regulations on producing the games in the provinces were expected, on the other hand, to limit the extortions and misappropriations

of the officials seeking the funds for their celebrations.¹⁴ Politics of *panem et circenses* (bread and circus), gaining the support of masses with gifts and entertainment, skilfully executed by Octavian Augustus together with the idea of returning to the tradition and to the maintenance of social order destabilised in the period of civil wars, resulted in a legislation, on the basis of which the allocation of the audience in the Roman amphitheatres became a reflection of the hierarchical structure of the Roman society.¹⁵ In order to impede the influx of free people to the arenas, the Roman Senate repeatedly proclaimed *senatus consulta* (decrees of the Senate). These regulations were present already in the Republic. Due to their low effectiveness, they were repeated with the greatest frequency at the end of the 1st century BC and the beginning of the 1st century AD. The overproduction of these bans lasted until 200 AD.¹⁶ After the disaster of the amphitheatre at Fidenae it was decided that, out of concern for the audience's safety, the similar architectural initiatives would have to be undertaken only by people of a specific social and financial status, conducting a careful and substantial preparations before commencing the investment.¹⁷ The spectacles' financial matters became effectively regulated by the Roman Senate during the reign of Marcus Aurelius, who was not too much in favour of the games. *Senatus consultum de pretiis gladiatorum minuendis* (decree of the Senate on expenditures for gladiatorial contests) from 177 AD precisely set the maximum costs of the organisation of the spectacles, primarily due to the situation of the potential editors of the games outside Rome, particularly the priests of the imperial cult. The profits of the *lanistae* (gladiatorial managers, professional entrepreneurs who bought, trained, sold, and rented gladiators to sponsors, editors of the games) that

were thereby reduced, were compensated to them through the suspension of taxes paid to the treasury so far.¹⁸

It seems that the legislations, presented only in order to illustrate the directions in which the Roman regulations concerning the organisation of the Roman gladiatorial spectacles were going, treated the problem somewhat selectively or, what is perhaps more convincing, in accordance with their complex and heterogeneous nature.¹⁹ It is possible to complain that they appeared to be *ad hoc*, a reaction to specific individual events, that they lacked the stability, their often local provenance limited the range of their activity; and finally, we know very little of their effectiveness. They were to a certain degree emerging on the occasion of the regulations associated with the areas of life genetically or “systemically” interconnected with the spectacles. In this regard, they are, of course, similar to the nature of modern regulations governing the functioning of sport; for it is difficult to presume that the problems of erecting the sports facilities were nowadays regulated by the legislations other than those related to the construction law. It also would be difficult to expect that the contemporary financial problems associated with sport went beyond the sphere of competence pertaining to the Minister of Finance... In the age of globalisation and the functioning of many transnational and supranational sports institutions, a new sub-discipline of law was constituted, referred to as *lex sportiva* or *lex ludica* (which indirectly proves the autotelic nature of modern sport).²⁰ The issues concerning hooliganism at the arenas were also included in the area of its activities. The long-lasting powerlessness in the sphere of legal form of fighting this phenomenon seems to be slowly fading away because the actions impeding the so-called “British disease” are indeed undertaken by the supranational

institutions, doing so in a consistent, coherent and coordinated manner, based on a serious of academic study beyond the British problem.²¹ Therefore, can the silence of the Roman law in this realm be regarded as a manifestation of its imperfections, or does this void rather convince us of the historical shallowness or even the lack of this phenomenon, which were simply not imposing any regulations and interferences?

It should be assumed that the “selectivity” of *leges gladiatoriae* mentioned above did not, in fact, mean that the problem was marginalised by the Roman law. Reconsideration of the outlined laws allows to state that they regulated the fundamental issues in the area dedicated to the spectacles’ organisation and they were simultaneously catering for the vital interests of the state (as well as, to some extent, those of the audience). Despite casuistry, they dispelled the doubts regarding who, in what circumstances and in what scale *munera gladiatoria* could be organised, who should actively participate therein, and, finally, who and in what order should be seated on the amphitheatres’ *cavea* (seating sections). This was fully adequate for the fundamental functions and tasks of the games, and sometimes supported or even crystallised their political, ideological and symbolic aims.²²

It seems that these considerations present quite an important conclusion: the similarity between the general nature of the Roman and modern legal regulations concerning sport and spectacles provides an inducement to the opinion that neither the autotelic nature of modern sport nor the instrumental, heterotelic, nature of ancient sport constituted, or constitute, an obstacle in creating the legal provisions concerning them. Hence, it would be pointless to talk about holistically understood purposes of the Roman legislations, which,

if only for the said casuistry, attempted to intervene in all the aspects of the functioning of the games.

The problem with the deliberate order in taking the seats in the audience by the “supporters” was regulated mainly by the legislations of Augustus. Aims other than those envisaged by the legislator (concerned mainly with putting to an end the chaos so far happening while taking seats at the spectacles²³ and, at the same time, creating a symbolic, socio-topographic map of the Roman society, the guarantor and “moderator”²⁴ of which was the emperor), i.e. an easy identification of the groups of supporters violating the rules of public order should be probably regarded as a secondary matter in comparison with the aims of these regulations initially envisaged by the legislator.²⁵ It seems that *Lex Iulia theatralis* (an Augustan law introduced between 20 and 17 B.C., which regulated the seating arrangements in the theatre, amphitheatre and, possibly, in the circus) admittedly, failed to create the general attitudes and behaviour of the audience in a straightforward manner.²⁶ Therefore, the basic questions and doubts once again emerge: was the problem of “troublesome supporters” non-existent, was the Roman law disregarding its existence or was it not so dangerous a phenomenon to be considered, in accordance with the outlined principles of these *leges*, threatening to the state and order imposed within it.

The problem appears to be quite complex. In modern scholarship on the sports fans in the Roman, and somewhat public, “sports facilities”, and in the study based on “modernising” ancient sport, many problems, which require some analysis are usually glossed over. These publications, most frequently using the selected examples from the sources of unconventional attitudes, of the supporters’ conduct in

the arenas,²⁷ circuses and amphitheatres, consider the question of game cheering as a thoroughly obvious matter in accordance with the syllogism: if sport/spectacle existed (*ludus, munus, spectaculum*), consequently, its inherent feature/part was to be watched. In general, there are no attempts to capture and define the problem, although the concepts like a fan/supporter and a spectator are nowadays used with some deliberation²⁸ (the threat usually comes from the former ones, while the latter are, on the whole, considered to be apathetic aesthetes²⁹).

It turns out that noticing these sometimes subtle differences from the perspective of philological studies appears to be very difficult. A kind of surprise can be, indeed, triggered by the fact that literary Latin (particularly in the face of accentuating the importance of the games, their extensive functions often transcending the role of an ordinary spectacle, the plethora of literary sources attesting to their great popularity, the specific sports metaphors present in the scholarship, etc.) used none of the universal terms which would unambiguously correspond to the notion of a “supporter, sports fan”. It seems that the term *spectator*³⁰ is not the key to understanding the core of the problem. The sources, of course, contain terms, which clearly “refer” to people who gathered in the circuses, amphitheatres and theatres.³¹ The essence of assigning seats in the buildings holding the spectacles was initially to give privilege to certain *ordines* (it took place in the theatres earlier than in the amphitheatres) and in the legislation of Augustus concerning the amphitheatre, on the other hand, the high point of changes was to present the divisions of the entire society (*universus populus*) in such a way that the assigned subdivisions would be adequate to the importance of individual classes, professional and age groups, and

even the divisions in accordance with sex, in the functioning of the state.³² It is, therefore, not surprising that the legal sources, as well as the literary ones, which describe order in the buildings and entertainment facilities, unanimously, universally and consequently use the terminology specific to the practice of social and political life: *senatores, equites, plebs, milites, matronae, praetextati, iuvenes, paedagogi*³³ (accordingly: senators, equites, lower class citizens, soldiers, married woman, boys still wearing the *toga praetexta*, youths, pedagogues of boys). In Augustus' opinion, the games were intended to reflect the world outside so precisely that the correct place in the amphitheatre, in correspondence with the role played outside of it, was given even to the Vestal Virgins.³⁴

The lack of the term “supporter-hooligan” in the classical literary and juridical Latin certainly does not determine, whether this phenomenon, associated with these modern concepts, existed in Rome at all towards the end of the Republic and during the early imperial period. Suffice it to say that perhaps the greatest outrage was triggered by the behaviour of the spectators which consisted of an arbitrary taking of seats unassigned to them by law. The energies and resources engaged for the purpose of having these provisions obeyed can suggest that the destruction of this order could have been the most dangerous manifestation of the “amphitheatric hooliganism” for the legislator.³⁵

The impression of the lack of the phenomenon of the “amphitheatric hooliganism” surely cannot be the result only of the consideration over scanty sources³⁶ and narrow philological studies, because the latter, conducted particularly through the inscriptions, argue that the existence of this category of the viewers is securely proven by some of the inscriptions, such as *spectaculi spectantes* (these were *signa*

of the organised groups of supporters who were affecting the life of the city also in a way that was different from spontaneous behaviour, activities at the games).³⁷ The inscriptions and literary texts, which deconstruct a certain, ordered and appeased, image of the spectators (see: conciliatory *populus* in Latin), who were divided in the amphitheatre according to the social groups they represented – at the same time pointing out that the emotions accompanying the games had certain supranational qualities – are slightly more numerous. However, the phenomenon is more difficult to detect because the supporters-fans were “hiding” under the names taken from the categories of gladiators or the characteristic elements of their armour, i.e. the so-called *parmularii*, fans who favoured *parmularius* gladiator, took their title from the name of a small and oval gladiatorial shield (Latin: *parma* or *parmula*).³⁸ Yet, the existence of names other than the “official” ones does not indicate that potential hooligans have been hiding behind them; besides, these terms are extremely rare and it is difficult to use them to determine the scale, scope and social depth of the phenomenon, important for the emergence of legislative provisions (arising of the need for regulations).³⁹

Nevertheless, the sources (in vast majority – literary ones) prove that amphitheatre was, at times, a place where public order was disturbed. The most widely known event of this type, the fight between the spectators from Pompeii and Nuceria in the amphitheatre of Pompeii, is, as far as the scanty existing information testifies, described and quite convincingly explained in the literature on the subject.⁴⁰ Quite an interesting interpretation can be offered regarding perfunctory remarks about Nero, who decided – only on a temporary and short-term basis – in favour of withdrawal of the Praetorian Guard troops

from the amphitheatre. These troops were the main tool of enforcing the imperial order and discipline.⁴¹ It is generally known that all the manifestations of disorderly conduct during the spectacles usually engendered a quick reaction of the authorities. The punishments included the exile of the ringleaders, sometimes also the very “competitors”, and the termination of informal associations of supporters. Most frequently, however, longstanding bans were passed against the organisation of the spectacles in the cities after violation of public order. Such punishments were given to Syracuse, Byzantium, Alexandria and Antioch.⁴²

Factual evidence (even general and laconic descriptions of events, incidents, accidents, fights, etc.) seems to be relatively little even beyond the centuries-old Roman tradition of organising the games. There is a plentiful evidence indicating that gladiatorial fights, at least theoretically and potentially, could have been a source of many conflicts. The most notable amongst them seems to be the conviction that the level of emotions triggered by the spectacle spectre (by what was taking place directly at the arena) was almost mechanically transferred to the audience.⁴³ *Ergo*, the violence in the gladiatorial fights, sanctioned at the arena and iconic for this kind of games, could have generally been a bad example of disrespect for the law,⁴⁴ because it almost inspired the viewers to equally brutal attitudes and conduct. However, psychologists failed to provide a convincing proof of the existence of this mechanism and, besides, the aggression engendered in the audience could disclose itself in ways other than stirring up brawls and fights in and outside of the amphitheatre.⁴⁵

Discussion on the mysterious (or natural towards historical reality) silence of the sources and the composure of the creators of Roman law in relation to the “order

in the amphitheatres” should be started from a certain rationalisation of the nature of the sources dealing with spectators’ behaviour. Apart from shallow complaints, the quality of the sources should also be considered (just like understanding game cheering in sport cannot be a simple casuistry because the latter prefers illustrations over reliable research, shocks with the examples without any detailed discussion in geographically and chronologically dispersed sources).⁴⁶ A common feature shared by a large part of sources undertaking to analyse the motive of spectators from the Roman amphitheatres is the fact that they derive simultaneously from the commentators and the mentors of the games. In this “presentation of the authors” the question is not only about the emphasis on otherwise significant fact that not much of this information was created directly by the very “devoted fans”. It was, of course, created by those who could observe certain behaviours. However, a possibility to be kept in mind – that they only heard of them more frequently because the fights caused a stir and, therefore, they were reproduced as extraordinary events (just as nowadays done by the tabloids). On the other hand, the comments had didactic and mentoring overtones, assuming criticism of conducts, which were, after all, transcending the rule of moderation and balance also in the emotional sphere universally accepted in antiquity (characteristically, it is always THEM who get excited).⁴⁷ It is also worth to emphasise the specific provenance of these opinions, as they derive from the choirs of Roman or Romanised elites who are consistent in their criticism of sport and spectacles. Moderation about the games, as an ephemeral and trivial entertainment, is an imperative of a certain correctness, characteristic to ancient literature probably already from the times of Plato, it can

be seen in Cicero, even Seneca, Galen, and, most of all, in the early Christian authors.⁴⁸ The climate and overtone of comments made about the behaviour of the audience was, therefore, consistent with the dominant attitude of the elites of that time towards sport (particularly the professional type, violent and somewhat secularised).⁴⁹ It is also worth adding that in the admittedly shallow but tangible criticism of the Roman spectacles, the image of the games as an important seedbed for civil unrests is not predominant.⁵⁰

Therefore, these sources cannot play a primary role in the discussion on the condition of Roman game cheering (that is, on a relative peace and order in the amphitheatre, and, finally, on the silence of law indicated in the title...). The main focus in the historians' deliberations upon the problem of the "Roman supporters" is, consequently, at times moved to the circumstances, surroundings and unique entourage of game cheering, – the factors which could determine the nature of their conduct. An important place amongst them is taken, for instance, by a matter of comfort and security of those watching the spectacles, particularly in the amphitheatre. A number of architectural solutions were subjected to a thorough analysis, in particular, those which were to provide sense of security for the audience. Consequently, the attention was focused on the effectiveness of the routes facilitating the filling and leaving of amphitheatre, protection against wild animals, gladiators' seditions, but quite a lot of space was devoted to the comfort of watching the games, conditioned by the presence of attractions like *velaria*, *sparsiones*, *missilia*, etc.⁵¹ (i.e. awnings over amphitheatres protecting spectators from the sun, perfumed water spraying during spectacles, distribution – by random throwing – of favors such as various foodstuff, coins, clothing, slaves, etc.). This

approach seems to be correct even though the luxury of watching cannot become the main proof to rationalise the relative tranquillity of the audience in the amphitheatres. The comfort of the viewers was probably not an important tool in pacifying their attitudes, as even harsh social conditions for cheering in the Hellenistic sanctuaries, the places of great Panhellenic games, are not listed as a significant factor determining the extremely turbulent behaviour of the Greek supporters.⁵² Observations by A. Scobie, P. Rose and S. Bingham gravitate towards the achievements of social proxemics, which examine the impact of spatial relationships between people, as well as between people and spatial surroundings upon psychological reactions, and the means of communicating relevant thereof (and the level of aggression in these relationships).⁵³

It seems, however, that broad knowledge about the games provides more extensive opportunities to explain reasons for "pacifist" attitudes of the viewers and to understand, at the same time, the silence of the sources indicated in the title. This can particularly refer to strongly accentuated functions of *munera gladiatoria* as a central axis of the Roman culture, a core of *romanitas* (Roman-ness – the collection of political and cultural concepts and practices defining what it means to be a Roman). Any disruptions of public order in the amphitheatre would have destroyed the meticulously constructed symbolism of the amphitheatre and the games taking place in it (if only their elaborate ideological, symbolic, political and, finally, religious functions are not merely a product of our imagination, or misinterpretation, awakened through the achievements of sociology and cultural anthropology).⁵⁴ In other words, if the amphitheatric spectacles were indeed the projection Roman order in general, then the anarchy

in the audience should be treated almost as an attack upon the unwritten "Roman constitution". The prestige, esteem, respect and, finally, sanctity of the games could constitute important factors stimulating the reactions of the audience in the amphitheatre.⁵⁵ Other factors determining the behaviour of the audience could indirectly derive from the functions and rules of organising the games.⁵⁶ From these factors emerged quite a distinctive participation of the "supporters" in the spectacle taking place right in front of their eyes, which was controlled and channeled the audience's emotions. Unlike in any other type of violent sport, the audience, after all, with a simple gesture could decide the fate of the defeated gladiators, result of the duel, less frequently – the amount of the award.⁵⁷ Not all the parts of structurally arranged spectacle (the so-called *munera legitima*) were equally appreciated by the audience – the most prestigious ones took place towards the end of the day when the excitement after daylong watching of *venationes* (type of entertainment in Roman amphitheatres involving, among others, the hunting and killing of wild animals) and the slaughter of *noxii* (condemned criminals), could have dropped significantly. Apparently, a certain importance in tempering the audience's emotions was allotted also to the already mentioned order not only associated with the sequence of "performances", but also with the extended formalities of the arena (they indicated that the game had to take place in accordance with strictly defined rules and that everything preceding it during the fight and after its conclusion was consistent with specific procedures).⁵⁸ The order within the arena was evidently moved to the *cavea*. If the amphitheatre was indeed playing a role of the parliament of the people, then the requests, rather than demands, formed by the audience and

addressed to the ruler had a thoroughly trivial dimension from the perspective of the most important, political, point of view. At times, the requests were of a nature of true sports fans and they asked the ruler to present a specific competitor at the arena, to pardon a brave gladiator or to organise additional games. Importantly, during Claudius' reign, the ruler was contacted not through the herald (shouts, gestures), but instead by passing the demands written on the boards covered with wax to the emperor. Even this element of interactions was "institutionalised" and given a certain rigor and order.⁵⁹

Perhaps the most important factor, which had a calming effect on the emotions of the audience in the amphitheatre, was the one deriving directly from the nature of the abovementioned terminology – the nature of "gladiatorial" cheering. The immanent feature of ancient sport was, undoubtedly, the lack of rivalry in team sports.⁶⁰ Perhaps the "personalisation" of the names of the supporters-fans, indicated above, was a result of the dominance of individual competitions (duels between particular pairs of gladiators representing a specific type of armament and fighting techniques) over team competitions, which usually triggered the greatest excitement because it was linked, along with easily determined provenance of the team, to some form of a local patriotism or primitive xenophobia.⁶¹ Gladiators fighting, for instance, in Pompeii, were coming from different, sometimes distant, parts of the vast empire, and in the audience's opinion their ethnic provenance probably played no important role.⁶² Thus, nearly the entire potential energy for cheering was focused on identifying with the stars of the arena, the winners. Thomas Wiedemann even suggested that amongst the supporters of gladiatorial games there were practically no men who lost, since,

regardless of the outcome of a specific fight, the attention of the audience was focused on the winner and the very idea of victory, immanently associated with him (in a symbolic context, gladiatorial contest was always presenting the idea of life's triumph over death).⁶³ In metaphorical sense, Wiedemann's opinion could be supported, but in practice not all the gladiators ended their duels as victors. Correct identification makes sense only when the bond between the fan and the object of his regard is not ephemeral or opportunistic. *Parmularii* were, after all, the supporters of a specific type of gladiators (the Roman substitute for the contemporary notion of the team) but it would be difficult to assume that gladiators who used this kind of shield were always winning. Having accepted Wiedemann's opinion, it can be assumed that his view generally refers to the spectators gathered in the amphitheatre, the audience *in gremio*, collectively, together. They were the people who accepted *munera gladiatoria* as a part of the Roman lifestyle and participation in the spectacles as a form of expressing the affiliation with the great "multi-adjectival" community. If the place of this "subgroup" was to be measured by the intensity of emotions, passion and enthusiasm, those whose relationships with the arena/gladiatura took exceptional and distinctive forms partially associated with modern-day team cheering, were placed above it. In other words, if there were no supporters of a gladiatorial *familia* from i.e. Capua or Pompeii in Rome, this gap was filled by the admirers of their individual and quite numerous categories and, most of all, the stars of the arena. This could generate a lot of complicated subdivisions amongst the spectators, essentially hindering their joint actions that could potentially be dangerous to the state.

It is also worth adding that gladiatorial fights from the imperial period still

maintained their eclectic, almost cosmopolitan, dimension because the Etruscan, Greek, and even Near Eastern influences had left the genetic mark on them. This undoubtedly facilitated their universal (in the topography of the Roman world) acceptance but also pacified the potential threat of some form of xenophobia.⁶⁴ It should not be forgotten that within the policy of *panem et circenses* gladiatorial fights were expected to alleviate conflicts, pacify particularisms, promote unification and bounding. It appears to be devised so successfully that mainly amphitheatric spectators were created. Legal regulations concerning spectacles, adding great seriousness to the games through extensive symbolism and formalities, linking them to the imperial cult, nuances in the organisation of the games themselves and, finally, some features of *munera gladiatoria* as a sports event, resulted in a situation where probably less numerous supporters generally did not present a threat to the Roman legislative order.

The conduct of spectators in the Roman circus, particularly in the time of Late Empire, was completely different.⁶⁵ The emergence of a different quality in the Roman cheering, crossing fingers for the team, racing stables, can be attributed to the functioning of a few circus factions. The proper order in the audience, typical for the amphitheatre, was imposed on the circus relatively late. Its nature was more egalitarian and on this broad foundation emerged a much more dangerous threat for the civic order than the one deriving from fragmented and disintegrated crowd of the Roman amphitheatres.⁶⁶ It seems that on this basis a thoroughly unique importance of factions determining many areas of life was born, particularly of Constantinople. Although big games were organised in Rome, the notable problems with them started only at the Bosporus.⁶⁷

REFERENCES AND NOTES

- ¹ AMADEO MAIURI. Pompei e Nocera. In: Rendiconti dell'Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti di Napoli 33, 1958, pp. 35–40; WALTER MOELLER. The Riot of A.D. 59 at Pompei. In: *Historia* 19, 1970, pp. 84–95. The unique role of Tacitus as the only commentator of this event is emphasized by PAAVO CASTRÉN. *Ordo Populusque Pompeianus*. Polity and Society in Roman Pompei. Roma 1975, p. 26. Detailed studies are surpassed by the number of references to the incident in synthetic works, i.e. THOMAS WIEDEMANN. *Emperors and Gladiators*. London, New York 2001, p. 132; LUCIANA JACOBELLI. *Gladiators at Pompeii*. Los Angeles 2003, pp. 106–108. See the extensive bibliography on this problem in *Spectatores. Quellen zum Zuschauer im Altertum* (<http://www.gewi.uni-graz.at/spectatores>).
- ² For the areas of activity of modern legislators see, i.e.: STEVE GREENFIELD, GUY OSBORN. *Law and Sport in Contemporary Society*. London 2000, pp. 1–20; ADAM EPSTEIN. *Sports Law*. New York 2003, pp. 87–102. Dynamics of the phenomenon is proven by numerous professional journals, i.e. *Sport and Law Journal*, *Revue juridique et économique du sport*, *Journal of Legal Aspects of Sport*, *Sweet & Maxwell's International Sports Law Review*, *Entertainment and Sports Law Journal*, *International Sports Law Review*.
- ³ The exposure of their diversity by no means leads to the loss of perspective in the continuity of the development of this form of human activity, levelling the undoubted genetic dependencies, trivialising the lifespan of values inherent in it, particularly if we look at it from the perspective of a cultural anthropologist. For more, see DARIUSZ SŁAPEK. *Sport i widowiska świata antycznego*. Kraków, Warszawa 2010.
- ⁴ See, i.e.: JOACHIM EBERT. Die lateinischen Kirchenväter und die antiken Wettkämpfe. In: *Stadion* 1, 1975, S. 185–197; VICENTE PICÓN GARCÍA. El *De Spectaculis* de Tertuliano: su originalidad. In: *Helmantica* 40, 1989, pp. 397–412; MICHEL MATTER. Jeux d'amphithéâtre et réactions chrétiennes de Tertullien à la fin du Ve siècle. In: CLAUDE DOMERQUE et al. (eds.). *Spectacula I. Gladiateurs et amphithéâtres*. Lattes 1990, pp. 259–264.
- ⁵ Consequently exaggerated by tabloid-like media See: GARRY WHANNELL. Football Crowd Behaviour and the Press. In: *Media, Culture and Society* 1–2, 1979, pp. 327–342; PATRICK MURPHY, ERIC DUNNING, JOHN WILLIAMS. Soccer Crowd Disorder and the Press: Processes of Amplification and De-amplification in Historical Perspective. In: *Theory, Culture and Society* 5, 1988, pp. 645–693.
- ⁶ I.e. DONALD KYLE. *Sport and Spectacle in the Ancient World*. Malden 2007, p. 256. For the author of this article the centre of attention is placed mainly on the Roman reality not only because the “commentaries” on the behaviour of spectators, for example, in the amphitheatres, which are relatively more numerous and Roman in their provenance, provide some chances for rationalising the problem of ancient “game cheering”. Greek sport had the quality which somehow makes it difficult to study this problem because the audience in the stadiums and hippodromes were, at the same time, active participants in the agones. In Rome, on the other hand, “throwing” to the arenas slaves, criminals, etc. brought about a fundamental division between those who were only “viewing audience” and the actual participants, gladiators, aurigae... In the Roman context, a wall was erected between the arena and cavea (rather symbolic for in practise it was overstepped), which accentuated the difference between “doing and watching”. See also: i.e. ALLEN GUTTMANN. Sports Spectators from Antiquity to the Renaissance. In: *Journal of Sport History* 8, 1981, No. 2, pp. 5–10.
- ⁷ It is impossible to completely ignore other “catalysts of the phenomenon”. PAUL VEYNE. Païens et chrétiens devant la gladiature. In: *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 111, 1999, No. 2, pp. 899–917, proves that a little surprising observation results from the analysis of the comments of Christian authors on gladiatorial games. Here an important reason for hostility towards them were not only the acts of martyrdom of the Christians or the idolatry of the games. Serious doubts were raised about the games functioning as a unique space for pagan gatherings, publicly manifesting their unity. This kind of tool was not at the disposal of the emerging Christianity. Both Stoicism, as well as Epicureanism, the most popular “attitudes to life” in

the Roman society, generally saw many practical qualities in the gladiatorial fights, particularly in the creation of man's attitude towards death. See also: HEATHER L. REID. The Epicurean Spectator. In: Sport, Ethics and Philosophy 4, 2010, No. 2, pp. 195–203; PIERRE CAGNIART. Seneca's Attitude Towards Sport and Athletics. In: The Ancient History Bulletin 14, 2000, No. 4, pp. 162–170.

⁸ Through opposition to autotelism, it is possible to say that ancient sport was heterotelic, it appealed to external circumstances, existed within a complex context. It was rather in this context's outcome and derivative, and reaching to the Greek etymology of the word that it simply did not directed itself and was not an aim in itself. On the term autoteles in the Stoics see: MICHAEL FREDE. Essays on Ancient Philosophy. Minneapolis 1987, p. 140n.

⁹ TIM CORNELL. On War and Games in the Ancient World. In: TIM CORNELL, THOMAS B. ALLEN (eds.). War and Games. Studies on the Nature of War. Woodbridge 2000, pp. 37–58, questions the nature of sport as a preparation to war. No one, however, doubts about the relations between ancient sport and religion. See also: i.e. ELIZABETH PEMBERTON. Agones hieroi. Greek Athletic Contests in Their Religious Context. Nikephoros 13, 2000, pp. 111–123; ROSMARIE GÜNTHER. Olympia: Kult und Spiele in der Antike. Darmstadt 2004. On similar relations of Roman games see i.e. JONH MOURATIDIS. On the Origins of the Gladiatorial Games. In: Nikephoros 9, 1996, S. 111–134; DARIUSZ SŁAPEK. *Bustuarius Gladiator* – ein Mythos des ersten Gladiators. In: Pomoerium 3, 1998, pp. 37–50; EMILY B. LYLE. The Circus as Cosmos. In: Latomus 33, 1984, pp. 827–841; ANDRÉ PIGANIOL. Recherches sur les jeux romains. Notes d'archéologie et d'histoire religieuse. Paris 1923, pp. 75–101, 137–150; DANIEL P. HARMON. The Public Festivals of Rome. In: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II. Principat 16.2. Berlin, New York 1978, S. 1440–1468. The opinion of the theoretician of sport, GUTTMANN, Sports Spectators from Antiquity, p. 5; “[...] the Greeks were the first peoples to approach sports not merely as an aspects of cult or a preparation for warfare but as ends in themselves”, has no enthusiasts amongst the historians of antiquity.

¹⁰ Broader discussion on this topic: SŁAPEK, Sport i widowiska świata antycznego, pp. 41–57.

¹¹ CIC., HAR. 26.56. “*Repulsi sunt ii quos ad omnia progredientis, quos munera contra leges gladiatoria parantis, quos apertissime largientis non solum alieni sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici reppulerunt: hi ne honore augeantur monent.*”

(Those are the rejected candidates meant, whom, when they were proceeding to the most violent measures, when they were preparing exhibitions of gladiators contrary to the laws, when they were bribing in the most open manner, not only strangers, but even their own relations, their neighbours, the men of their own tribe, towns-people and countrymen, all rejected (transl. C. D. YONGE. In: M. TULLIUS CICERO. On the Responses of the Haruspices. London 1891, p. 97).)

¹² The legislation was born in pain because it interfered in a private and religious sphere at the same time; it concerned, after all, the organisation of gory duels at the funerals of the deceased ancestors, a tradition dating back to at least the 3rd century BC. Therefore, there were attempts to diminish the electoral effectiveness of gladiatorial games and not heavy-handedly ban their organisation. Perhaps the sphere of private gladiatorial games was also interfered with by the earlier republican *leges de ambitu*. See also: DARIUSZ SŁAPEK. *Gladiatorzy i polityka. Igrzyska w okresie późnej republiki rzymskiej*. Wrocław 1995, p. 139; ERNST BALTRUSCH. *Regimen morum*. Die Reglamentierung des Privatlebens der Senatoren und Ritter in der römischen Republik und frühen Kaiserzeit. München 1989, S. 106–122. On the decisions of the Senate to limit the officials' expenses for organising *ludi publici* already at the turn of the 3rd and the 2nd century BC see, i.e.: NATHAN S. ROSENSTEIN. The Forms of Control and Limitation of Aristocratic Competition in the Middle of Roman Republic. Berkeley 1982; ISRAEL SHATZMANN. Senatorial Wealth and Roman Politics. Bruxelles 1975, pp. 85–87, 156–158. The decision of the Senate from 65 BC on limiting the number of gladiators in Caesar's games was taken due to security reasons (or political fears of his enemies) and did not result from a particular interest of the legislator in the games themselves (it probably referred only to funerary *munera* of the contemporary *aedile*). See also: DARIUSZ SŁAPEK. *Senatus consultum z 65 roku p.n.e. wobec pogrzebowych igrzysk Cezara*. In:

- MAREK KURYŁOWICZ, ANTONI DĘBIŃSKI (eds.). *Religia i prawo karne w starożytnym Rzymie*. Lublin 1998, pp. 151–173.
- ¹³ BARBARA LEVICK. The *senatus consultum* from Larinum. In: *Journal of Roman Studies* 73, 1983, pp. 97–115; WOLFGANG D. LEBEK. Augustalspiele und Landestrauer (Tab. Siar. fr. II col. A 11–14). In: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 75, 1988, S. 59–71.
- ¹⁴ ADELE M. CAVALLARO. *Spese e spettacoli. Aspetti economici-strutturali degli spettacoli nella Roma giulio-claudia*. Bonn 1984, pp. 33–90, 121–129; RIGOBERT W. FORTUIN. *Der Sport im augusteischen Rom. Philologische und sporthistorische Untersuchungen*. Stuttgart 1996.
- ¹⁵ JONATHAN C. EDMONDSON. Dynamic Arenas: Gladiatorial Presentations in the City of Rome and the Construction of Roman Society in the Early Empire. In: WILLIAM SLATER (ed.). *Roman Theater and Society*. Ann Arbor 1996, pp. 69–112; CHRISTINE SCHNURR. The *lex Iulia Theatralis* of Augustus. Some Remarks on Seating Problems in Theatre, Amphitheatre and Circus. In: *Liverpool Classical Monthly* 17, 1992, pp. 147–160; EDMOND FRÉZOULS. Les monuments des spectacles dans la ville: théâtre et amphithéâtre. In: *Spectacula I. Gladiateurs et amphithéâtres*, pp. 77–92.
- ¹⁶ See also: LEVICK, The *senatus consultum* from Larinum; WOLFGANG D. LEBEK. Standeswürde und Berufsverbot unter Tiberius: das SC der Tabula Larinas. In: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 81, 1990, S. 37–58; PHILIPPE MOREAU. A propos du *senatus consulte* epigraphique de Larinum: gladiateurs, arbitre et valets d'arène de condition sénatoriale ou équestre. In: *Revue des études latines* 61, 1983, pp. 36–48; CARLA RICCI. *Gladiatori e attori nella Roma Giulio-Claudia. Studi sul senatoconsulto di Larino* (e-book 2006). See also: OLIVIERO DILIBERTO. *Ricerche sull' auctoramentum* e sulla condizione degli "auctorati". Milano 1981; ANTONIO GUARINO. I "gladiatores" e l'"auctoramentum". In: *Labeo* 29, 1983, pp. 7–24.
- ¹⁷ TAC., ANN. 4, 62–63. See also: ANTHONY J. WOODMAN. Remarks on the Structure and Content of Tacitus, *Annals* 4. 57–67. In: *The Classical Quarterly* 22, 1972, pp. 150–158; FRANCESCA SANTORO L'HOIR. *Tragedy, Rhetoric and the Historiography of Tacitus' Annales*. Ann Arbor 2006, pp. 237–238; CARL W. WEBER. *Panem et circenses*. La politica dei divertimenti di massa nell' antica. Roma, Milano 1986, pp. 11–14.
- ¹⁸ See also: ALVARO D'ORS. Observaciones al texto de la *oratio de pretiis gladiatorum minuendis*. In: *Emerita* 18, 1950, pp. 311–339; JAMES OLIVER, ROBERT PALMER. Minutes of an Act of the Roman Senate. In: *Hesperia* 24, 1955, pp. 320–355; ALBERTO BALIL. *La ley gladiatoria de Itálica*. Madrid 1958; JULIEN GUEY. Le sénatus-consulte *de sumptibus ludorum gladiatorum minuendis* (177 a. J.C.). In: *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France* 1964, pp. 42–46; MICHAEL CARTER. Gladiatorial Ranking and the *senatus consultum de pretiis gladiatorum* (CIL II 6278 = ILS 5163). In: *Phoenix* 57, 2003, pp. 83–114.
- ¹⁹ They are comprehensively discussed by GEORGES VILLE. *La gladiature en Occident des orgines a la mort de Domitien*. Paris 1981, pp. 200–209.
- ²⁰ Cf. i.e. DEBORAH HEALEY. *Sport and the Law*. Sydney 2009, p. 20. "Purists have considered whether there is a separate branch of law which can be called "sports law", or whether there is just a collection of laws that happen to apply to sports industry in particular circumstances in the same ways as laws apply to entertainment or tourism today." Voices without doubts as to the existence of *lex sportiva*, see, i.e.: KEN FOSTER. *Lex Sportiva* and *Lex Ludica*: the Court of Arbitration for Sport's Jurisprudence. In: *Entertainment and Sports Law Journal* 3, 2005, No. 2, pp. 1–14; MICHAEL J. BELOFF. Is There a *Lex Sportiva*? In: *Sweet & Maxwell's International Sports Law Review* 5, 2005, No. 3, pp. 49–67. See also the titles of journals from reference No. 5.
- ²¹ See i.e. reports: ROBERT SIEKMANN (ed.). *Football hooliganism with an EU dimension: towards an international legal framework*. Hague 2004, pp. 18–29; GIOVANNI CARNIBELLA, ANNE FOX et al. (eds.). *Football violence in Europe. A report to the Amsterdam Group*. Oxford 1996 (with an extensive bibliography, pp. 128–160), as well as the official document, *FIFA Disciplinary Code*, edition 2011, issued by Disciplinary Committee of this international football association (see particularly chapter I. 3. Common Rules, pp. 21–23).

- ²² An extensive bibliography on the problem see: ŚLAPEK, Sport i widowiska świata antycznego, pp. 211, 293, 403, 448, 536.
- ²³ During the Republic the shaping of the audience during funerary and private *munera gladiatoria* remained in the hands of their editores. See also: ŚLAPEK, Gladiatorzy, pp. 76–83; VILLE, La gladiature en Occident, pp. 433–439. The matter looked different in the Greek agones. Their sacred nature excluded slaves and criminals from participation. See also: NIGEL B. CROWTHER. Slaves and Greek Athletics. In: Quaderni Urbinati di Cultura Classica 40, 1992, pp. 35–42.
- ²⁴ EDMONDSON, Dynamic Arenas, pp. 81–84, 110–113; ERIK GUNDERSON. The Ideology of the Arena. In: Classical Antiquity 15, 1996, pp. 123–126; ERIK GUNDERSON. The Flavian Amphitheatre: All the World as Stage. In: ANTHONY J. BOYLE, WILLIAM J. DOMINIK (eds.). Flavian Rome. Culture, Image, Text. Leiden, London 2003, pp. 639–658.
- ²⁵ Such an objective is rather a kind of interpretation based on modern-day methods of fighting against arena hooliganism, in which depraving the dangerous crowd of anonymity and “attaching” the fans to the seats assigned by the entry tickets is considered an effective measure of prevention. See also: ALEX SCOBIE. Spectator Security and Comfort at Gladiatorial Games. In: Nikephoros 1, 1988, pp. 191–241. See also reference No. 13.
- ²⁶ GUNDERSON, The Ideology of the Arena, pp. 112–151; GUNDERSON, The Flavian Amphitheatre, pp. 637–658; JULIÁN GONZÁLEZ. Leyes, espectáculos y espectadores en la Roma. In: TRINIDAD NOGALES BASSARATE (ed.) et al. *Ludi romani*. Espectáculos en Hispania Romana. Merida 2002, pp. 79–90. Modern-day regulations prohibit i.e. setting alight the flares, throwing objects onto the pitch, covering one’s face, xenophobic shouting.
- ²⁷ I.e. HENRI W. PLEKET, MOSES FINLEY. Olympic Games: The First Thousand Years. New York 1976, i.e. pp. 57, 128–129, form general evaluative judgements based on isolated cases of the fans’ behaviour and events from different historical periods: “crowds in ancient Greece were as partisan, as volatile and as excitable as in any other period of time”. In relation to Rome, i.e.: JONH P. V. D. BALSODN. Life and Leisure in Ancient Rome. London 1969, p. 314, also uses rather rhetorical examples.
- ²⁸ Mała encyklopedia sportu. T. I. Warszawa 1984, pp. 268, uses the term “sports fan” with the proviso that this kind of “fan observing sports entertainments”, who is “a carrier of a specific type of behaviours [...] which are different from behaviours accepted in the situations outside of sport”. ERIC DUNNING. Spectators. In: DAVID LEVINSON, KAREN CHRISTENSEN (eds.). Encyclopedia of World Sport from Ancient Times to the Present. New York, Oxford 1999, pp. 373–375, distinguishes the terms spectator and fan. The main reason for watching sport (by the “spectators”) is the search for excitement, but also appreciation for its aesthetic values. On the other hand, fanatics (phenomenon typical for team sports), believe that “sport functions as a kind of surrogate religion”. It is worth adding that “there is still no single, universally adopted definition of football hooligans”. See: CARNIBELLA, FOX et al., Football violence in Europe, p. 13. See also: MANUEL COMERON. The prevention of violence in sport. Strasbourg 2002, p. 11; ERIC DUNNING. Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. In: European Journal on Criminal Policy and Research 2, 2000, p. 142. It is easier to create their personal profile, i.e. CARNIBELLA, FOX et al., Football violence in Europe, pp. 71–98.
- ²⁹ GUTTMANN, Sports Spectators from Antiquity, p. 6. See also: ALLEN GUTTMANN. From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports. New York 1978, pp. 1–14, thinks that the given division is not correct. For it was proven that the audience of sports arenas is generally more engaged in cultural and political life than “non-spectators”.
- ³⁰ One can have doubts about the faithful reflection of the modern-day term “sports fan”, additionally tainted by the emotions. For a Roman man, spectator was not only a “viewer” (also in the theatre), but a scholar, connoisseur and arbiter as well. In the context of the Roman games, the word usually appeared in this former meaning and it indicated rather those who “filled” the public buildings and whose activity was limited to watching. Spectator is a term making a clear distinction between the viewer and the spectrum, the core of spectacle, which are therefore treated with a distance, without affectation. See also: ŚLAPEK, Sport i widowiska

świata antycznego, pp. 725–726. Due to this reason CHARLOTTE ROUCHÉ. Performers and Partisans at Aphrodisias in the Roman and late Roman periods. A Study Based on Inscriptions from the Current Excavations at Aphrodisias in Caria. London 1993, resigned from the term spectator and instead used in the title of her work the word partisan, at the same time avoiding the modern-day associations.

³¹ They are devoid of the coat of an emotional nature, which is automatically associated with the sports fans; but, after all, the modern-day language of legislation also does not use terms such as “sports fan” or directly “hooligan”.

³² See i.e.: JERZY KOLENDO. La repartition des places aux spectacles et la stratification sociale dans l'Empire Romain. In: *Ktéma* 6, 1981, pp. 301–315; SAARA LILJA. Seating Problems in Roman Theater and Circus. In: *Arctos* 19, 1985, pp. 67–73; JÜRGEN VON UNGERN-STERNBERG. Die Einführung spezieller Sitze für die Senatoren bei den Spielen. In: *Chiron* 5, 1975, S. 157–163; GUNDERSON, The Flavian Amphitheatre, pp. 637–658; ELIZABETH RAWSON. *Discrimina ordinum: the lex Iulia theatralis*. In: *Papers of the British School at Rome* 55, 1987, pp. 83–114; JEAN-CLAUDE GOLVIN. L'amphithéâtre romain. Essai sur la théorisation de sa forme et de ses fonctions. Vol. 1. Paris 1988, pp. 346–367; EDMONDSON, Dynamic Arenas. Divisions of the audience in the provincial games looked similar because the most fundamental criterion for the subdivision was the social rank of a spectator, see: ROUCHE, Performers and Partisans, pp. 129–140. On a slightly disparaging term towards part of the audience, “plebecula”, and a significant “spectante populo” see RICHARD LIM. In the “Temple of laughter”. Visual and literary representations of Spectators at Roman Games. In: BETTINA BERGMANN, CHRISTINE KONDOLEON (eds.). *The art of ancient spectacle*. Washington 1999, pp. 343–344. In the times of Augustus there appeared an ersatz of the arena bans. Unmarried people were banned from attending to the arenas, which does not mean that they were the ones initiating the fights (a proper attitude towards procreation was promoted this way). See also: KARL GALINSKY. Augustus Legislation on Morals and Marriage. In: *Philologus* 125, 1981, p. 126.

³³ See i.e. LIV. 34.44; PLAUT., POEN. 10–12; CIC., TUSC. 1, 37; VITR., ARCH. 5, 62; SUET., AUG. 35, 2; 44, 2; VELL., 2, 32, 3; TAC., ANN. 2.83; SEN., BENEF. 7, 12, 3; TAC., ANN. 4, 63; CASS. DIO 60, 7; MART. 5, 41, 7; PROP. 4, 8, 77; OV., AM. 2, 7, 3; STAT., SILV. 1, 6, 43–4; CIL VI 32098.

³⁴ See: ARIADNE STAPLES. Good Goddess to Vestal Virgins. Sex and Category in Roman Religion. London 1998, pp. 131–156; ROBIN LORSCH WILDFANG. The Vestals and Annual Public Rites. In: *Classica et mediaevalia: revue danoise de philologie et d'histoire* 52, 2001, pp. 223–255.

³⁵ On this kind of lawlessness in amphitheatre: EDMONDSON, Dynamic Arenas, pp. 69–112. In the Colosseum the division of seats depended on procurator amphitheatrici, see HENRIETTE PAVIS D'ESCURAC. La Préfecture de l'Annone, service administratif impérial d'Auguste à Constantin. Rome 1976, pp. 57, 76, 325, 362. On the examples from theatre, GONZALES, Leyes, espectadores y espectadores en la Roma, p. 83. Martial (5, 8, 14) mentioned the guards, the so-called designatores, who controlled the compliance with the regulations about the division of seats. Such broad efforts and attempts should be explained by the hostility of people towards this segregation. See, i.e. NORBERT ROULAND. Rome, démocratie impossible? Les acteurs du pouvoir dans la cité romaine. Paris 1981, pp. 212–215.

³⁶ GUTTMANN, Sports Spectators from Antiquity, pp. 5–7, believes that the universal feature of the study on the history of sport is a dramatically small amount of information about the spectators. He is also correctly stating that there are, however, more of them in relation to Rome or Greece because watching sport was a Roman characteristic. See also: ANTHONY J. PAPALAS. Sport Spectators in Ancient Greece. In: *North American Society for Sport History Proceedings* 1986, pp. 6–7. His opinions on the submissiveness of the audience of the Greek agones is unconvincingly revised by FERNANDO GARCIA ROMERO. Violencia de los espectadores en el deporte griego antiguo. In: *Cuadernos de Filología Clásica Estudios Latinos* 16, 2006, pp. 139–156. Shallowness of the sources about the audience in the amphitheatre is not changed by the Roman iconography, which presents only the editors of the games or the crowds of

- fans represented “by using a large number of “heads””, see LIM, In the “Temple of laughter”, pp. 343–348.
- ³⁷ CIL IV, 7585. “*Holconium Priscum duovirum iure dicundo spectaculi spectantes rogant.*” More broadly: ERIC CSAPO. *Actors and the Icons of the Ancient Theater*. Malden 2010, p. 189. “Spectaculi spectantes” supported specific candidates for offices with inscriptions of electoral nature. They most likely expected from them to return the favour in the form of spectacular games. It is, however, important that the bonds between those who were “watching the games” were tied up in the amphitheatre or theatre.
- ³⁸ MARIA G. MOSCI SASSI. *Il linguaggio gladiatorio*. Bologna 1992, pp. 149–150. The inscriptions are obviously an important material, see also: ROUCHE, *Performers and Partisans*, pp. 129–140, and the graffiti which constituted the expression of the emotions of fans, even women (cf. ILS 5142, a-d). At times they created their names from the names of their sports idols (per analogiam, the admirers of the mime Paris, acted as paridiani (CIL IV 7919)). The amateurs of circenses took on the names of the factions. See also: CSAPO, *Actors and the Icons*, p. 189; RAMSAY MACMULLEN. *Enemies of the Roman Order: Treason, Unrest, and Alienation in the Empire*. Cambridge 1971, p. 168. The texts of “sports fans” from Pompeii are cited by JACOBELLI, *Gladiators at Pompeii*, pp. 39–41, from Spain, ALBERTO BALIL. *Su gli spettacoli di anfiteatro*. In: *Mélanges d’ Archéologie et d’Histoire offerts à A. Piganiol*. Vol. I. Paris 1966, pp. 363–368.
- ³⁹ MACMULLEN, *Enemies of the Roman Order*, (chapter Urban Unrest), is highly suspicious about these groups but he does not find arguments in favour of the real threat from them. The involvement of the informal groups into the politics does not mean, after all, that they automatically used violence as a tool for conducting it.
- ⁴⁰ See reference No. 1. “Amphitheatric” conflicts concerned also the inhabitants of Capua and Puteoli, Corinth and Athens, and not very Near Eastern Apamea and Prusa. More broadly: DONALD KYLE. *Spectacles of Death in Ancient Rome*. London, New York 1998, pp. 246–254; MACMULLEN, *Enemies of the Roman Order*, pp. 169–171, 339, reference No. 8; RICHARD J. A. TALBERT. *The Senate of the Imperial Rome*. Princeton 1984, pp. 414–419.
- ⁴¹ Military units entered amphitheatres as a form of prevention in 15 BC. See also: MACMULLEN, *Enemies of the Roman Order*, pp. 170–172; KYLE, *Spectacles of Death*, pp. 94, 166–168; SCOBIE, *Spectator Security*, pp. 207–209; WILFRIED NIPPEL. *Public order in Ancient Rome*. Cambridge 1995, pp. 93–95.
- ⁴² TAC., ANN. XIII, 49, treats the decision of the Senate on the ban for Syracuse as a trivial matter. Such interventions are for TALBERT, *The Senate of the Imperial Rome*, p. 419, a manifestation of the crisis of the Senate’s prestige. See also: MACMULLEN, *Enemies of the Roman Order*, pp. 168–172. While avoiding the accusation of ahistoricism, it is impossible to juxtapose the nature of the actions of the Roman and modern hooligans, it is possible to try to compare the methods of fighting against them. Such enterprises would include: preventive and repressive police actions, control over ringleader, identifying the audience through its segregation, “arena bans” and bans concerning the organisation of events. See also: FIFA Disciplinary Code, pp. 19–20; CARNIBELLA, FOX et al., *Football violence in Europe*, pp. 120–123, 126–127; SIEKMANN, *Football hooliganism with an EU dimension*, pp. 18–25, 28–29, 53–57, 61–64, 71–74, 85–87, 97–99.
- ⁴³ Others have qualities of a more psychological than historical nature (they refer even to the possibility of anonymous acting in the crowd, the law on crowd, etc.). These are discussed by ZVI YAVETZ. *Plebs and Princeps*. Oxford 1988, pp. 19–21. The historical ones accentuate the identification with gladiators, fascination with their ethos. See also: i.e. CARLIN BARTON. *The Sorrows of the Ancient Romans. The Gladiators and the Monster*. Princeton 1996, pp. 11–47, 85–107.
- ⁴⁴ More broadly, see, i.e. CINZIA VISMARA. *Il supplizio come spettacolo*. In: NICOLA SAVARESE (ed.). *Teatri romani. Gli spettacoli nell’ antica*. Roma, Bologna 1996, pp. 115–120; DAVID S. POTTER. *Martyrdom as Spectacle*. In: RUTH SCODEL (ed.). *Theater and Society in the Classical World*. Ann Arbor 1993, pp. 53–88; KYLE, *Spectacles of Death*, pp. 35–76.

- ⁴⁵ See also: ALISON FUTRELL. *Blood in the Arena. The Spectacle of Roman Power*. Austin 1997, pp. 47–49. BARTON, *The Sorrows of the Ancient Romans*, thinks that the affectation was materialised in the identification with gladiators (including the combats of free people at the arena) rather than in the aggressive behaviour of spectators. In militarised Roman society violence was a norm (extensive, strict power of the father in the family and the master over his slave, universal military training, continuous policy of conquest, etc.). What is more, the games were expected in a way to familiarise the Romans with the sight of blood and killing. It was one of the most desired effects of the popularisation of *munera*. See also: GUNDERSON, *Ideology of the Arena*, pp. 22–25.
- ⁴⁶ This is correctly emphasised by GUTTMANN, *Sports Spectators from Antiquity*, pp. 7–9.
- ⁴⁷ Comments about them (the sources are dominated by the 3rd person!) do not indicate that this behaviour was dangerous for civic order because they came down to shouts, whistles, applause, gestures such as jumping, waving hands and robes. See also: i.e. DAVID S. POTTER. *Performance, Power, and Justice in the High Empire*. In: SLATER (ed.), *Roman Theater*, pp. 132–147. This repertoire seems to be even poorer than the standards accepted nowadays. The visual representations of spectators also argue in favour of this opinion. See: LIM, in the “Temple of laughter”, pp. 343–365. See also: INGOMAR WEILER. *Zum Verhalten der Zuschauer bei Wettkämpfen in der Alten Welt*. In: E. KORNEXL (ed.). *Spektrum der Sportwissenschaften*. Wien 1987, S. 43–59; SŁAPEK, *Gladiatorzy*, pp. 73–98.
- ⁴⁸ DANIEL A. DOMBROWSKI. *Plato and Athletics*. In: *Journal of the Philosophy of Sport* 6, 1979, pp. 29–38; BERNARD JEU. *Platon, Xénophon et l'idéologie du sport d'Etat*. In: JEAN-PAUL DUMONT, LUCIEN BRESCON (eds.). *Politique dans l'Antiquité. Images, mythes et fantasmes*. Lille 1986, pp. 9–33; THOMAS M. ROBINSON. *The Defining Features of Mind-Body Dualism in the Writings of Plato*. In: JOHN P. P. WRIGHT, PAUL POTTER (eds.). *Psyche and Soma. Physicians and Metaphysicians on the Mind-Body Problem from Antiquity to Enlightenment*. Oxford 2000, pp. 37–56; LAWRENCE FIELDING. *Marcus Tullius Cicero: A Social Critic of Sport*. In: *Canadian Journal of the History of Sport and Education* 8, 1977, pp. 16–27; CAGNIART, *Seneca's Attitude Towards Sport and Athletics*, pp. 162–170; PIERRE CAGNIART. *The Philosopher and the Gladiator*. In: *Classical World* 93, 2000, No. 6, pp. 607–618; ANTHONY A. LONG. *Soul and Body in Stoicism*. In: *Phronesis* 27, 1982, pp. 34–57; VEYNE, *Païens et chrétiens devant la gladiature*, pp. 883–898.
- ⁴⁹ GUTTMANN, *Sports Spectators from Antiquity*, pp. 5. See also: DOLF ZILLMANN, JENNINGS BRYANT, BARRY SAPOLSKY. *The Enjoyment of Watching Sport Contests*. In: JEFFREY GOLDSTEIN (ed.). *Sport, Games, and Play*. Hillsdale 1979, p. 302.
- ⁵⁰ Triviality of the games and engendering low emotions are usually under heavy attacks. See WIEDEMANN, *Emperors and Gladiators*, pp. 128–130; VILLE, *La gladiature en Occident*, pp. 456–460; LOUIS ROBERT. *Les gladiateurs dans l'Orient grec*. Paris 1940, pp. 249–251.
- ⁵¹ SCOBIE, *Spectator Security*, pp. 191–243; SANDRA BINGHAM. *Security at the Games in the Early Imperial Period*. In: *Echos du monde classique/Classical Views* 43, 1999, pp. 369–379; PETER ROSE. *Spectators and Spectator Comfort in Roman Entertainment Buildings: A Study in Functional Design*. In: *Papers of the British School at Rome* 73, 2005, pp. 99–130; MARK W. JONES. *Designing Amphitheatres*. In: *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts: Römische Abteilung* 100, 1993, S. 391–442. These works are the apotheosis of the structure as a guarantor of security; they partly prove the genius of the Romans in organising mass events. Accurate opinion by WIEDEMANN, *Emperors and Gladiators*, p. 19, “Permanent buildings would indicate permanent political control”, deprives them in fact of their *raison d'être*.
- ⁵² More broadly: NIGEL B. CROWTHER. *Visiting the Olympic Games in Ancient Greece. Travel and Conditions for Athletes and Spectators*. In: *International Journal of the History of Sport* 18, 2001, pp. 37–52; FRANZ GOLD. *Das Publikum bei sportlichen Wettkämpfen in der alten Welt unter besonderer Berücksichtigung der Zuschauer der Olympischen Spiele*. In: MANFRED MESSING et al. (eds.). *Olympischer Dreiklang. Werte, Geschichte, Zeitgeist*. Kassel 2004, S. 207–226; INGOMAR WEILER. *Das Antike Olympia als Festwiese – was gab es neben dem Sport. Überlegungen zu einer Soziologie der Olympiabesucher und Zuschauer*. In: MESSING et al. (eds.), *Olympischer*

- Dreiklang, S. 173–197. Mitigating emotions in the Greek agones was immediate. On the helpers to hellanodikai, the so-called mastigophoroi (carrying whips) and rabdouchoi (holding sticks), see: THUC. 5.50; IG IX.2 1109; IG II 3968, 5, 1. More broadly, i.e.: HORTON A. HARRIS. *Greek Athletes and Athletics*. London 1964, pp. 158.
- ⁵³ See also: i.e. ALEKSANDER SZTEJNBERG, TADEUSZ JASIŃSKI. *Proksemika w komunikacji społecznej*. Płock 2007.
- ⁵⁴ Shortly see, ŚLAPEK, *Sport i widowiska świata antycznego*, pp. 530–536 (theatre of power, tool for social communication, safety valve, barometer of public sentiments, tool of justice, imperial politics, integration functions, catharsis, socio-political map). DONALD KYLE. Rethinking the Roman Arena: Gladiators, Sorrows, and Games. In: *The Ancient History Bulletin* 11, 1997, pp. 94–97, considers some of these functions as “too sophisticated”.
- ⁵⁵ A brief overview of the vast literature on this problem: DARIUSZ ŚLAPEK. *Amfiteatr w mieście rzymskim*. In: *Pępek świata? czy peryferium?* In: LESZEK MROZEWICZ, KATARZYNA BALBUZA (eds.). *Miasto w starożytności*. Poznań 2004, pp. 397–420.
- ⁵⁶ The emperor present in the *pulvinar* acted as a master of life and death and, potentially, this vision could result in a change of roles, dangerous in its consequences, which involved driving out random spectators into the arena by the emperor. More broadly: EDMONDSON, *Dynamic Arenas*, pp. 106–108; EMANUELE E CIACERI. *Le vittime del dispotismo in Roma nel I° secolo dell'impero (da Augusto a Domiziano)*. Catania 1898, pp. 75, 78–87; ABEL H. J. GREENIDGE. *Infamia. Its Place in Roman Public and Private Law*. Oxford 1894, pp. 68–70; PETER GARNSEY. *Social and Legal Privilege in the Roman Empire*. Oxford 1979, p. 130; WILHELM BACKHAUS. *Öffentliche Spiele, Sport und Gesellschaft in der römischen Antike*. In: HORST ÜBERHORST (ed.). *Geschichte der Leibübungen*. Vol. II. Berlin 1972, S. 208–209.
- ⁵⁷ VILLE, *La gladiature en Occident*, pp. 403–405; ANTHONY CORBEILL. *Thumbs in Ancient Rome. Pollex as Index* In: *Memoirs of the American Academy in Rome* 42, 1997, pp. 1–23; ANTHONY CORBEILL. *Nature Embodied. Gesture in Ancient Rome*. Princeton 2004, pp. 41–66; KATHLEEN M. COLEMAN. *Missio at Halicarnassus*. In: *Harvard Studies in Classical Philology* 100, 2000, pp. 487–500.
- ⁵⁸ VILLE, *La gladiature en Occident*, pp. 360–368, 399–401, 407–409; WIEDEMANN, *Emperors and Gladiators*, pp. 90–95; CINZIA VISMARA. *The World of the Gladiators*. In: ADA GABUCCI (ed.). *The Colosseum*. Los Angeles 2001, pp. 49–52.
- ⁵⁹ See also: PAUL VEYNE. *Le pain et le cirque. Sociologie politique d'un pluralisme politique*. Paris 1976, pp. 701–730; WIEDEMANN, *Emperors and Gladiators*, pp. 165–176; YAVETZ, *Plebs and Princeps*, pp. 18–24; FERGUS MILLAR. *The Emperor in the Roman World*. London 1977, pp. 368–375; KYLE, *Spectacles of Death*, pp. 95–99; GUNDERSON, *Ideology of the Arena*, pp. 126–133.
- ⁶⁰ Individual rivalry was a substance of the Greek agones, see: HELMUT BERVE. *Vom agonalen Geist der Griechen. Gestaltende Kräfte der Antike*. In: HELMUT BERVE (ed.). *Gestaltende Kräfte der Antike. Aufsätze und Vorträge zur griechischen und römischen Geschichte*. München 1966, S. 1–20. Group competitions occurred extremely rarely, most frequently in the form of playing the ball, which was not included in the programme of the largest agones. See also: M. N. TOD. *Teams of Ball Players at Sparta*. In: *Annual of the British School at Athens* 10, 1903–1904, pp. 63–77; GARCIA ROMERO. *El “rugby” en la antigua Grecia. Sobre un fragmento del poeta comico Antifanes (s. IVa.C.)*. In: TERESA GONZALEZ AJA et al. (eds.). *Actas V congreso de historia del deporte en Europa*. Madrid 2002, pp. 13–18. The gregatim fights in the amphitheatres diversified the duels between the contestants. See: WIEDEMANN, *Emperors and Gladiators*, p. 89.
- ⁶¹ On the attitudes and emotions engendered by team sports see i.e. DANIEL WANN, NYLA BRANSCOMBE. *Sports fans: Measuring degree of identification with their team*. In: *International Journal of Sport Psychology* 24, 1993, pp. 1–17; NICHOLAS THEODORAKIS, SYMEON VLACHOPOULOS et al. *Measuring team identification: Translation and cross-cultural validity of*

- the Sport Spectator Identification Scale. In: *International Journal of Sport Management* 7, 2006, No. 4, pp. 506–522.
- ⁶² The emperors favoured specific categories of gladiators. See also: DONATO MARTUCCI. Roman Emperors and Their Sportsmen. In: *Olympic Review* 1991, pp. 462–464. Crossing, mixing gladiators was an effective method because it turns out that dangerous situations were taking place when the local gladiators were fighting at the arena. On the diverse ethnical origins of gladiators see: BALIL, *Su gli spettacoli*, pp. 363–368. During the Severan dynasty, the fans of gladiators of the local *lanista* were the initiators of unrest in Ephesus. ROBERT, *Les gladiateurs dans l'Orient grec*, pp. 27, 196.
- ⁶³ WIEDEMANN, *Emperors and Gladiators*.
- ⁶⁴ See also: i.e. KYLE, *Sport and Spectacle*, p. 253.
- ⁶⁵ On the circus factions see i.e. WŁODZIMIERZ GORDZIEJEW. Zur Entstehung und Organisation der Zirkusparteien in Rom. In: *Charisteria G. Przychocki a discipulis oblate. Varsoviae* 1934, S. 156–174. Violent reactions were taking place in the theatre. Through suggestibility of allusions, which were easily expressed in the language of the theatre, its political role triggered other kind of emotions (cf., i.e. EMIN TENGSTRÖM. Theater und Politik im kaiserlichen Rom. In: *Eranos* 75, 1977, S. 43–56; JERZY AXER. Spettatori e spettacoli nella Roma antica. In: *Dionisio* 61, 1991, pp. 221–229), even though gladiatorial fights enjoyed greater attention already in the 2nd century BC. See: DVORA GILULA. Where Did the Audience Go? In: *Scripta Classica Israelica* 4, 1978, pp. 45–49.
- ⁶⁶ Circus gathered a more numerous audience and *ludi publici* were organised more frequently than *munera*. See also valuable remarks of HUGH M. LEE. The Sport Fan and “Team” Loyalty in Ancient Rome. In: *Arete* 1, 1983, pp. 139–145.
- ⁶⁷ RUDOLPHE GUILLAND. The Hippodrome at Constantinople. In: *Speculum* 13, 1948, pp. 678–680; ALAN CAMERON. *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*. Oxford 1976; ALAN CAMERON. “Sports Fans” of Rome and Byzantium. In: *Liverpool Classical Monthly* 9, 1984, pp. 50–51; ATHANASIOS S. FOTIOU. Byzantine Circus Factions and their Riots. In: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 27, 1978, pp. 1–17; NIGEL B. CROWTHER. Sports Violence in the Roman and Byzantine Empires. A Modern Legacy? In: *International Journal of the History of Sport* 13, 1996, pp. 445–484; GEOFFREY GREATREX. The Nika Riot: A Reappraisal. In: *Journal of Hellenic Studies* 117, 1997, pp. 60–86; ALDO DELL'ORO. Giustiniano. Manifestazioni sportive e tifosi; In: *Atti dell'Accademia romanistica constantiniana. VIII Convegno internazionale*. Napoli 1990, pp. 623–628; SOTIRIS GIATSI. The Massacre in the Riot of Nika in the Great Hippodrome of Constantinople in 532 A.D. In: *International Journal of the History of Sport* 12, 1995, pp. 141–152; PAWEŁ FILIPCZAK. Władze państwowe wobec zamieszek faksji cyrkowych w Antiochii w świetle Kroniki Jana Malalasa. In: *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne* 6, 2004, pp. 35–49; PAWEŁ FILIPCZAK. *Bunty i niepokoje w miastach wczesnego Bizancjum (IV wiek n.e.)*. Łódź 2009, pp. 51–105.

ABBREVIATIONS

- CASS. DIO – Cassius Dio Cocceianus, *Historiae Romanae*
 CIC., HAR. – Marcus Tullius Cicero, *Oratio de Haruspicum Responso*
 CIC., TUSC. – Marcus Tullius Cicero, *Tusculanarum Disputationum*
 CIL VI – CORPUS INSCRIPTIONUM LATINARUM (Vol. VI, *Inscriptiones urbis Romae Latinae*)
 IG – *Inscriptiones Graecae* (IG II ATTICA; IX 2 THESSALIA)
 LIV. – Titus Livius, *Ab Urbe condita*
 MART. – Marcus Valerius Martialis, *Epigrammata*
 OV., AM. – Publius Ovidius Naso, *Amores*

PLAUT., POEN. – Titus Maccius Plautus, Poenulus
PROP. – Sextus Propertius, Elegiae
SEN., BENEF. – Lucius Annaeus Seneca (Minor), De Beneficiis
STAT., SILV. – Publius Papinius Statius, Silvae
SUET., AUG. – Caius Suetonius Tranquillus, Vitae Caesaris (Divus Augustus)
TAC., ANN. – Cornelius Tacitus, Annales
THUC. – Thucydides, Historiae
VELL. – Velleius Paterculus, Historiae
VITR., ARCH. – Marcus Vitruvius Pollio, De architectura

KOPSAVILKUMS

Salīdzinot moderno sportu un ļoti populārās Romas gladiatoru spēles, tas, ka Romas likumi klusēja par drošības noteikumiem amfiteātros, var likties pārsteidzoši. Tomēr mūsdienās sporta spēles notiek vairāk pašu spēļu dēļ salīdzinājumā ar daudznozīmīgajām romiešu spēlēm pagātnē un tādēļ vieglāk pakļaujas juridiskai regulēšanai. “Sports Romā” bija cieši saistīts ar citām dzīves jomām (relīģiju, apbedīšanas ieražām, karu utt.) – tas nozīmēja, ka likumi bija saistīti ar kontekstu un spēļu rīkošanas iemesliem (piemēram, *lex Tullia de ambitu*).

Kopumā, neņemot vērā spēļu kazuistiku un selektivitāti, romiešu tiesību normas regulēja pamatjautājumus: kurš, kādos apstākļos un cik plašā mērogā var organizēt *munera gladiatoria*, kas tajās var aktīvi piedalīties un, visbeidzot, kas un kādā kārtībā sēdēs Romas amfiteātru *cavea*. Šai ziņā šie risinājumi atgādina mūsdienu normatīvus, kas daudz vairāk uzmanības pievērš drošības jautājumiem un auditorijas uzvedībai. Jautājums saistībā ar “līdzjutējiem” – par tiesībām ieņemt vietas amfiteātrī – tika regulēts galvenokārt imperatora Augusta likumdošanā (*lex Iulia theatralis*). Likumdevējs radīja Romas sabiedrības simbolisku, sociāli topogrāfisku kartējumu, kura garants un arbitrs bija imperators.

Iespēja identificēt skatītājus pēc to piederības *ordines* varbūt ietekmēja to uzvedību (pilnīgas anonimitātes zudums), bet – spriežot pēc sociālās nomenklatūras (*senatores, equites, plebs, milites, matronae* etc.), kas izmantota likumos, likumdevējs neuzskatīja kādu noteiktu līdzjutēju grupu par bīstamu. Ir arī grūti piekrist viedoklim, ka modernais koncepts par “līdzjutēju, sporta fanu” (vai huligānu!) ir sinonīms emocionāli neitrālajam latīņu lietvārdam *spectator*. Tomēr filoloģiski argumenti nevar noliegt noteiktu “uzticamu fanu” grupu pastāvēšanu. Bez Pompejas gadījumiem ir zināmi arī citi piemēri par nekārtībām izrāžu laikā.

Informācija par tām ir trūcīga (gandrīz tikai no uzrakstiem un grafiem), jo romiešu elite gladiatoru spēles bieži uzskatīja par kaut ko triviālu, banālu un uzmanības necienīgu. Liekas, bija kādi cēloņi gan avotu klusēšanai (ieskaitot romiešu tiesības), gan relatīvi “padevīgai”, “pacifistiskai” skatītāju uzvedībai. Jebkuri sabiedriskās kārtības pārkāpumi amfiteātrī būtu sagrāvuši amfiteātra un tajā notiekošo spēļu skrupulozi konstruēto simbolismu – simbolismu, kas asociējās ar valdnieka kā visas anarhijas ienaidnieka statusu. Spēļu prestižs, novērtējums, respekts un, visbeidzot, svētums varēja būt nozīmīgi faktori, kas noteica skatītāju reakciju amfiteātrī.

Spēļu skatīšanās un loģistika, kas bija saistīta ar spēļu sagatavošanu, arī neizraisīja vardarbību. Problēmas būtība bija romiešu atbalsta/līdzjušanas raksturs. Viena no tā iezīmēm bija līdzjutēju dalība izrādes veidošanā, kas noritēja viņu acu priekšā. Ir vērts pieminēt, ka antīkā sporta neatņemama iezīme neapšaubāmi bija komandu sporta sacensības gara trūkums, tas parasti izraisa vairāk emociju. Varbūt atbalstītāju grupu vārdu “personalizācija”, kuras izcelsme saistīta ar gladiatoru apbruņojumu un cīņas tehniku (sk. *parmularii*) vai viņu vārdiem vai iesaukām, bija rezultāts tam, ka dominēja individuālas sacensības (dueļi starp noteikta veida gladiatoriem).

Tas varēja radīt daudzas komplicētas iedalījuma grupas starp skatītājiem, būtībā izraisot kopīgas (un valstij potenciāli bīstamas) akcijas. Skatītāju uzvedība Romas cirkā, konkrēti, Vēlās Impērijas laikā, bija pilnīgi atšķirīga. Atšķirīga rakstura līdzjušana un ikšķu turēšana var tikt attiecināta uz t. s. ratu braucēju sacensībām. Pienācīga kārtība skatītāju rindās, kas bija tipiska amfiteātriem, cirkos tika ieviesta relatīvi vēlu. Tai bija egalitārāks raksturs, un uz šī pamata radās daudz bīstamāki draudi pilsoniskajai kārtībai nekā no fragmentētās un dezintegrētās skatītāju masas Romas amfiteātros.

Romans of the 3rd Century B.C. in Front of the Goddess Victoria and her Temple: From Mortar and Stones to Collective Destiny

Romieši, dieviete Viktorija un tās templis 3. gadsimtā pirms mūsu ēras: no akmens un javas uz kopīgu likteni

---

Kārlis Konrāds Vē, *Dr. hist.* (University Paris-Sorbonne)

Associate researcher at the University Paris-Sorbonne

E-mail: karlisvey@hotmail.fr

The article is devoted to the ideological context underlying the construction of the temple of goddess Victoria on the Palatine at the end of the 4th and the beginning of the 3rd century B.C. Following written and numismatic sources, sociology of memory, as well as the latest archaeological digs, it is proposed to see the main reason for the construction of the Victoria temple in the desire of Rome's élite to create a new conscience of collective destiny in Roman society. In this context, the new Victoria temple was meant to become one of the main vectors of the perception of Roman collective destiny.

Keywords: collective memory, collective destiny, Roman archaeology, Roman religion, Roman mythology, Victoria, Romulus, Roman middle Republic.

Raksts ir veltīts dievietes Viktorijas tempļa izbūves ideoloģiskajam kontekstam Palatīna kalnā 4. gs. beigās un 3. gs. p. m. ē. sākumā. Balstoties uz rakstiskiem un numismātikas avotiem, kā arī uz jaunākajiem arheoloģiskajiem pētījumiem un atmiņas socioloģijas atziņām, rakstā izvirzīta tēze, ka Viktorijas tempļa izbūves pamatcēlonis bija Romas valdošā slāņa vēlme radīt jaunu kopīgā likteņa apziņu romiešu sabiedrībā. Šajā kontekstā jaunajam Viktorijas templim bija lemts kļūt par vienu no galvenajiem romiešu kopīgā likteņa vektoriem.

Atslēgvārdi: kolektīvā atmiņa, kopīgais liktenis, Romas arheoloģija, romiešu reliģija, romiešu mitoloģija, Viktorija, Romuls, Romas Republika.

Today, when visiting the southwest Palatine, a little to the west of the House of Augustus one can see the remains of an ancient temple; these remains have been unanimously identified as those of the temple of goddess Victoria,¹ which was vowed in 305 B.C.² by the consul Lucius Postumius Megellus³ and then dedicated in 294 by the same man.⁴

In this study, a thorough analysis of the political and ideological background of this new Victoria temple will be offered and its role in the religion, ideology and collective memory of the 3rd century Rome will be shown.⁵ Since a great part of this article will be devoted to understanding the role of the Victoria temple and its environs in the Roman collective memory in the 3rd century, I will commence by including a brief remark inspired by Maurice Halbwachs, the great theoretician of collective memory, on the subject of manipulation of collective memory by the ruling class through building operations in socially important places.⁶

According to M. Halbwachs and his followers on this subject, the intervention of the ruling élite in a *mnemonic space* – that is, an area with concentrated important collective mnemonic “reminders” closely associated with the (mythical) origins of the society in question⁷ – is always motivated by the élite’s project to modify and to manipulate the collective memory.⁸ In short, one can be certain that behind virtually every élite’s intervention in a socially important mnemonic zone there is a strong aspiration to remodel society’s collective memory.⁹ However, given that collective memory is the primordial source for the social belief, shared by many individuals, that the society has a transcendent purpose, a collective destiny, it is clear that every deliberate alteration of the collective memory of a given society is also an endeavour to remodel its collective destiny.¹⁰

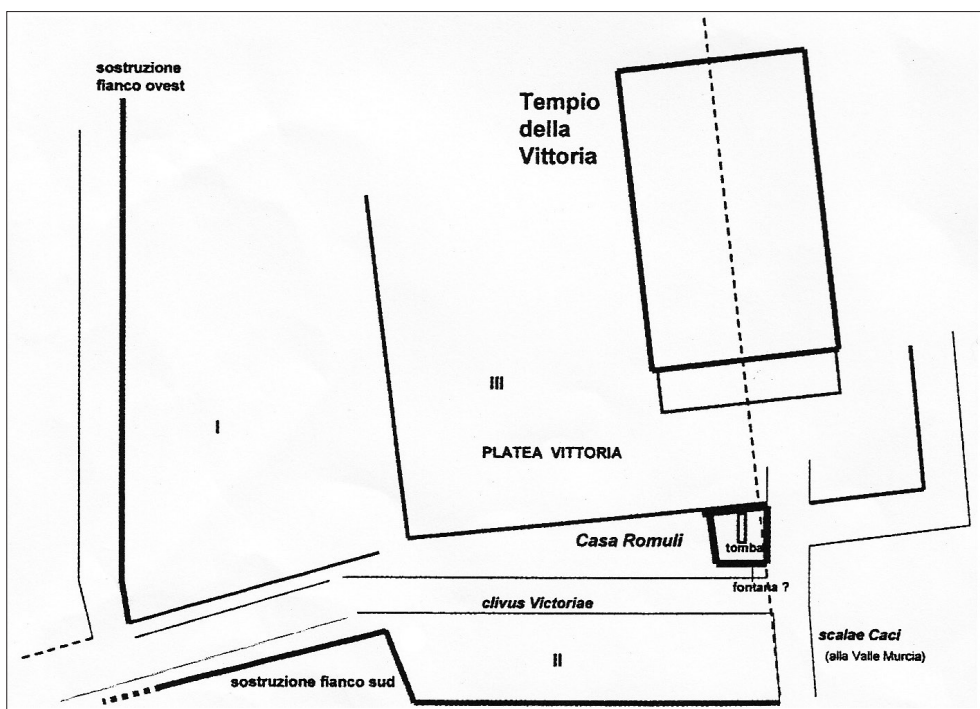
I

Taking these observations into account, let us look at the region – the southwest Palatine and the *Germaulus* – where the Roman ruling class had chosen to build the temple of goddess Victoria. It was no

ordinary place, as almost all of the most important episodes of the Romulus legend were believed to have taken place in or near it.¹¹ Because of its place in the foundational Roman legend, it is safe to say that the southwest Palatine and its surroundings were a very important mnemonic zone, probably even the most important source, for the Roman collective memory.

Indeed, well before the construction of the Victoria temple, the southwest Palatine was associated, according to Roman oral tradition, with the origins of the City and, thus, with the first steps of Romulus on the Roman soil. One should also note that the archaic rite of the Lupercalia mostly took place near the southwest Palatine and reminded the Romans of the beginnings of their city.¹² Accordingly, most monuments and cultural zones, which were believed to belong to the very first period of the Roman society, were located in this area. More specifically, there were at least two such structures in the area of the southwest Palatine: on the top of the hill was the *Casa Romuli*, considered to have belonged to the Founder himself,¹³ while immediately underneath was the Lupercal, the sacred cave, where the she-wolf was said to have suckled Remus and Romulus.¹⁴ Therefore, it is evident that the southwest Palatine and its surroundings were, well before the building of the Victoria temple, an area scattered with mnemonic reminders, which ensured the upkeep and the actualisation of collective memory of the Romans and, thereby, also their belief in having a specific, collective destiny. Consequently, it can be said that the temple of Victoria was built in the centre of probably the most important mnemonic zone in Rome.

Given this context, how are we to interpret the immense urbanistic project, which (according to the latest archaeological digs¹⁵ I have shown elsewhere) was begun

Southwest Palatine after its reconstruction in the late 4th century

After PATRIZIO PENSABENE. *Premessa*. In: Scienze dell'Antichità. Storia, Archeologia, Antropologia 2006, p. 316.

on and around the southwest Palatine immediately after 338?¹⁶ Indeed, after 338, for more than three decades, the southwest Palatine underwent an almost total reconstruction.¹⁷ Not only did the new sanctuary, that of Victoria, replace the old one, that of Juno Sospita, but it was also deliberately built in such a way that it would form, using the *Scalae Caci* – an ancient path connecting the hilltop of southwest Palatine to the *Forum Boarium* – a topographical axis with the famous Luperca, which lay immediately at the foot of the *Scalae Caci*.¹⁸ At the same time, the Luperca itself was very probably rebuilt, while a new and imposing route – the *clivus Victoriae* – was created to give the new sanctuary of Victoria a monumental access.¹⁹

I have already shown elsewhere that the construction of the Victoria temple on

such a grand scale had several reasons: firstly, it was intended to symbolize and to proclaim to all peoples the new political and military supremacy established in Italy, which Rome had gained in 338 with her victory over the Latins; secondly, the project aimed to symbolically associate the new political and military domination with the legendary figure of the first king, Romulus; finally, the decision to construct a temple to the goddess of victory was motivated also by the contemporary development of a new Roman self-awareness, – a self-awareness, which henceforth was full of conceit and certitude of the intrinsic superiority of Rome.²⁰

In addition, there is another important reason for this construction: it was evidently the wish of the ruling class to remodel the Roman collective memory. Indeed,

by constructing the Victoria temple in the centre of the principal mnemonic zone of Rome – the southwest Palatine and its surroundings – the ruling élite deliberately proceeded with a remodelling of the extraordinarily important social frames of memory (*cadres sociaux de la mémoire*), which were located in this area, which of course means that the élite was trying to remodel the Roman collective memory.²¹ However, it is well known that collective memory is the source for the belief in a shared collective destiny. Thus, with the construction of the Victoria temple, one has a tangible proof that, from 338, the ruling class also carried out a reconstruction of the Roman collective destiny.

The ruling class hoped to establish new “ideological currents” to be communicated to the Roman people by the Victoria temple and its surroundings. Thus, one can envisage, of course hypothetically, given the scarcity of explicit sources, these collective feelings, evoked among Romans during their visits to the sanctuary of Victoria and its surroundings, for example, during various religious festivals taking place near the southwest Palatine.

To establish a hypothetical outline of the possible collective feelings aimed at the populace, one has to take in account not only the ideological content of the new temple of Victoria and of its eponymous goddess, but also the monuments and mnemonic spaces, which were associated with it, namely, the Lupercal, the *Scalae Caci* and the *Casa Romuli*. Therefore, I will have to propose an interpretation of the ideological value of each one of the said monuments and mnemonic spaces and then I will associate their respective values in a cognitive chain, the reading of which will give us a good outline of the collective feelings evoked by the Victoria temple and its environs.

But before proceeding with the said analysis, I shall at first show the great – and

“Romano-campanian” didrachma with Victoria

After FILIPPO COARELLI. *L'art romain. Des origines au IIIe siècle av. J.-C.* Paris 2011, p. 193.

The quadrigatus

After COARELLI, *L'art romain*, p. 196.

durable – popularity of the sanctuary of Victoria in Rome, which lasted for at least three centuries as an important touchstone in the Roman collective memory. Then I will present the outline of worship offered to the goddess of victory on the Palatine, because the modalities of this worship will permit us to see with what frequency the Romans assembled in front of the Victoria temple and, thereby, collectively entered in contact with the “ideological currents” expressed by it. After these preliminaries, I will be able to propose a reconstitution of the collective feelings, which were probably felt by many Romans, when they were assembled in front of the Victoria temple.

II

Regarding the subject of the popularity of the worship of Victoria on the Palatine during the Republic, all the contemporary specialists are in agreement: immediately after her introduction in the Roman pantheon, the goddess became an eminent divine figure;²² as evident from her continual representation on several important Roman coins from the 3rd and 2nd centuries – for example, the ancient “Romano-campanian” didrachma, the famous quadrigatus and the victoriatus from the years of the war against Hannibal.²³

The “Romano-campanian” didrachma, which has, on the obverse, a helmeted female head, probably symbolizing Rome, and, on the reverse, Victoria attaching a crown to a palm branch, is the first Roman coin to show the goddess of victory, here clearly copying the iconographical models of Nike.²⁴

It has been shown, especially thanks to a comparison with contemporary coins from Egypt, that this coin was minted for the first time immediately after 273,

the date of a treaty of friendship between Rome and Ptolemaic Egypt.²⁵

The didrachma representing Victoria quickly became very popular everywhere in Italy, and not without a reason: the didrachma was very probably coined annually for about fifty years.²⁶ As for the iconographic subject on the reverse – Victoria attaching a crown to a palm branch – it seems to have been chosen to celebrate the introduction in Rome, in 293, of the custom to use a palm branch as symbol of military victory.²⁷

A few decades later, the goddess of victory appeared on yet another Roman coin, the quadrigatus, one of the first Roman silver coins, usually dated to 245–220, but which could well go back to 269.²⁸ Indeed, the quadrigatus was very probably coined already in 269, a time when the central mint of the Roman state was founded near the temple of Juno Moneta on the *Arx*.²⁹

The victoriatus

After COARELLI, *L'art romain*, p. 197.

The quadrigatus, which remained in use until about 168, soon became the silver coin *par excellence* in the 3rd century Rome.³⁰

On the obverse, the quadrigatus has a juvenile two-faced head similar to the Janus type; its symbolism is mysterious: maybe it depicts Fons, the god of the streams and son of Janus.³¹ As for the reverse, it shows Jupiter on quadriga (whence the name of the coin), accompanied by Victoria.³² Thus, we see that one of the most popular silver coins of the period depicted Jupiter on the triumphal quadriga besides Victoria,³³ thereby the importance of the goddess in the culture of Roman Republic becomes clear.

Towards 215, at a particularly difficult moment in war against Hannibal, Rome minted another silver coin, called the *victoriatus*, which was destined to proclaim that, despite Carthaginian victories, Rome was still certain of her final victory.³⁴ On the obverse, the *victoriatus* shows Jupiter Optimus Maximus, but on the reverse, Victoria crowning a trophy.³⁵

This new coin also became very popular in Italy, all the more so since, after the end of Carthaginian menace, the *victoriatus*, at first only coined in a single mint – that of the city of Rome, was minted in other Roman mints across all of Italy for many decades.³⁶

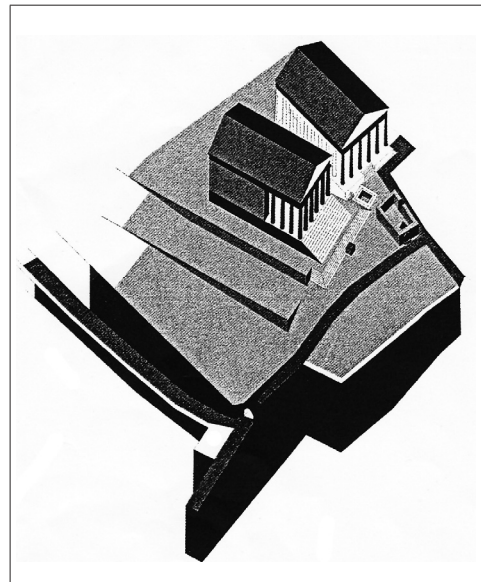
This survey of Roman coins from the 3rd and 2nd centuries depicting the goddess of victory clearly indicates that Victoria had become a very important deity of the Roman pantheon. But can this testimony be confirmed through other facts, independent of Roman coins?

III

The confirmation of this testimony is feasible, if one pays attention to the urban and ideological evolution of

the Victoria temple and its surroundings through the time. It means that one has to see, in what ways the said sanctuary and its vicinity were maintained, renovated and remodelled during the three centuries following its dedication. Consequently, I shall first analyse the successive renovations of Victoria temple, because their scope will confirm the importance of Victoria in Republican Rome.

Thanks to the excavations led by P. Pensabene, we are relatively well informed of the renovations of Victoria temple during the Republic and the Principate of Augustus;³⁷ therefore it seems very likely that the sanctuary retained its form and exterior decorations more or less unaltered until the end of the 2nd century. During the third and the second centuries, the temple and its decorations were scrupulously preserved, and when some decorations deteriorated, they were replaced by similar ornaments.³⁸

Southwest Palatine after the construction of the temple of Cybele

After PENSABENE, *Premessa*, p. 318.

Nevertheless, during this period, there was a partial reconstruction of the temple. It took place at the beginning of the 2nd century, when the southwest plateau of Palatine was restructured to allow for the building of the sanctuary of Cybele: the front part of the podium was partially rebuilt, while the exterior decorations were renovated.³⁹

Of much greater scope was the reconstruction of the temple immediately after the fire in 111, which had ravaged southwest Palatine; this time, the temple was almost completely rebuilt. Not only was it provided with new colonnades of Corinthian order and acquired an entablature of stuccoed travertine in place of the old one of wood, but the new building was also reinforced by the casting of new foundations of *opus caementicium* on one part of the old foundations of *opus quadratum*.⁴⁰ Thus, inside the podium, the foundations of the pronaos were filled with a huge cast of *opus caementicium* in order to be able to place a double colonnade of Corinthian order there, and also to slightly advance the front part of the podium to consolidate the structure of the temple, an action which was necessitated by soil erosion in this part of southwest Palatine.⁴¹

The *cella* was also rebuilt and received, besides its old foundations of *opus quadratum*, new foundations of *opus caementicium*, placed along the internal lateral walls. The objective of the new foundations was not only to reinforce the old ones, but also to form a socle for a colonnade running along the internal lateral walls of *cella*.⁴²

Despite these restorations and the reconstruction soon after 111, it is to be said that, with the exception of the pronaos and of the colonnades, the rest of the temple, although rebuilt, was not seriously transformed, but more or less preserved its original appearance.⁴³ Therefore, this second archaeological phase of Victoria temple lasted at least until the late Principate,

because, while Augustus restored the temple, he did it without changing its exterior.⁴⁴

The outline of the renovations and of the reconstruction of the Victoria temple under the Republic and the Principate of Augustus clearly shows that, given the scope of its restorations and the care applied to its conservation, the sanctuary of Victoria and its deity had an important role in Roman culture and religion in the three centuries following its construction. Therefore, the earlier testimony of Roman coins in favour of the great popularity of Victoria under the Republic is now confirmed by independent archaeological facts.

Another argument in favour of durable popularity of the sanctuary of Victoria is its urban association, at the end of the 3rd century, with the cult of Cybele.⁴⁵ Indeed, at the end of the year 205, Rome decided to introduce the *Magna Mater* into her pantheon. The association of Cybele and Victoria can be deduced from the following account: Roman envoys were sent to Pergamum in Asia Minor, which controlled Pessinus, the principal centre of the Cybele cult; the ambassadors were welcomed by the local authorities and received from them a present – black stone, probably a meteorite, which was supposed to represent the deity they wanted to introduce to Rome. The next year, the black stone was brought to Rome with pomp and circumstance, and the Romans started to build a great temple to Cybele on the plateau of southwest Palatine, just some twenty metres west from the sanctuary of Victoria.⁴⁶

The proximity of the new sanctuary, finished in 191, with that of Victoria clearly indicates the ideological association made between the goddess of victory and Cybele in order to promote and to symbolize the Roman political and military supremacy; therefore, it will not be surprising to see that, at least from the end of the 2nd century, the two goddesses were

frequently represented together on Roman coins.⁴⁷ It has also to be recalled that, pending the completion of the sanctuary of *Magna Mater*, the famous black stone was kept in the temple of Victoria.⁴⁸

Thus, the topographical and ideological association of the temple of Cybele with that of Victoria, as well as the careful and regular renovations of the latter, allow us again to note that the sanctuary of Victoria and its deity had an important role in Roman religion and ideology at least until the late Principate, possibly even beyond it.

Finally, there is another historical fact confirming that the Victoria temple formed an important ideological and religious centre under the Republic: the building on the Palatine, at the start of the 2nd century, of yet another temple consecrated to the goddess Victoria, this time bearing the epithet *Virgo*. The small shrine – an *aedicula* writes Livy – was vowed to Victoria *Virgo* in 195 by Cato the Elder during a military campaign in Spain, possibly, during the battle he won near *Emporiae*.⁴⁹ Interestingly, Cato dedicated it on the 1st of August 193, concurring with the dedication day of the principal temple of Victoria on the Palatine.⁵⁰

This chronological coincidence does not have to surprise us, because the small temple of Victoria *Virgo*, consecrated to the same goddess of victory, was certainly conceived as a certain supplement or extension of the principal sanctuary of Victoria.⁵¹ Indeed, here one can speak about “supplement” or “extension”, because the (relatively) small temple – 17 metres long and 7 metres wide – was built only a few metres to the west of the big sanctuary of Victoria; so, as P. Pensabene has shown, it has to be identified with the mural foundations today known under the name of *Auguratorium* which can still be seen on the Palatine.⁵²

Thus, one sees that, far from confining themselves to renovating the sanctuary of

Victoria from time to time, the Romans actually extended it at the start of the 2nd century, by adjoining a small shrine consecrated to the same goddess of victory. Furthermore, the man who had the honour to proceed with this extension was Cato the Elder, one of the most important Roman politicians of the time.⁵³ Accordingly, all these circumstances confirm the idea that the sanctuary of Victoria played an important role in Roman culture and religion during the Republic.

Let us remain a little longer on the subject of Victoria *Virgo*, because the analysis of her probable cult statue will tell us something important about the “greater” Victoria. In fact, since Mommsen, there is a consensus among scholars that a representation of the cult statue of Victoria *Virgo* is imprinted on some coins minted in the first part of the 1st century by moneyers from the *gens Porcia*, the *gens* of Cato the Elder.⁵⁴

At first, let us observe the epithet *Victrix*, which can be seen on these coins under the image of Victoria *Virgo*; according to Tonio Hölscher, this epithet is to be explained as an implicit tautological or pleonastic formula (*Victoria Victrix*) destined to increase the power of the goddess in question.⁵⁵ However, in my opinion, one could more plausibly think that the epithet does not relate to the goddess, but to Rome itself, whose name figures frequently on the obverse of the coins minted in honour of Victoria *Virgo*; thus, *Victrix* would mean *Roma Victrix*.⁵⁶

Let us now analyse the image of the cult statue of Victoria *Virgo* on the coins. According to it, the cult statue was very imposing: in her Palatine temple, Victoria *Virgo* was very probably portrayed as a majestic Roman matron sitting on a throne and holding in her left hand a palm branch and a sacrificial bowl in her right hand.⁵⁷ As to the iconographical model of this statue, scholars are divided; for T. Hölscher,

Denarius of M. Porcius Cato with Victoria Virgo

After TONIO HÖLSCHER. *Victoria Romana*. Mainz 1967, tab. 16.1.

this iconographical type was invented by the Romans themselves and, thereby, depicts a properly Roman representation of Victoria.⁵⁸ In contrast, Heinrich Bulle thinks that, to create this iconographical type, the Romans used the model of Nike of Terina, a Greek city in southern Italy, who was also portrayed in a sitting position.⁵⁹

However, the origin of the artistic type interests us here much less than what the cult statue can actually tell us about the status of the goddess itself in Roman culture and religion; and, on this subject, the testimony of her cult image, and especially that of her majestic throne, allows us to deduce that Victoria Virgo was seen as an important deity by the Romans.⁶⁰

But it is known that Victoria Virgo was nothing more than a specific, younger and less important form of the “greater” Victoria, as indicated by the fact that her temple was much smaller than that of the main Victoria. Therefore, given that the Romans of the 2nd century saw even Victoria Virgo as an important goddess, it is certain that they bestowed an even greater importance to her “neighbour”, the grand Victoria.

In summary: the testimony of Roman coins, the constant care given to the conservation of the Victoria temple, as well as its ideological association with the sanctuary

of Cybele and the construction of a shrine to Victoria Virgo on the southwest Palatine at the start of the 2nd century allow the conclusion that the sanctuary of Victoria was very popular under the Republic as a religious and ideological centre. Consequently, it can be contended that, for a few centuries, this sanctuary played an important role in the definition of the Roman collective memory.

IV

Before I proceed with a description of this important role, I still have to specify the periods of the year when Romans gathered collectively in front of the temple to give thanks to the goddess Victoria, and to characterise the modalities of her cult on the Palatine.

Concerning the modalities of her cult, we are confronted with an almost total silence of the sources. Thus, they can be described only in the broadest outlines. The principal religious festival in honour of Victoria probably took place on the 1st of August, the anniversary of the dedication of her Palatine temple.⁶¹ However, this certainly was not the only festival of the year in her honour, because, in a passage describing the legendary installation of the Arcadians of Evander on the southwest Palatine, Dionysius of Halicarnassus describes the cult offered to the Palatine Nike (Victoria), as follows:

*ἐπὶ δὲ τῇ κορυφῇ τοῦ λόφου τὸ τῆς Νίκης τέμενος ἐξελόντες θυσίας καὶ ταύτην κατεστήσαντο διετησίους, ἃς καὶ ἐπ’ ἐμοῦ Ῥωμαῖοι ἔθνον.*⁶²

Notwithstanding his fanciful attribution of the foundation of the Palatine cult of Victoria to the Arcadians of Evander, Dionysius has preserved here an important indication about the cult offered to Victoria: the goddess in her Palatine temple received

“sacrifices [...] lasting throughout the year”.

This means that, besides her principal festival on the 1st of August, the Palatine Victoria had at least several other annual religious festivals, whose precise dates cannot be specified. Far from assembling in front of the sanctuary of Victoria only once a year, the Roman people gathered there at least several times a year. Therefore, the Roman people entered in contact with the “ideological currents” expressed by the sanctuary of Victoria much more frequently than one would have thought.

These religious festivals of Victoria evidently also involved a sacrifice. Although, given the silence of our sources, its details cannot be specified, one can probably identify the animal, which was offered to the goddess. In fact, during the Empire, the Arval Brethren regularly sacrificed a white cow to Victoria;⁶³ hence I would submit that the republican Victoria also received this type of animal during sacrifice.

If the practical modalities of the sacrifice are mainly out of our reach, we are much better informed about the practical *aims* of the official sacrifices given to Victoria. Indeed, based on my study of her theology, I can affirm that the Romans sacrificed to Victoria to obtain from her three particular gains: firstly, the goddess could magically confer victory to the Romans in a battle; secondly, Victoria could ensure religious efficiency and thus success of the Roman executive power, which was in charge of the organisation and direction of the provinces conquered by Rome; thirdly, the goddess could magically protect Roman sovereignty in the conquered territories.⁶⁴ Thus, through an official sacrifice, the Romans asked Victoria for magical help in war and for magical protection of the Roman domination in the conquered provinces. In brief, the Roman state turned to Victoria for protection and continuity of its political supremacy.⁶⁵

V

After having described the modalities of her cult, I must draw attention to a little known aspect of the presence of Victoria in Roman religious festivals; an aspect, which, just like the continual presence of her effigy on Roman coins and the magnificence of her sanctuary, reveals the importance of her position in the collective imagination, as well as in everyday life of the Romans.

In the prologue of Plautus' *Amphitryon*, Mercury, representing Jupiter himself, addresses the spectators in the following terms:

*nam quid ego memorem ut alios in tragoediis uidi, Neptunum Virtutem Victoriam Martem Bellonam, commemorare quae bona uobis fecissent? Quis benefactis meus pater, deorum regnator, architectus omnibus!*⁶⁶

Here, Plautus clearly informs us that, in his day, specific plays existed in Rome in which gods, including Victoria, were shown reminding, explaining and representing to the spectators the divine help each of them had given on a particular occasion to Rome and its people. Therefore, the hypothesis that, during the Republic, there was at least one or maybe even several plays showing the intervention of Victoria in favour of the Romans should be seriously considered.

But why does Mercury speak of tragedies here? How should one understand an intervention of a deity like Victoria in the context of a tragedy? In fact, the *tragoediae* referred to in the quoted passage do not have much in common with a “tragedy” in the modern or Greek sense, because Roman theorists used to classify as “tragedies” the *fabulae praetextae*, plays on subjects taken from Roman history. Frequently, these had nothing to do with a “tragedy” in the modern sense. In reality, the choice of this classification was

determined by the fact that, like Attic tragedies, the *praetextae* represented the great men of the past, real or imaginary, – heroes, kings and other warlords. Thus, it is clear that, in the quoted passage, Mercury speaks of the *fabulae praetextae*.⁶⁷

The *fabulae praetextae* were then a dramatic genre staging Roman subjects drawn from archaic, sometimes even mythical, history of Rome as well as from her contemporary, even immediate, history;⁶⁸ accordingly, these were historical plays representing a particular event in Roman history.

Another important aspect of the *fabulae praetextae* was the representation of Roman gods and of their decisive influence in Roman history; this means that the *praetextae* normally included scenes, where gods were shown helping Rome, its magistrates, people or army.⁶⁹ Thereby, the remarks of Mercury in the prologue of *Amphitryon* become clear.

Although today only some sixteen titles of *fabulae praetextae* are known, such as *Clastidium* of Naevius or *Romulus* by the same dramatist, it is certain that, during the Republic, this dramatic genre was very popular in Rome;⁷⁰ the Romans must have enjoyed these plays, which reminded them of the exploits of their ancestors or of their great contemporaries.

This popularity of *fabulae praetextae* will not be a surprise, if we take into account a convincing hypothesis of Timothy P. Wiseman, namely, that these plays on historical subjects, produced year after year during the *ludi scaenici*, informed the Roman people of the great events of their past and, in this way, maintained a significant part of their collective memory.⁷¹ Hence, the principal aim of this dramatic genre could have been the edification of the Roman people on the subject of the greatness of their past and present.

In taking into account all these facts, I suppose that, in Republican Rome, there

was at least one play, in which Victoria performed an important role. At which periods of the year this play was staged? An approximate answer can be given here, because, during the Republic, the plays were produced regularly only during certain annual public games organised in honour of a deity and, exceptionally, during triumphs and funerals of great political leaders.⁷² Thus, by making a list of the *ludi* with theatrical festivals already in existence at the time when Plautus' *Amphitryon* was created, which mentions a play involving Victoria, I shall be able to specify the periods of the year, when Romans could have seen the play in question.

Given that, according to the specialists, *Amphitryon* dates from ca. 206, I have to review five public games: 1) the Roman games (*ludi maximi/Romani*) from September 4 to 19; 2) the Plebeian games (*ludi plebeii*) from November 4 to November 17; 3) the games of Ceres (*ludi Ceriales*) from April 10 to April 19; 4) the games of Apollo (*ludi Apollinares*) from July 6 to July 13; 5) the games of Flora (*ludi Florales*) from April 28 to May 3.⁷³

The games of Ceres, probably created at the start of the 5th century, included several days (from April 12 to April 18 during the Late Republic) of theatrical representations.⁷⁴ However, these games do not appear to have been the most appropriate place for the representation of a solemn play on the subject of Roman history, because T. P. Wiseman has shown that their theatrical element must have consisted of some sort of Dionysiac dramatic performance with pantomime, staging burlesque shows inspired by subjects from Greek mythology and having a strong erotic character.⁷⁵ Therefore, the dramatic genre used during the games of Ceres makes it clear that these games did not see the staging of a serious play in honour of Victoria.

As for the games of Flora, five days of which (from April 28 to May 2 during the Late Republic) were normally devoted to theatre, they were established as early as in 241/238, but it was only in 173 that they became an annual event and were held on a fixed date.⁷⁶ In my opinion, these games were not suitable for the staging of serious plays dedicated to Roman history, because, just like the games of Ceres, they involved burlesques and overtly erotic pantomime.⁷⁷

As regards the games of Apollo, which included theatrical performances staged in a provisional theatre built beside the temple of Apollo on the Campus Martius, they were created in 212 and made annual in 208.⁷⁸ A priori, there is nothing to oppose the hypothesis that a *fabula praetexta* with Victoria was staged during the games of Apollo.

However, in my opinion, the most appropriate *ludi* for the representation of *fabulae praetextae* must have been the Roman games in September and the Plebeian games in November;⁷⁹ these two great civic and religious festivals, held under the auspices of the main god of Rome, Jupiter Optimus Maximus, must have seemed to Romans the most suitable period of the year for staging of historical plays reminding the people of the Roman heroic past and of the help Rome had received from her gods.

Consequently, I arrive at the conclusion that very probably, at the end of the 3rd century, the Romans could have seen at least one historical play closely involving Victoria on at least three annual occasions: the games of Apollo in July, the Roman games in September and the Plebeian games in November.

Regarding the date of the creation of a play with Victoria as well as the question of its precise subject matter, I can only make general hypotheses. Given that the play was implicitly mentioned in

Amphitryon, which dates from ca. 206, it is clear that it was written before this date: one could suppose that the play was written in the period between 240 – the year when the first plays in the Greek manner were staged in Rome – and ca. 206. However, it cannot be ruled out that a play with Victoria was already created well before 240, for example, in the wake of the dedication of her sanctuary in 294, because T. P. Wiseman has recently made a good case for the hypothesis that the dramatic genre of *fabula praetexta* was older in Rome than that of comedies and tragedies in the Greek manner introduced in 240 by Livius Andronicus.⁸⁰

With respect to the precise subject matter of the play with Victoria, evidently there cannot be any certainty; at most, given her links with the victoriously concluded war, it can be speculated that the *fabula praetexta* in question showed Victoria helping the Roman army to win an important battle.

Thus, given the very probable existence of a *praetexta* involving the goddess of victory, I can conclude that, as it was already shown through the presence of her effigy on Roman coins and the regular renovation of her sanctuary, in the 3rd century and beyond Victoria certainly was a very well-known Roman deity. Likewise, given the specifics of the dramatic genre of *fabula praetexta*, with equal certainty – whatever was the precise subject matter of the play – it could be thought that this play represented Victoria to the spectators in such a way that they were well acquainted with her ideological values.

VI

This great popularity of the goddess with the Roman people encourages us to try to reconstitute the collective feelings

evoked among Romans, when, on some solemn occasion, they gathered in front of her Palatine temple.

To do this, first, I shall present the symbolism of the Victoria sanctuary and the collective ideas it communicated to the Roman people; then I will try to interpret this meaning of the Victoria temple following the urbanistic and ideological context of the southwest Palatine. In short, I shall try to read the signification of the Victoria sanctuary by considering its ideological environment, namely, the Lupercal in the *Germalus*, the *Scalae Caci* and the *Casa Romuli*; only such global interpretation of the ideological space formed by the temple of Victoria and its environs can reveal us the meaning it had for the Romans of the 3rd century. Thereby, studying the different meanings of the temple of Victoria and its environs, I will be able to show the ideology that the ruling class wanted to communicate to the Roman people with the help of the new Victoria sanctuary.

When one analyses the signification of the temple of Victoria itself, the first thing one observes is that the goddess of victory symbolized the political and military domination of Rome over the subjected peoples. To better understand this meaning, I have to present the Roman concept of *Pax*. Indeed, modern scholars have shown that in Rome existed a specific political and religious structure characteristic of Roman thinking – certainly going back to the beginnings of the Middle Republic, maybe even to the archaic period, – which linked the concept of victory to the Roman representation of peace. Hence, the idea of victory, and, thus, later also the idea of the goddess Victoria, were profoundly linked in the Roman thinking with the concept of *Pax*.⁸¹

Pax did not symbolize a state of actual peace in the modern sense, but, on

the contrary, the continual subjection to the Roman people of the defeated and annexed peoples and cities as well as their permanent acknowledgment of the superiority of the Romans.⁸² So, already in the 3rd century, to the Romans *Pax* meant their domination over the subjected *nationes* and cities as well as their political and cultural superiority over all the former enemies the *Urbs* had subjugated.⁸³

After explaining the signification of *Pax* and the structural link between *Pax* and Victoria, I can say that, regarding the majestic temple of Victoria, the Roman citizen very probably recalled the values, which, through the concept of *Pax*, were symbolized by the goddess of victory, namely, the Roman domination and superiority over the Italian peoples.⁸⁴ Therefore, it is clear that Victoria and her temple symbolized the most tangible result of the Roman victories – the domination of Rome and everything that it brought to Romans.⁸⁵

Thereby the sanctuary of Victoria came to represent the triumphant reign of Rome and Romans over their former enemies, from now on integrated in the Roman state, as well as the prosperity that this state of affairs brought to Roman citizens. But surely this was not its only meaning, because, as the symbol *par excellence* of the good fortune of *Urbs*, the temple had also to “explain” the reasons of the continual prosperity of their city to the people.

How could the Roman people see the explanation of the reasons of their permanent success in the temple of Victoria? First of all, by seeking the origin of their success, namely, their domination of the Italian peninsula, in the theology of Victoria, the goddess which protected the political and military supremacy of Rome. Indeed, I have already mentioned that Victoria protected the Roman sovereignty in the conquered territories through magical means; I have also shown

elsewhere that the goddess did not lavish her protection unconditionally, but as a reward for personal and collective merits of the Romans.⁸⁶ Thus, it is clear that the cult of Victoria reminded the Romans of the importance of collective and personal bravery, determination and abnegation in the success of Rome. To the Roman people, the sanctuary of Victoria represented the foundational importance of the *virtus* in the Roman achievement.

However, in my view, the explanation of the rapid political ascent of Rome by her *virtus* alone was not enough for the Romans: the Roman successes had been so fast and so extensive, that the people probably thought that, besides their own collective behaviour, there was another much more profound reason behind Rome's success. This way, in my opinion, the Roman people came to believe that there was a transcendent cause behind Rome's newfound greatness.

In effect, let us imagine the probable point of view of a Roman of the period: at the start of this 3rd century, had not Rome already broken the mighty coalition of the Samnite *nationes*? As for the ancient Etruria, which had once given kings to Rome, was it not by now on the defensive in face of the *Urbs*? Given all these continual and astounding achievements since the end of the 4th century, I suppose that, by seeing, year after year, the recurring capitulations of their many enemies who had resisted in vain, the Roman people acquired not only an intimate conviction of their superiority over the conquered peoples, but also, more generally and by extension, that of their innate pre-eminence over all the other peoples living in the world known by Rome. Hence, it is very probable that, during this period in Rome, the sentiment of the innate superiority of the Roman people over all the other states and peoples was developed among the Romans.⁸⁷

Induced to ask themselves what were the causes of Rome's exceptionally good fortune, the Roman people certainly did not have great difficulties to admit that they were intrinsically superior to all the other peoples. Thus, because the sanctuary of Victoria was the symbol *par excellence* of Roman hegemony, it became also a monumental reminder of the intrinsic superiority of the Romans over all the other nations.

However, if the temple of Victoria reminded the Romans that the reasons of their unique achievement were their collective *virtus* and their superior nature, by necessity, it also had to explain to them the origins of these extraordinary qualities. Indeed, as it will be shown, the temple and its environs could only have led the gaze of the Romans to this transcendent cause, which, it was believed, had been the origin of the intrinsic superiority of the Roman people and also of their exceptional *virtus*.

In effect, from its pediment probably depicting scenes from Romulus' legend⁸⁸ to the *Casa Romuli*, an ancient wooden hut, in front of its façade, as well as the *Scalae Caci* and the sacred cave of Lupercal below, everything in the environs of the Victoria temple focused the Roman gaze on the memory of Romulus. For this reason, it became natural for Romans to associate the image of Romulus with the new sanctuary of Victoria: accordingly, the figure of the Founder was also linked to the general signification of the sanctuary and of its deity, namely, the Roman political and military supremacy in Italy. As a result of this association, to the Roman people, Romulus appeared to be the fundamental cause of the good fortune of the *Urbs*, and that was even more so, because the new temple of Victoria, standing in the middle of the ancient Romulean village,⁸⁹ offered a "monumental" commentary on the place

of the Founder in the success of his city: indeed, just as symbolically the temple of Victoria seemed to emerge from the fertile soil of the village, which once had been inhabited by the son of Mars, the extraordinary qualities of the Roman people – their intrinsic superiority and their exceptional *virtus*, – which had given them hegemony in Italy, seemed to the Romans to have arisen from their founder king.

In this manner, the sanctuary of Victoria was reflecting the collective conviction that the origin of the exceptional superiority of the Roman people and their city was Romulus: it was from his foundational work and his divine origins that the Roman people derived their superior nature and their exceptional *virtus*.⁹⁰ Therefore, in the eyes of the Roman people, Romulus was the primordial reason, the transcendental cause, behind the incredible success of Rome. Such a conception of Rome's past and present naturally gave rise among the Romans to the collective belief that, thanks to Romulus, Rome enjoyed an exceptional destiny.

In other words, although it had certain polysemy, the symbolism of the Victoria temple expressed only one general meaning, namely, the superiority of the Roman people derived from Romulus' protection. Indeed, all the other temple's symbolisms – that of Roman domination in Italy, that of the importance of *virtus* in the Roman achievement and that of essential superiority of the Romans over all others – could have only led the people's gaze to this general meaning.

This general meaning expressed by the sanctuary of Victoria encouraged the Romans to believe that they were endowed with a "Romulean" collective destiny. I shall show it now by interpreting the temple in the urbanistic and ideological context of the southwest Palatine. For this reason, I shall interpret the collective meaning

of the temple through the topographical and symbolical axis it formed together with the *Casa Romuli* and the Lupercal.⁹¹ Thus, I will show the manner whereby the sanctuary of Victoria, which formed a great social frame of Romulus' memory, incited the Roman people to assume that they had a specific collective destiny.

Indeed, with the construction of the sanctuary of Victoria at the top of the *Scalae Caci*, the Romans established, by using these same *Scalae*, a symbolic and ceremonial route, which alluded to their mythical past; using the trail of the ancient *Scalae Caci*, this route started in front of the Lupercal and, after running along the eastern side of Romulus' hut, arrived in front of the new sanctuary of Victoria.⁹²

This monumental route can be defined, symbolically and materially, as the "route of Romulus", because the Roman who, coming from the Tiber riverside, took this route, first saw emerging before him the Lupercal – the spot where Remus and Romulus had "arrived" on the future site of Rome;⁹³ then, while ascending the stairs of Cacus, our Roman saw the silhouette of the *Casa Romuli*, the hut where, it was said, the Founder had grown up, lived the difficult life of a shepherd and from where, once he had become king, he had ruled Rome and laid the foundations of its future greatness;⁹⁴ and this future greatness, already predicted by the heroic deeds of the *conditor*, our Roman visitor perceived immediately in front of him in the majestic temple of Victoria, which dominated all the area of the *Scalae Caci* and reminded to our visitor, as well as to everyone who passed through the *Forum Boarium* or disembarked in the port of *Urbs*, that Romulus had kept his promise and helped Rome to attain greatness.

It was then a memorial route, which deliberately staged the destiny of Rome through the acts of Romulus, and every

Roman certainly knew how to read it.⁹⁵ Thus, in front of the Lupercal, the Roman recalled the origins of the Founder and his arrival on the site of the future Rome, initially a perilous arrival, but finally successful, because protected by the gods.⁹⁶ The divinely favoured circumstances of this arrival could have only reinforced the Roman's belief in the exceptional destiny of his homeland and his certainty to belong to a nation, which was superior to all the others, because it was founded upon a divine design.

Then, moving in space, as well as in time, the Roman ascended the *Scalae Caci* – the same stairs, which, according to his belief, Romulus himself had frequently taken – and stopped near the *Casa Romuli*, where he saw what he believed to be the vestiges of the first Rome. The enormous gap between the rusticity of Romulus' hut and the vast expanse and wealth characterising Rome of his time made him appreciate not only the progress made since the foundation, but also to convince himself that the reasons of this dazzling success were founded in the protection given by the gods to the work of the Founder, as well as the respect for the memory of Romulus' acts by later generations.

This foundational importance of the respect for the Romulean tradition in the contemporary achievement of Rome was, so to speak, revealed and symbolized to our Roman by the centuries long existence of the hut of the *conditor*: indeed, the Romans had taken care to preserve it through the time,⁹⁷ and, as our Roman ambler must have deduced, the result of this concern for the house of Romulus, and, thus, also for his memory in general, was the current state of the city, namely, an unequalled political and military supremacy. Therefore, the *Casa Romuli* was an important stop on the “route of Romulus”,

which recalled the obligation to maintain Romulus' memory, without which the destiny of *Urbs* would immediately come to a halt.

Continuing to ascend, the Roman reached the summit of the west Palatine and stood before the temple of Victoria. Dominating the landscape, the temple gave our Roman an image of the destiny of his city; indeed, the sanctuary of Victoria represented to the Roman spectator a synthesis of Roman destiny – that is a synthesis of Romulean notions recalled in his mind during his ascent of *Scalae Caci* – as well as a tangible proof of this same destiny. Looking upon this important sanctuary, a symbol *par excellence* of Roman victory and domination, the spectator could have only seen in it a concrete testimony to the truthfulness of the destiny promised to his city by Romulus.⁹⁸

To the Roman, the sanctuary reminded that Rome had become the uncontested leading power in Italy, feared by all; as for the reasons of this unparalleled achievement, the ascent of the “route of Romulus” had recalled them to him: firstly, modesty and abnegation in the conduct of public affairs, so well expressed by the rusticity of *Casa Romuli*; secondly, the superior nature of the Roman people attributed to them by the gods and the constant and decisive help of the divine Romulus – i.e., the god Quirinus(-Romulus)⁹⁹ – to his city, both of which were perfectly evoked in the eyes of the urban walker through the extreme contrast between the simplicity, not to say the humbleness, of Roman origins, expressed by the Lupercal and the Founder's hut, and the present power and prosperity of the *Urbs*, so well illustrated by the magnificent temple of Victoria.

Consequently, it is clear that the monumental route, which led, through the *Scalae Caci*, the Roman from the Lupercal, past

the *Casa Romuli*, up to the sanctuary of Victoria, reminded him, thanks to an easy symbolism, of the destiny bestowed upon his homeland and of the fundamental values that it imposed on him: tenacity in all endeavours, awareness of the superior nature of the Roman people and confidence in the perennial support of the gods. As a result, thanks to the new Victoria sanctuary and its environs, the Romans were well informed that, with the help of the Founder, the *Urbs* had been granted an exceptional destiny.

Yet, at the end of this study, it should not be forgotten that, however unique this destiny was, its fulfilment depended primarily on the Romans themselves. This means that, like the closely associated Victoria, which rewarded *virtus*, the destiny of Rome was in no way gratuitous and facile, but, on the contrary, had to be patiently earned by the Romans through tenacity in their endeavours.¹⁰⁰

* * *

Based upon all these considerations, in conclusion of this – hypothetical – reconstitution, I submit that the representation of this new collective destiny, diffused since the start of the 3rd century, especially through the new temple of Victoria and its Romulean environs, created a very proud self-image among the Roman people. Thus, in the 3rd century, the Roman people must have believed to have been endowed with an exceptional destiny, which conferred upon them an intrinsic superiority over all the other nations and, accordingly, predestined them to the conquest and the domination of their neighbouring peoples. In short, the Roman people must have been convinced that, as long as they would maintain the memory of Romulus and continue to show great *virtus*, they would be assured to achieve an undisputed domination of the known world.¹⁰¹

REFERENCES AND NOTES

- ¹ On the identification and the archaeological aspects of the temple, see TIMOTHY P. WISEMAN. The Temple of Victory on the Palatine. In: *Antiquaries Journal* 1981, pp. 35–52, here pp. 36–37; TIMOTHY P. WISEMAN. The House of Augustus and the Lupercal. In: *Journal of Roman Studies* 2009, pp. 527–545, here p. 541; PATRIZIO PENSABENE. Il Tempio della Vittoria sul Palatino. In: *Bollettino di Archeologia* 1991, pp. 11–51, here p. 11 and pp. 42–44; PATRIZIO PENSABENE. Contributo delle Terrecotte architettoniche alla definizione dei luoghi di culto dell'area sud occidentale del Palatino. In: *Ostraka* 2001, pp. 81–103, here pp. 95–102; PATRIZIO PENSABENE. I Luoghi del sacro: elementi di topografia storica. In: *Scienze dell'Antichità. Storia, Archeologia, Antropologia* 2006, pp. 329–355, here pp. 335–339 and 347–348; FEDERICA M. ROSSI. Le Testimonianze del sacro in età alto e medio-repubblicana: relazioni topografiche e ipotesi interpretative delle evidenze monumentali. In: *Scienze dell'Antichità. Storia, Archeologia, Antropologia* 2006, pp. 411–427, here p. 425; ADAM ZIOLKOWSKI. The Temples of Mid-Republican Rome and their historical and topographical context. Rome 1992, pp. 172–174; [EMANUELE PAPI]. Palatium (Età repubblicana – 64 d. C.). In: EVA M. STEINBY (ed.). *Lexicon Topographicum Urbis Romae*. Vol. IV. Rome 1999, p. 24; [FILIPPO COARELLI]. Lupercal. In: *Lexicon Topographicum Urbis Romae*. Vol. III. Rome 1996, pp. 198–199.
- ² In this study, except when specifically mentioned, all dates are BC.
- ³ For the vow in 305, see ZIOLKOWSKI, The temples of Mid-Republican Rome, p. 172 and pp. 174–176; PENSABENE, Il Tempio della Vittoria, p. 14; STEPHEN P. OAKLEY. A Commentary on Livy. Books VI–X. Vol. IV. Oxford 2005, p. 358 N.1.
- ⁴ Livius, *Ab Urbe Condita*, X, 33, 9; ZIOLKOWSKI, The temples of Mid-Republican Rome, p. 172; OAKLEY, A Commentary on Livy, p. 358.

- ⁵ In this study, I summarize some of the results of my PhD thesis, KARLIS VĒ. *Romulus, Quirinus et Victoria: la construction d'un destin collectif à Rome entre 338 et 290 av. J.-C.* Ph. D. University Paris-Sorbonne. Paris 2014.
- ⁶ The main Halbwachs' works on the subject are: MAURICE HALBWACHS. *Les cadres sociaux de la mémoire.* Paris 1994 [1925] and MAURICE HALBWACHS. *La mémoire collective.* Paris 1997².
- ⁷ KARL J. HÖLKEKAMP. *Capitol, Comitium und Forum: öffentliche Räume, sakrale Topographie und Erinnerungslandschaften.* In: KARL J. HÖLKEKAMP. *Senatus Populusque Romanus. Die politische Kultur der Republik – Dimensionen und Deutungen.* Stuttgart 2004, S. 137–168, here S. 139, 141–144, 146–147 and 156–157; GÉRARD NAMER. Postface à *La mémoire collective* de M. Halbwachs. In: HALBWACHS, *La mémoire collective*, pp. 239–295, here S. 288–291; See now also KARL J. HÖLKEKAMP. In the Web of (Hi-)Stories: *Memoria*, Monuments and Their Myth-Historical 'Interconnectedness'. In: KARL GALINSKY (ed.). *Memory in Ancient Rome and Early Christianity.* Oxford 2015, pp. 169–213.
- ⁸ KARL J. HÖLKEKAMP. *Exempla und mos maiorum: Überlegungen zum kollektiven Gedächtnis der Nobilität.* In: HÖLKEKAMP, *Senatus Populusque Romanus*, S. 169–198, here S. 170–172 and 190–193; HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la mémoire*, p. 140; GÉRARD NAMER. Postface à *Les cadres sociaux de la mémoire* de M. Halbwachs. In: HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la mémoire*, pp. 299–367, here p. 314; JOËL CANDAU. *Anthropologie de la mémoire.* Paris 2005, p. 110.
- ⁹ CANDAU, *Anthropologie*, pp. 124–125.
- ¹⁰ HÖLKEKAMP, *Exempla und mos maiorum*, pp. 169–170; HÖLKEKAMP, *Capitol, Comitium und Forum*, p. 138; MICHEL MESLIN. *L'Homme romain. Des origines au Ier siècle de notre ère.* Bruxelles 1985², pp. 58–59.
- ¹¹ See e.g. FABIVS PICTOR, fragmenta 7b Chassignet (apud Dionysius Halicarnassensis, *Antiquitates Romanae*, I, 79, 4–10); Livius, I, 4–7.
- ¹² OVIDIUS, *Fasti*, II, 267–268; JÉRÔME CARCOPINO. *La Louve du Capitole.* Paris 1925, p. 69; CHRISTOPH ULF. *Das römische Lupercalienfest.* Darmstadt 1982, S. 31.
- ¹³ Dion. Hal., A.R., I, 79, 11; Varro, *De lingua Latina*, V, 54; SOLINUS, *De mirabilibus mundi*, I, 17–18; PATRIZIO PENSABENE. *Casa Romuli sul Palatino.* In: *Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia* 1990–1991, pp. 115–162, here p. 117 and 152; PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, p. 333 and 335–336; LAWRENCE RICHARDSON JR. *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome.* Baltimore and London 1992, p. 39 and 74; [FILIPPO COARELLI]. *Casa Romuli (Cermalus).* In: EVA M. STEINBY (ed.). *Lexicon Topographicum Urbis Romae. Vol. I.* Rome 1993, p. 241.
- ¹⁴ Dion. Hal., A.R., I, 32, 3–5; 79, 8; SERVIUS, *Commentarium ad Vergilii Aeneidem*, VIII, 90 Thilo; PENSABENE, *Contributo delle Terrecotte architettoniche*, p. 95; PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, p. 335; TIMOTHY P. WISEMAN. *The God of the Lupercal.* In: TIMOTHY P. WISEMAN. *Unwritten Rome.* Exeter 2008, pp. 52–83, here p. 57; [COARELLI], *Lupercal*, pp. 198–199.
- ¹⁵ See the works by Pensabene and Rossi mentioned in note 1.
- ¹⁶ VĒ, *Romulus, Quirinus et Victoria*, pp. 257–273.
- ¹⁷ ROSSI, *Le Testimonianze del sacro*, pp. 416–417 and 421–425; FULVIO COLETTI, STELLA FALZONE, FRANCESCA CAPRIOLI. *Nuove acquisizioni sul villaggio capannicolo del 'Cermalus'.* In: *Scienze dell'Antichità. Storia, Archeologia, Antropologia* 2006, pp. 357–387, here p. 359, No. 4.
- ¹⁸ ROSSI, *Le Testimonianze del sacro*, pp. 424–425; PENSABENE, *Contributo delle Terrecotte architettoniche*, pp. 90–93; PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, p. 335, 339 and 347–348; WISEMAN, *The House of Augustus*, p. 541.
- ¹⁹ ROSSI, *Le Testimonianze del sacro*, p. 425; PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, p. 349 and 353.
- ²⁰ VĒ, *Romulus, Quirinus et Victoria*, pp. 273–277.

- ²¹ For the definition of social frames of memory, see HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la mémoire*, p. VI and pp. 38–39; NAMER, *Postface à Les cadres sociaux de la mémoire de M. Halbwachs*, pp. 325–327.
- ²² [STEFAN WEINSTOCK]. *Victoria*. In: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Vol. XVI. 1958, Sp. 2506; TONIO HÖLSCHER. *Victoria Romana*. *Archäologische Untersuchungen zur Geschichte und Wesensart der römischen Siegesgöttin von den Anfängen bis zum Ende des 3. Jhs. n. Chr.* Mainz 1967, S. 137; JOHN R. FEARS. *The Theology of victory at Rome: approaches and problems*. In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. Vol. 17, 2, II. 1981, p. 742.
- ²³ STEFAN WEINSTOCK. *Victor and Invictus*. In: *Harvard Theological Review* 1957, pp. 211–247, here p. 218.
- ²⁴ FILIPPO COARELLI. *L'art romain. Des origines au IIIe siècle av. J.-C.* Paris 2011, p. 195.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 195; HAROLD MATTINGLY. *The First age of Roman coinage*. In: *Journal of Roman Studies* 1945, pp. 65–77, here p. 69.
- ²⁶ MATTINGLY, *The First age of Roman coinage*, p. 68.
- ²⁷ LIVIUS, X, 47, 3; WEINSTOCK, *Victor and Invictus*, p. 216; COARELLI, *L'art romain*, p. 195; OAKLEY, *A Commentary on Livy*, pp. 461–463; FRANK BIGELOW TARBELL. *The Palm of Victory*. In: *Classical Philology* 1908, pp. 264–272, here pp. 264–267.
- ²⁸ COARELLI, *L'art romain*, pp. 192–193.
- ²⁹ *Ibidem*, pp. 195–196.
- ³⁰ *Ibidem*, pp. 195–196; MATTINGLY, *The First age of Roman coinage*, pp. 76–77.
- ³¹ COARELLI, *L'art romain*, pp. 196; MATTINGLY, *The First age of Roman coinage*, p. 70.
- ³² COARELLI, *L'art romain*, p. 196.
- ³³ It is to be noted that, after the start of minting of *quadrigatus* in Rome, other Roman mints, located in the provinces, also started to mint it. See MATTINGLY, *The First age of Roman coinage*, p. 71.
- ³⁴ COARELLI, *L'art romain*, p. 199; MATTINGLY, *The First age of Roman coinage*, p. 71.
- ³⁵ COARELLI, *L'art romain*, p. 199.
- ³⁶ MATTINGLY, *The First age of Roman coinage*, p. 71.
- ³⁷ See the works by PENSABENE and ROSSI mentioned in note 1.
- ³⁸ PENSABENE, *Contributo delle Terrecotte architettoniche*, pp. 100–101.
- ³⁹ PENSABENE, *ibidem*, pp. 100–101.
- ⁴⁰ PENSABENE, *Il Tempio della Vittoria*, p. 14; PENSABENE, *Contributo delle Terrecotte architettoniche*, pp. 101–102.
- ⁴¹ PENSABENE, *Il Tempio della Vittoria*, p. 14, p. 38 and p. 41.
- ⁴² *Ibidem*, p. 14 and p. 41.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 14 and p. 38.
- ⁴⁴ *Ibidem*, p. 15.
- ⁴⁵ PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, p. 339.
- ⁴⁶ *Ibidem*, pp. 341–342; ROBERT TURCAN. *Les cultes orientaux dans le monde romain*. Paris 2004², pp. 42–45.
- ⁴⁷ PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, pp. 339–340 and p. 340, n. 23.
- ⁴⁸ LIVIUS, XXIX, 14, 6–14; PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, p. 340.
- ⁴⁹ LIVIUS, XXXV, 9, 6; [HENRI GRAILLOT]. *Victoria*. In: CHARLES V. DAREMBERG, EDMOND SAGLIO (eds.). *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*. Vol. V, 1. Paris 1919, p. 837; MICHEL ABERSON. *Temples Votifs et Butin de Guerre dans la Rome Républicaine*. Rome and Geneva 1994, p. 19, n. 13 and p. 95.

- ⁵⁰ ZIOLKOWSKI, The temples of Mid-Republican Rome, pp. 173–174; [GAILLOT], Victoria, p. 837.
- ⁵¹ Cf. [GAILLOT], Victoria, p. 837.
- ⁵² PENSABENE, Il Tempio della Vittoria, p. 16, n. 22; ZIOLKOWSKI, The temples of Mid-Republican Rome, pp. 173–174; FILIPPO COARELLI. Rome And Environs. Berkeley and London 2007, p. 136; [PAPI], Palatium (Età repubblicana – 64 d. C.), p. 23.
- ⁵³ On Cato, see the classic study by ALAN E. ASTIN. Cato the Censor. Oxford 1978.
- ⁵⁴ HÖLSCHER, Victoria Romana, S. 137, Nr. 869.
- ⁵⁵ Ibidem, p. 138.
- ⁵⁶ [JOHANN B. KEUNE]. Victor (Victrix). In: WILHELM H. ROSCHER (Hg.). Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. Vol. VI. Leipzig 1937, Sp. 292.
- ⁵⁷ HÖLSCHER, Victoria Romana, S. 137–138.
- ⁵⁸ Ibidem, p. 137.
- ⁵⁹ [HEINRICH BULLE]. Nike. In: Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. Vol. III, 1. Leipzig 1902, Sp. 354; See also the remarks in HÖLSCHER, Victoria Romana, S. 126, Nr. 801.
- ⁶⁰ HÖLSCHER, Victoria Romana, S. 138.
- ⁶¹ ZIOLKOWSKI, The temples of Mid-Republican Rome, pp. 172–174; OAKLEY, A Commentary on Livy, p. 358; EMMANUELE CURTI. From Concordia To The Quirinal: notes on religion and politics in mid-republican/hellenistic Rome. In: EDWARD BISPHAM, CHRISTOPHER SMITH (eds.). Religion in Archaic and Republican Rome and Italy. Edinburgh 2000, pp. 77–91, here pp. 82–83.
- ⁶² Dion. Hal., A.R., I, 32, 5. “*Upon the summit of the hill they set apart the precinct of Victory and instituted sacrifices to her also, lasting throughout the year, which the Romans performed even in my time.*” Translation by E. Cary.
- ⁶³ [WEINSTOCK], Victoria, Sp. 2511; HÖLSCHER, Victoria Romana, S. 62; For epigraphical attestation of the cow sacrifice to Victoria by the Arval Brethren, see JOHN SCHEID. Commentarii fratrum arvalium qui supersunt. Les copies épigraphiques des protocoles annuels de la confrérie arvale (21 av. – 304 ap. J.-C.). Rome 1998, No. 62 a, 55–58 (under Trajan, in 101 AD); No. 68 II, 28; 50 (under Hadrian, in 118 AD).
- ⁶⁴ VÉ, Romulus, Quirinus et Victoria, pp. 363–367.
- ⁶⁵ See also FEARS, The Theology of victory, p. 748.
- ⁶⁶ PLAUTUS, Amphitruo, 41–45. “*But why should I mention how in tragedies I have seen others, such as Neptune, Valour, Victory, Mars, Bellona, making mention of the good services which they had done you? Of all these benefits, the ruler of the deities, my sire, was the founder.*” Translation by H. Th. Riley.
- ⁶⁷ TIMOTHY P. WISEMAN. What can Livy tell us? In: WISEMAN, Unwritten Rome, pp. 24–38, here pp. 34–35; TIMOTHY P. WISEMAN. Praetextae, togatae and other unhelpful categories. In: WISEMAN, Unwritten Rome, pp. 194–199, here p. 195; JEAN-CLAUDE DUMONT, MARIE-HÉLÈNE FRANÇOIS-GARELLI. Le Théâtre à Rome. Paris 1998, p. 35.
- ⁶⁸ TIMOTHY P. WISEMAN. Octavia and the phantom genre. In: WISEMAN, Unwritten Rome, pp. 200–209, here p. 206; WISEMAN, What can Livy tell us? pp. 34–35.
- ⁶⁹ WISEMAN, What can Livy tell us? pp. 34–35; WISEMAN, Praetextae, p. 198.
- ⁷⁰ WISEMAN, Octavia, p. 206; WISEMAN, What can Livy tell us? pp. 34–35.
- ⁷¹ WISEMAN, What can Livy tell us? p. 38; WISEMAN, Praetextae, p. 199; WISEMAN, Octavia, p. 207.
- ⁷² FLORENCE DUPONT. Le Théâtre latin. Paris 1988, pp. 9–10; DUMONT, FRANÇOIS-GARELLI, Le Théâtre, pp. 17–18.
- ⁷³ For the probable date of *Amphitryon*, see PIERRE GRIMAL. Le siècle des Scipions. Paris 1975², p. 123 n. 19; DUPONT, Le Théâtre, pp. 30–31. The dates of the *ludi* are given after DUPONT, ibidem, p. 16.

- ⁷⁴ TIMOTHY P. WISEMAN. *Origines ludorum*. In: WISEMAN, *Unwritten Rome*, pp. 167–174, here pp. 172–173.
- ⁷⁵ TIMOTHY P. WISEMAN. *Liber: Myth, Drama and Ideology in Republican Rome*. In: WISEMAN, *Unwritten Rome*, pp. 84–139, here pp. 119–129.
- ⁷⁶ WISEMAN, *Origines ludorum*, pp. 168–169.
- ⁷⁷ WISEMAN, *Liber*, pp. 127–129; TIMOTHY P. WISEMAN, *The Games of Flora*. In: WISEMAN, *Unwritten Rome*, pp. 175–186, here pp. 178–179.
- ⁷⁸ WISEMAN, *Origines ludorum*, p. 168 and p. 171.
- ⁷⁹ *Ibidem*, pp. 170–171; DUMONT, FRANÇOIS-GARELLI, *Le Théâtre*, pp. 17–18.
- ⁸⁰ WISEMAN, *What can Livy tell us?* p. 38.
- ⁸¹ HÖLSCHER, *Victoria Romana*, S. 94.
- ⁸² I develop here an idea of HÖLSCHER, *ibidem*, S. 94.
- ⁸³ I develop here an idea of HÖLSCHER, *ibidem*, S. 94.
- ⁸⁴ As is well stated by TONIO HÖLSCHER (*Victoria Romana*, p. 94.): “*Die Verbindung von Victoria und Pax, Sieg und Frieden, ist in den römischen Friedensvorstellungen zutiefst verwurzelt [...]*”
- ⁸⁵ See also WEINSTOCK, *Victor and Invictus*, pp. 220–221; FEARS, *The Theology of victory*, p. 782.
- ⁸⁶ VÉ, *Romulus, Quirinus et Victoria*, pp. 378–382; FEARS, *The Theology of victory*, pp. 747–748; HÖLSCHER, *Victoria Romana*, p. 174.
- ⁸⁷ On this subject, see also KARL J. HÖLKEKAMP. *Oratoris maxima scaena: Reden vor dem Volk in der politischen Kultur der Republik*. In: HÖLKEKAMP, *Senatus Populusque Romanus*, S. 219–256, here S. 248; KARL J. HÖLKEKAMP. *Die Römische Republik: “Government of the People, by the People, for the People?”* In: HÖLKEKAMP, *Senatus Populusque Romanus*, S. 257–280, here S. 276; K.-J. Hölkeskamp also underlines that, under the Middle and Late Republic, the Roman people were profoundly convinced of their intrinsic superiority over other peoples.
- ⁸⁸ PENSABENE, *Contributo delle Terrecotte architettoniche*, pp. 97–98.
- ⁸⁹ By *Romulean village*, I mean the Palatine region where, according to the legend, Romulus had once lived (Dion. Hal., A.R., I, 79, 11; SOLINUS, *De mirabilibus mundi*, I, 17–18), namely the supposed *Casa Romuli* linked to the Lupercal by the *Scalae Caci*.
- ⁹⁰ For the constant and foundational presence of Romulus in Roman collective memory, see HÖLKEKAMP, *Capitol, Comitium und Forum*, S. 164.
- ⁹¹ See the works mentioned in note 18 and the plan of southwest Palatine given above, p. 3. For a similar analysis of the Capitol Hill and the Comitium, see HÖLKEKAMP, *Capitol, Comitium und Forum*, S. 157–161.
- ⁹² PENSABENE, *I Luoghi del sacro*, p. 335.
- ⁹³ See the references to ancient sources and to modern scholarship given in note 14.
- ⁹⁴ See the references to ancient sources and to modern works mentioned in note 13.
- ⁹⁵ On this subject, see the remarks of PATRIZIO PENSABENE (*I Luoghi del sacro*, p. 335) who writes that the route in question presented to the visitors the “*destino di Vittoria*” of Rome. As for the capabilities of the Romans to understand the symbolism of recently built temples, see the observations of ALEXANDRE GRANDAZZI (*Summa difficultas faciendi pontis: César et le passage du Rhin en 55 av. J.-C. (B.G., IV, 17). Une analyse sémiologique*. In: *Mélanges de l’École française de Rome: Antiquité 2009*, p. 556) who states that: “*Le grand nombre, à Rome, était donc, dans le domaine religieux, habitué à la double lecture.*”
- ⁹⁶ Fabius Pictor, *fragmenta 7c* Chassignet (apud Pseudo-Aurelius Victor, *Origo Gentis Romanae*, XX, 2–3.).
- ⁹⁷ Dion. Hal., A.R., I, 79, 11.
- ⁹⁸ It is interesting to remark that JOHN R. FEARS has also seen the importance of the goddess Victoria in maintaining and propagating the Roman state ideology, because he writes (*The Theology of*

victory, p. 748): “[...] the significance of Victoria was not limited to cult. From the very beginning Victoria was a political tool; religious imagery sanctioned present political reality and invoked the future continuity and enhancement of the political order.”

⁹⁹ For the assimilation of Romulus with the god Quirinus already by the 4th century, see GEORGES DUMÉZIL. *La Religion romaine archaïque, avec un appendice sur la religion des Etrusques*. Paris 1974², pp. 260–261; DOMINIQUE BRIQUEL. *Remarques sur le dieu Quirinus*. In: *Revue belge de philologie et d'histoire* 1996, p. 114; ALEXANDRE GRANDAZZI. *La Fondation de Rome. Réflexion sur l'histoire*. Paris 1991, p. 264.

¹⁰⁰ See the works mentioned in note 86.

¹⁰¹ I would like to thank Dr. Juris Dreifelds from the Brock University for providing the assistance with English language in the current publication.

KOPSAVILKUMS

Rakstā aplūkotās tēmas pamatā ir dievietes Viktorijas tempļa izbūve Palatīna kalnā 4. gs. beigās un 3. gs. p. m. ē. sākumā, un šeit ir vietā divi savstarpēji saistīti *a priori* norādījumi. Pirmkārt, templis tika uzbūvēts dienvidrietumu Palatīnā, tātad reģionā, kas kopš vistālākās pagātnes bija saistīts ar Romas izcelšanās leģendu – mītu par Remu un Romulu. Otrkārt, šāda tempļa lokalizācija, visticamāk, nebija nejaušība: atmiņas socioloģija rāda, ka fundamentālas, ar sabiedrības izcelšanās leģendām saistītas telpas pārbūvi visbiežāk ir veicinājis valdošā slāņa nodoms pārveidot sabiedrības kolektīvo atmiņu, kas lielā mērā balstās tieši uz ģeogrāfiskajām un sociālajām zonām, kuras cieši saistītas ar sabiedrības pamatleģendām.

Minētās remarkas ļauj izvirzīt hipotēzi, ka jaunajam templim bija jākalpo par jaunas romiešu kolektīvās atmiņas un ar to cieši saistītās kopīgā likteņa apziņas vektoru. Tādējādi Viktorijas tempļa izbūves pamatā varētu būt bijusi valdošā slāņa vēlme pārveidot romiešu kolektīvo atmiņu un kopīgā likteņa izpratni.

Par labu šai hipotēzei runā arī noturīgā Viktorijas un tās tempļa popularitāte un nozīme romiešu sabiedrībā. To apliecina gan dievietes attēlošana uz vairākām nozīmīgām Romas monētām 3. un 2. gs., gan pietāte, ar kādu templis tika atjaunots un izgreznots līdz pat impērijas laikiem. Līdzīgi tempļa paliekošo nozīmi Romas sakrālajā telpā apliecina arī tas, ka tam kaimiņos tika uzbūvēts ne tikai papildu templis tai pašai dievītei, bet arī romiešu ideoloģijai nozīmīgais dievietes *Magna mater* templis. Visbeidzot jānorāda, ka Viktorija tika attēlota romiešu vēsturiskajās lugās, un tas ļauj pieņemt, ka dievietes simbolizētās vērtības bija plaši zināmas romiešu starpā.

Visi minētie apstākļi runā par labu izteiktajai hipotēzei, ka Viktorijas templis bija ļoti svarīgs romiešu kolektīvās atmiņas un tātad arī kopīgā likteņa vektors. Tāpēc, analizējot templi, tā topogrāfisko kontekstu un ar to saistītās leģendas, jāsecina, ka tā veidotā sakrālā zona izplatīja šādu Romas kopīgā likteņa izpratni: kara dieva dibinātajai Romai un tās pilsoņiem bija dievu dotas unikālas politikas un kara mākslas spējas, kas tiem nodrošināja pārākumu pār citām tautām. Šim pārākumam bija jābūt pamatam, kas ļautu Romai īstenot dievu uzlikto uzdevumu – visu tai zināmo tautu pakļaušanu. Taču šī predestinācija nebija akmeni kalta – tā bija atkarīga no divu priekšnosacījumu izpildes: a) romiešu pašreizējās un drošsirdības valsts ekspansijā; b) Romula atmiņas godāšanas un līdz ar to viņa izveidotā politiskā režīma saglabāšanas.

Latvieši Ķīnā 1918–1940. Harbinas piemērs¹

Latvian Diaspora in China 1918–1940. Harbin Example

Nadīna Rode, Bc. hist.

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes
orientālistikas maģistra studiju programmas I kursa studente
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050
E-pasts: nadina.rode@gmail.com

Balstoties uz vienas pilsētas – Harbinas – piemēru, rakstā analizēts to Latvijas pilsoņu un latviešu skaits, etniskais sastāvs un darbība, kuri 20. gadsimta starpkaru periodā dzīvoja Ķīnā. Rakstā ir izmantoti materiāli un preses izdevumi no Latvijas Valsts vēstures arhīva fondiem, kā arī pieejamā vēstures literatūra par atsevišķiem notikumiem konkrētajā laika posmā. Raksta mērķis ir, analizējot galvenokārt arhīva materiālus un sistematizējot tos, sniegt pārskatu par latviešu kopienas lielumu, etnisko sastāvu, nodarbinātību un aktivitāti sabiedriskās dzīves veidošanā tieši Harbinā, kas atrodas Ķīnas ziemeļos.

Atslēgvārdi: starpkaru periods, latviešu kopiena, Ķīna, Harbina, latviešu skaits, etniskais sastāvs, latviešu profesionālā un sabiedriskā darbība.

The article is dedicated to Latvians and the citizens of Latvia who lived in China from 1918 until 1940, focusing on the example of the Harbin city in the North of China. The aim of the paper is to reflect upon the information about Latvians in China in terms of numbers, ethnic composition and activity in Harbin. Article is based on the sources found in Latvian State Historical Archive, as well as in press and articles available in Latvian historiography.

Keywords: interwar period, Latvian diaspora, China, Harbin, number of Latvians, ethnic composition, professional and social activities of Latvians.

20. gadsimta pirmajā pusē bija izveidojušās daudzas latviešu kopienas visā pasaulē. Latvieši apmetās gan ASV, gan Austrālijā, gan Brazīlijā. Līdz ar situācijas saasināšanos Eiropā un Krievijas Rietumu daļā, īpaši pēc Oktobra revolūcijas 1917. gadā un Krievijas pilsoņu kara laikā, daudzi Baltijas guberņu iedzīvotāji, arī no Latvijas, nonāca Iekšējās guberņās un vēlāk devās tālāk uz austrumiem: Sibīriju, Tālajiem Austrumiem, Ķīnu. Tieši Ķīnā tajā laikā izveidojās viena no lielākajām latviešu diasporām Eirāzijas kontinenta austrumu daļā.

Divi no trīs lielākajiem latviešu centriem atradās Ķīnā – Harbinā un Šanhajā.

Rakstā lietoti vairāki jēdzieni, pirmkārt, ar jēdzienu “latvieši” tiek saprasti Latvijas pilsoņi, kas reģistrēti kādā no goda konsulātiem Ķīnā, kā arī neregistrētās personas, kas vai nu pēc tautības bija latvieši, vai vienkārši kopa savas saites ar Latviju, jutās tai piederīgi. Otrkārt, ar Ķīnu šajā gadījumā tiek saprasta arī teritorija, ko vēsturiski mēdz dēvēt par Mandžūriju. 1932. gadā Japāna izveidoja Maņdžougu valsti, tās teritorijā atradās arī Harbina. Informācija tika apkopota, galvenokārt koncentrējoties uz kopienas skaitlisko lielumu, etnisko sastāvu, nodarbinātību, kā arī uz sabiedriskās darbības aktivitāti.

Vēstures literatūrā ir pieejami vairāki raksti, kas atspoguļo vai nu notikumus kādā nelielā laika posmā, vai arī ir vispārīgs pārskats, piemēram, Luras Šļares raksts “Latviešu organizāciju darbība bēgļu labā Tālajos Austrumos 1918–1920”.² Tajā apkopotā informācija ļauj nedaudz izsekot notikumiem gan Harbinā, gan Šanhajā minētajā laika posmā. Vēsturnieks Aldis Bergmanis savā rakstā “Latvieši Tālajos Austrumos un atgriešanās dzimtenē 20. gadsimta 20.–30. gados”³ ir pievērsies latviešu likteņu izpētei, vairāk gan koncentrējoties uz pilsētām Krievijas teritorijā (īpaši uz Vladivostoku, kas bija viens no trijiem lielākajiem latviešu centriem Tālo Austrumu reģionā). Visplašāko ieskatu tēmā sniedz Valtera Ščerbinska raksts “Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos”.⁴ Raksts ir tapis 2002. gadā un ir vienīgais šāda veida informācijas avots, tas ieskicē Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamos dokumentus par latviešu diasporu Ķīnā 20. gadsimta 20. un 30. gados. Tēmas izpētē izmantoti arī preses izdevumi, tajā skaitā pašu latviešu izdotie Ķīnā un Tālajos Austrumos. “Brīvais Latvis”⁵ ir 1. latviešu strēlnieku bataljona izdotais “*sabiedriskais un literārais laikraksts*”,⁶ kas neregulāri

iznāca 1919.–1920. gadā Tālajos Austrumos, tajā skaitā Mandžūrijā un Harbinā, savukārt Tjaņdziņas latviešu biedrība izdeva žurnālu “Dzimtenes Atskaņas”.⁷ Kaut arī žurnālam, kas tika izdots 1939. gadā, bija vien četri numuri, tas sniedza ieskatu ne tikai nelielās Tjaņdziņas latviešu kopienas⁸ darbībā, bet atspoguļoja notikumus arī Šanhajā un Harbinā. Kopumā jāatzīst, ka raksta autores izstrādātais bakalaura darbs “Latvieši Ķīnā 1918–1940: skaits, sastāvs, darbība” bija pirmais mēģinājums apkopot informāciju par latviešu kopienu un tās darbību Ķīnā starpkaru periodā.

No Latvijas Valsts vēstures arhīva fondu materiāliem visplašāko informāciju sniedz Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta 2574. fonds.⁹ Fondā atrodas sarakste ar Latvijas pārstāvjiem Ķīnā, konsulu gada atskaites par konsulārajām lietām (konsulātā reģistrēto latviešu skaitu, izbraukušo latviešu skaitu, par sastāvu pēc tautības, dzimuma, nodarbošanās). Latvijas valdības pārstāvja Sibīrijā un Tālajos Austrumos kara lietu pārzinis¹⁰ sniedz nelielu ieskatu par Mandžūrijā reģistrēto latviešu skaitu un sociālo stāvokli 1919. gadā. Iepazīstoties ar personālsastāva dokumentiem Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta un līgumu daļas fondā,¹¹ bija iespējams sastādīt konsulāta darbinieku sarakstu un gūt priekšstatu par konsulātu iekšējās dzīves norisi.

Latviešu nonākšana Ķīnā

Hronoloģiski varētu izšķirt trīs latviešu ienākšanas posmus Ķīnā. Pirmais no tiem ir dzelzceļa būvniecība, kas paredzēta 1896. gada sadarbības līgumā starp Krieviju un Ķīnu. Dzelzceļa līnijas uzdevums bija savienot Vladivostoku ar pārējo Krieviju cauri Ķīnai, jo tas bija isākais ceļš. Latviešu inženieri, tehniķi un kvalificētie strādnieki, kas strādāja Krievijas valsts dienestā, tika

nosūtīti darbā uz Ķīnu, bet pēc tam, atraduši darbu, piemēram, apkalpojošā jomā, apmetās uz dzīvi tur. Tā Kārlis Strauts 1902. gadā devās uz Harbinu¹² un kā Krievijas ierēdnis strādāja uz Ķīnas Austrumu dzelzceļa (turpmāk – ĶADz). 1927. gadā K. Strauts nomira, taču viņa ģimene Harbinā dzīvoja vēl 1939. gadā.

Otrais periods ir Krievijas–Japānas karš 1904.–1905. gadā, kad Krievijas Impērijas armijas sastāvā uz šo reģionu tika nosūtīti latviešu virsnieki un karavīri. Viņu vidū bija arī izcilā latviešu japāņu valodas pratēja, pasniedzēja un japāņu kultūras pazinēja Edgara Kataja tēvs Kārlis Katajs (*Kattai*). Tāpat arī Jānis Balodis Krievijas armijas sastāvā Mandžūrijā karoja pret japāņiem. Ir ziņas, ka otrais Latvijas Valsts prezidents Gustavs Zemgals¹³ un 96. kājnieku pulka podporučīks Rūdolfs Bangerskis piedalījušies karadarbībā Mandžūrijas frontē. R. Bangerskis frontē nonāca lozēšanas ceļā.¹⁴ Vismaz četri latvieši par varonību kaujās saņēmuši Sv. Jura ordeņa IV šķiras apbalvojumu (poručīks Maksis Kathe, podporučīks Ādolfs Sprincis, poručīks Eduards Kalniņš, podporučīks Eduards Krūmiņš),¹⁵ bet kritušo latviešu tautības karavīru skaits bija ap 100. No 1916. līdz 1919. gadam arī ievērojamais latviešu vēsturnieks Arveds Švābe uzturējās Tālajos Austrumos, viņš strādāja par ierēdni uz Harbinas–Vladivostokas dzelzceļa.

Trešais periods ir Pirmā pasaules kara laiks un vēlāk pilsoņu karš Krievijā (1918–1922), šajā laika posmā Ķīnā nonāca visvairāk latviešu. Kara laikā daudzi latvieši devās bēgļu gaitās. Lai arī lielākā daļa no viņiem nonāca Krievijā, tomēr bija latvieši, kas devās vēl tālāk uz austrumiem. Tāpat pilsoņu kara laikā latvieši, kam neizdevās atgriezties dzimtenē, devās uz Sibīriju un vēlāk arī uz Ķīnu. Piemēram, Andrejs Lippe Pirmā pasaules kara laikā 1914. gadā tika iesaukts kara dienestā Kauņas cietokšņa artilērijā. Nodibinoties latviešu bataljonam

1915. gadā, viņš pēc paša vēlēšanās tika pārcelts uz rezerves Latviešu bataljonu un iedalīts muzikantu komandā. Kad vācieši ieņēma Baltijas provinces, latviešu strēlnieki tika pārcelti uz Krievijas iekšieni. Imantas pulks 1920. gadā devās uz Latviju, bet A. Lippe kategoriski atteicās braukt līdzī un palika Vladivostokā. Vēlāk viņš pārcēlās uz Harbinu.¹⁶ Arī Ādolfs Pupurs,¹⁷ kurš 1937. gadā dzīvoja Harbinā, Ķīnā bija nonācis Pirmā pasaules kara izraisīto notikumu dēļ. Viņu 1918. gadā mobilizēja Sibīrijā, kur viņš karoja pret lieliniekiem. 1919. gadā Tomskā Ā. Pupurs pieņēma Latvijas pilsonību un 1920. gadā kopā ar Sibīrijas armijā atlikušajiem biedriem pārvācās uz Mandžūriju utt.

Attiecībā tieši uz Harbinas piemēru ir svarīgi atzīmēt, ka tā nebija tipiska Ķīnas pilsēta. Harbina radās līdz ar ĶADz, tā tika būvēta dzelzceļa darbinieku vajadzībām un laika gaitā attīstījās par lielāko krievu emigrācijas centru Ķīnā. Pilsētas celtniecība uzsākta 1898. gadā, un, piemēram, 1903. gadā no gandrīz 44 tūkstošiem pilsētas iedzīvotāju vairāk nekā 15 tūkstoši bija krievi,¹⁸ bet 1917. gadā, kad pilsētas iedzīvotāju skaits bija sasniedzis jau 100 tūkstošus, 40 tūkstoši no tiem bija krievi.¹⁹ Līdzās krieviem un ķīniešiem pilsētā dzīvoja arī poļi, ukraiņi, baltkrievi, ebreji, armēņi, gruzīni, igauņi, lietuvieši, vācieši un latvieši. Jāatzīst, ka diezgan ilgu laika posmu pēc Latvijas Republikas dibināšanas latvieši tika uzskatīti par krievu kopienas sastāvdaļu. Tas saistāms ar to, ka Ķīna Latvijas neatkarību atzina 1923. gadā, kā arī ar to, ka, piemēram, pilsētā visizplatītākā valoda blakus ķīniešu valodai bija krievu. Lai arī t. s. krievu kopienas etniskais sastāvs bija dažāds, vairākums bija dzimuši Krievijas Impērijā, tāpēc arī vismaz līdz 20. gadu otrajai pusei dažādo etnisko grupu pārstāvji tika uzskatīti par krievu kopienas daļu. Harbinu savās atmiņās raksturo E. Katajs, kurš lielu sava mūža daļu

šo pilsētu sauca par mājām: “*Harbina bija ļoti kulturālu, izglītotu cilvēku pilsēta.*”²⁰ Arī arhitektūras ziņā tā vairāk līdzinājās kādai Eiropas, nevis Ķīnas pilsētai.

Latviešu stāvoklis Ķīnā un Latvijas Republikas konsulārās pārstāvniecības darbība Harbinā

Latviešu stāvoklis Ķīnā 20. gadsimta pirmajā pusē bija sarežģīts. Lai arī Ķīnas valdība 1923. gada 16. augustā izdeva notu,²¹ ar kuru atzina Latvijas neatkarību *de iure*, tomēr diplomātiskās attiecības starp valstīm tika risinātas ar Ķīnas sūtņu Londonā un Berlinē starpniecību²² un līdz Latvijas Republikas bojāejai 1940. gadā oficiālu diplomātisku pārstāvniecību nebija ne Latvijai Ķīnā, ne Ķīnai Latvijā.

Pēc tam, kad 1918. gada 18. novembrī tika nodibināta Latvijas Republika, tie latvieši, kuri dzīvoja Ķīnā un vēlējās kļūt par jaundibinātās valsts pilsoņiem, saskārās ar nopietnām grūtībām. Goda konsulāti bija tiesīgi izsniegt dokumentus tiem, kas vēlējās kļūt par pilsoņiem (tiesības uz pilsonību tika iespēju robežās pārbaudītas). Pēc šāda apliecinājuma saņemšanas visi, kas atteicās no Krievijas Impērijā izdotajiem dokumentiem, ar Ķīnas valdības 1919. gada 22. jūnija lēmumu²³ tika pakļauti Ķīnas jurisdikcijai un vairs nebaudīja privilēģijas, kādas tajā laikā bija ārzemju valsts pilsoņiem. Tas bija tādēļ, ka Latvijai ar Ķīnu vēl nebija nekādas vienošanās un Ķīna vienkārši neatzina ne Latvijas konsulātu tiesības izsniegt dokumentus, ne jau līdz tam izsniegtos dokumentus. 1936. gada 25. jūnijā puses noslēdza Latvijas–Ķīnas savstarpējās draudzības līgumu, kas 1937. gada 5. februārī spēkā stājās Latvijā, bet tā paša gada 15. martā – Ķīnā.²⁴ Taču arī pēc šī līguma noslēgšanas Latvijas valstspiederīgie neieguva tādu pašu statusu, kā to valstu piederīgie, ar kurām Ķīnai bija noslēgts draudzības

līgums un kuri dzīvoja Ķīnā.²⁵ Situācija faktiski nemainījās līdz pat 1940. gadam jeb Latvijas valsts bojāejai. Ķīnas valdības attieksme pret Latvijas pārstāvniecībām 1927. gada 22. februārī precīzi raksturota goda konsulāta vēstulē Ārlietu ministrijai: “*Attiecības ar Ķīnas valdības iestādēm palikušas tās pašas nenormālas, kā iepriekš: Latvijas konsuls, kā tāds, tiek atzīts tikai tad, kad viņš oficiālās ķīniešu svētku dienās ierodas apsveikt augstākos Ķīnas valdības priekšstāvjus.*”²⁶ Iemesls, kāpēc goda konsulāts Harbinā attiecības ar Ķīnas valdības pārstāvjiem vērtē kā “nenormālas”, pirmkārt, skaidrojams ar to, ka 1927. gadā starp Latvijai un Ķīnai vēl nebija noslēgti nekādi starptautiski līgumi. Otrkārt, jāņem vērā fakts, ka pašā Ķīnā šajā laikā notika aktīva cīņa par varu valstī starp nacionāli noskaņotajiem Gomindana²⁷ spēkiem un Ķīnas Komunistiskās partijas piekritējiem, tā savu kulmināciju sasniedza pilsoņu kara laikā (1927–1936). Nestabilais stāvoklis valstī, visticamāk, neļāva pievērsties starptautisko attiecību kārtīšanai, īpaši ar tik nelielu valsti kā Latvija. Bet, kaut arī Latvijas pilsoņu statuss bija neskaidrs, Harbinā un Šanhajā darbojās pa vienam goda konsulātam.

Ir zināms, ka no 1920. gada 30. maija līdz 1922. gada 3. janvārim goda konsulātu Harbinā vadīja Eduards Zilgalvis, kurš no 1909. gada strādāja Ķīnas muitas dienestā. Viņa pēctecis Pēteris Mežaks līdz 1925. gada 2. janvārim bija goda vicekonsuls, bet kopš 1925. gada 2. janvāra strādāja goda konsula amatā, kurā palika līdz pārstāvniecības likvidēšanai 1940. gada 22. augustā. Goda konsulāts strādāja divu cilvēku sastāvā – goda konsuls un sekretārs. Latvijas konsulāro pārstāvju maiņa Harbinā notika tikai vienu reizi, un tas ļāva goda konsulātam stabili strādāt, pildīt savus pienākumus un nodrošināt Ārlietu ministrijai regulārus gada pārskatus par tā darbību. Goda konsulātā bija iespējams iegūt Latvijas pilsonību, pilsoņa pasi, to atjaunot,

ja pases termiņš bija beidzies, tika sniegta palīdzība sakaru nodibināšanā starp Latvijas un Ķīnas firmām. Tāpat Harbinas latvieši ar konsulāta palīdzību varēja iegūt ziņas par saviem piederīgajiem, kā arī lūgt Latvijas valstij aizdevumu,²⁸ lai atgrieztos dzimtenē. Konsulātā bija pieejami preses izdevumi no Latvijas²⁹ un grāmatas latviešu valodā (daiļliteratūra, grāmatas par zinātni, mākslu u. c., kopā apm. 250 sējumi³⁰). 20. gadsimta 30. gadu beigās bibliotēkas patstāvīgo lietotāju skaits bija ap 50–60 cilvēku gadā.

Konsulāts centās palīdzēt arī Latvijas tirgotājiem ienākt Ķīnas tirgū ar savām precēm. Šis process sākās pēc tam, kad Ķīna 1923. gada 16. augustā atzina Latvijas neatkarību. Sākumā Ķīnas tirgū ienāca un nostiprinājās Latvijas zivju konservi, bet kopš 1926. gada arī galošas, kuras kvalitātes ziņā pārspēja ASV un PSRS ražojumus.³¹ Konsuls 1927. gada februārī ziņoja: “*Maz pamazām arī Latvijas ražojumi te ieviešas. Tas sakāms sevišķi par zivju konserviem. Tagad nav Harbinā firmas, kurai nebūtu Rīgas zivju konservu; pamazām tie sāk izspiest Amerikas zivju konservus.*”³² Tajā pašā gadā ziņojumā Ārlietu ministrijai P. Mežaks informēja par iespēju Harbinā rīkot Latvijas rūpniecības firmu ražoto preču paraugu izstādi. Kā iespējamās eksportpreces konsuls minēja iepakojumu papīru un kartonu, linu audumus (dvieļiem, palagiem, salvetēm, galdautiem), linoleju, vaska audumu, finiera izstrādājumus, bērnu ādas apavus.³³ Lidz 20. gadu beigām tirdznieciskie sakari starp abām valstīm paplašinājās. 30. gadu sākumā saistībā ar nedrošo stāvokli Mandžūrijā Japānas karaspēka klātbūtnes dēļ, kā arī lielo plūdu dēļ tirdznieciskie sakari bija ierobežoti. Vēl vairāk – pēc tam, kad tika nodibināta Maņdžougu valsts, Mandžūrijas tirgu pārplūdināja japāņu preces un Eiropas ražojumi kļuva konkurētspējīgi. (1932. gadā Latvijas eksports uz Ķīnu bija 163 411 latu, bet 1933. gadā tas samazinājās līdz

55 305 latiem – gandrīz par trīs reizēm.)³⁴ Taču līdz 1932. gadam Ķīna bija lielākā Latvijas tirdzniecības partnere Āzijā (78% no kopapjoma),³⁵ un tajā sava loma bija arī Latvijas konsulātam Harbinā.

Latviešu skaits Harbinā

Latviešu kopiena Harbinā apvienoja diezgan ievērojamu skaitu cilvēku. Pirmos latviešus Mandžūrijā vēl pirms Latvijas konsulārās pārstāvniecības izveidošanas Harbinā reģistrēja Latvijas Pašnolemšanās savienības Mandžūrijas nodaļa 1918. gadā, nodaļā kopumā reģistrējās 136 personas.³⁶ Līdzīga informācija parādās 1920. gada ziņojumā “Vispārējās ziņas par Sibīrijā dzīvojošajiem latviešiem,” tajā skaitā par Mandžūrijā un Harbinā mītošajām personām.³⁷ Ziņojumā redzams, ka Mandžūrijā 1920. gadā reģistrēti 129 latvieši (55 vīrieši, 34 sievietes, 40 bērni: 26 zēni un 14 meitenes). Latvijas pārstāvis Šanhajā Roberts Valdmanis savā vēstulē Latvijas delegācijas Parizes miera konferencē sekretāram Oļģertam Grosvaldam ziņoja, ka Harbinā dzīvo ap 200 latviešu,³⁸ goda konsuls E. Zilgalvis ziņojumā Ārlietu ministrijai 1920. gada 7. jūnijā vēstīja, ka Harbinā dzīvo aptuveni 500–600 latviešu, kas nebija pieņēmuši Latvijas pilsonību.³⁹ Tātad kopumā Mandžūrijā latviešu skaits 20. gadsimta 20. gadu sākumā saskaņā ar arhīva materiāliem varēja būt ap astoņiem simtiem. Vilbers Krasnais 1938. gadā izdotajā pētījumā “Latviešu kolonijas” raksta, ka Mandžūrijā ap 1920. gadu ir dzīvojuši 2500 latviešu.⁴⁰ Ir loģiski, ka šī informācija nav drošticama, jo tajā laikā joprojām norisinājās pilsoņu karš Krievijā un Ķīnā pastāvīgi ieradās bēgļi. Nav ziņu par latviešiem, kas tajā laikā reģistrēti konsulātā Harbinā, tāpēc to skaits varētu būt arī lielāks par astoņiem simtiem.

Arī 20. gadu pirmajā pusē bēgļi no Krievijas joprojām turpināja ierasties Ķīnā.

Par to liecina Latvijas goda vicekonsula Harbinā P. Mežaka 1923. gada 29. jūnijā rakstītā vēstule Ārlietu ministrijai, kurā viņš min, ka Mandžūrijā dzīvo aptuveni 1000 latviešu.⁴¹ V. Ščerbinskis, savukārt, raksta, ka 1924. gadā Ķīnā dzīvojuši apmēram 1200 Latvijas pilsoņi,⁴² atsevišķi gan neizdalot Harbinā un Mandžūrijā dzīvojošos. Visticamāk, runa varētu būt par Harbinu, jo P. Mežaks 1924. gada 14. marta vēstulē Latvijas Ārlietu ministrijai ziņoja: “*Latvijas pilsoņu te ir ap 1200 dvēseļu.*”⁴³ (Jāpieļauj, ka vēsturnieks V. Ščerbinskis savos aprēķinos balstījās uz šo dokumentu.) Kopējais pilsētas iedzīvotāju skaits no 1918. līdz 1923. gadam bija 300–500 tūkstoši, no kuriem 1923. gadā vairāk nekā 165 tūkstoši sevi pieskaitīja pie pilsētā dzīvojošās krievu kopienas.⁴⁴

Taču galvenokārt ziņas par latviešu skaitu ir iegūtas no konsulāta darbības gada pārskatiem, kas regulāri tika sūtīti Latvijas Republikas Ārlietu ministrijai, sākot ar 1927. gadu. Pārskatos tika norādīts precīzs reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits, kā arī aptuvenis neregistrēto latviešu skaits, kas bija ievērojams. No pārskatiem var secināt, ka vislielākais goda konsulātā Harbinā reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits bija 1927. gadā – 616 (413 dzīvoja Harbinā, 203 – citur Ķīnā),⁴⁵ bet neregistrēto latviešu skaits tolaik tika lēsts ap 1000. Goda konsuls situāciju skaidroja ar to, ka daudziem latviešiem bija Ķīnas valdības izsniegtās uzturēšanās atļaujas, kurās bija rakstīts, ka viņi ir Latvijas pilsoņi, tāpat viņi bija saglabājuši “*savas vecās Krievijas pases, aizrādīdami, ka vēl nedomājot braukt uz Latviju, un kad taisīšoties uz mājām, tad arī vēl būšot laika diezgan izņemt Latvijas pasi*”.⁴⁶ Daudziem cilvēkiem, kas bija pārbēguši no Krievijas Tālo Austrumu apgabaliem (Aizbaikāla, Piejūras u. c.), joprojām bija Latvijas pārstāvja Čitā vai Vladivostokā izdotās pases, tāpēc arī viņi neregistrējās goda konsulātā Harbinā. E. Zilgalvis 1920. gadā rakstītajā

ziņojumā Ārlietu ministrijai daudz latviešu nepāriešanu Latvijas pilsonībā skaidro ar to, ka tādā veidā viņi zaudētu savu darbu un ienākumus: “*99% no visiem Ķīnā un Mandžūrijā dzīvojošajiem latviešiem ir siki rokpeļņi, dažādi amatnieki un ierēdņi. Viņu reevakuācija vēl tik drīz nav paredzama un, tūliņ pāriedami Latvijas pavalstniecībā, daudzi no viņiem zaudē savas dienesta vietas, un, līdz ar to, eksistences spēju.*”⁴⁷ Daudzi latvieši neatgriezās Latvijā arī tādēļ, ka lielu mūža daļu bija strādājuši uz ĶADz un viņiem pensija tika maksāta Krievijā, vēlāk PSRS, Harbinā un pēc Maņdžougu valsts nodibināšanas arī Japānā. Tāpat ir svarīgi atzīmēt, kāpēc, piemēram, 1929. gadā cilvēku skaits samazinājās. Tas varēja būt saistīts ar bruņoto konfliktu starp PSRS un Ķīnu ĶADz dēļ. Svarīgi, ka dažos pārskatos minēts tikai reģistrēto pilsoņu skaits un nav minēts aptuvenais neregistrēto latviešu skaits (piemēram, par 1932., 1935., 1937.–1939. gadu), tāpēc arī ir grūti gūt pilnīgi precīzu priekšstatu par latviešu skaitu atsevišķa gada griezumā un izdarīt secinājumus par izmaiņu iemesliem.

Var konstatēt, ka, sākot ar 20. gadsimta 30. gadiem, latviešu skaits Harbinā un Mandžūrijā sāka samazināties. Reģistrēto pilsoņu skaits goda konsulātā Harbinā nepārsniedza četrus simtus un nebija mazāks par 297 (1935. gadā).⁴⁸ Samazinājās arī goda konsula minētais aptuvenais neregistrēto latviešu skaits Mandžūrijā (1929. gadā 400–500).⁴⁹ P. Mežaks ziņojumā Ārlietu ministrijai min kādu interesantu Harbinas dzīves aspektu: “*Lielākā daļa no tiem [latviešiem, kas nav reģistrējušies goda konsulātā Harbinā – N. R.] ir bezpavalstnieki – emigranti, kuri līdz šim vēl nav nokārtojuši aiz šādiem vai tādiem iemesliem savas pavalstniecības lietas. Daudzi latvieši dien uz Ķīnas Austrumu dzelzceļa un skaitās Ķīnas vai PSRS pavalstniecībā, daudzi dien PSRS konsulātos un PSRS tirdzniecības organizācijās.*”⁵⁰ Šādu latviešu – PSRS pilsoņu pareizo

skaitu grūti noteikt, jo daudzi no tiem grozījumiem savus latviešu uzvārdus uz krieviskiem. Bieži gadās satikt vietējās PSRS organizācijās un pārstāvniecībās darbiniekus ar krieviskiem uzvārdiem, kurus visi uzskatījuši par dzimušiem krieviem, bet sadzīvē viens otrs vārds nodod tos, un beigās tie atzīstās, ka ir tīri latvieši un runā tīrā latviešu valodā.”⁵¹

Var secināt, ka reģistrēto latviešu skaits Harbinā un Mandžūrijā vislielākais bija 1927. gadā (616), 20. gadsimta 30. gados tas bija 300–400 cilvēku robežās. Bija arī liels potenciālo pilsoņu skaits (līdz 1929. gadam ~1000, 30. gados 300–700). Goda konsulātā neregistrējās tie, kuri vai nu tik drīz neplānoja atgriezties Latvijā un kuriem pietika ar Ķīnas valdības izsniegtajām uzturēšanās atļaujām, vai tie, kuriem jau bija Latvijas pilsoņu pase, kas izsniegta no Latvijas pārstāvniecībām Krievijā. Latvijas pilsoņa pase galvenokārt bija nepieciešama izceļošanai uz Latviju. Ceļš uz dzimteni savukārt bija diezgan dārgs, tāpēc daudziem nācās gaidīt vairākus gadus, kamēr tika sakrāta nauda ceļa izdevumu segšanai vai kamēr tika atrasti Latvijā dzīvojoši radnieki, kas apņēmās palīdzēt šos izdevumus segt no saviem līdzekļiem.

Konsulārajā pārstāvniecībā Harbinā reģistrēto personu etniskais sastāvs un profesionālā darbība

Kaut arī goda konsulāts Harbinā ziņās par tajā reģistrēto personu sastāvu pēc dzimuma un tautības sniedz diezgan fragmentāri, tomēr ir iespējams gūt aptuvenu priekšstatu par situāciju, galvenokārt gan tikai 20. gadsimta 30. gados. No presē publicētajiem materiāliem Tjaņdziņas Latviešu biedrības žurnāls “Dzimtenes Atskaņas” 1939. gada janvāra–marta numurā rakstā “Ko domā un dara Harbinas tautieši” publicēja informāciju “Latvijas pilsoņi Mančdžukuo un Tjaņdziņā (kuriem pēc Harbinas

konsulāta ziņām ir Latvijas pases)”.⁵² Tajā Latvijas pilsoņi uzskaitīti pēc etniskās piederības, dzimuma un vecuma. Dati liecina, ka 1938. gadā konsulātā Harbinā reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits Maņdžougu bija: 159 latvieši, 59 krievi, 37 ebreji, 20 vācieši un 6 citu tautību pārstāvji, kopā 281 Latvijas pilsonis. Informācijas avots ir goda konsulāta Harbinā pārskats par 1938. gadu. Bez šī pārskata vēl tikai 1933. gada ziņojums Latvijas Ārlietu ministrijai no goda konsulāta Harbinā satur datus par konsulātā reģistrēto Latvijas pilsoņu tautību un dzimumu. Visvairāk konsulātā reģistrēto cilvēku bija latviešu tautības, tad seko ebreji, vācieši, krievi un citu tautību pārstāvji (konkrēti nav norādīts). No kopumā 317 personām, kas reģistrētas līdz 1933. gada oktobrim, 145 ir vīrieši, 111 sievietes, un 61 bērns vecumā līdz 17 gadiem.⁵³

Par latviešu profesionālo darbību savās atmiņās trāpīgi raksta E. Katajs: “*Ja man jautātu, ko latvieši darīja Harbinā, atbildētu īsi – visu ko!*”⁵⁴ Viņu vidū bija banku darbinieki (Rihards Zariņš – bijis arī Latviešu biedrības priekšsēdētājs), tirgotāji, skolu darbinieki (angļu valodas skolotājs J. Mežraups un ķīmijas skolotājs Kezins). Minēti vairāki amatnieki, drēbnieki, inženieri, arī kāds dārznieks. Katajs atceras arī sieviešu modes pazinējas un šuvējas – māsas Hincenbergas un frizētavas un skaistuma salona īpašnieci Allu Ņikitinu.⁵⁵ Tāpat ārsts Epšteins un aptiekārs Bankēvics bija Latvijas pilsoņi. Harbinā alus darītavā *Oriental* par aldarī strādāja Pauls Vinks. Interesanti ir žurnālā “Dzimtenes Atskaņas” publicētie sludinājumi, kuros latvieši meklē savus tuviniekus. Piemēram, žurnāla jūlija–septembra numurā Jānis Goldmanis, “*pirmklasīgas drēbnieku darbnīcas un tīrvilnas manufaktūras noliktavas īpašnieks*”,⁵⁶ meklē savus piederīgos. Lai gan sludinājumam nav daudz, tomēr no tiem var iegūt papildu informāciju par latviešiem Harbinā un viņu nodarbošanos.

Arhīva materiāli sniedz diezgan plašu pārskatu par reģistrēto pilsoņu profesionālo darbību. Vissenākā pieejamā informācija par Harbinā un Mandžūrijā dzīvojošo latviešu darbības jomām ir pieejama no Latvijas Pašnolemšanās savienības Mandžūrijas nodaļas reģistrācijas ziņojuma 1918. gadā. Tajā ir teikts, ka no reģistrētajiem latviešiem visvairāk ir ierēdņu un amatnieku. Bija arī dzelzceļa strādnieki, kantoru darbinieki, vairāki tirgotāji un viena militārpersona.⁵⁷ Pārskatā par goda konsulāta darbību 1926. gadā P. Mežaks papildina, ka latvieši ir māju īpašnieki, tirgotāji,⁵⁸ arī kuģu kapteiņi. Kā ziņo goda konsuls, tieši kuģu kapteiņi pieder pie pārtikušākās diasporas daļas. Šīs profesijas pārstāvji un tirgotāji visvairāk seko līdzī savas pases derīguma termiņam.⁵⁹ 1931. gadā Harbinas Jūrnieceības departamenta muižā bija nodarbināti septiņi Latvijas pilsoņi – pieci kapteiņi un divi stūrmaņi. Latviešiem piederošu uzņēmumu Harbinā bija maz. P. Mežaks min aptieku (vienu no aptiekas īpašniekiem, Bankēvicu, atceras arī E. Katajs⁶⁰), privātģimnāziju un kādu pienotavu, kuru 20. gadsimta 20. gadu beigās nodedzināja ķīniešu karavīri. Goda konsuls skaidro, ka ir vēl vairāki tautieši, kuri dibinājuši savus uzņēmumus lielvalstu paspārnē, lai ķīnieši patvaļīgi tos neiznīcinātu.⁶¹

Ziņas par latviešiem – bezdarbniekiem pirmo reizi parādās konsulāta darbības pārskatā par 1930. gadu.⁶² Savukārt pārskats par konsulāta darbību 1933. gadā pirmo reizi satur precīzu informāciju par dažādās profesijās nodarbināto latviešu skaitu. Visvairāk reģistrēti bija ierēdņi (36), 30 bija reģistrējušies kā tirgotāji, 30 bija strādnieki vai kalpotāji, 26 pēc profesijas bija amatnieki un sīki uzņēmēji. Goda konsulātā reģistrēto starpā bija arī namsaimnieki (13), saimniecības vadītāji (7), skolotāji (6), studenti (5), farmaceiti (3), ārsti (2), muižas ierēdņi (2) un intelektuālo profesiju pārstāvji (7).⁶³ Pēc tam, kad japāņi 1932. gadā

Mandžūrijā nodibināja Mandžougu valsti, teritorijā iebrāca daudz Japānas pilsoņu, kuriem darba tirgū tika dota priekšroka. Tā rezultātā daudzi latvieši bija spiesti doties prom no Harbinas (šajā gadā 62 no konsulātā reģistrētajiem latviešiem pameta Harbinu).⁶⁴ P. Mežaks atzīst, ka “*darbu pie japāņiem kopumā dabūt varot, bet tas esot slikti apmaksāts*”,⁶⁵ tas iespaidoja arī vietējo latviešu turības līmeni. Pārskatā par 1936. gada notikumiem latviešu kopienas dzīvē goda konsuls atzīmēja situācijas pasliktināšanos darba tirgū, jo darbā galvenokārt tika pieņemti japāņi un mandžūri.⁶⁶ Tas pārsvarā attiecās uz latviešiem, kas bija zaudējuši darbu vai darba tirgū ienākusi nesēn. Kopumā 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē visvairāk latviešu bija ierēdņi, kalpotāji, amatnieki vai nodarbināti privātās firmās kā pārvaldnieki, bija arī tādi, kas ieņēma vadošus amatus un kuriem bija savi uzņēmumi, bet ne vairākums. Arī sievietes bija nodarbinātas lielākoties privātajā sektorā vai kā mājkalpotājas.

Latviešu kopienas Harbinā sabiedriskā darbība

Līdzās Latvijas Republikas konsulārajai pārstāvniecībai Harbinā var runāt arī par visai aktīvu vietējās kopienas sabiedrisko dzīvi. Savas biedrības dibināšanas tradīcijas sākumi meklējami jau 1911. gadā, kad ir dibināta pirmā Latviešu biedrība Harbinā. Reāli biedrība darbojās kopš 1913. gada;⁶⁷ darbība tika pārtraukta no 1914. līdz 1917. gadam, bet, sākot ar 1918. gadu, tā atkal organizēja sabiedrisko dzīvi kopienā. Tomēr visaktīvākais biedrības darbības posms bija, sākot ar 1934. gadu. Jāatzīmē, ka nav ziņu par regulāru un aktīvu sabiedrisko dzīvi laika posmā no 1918. līdz 1926. gadam. No 1926. līdz 1934. gadam vietējo latviešu sabiedrisko darbību organizēja Amerikas Kristīgās jaunekļu savienības

latviešu pulciņš. Pulciņš radies 1926. gadā pēc tam, kad savienībā iestājās 13 latvieši.⁶⁸ Iemesls pulciņa dibināšanai bija Ķīnas valdības aizliegums rīkot sarīkojumus latviešu valodā un Harbinas Latviešu biedrības izstrādāto statūtu neapstiprināšana. Ar šī pulciņa rašanos faktiski tika atjaunota aktīva sabiedriskā dzīve Harbinas latviešu diasporā. Lai apvienotu vietējos latviešus un popularizētu Latvijas kultūru citu valstu pārstāvju vidū, pulciņš rīkoja saviesīgus vakarus un citus pasākumus. Katrā šādā vakarā tika lasīta lekcija par noteiktu tēmu vai arī uzklusīta "Latvijas Hronika" ar bildēm, ja tas bija iespējams. Vakara gaitā parasti bija arī muzikāls priekšnesums. Papildu informāciju par Latviju varēja iegūt no t. s. grāmatu galda, uz kura parasti atradās preses izdevumi un grāmatas no Latvijas. Cittautiešiem grāmatu galds piedāvāja informāciju par Latviju dažādās valodās (angļu, franču un vācu), šos materiālus sūtīja Ārlietu ministrijas Preses nodaļa. Pārskatā par konsulāta darbību 1926. gadā goda konsuls Harbinā rakstīja: "Šādi vakari atraduši dzīvu atbalsi kolonijā, tie tiek apmeklēti ne tikai no latviešiem, bet arī no cittautiešiem."⁶⁹ Sākumā bija plānots, ka šādus pasākumus varētu apmeklēt aptuveni 25 cilvēki vienā reizē, bet atsaucība bija lielāka (dažreiz pat vairāk nekā simts cilvēku).⁷⁰

1927. gada Ziemassvētkos bērniem tika organizēta eglīte. Līdz pat 1928. gadam šādi saviesīgi vakari tika rīkoti katru mēnesi, izņemot vasaras periodu. Lielāko daļu lekciju lasīja konsulāta sekretārs. 1929. gadā sabiedriskā dzīve Harbinā nebija visai aktīva, tika rīkotas vien pāris sanāksmes,⁷¹ jo Ķīnas un PSRS attiecības saasinājās saistībā ar Ķīnas Austrumu dzelzceļa pārvaldīšanu.

Nākamās ziņas par lielākiem sabiedriskajiem pasākumiem ir konsulāta 1934. gada ziņojumā, kurā teikts, ka 1933. gadā savu darbību atjaunoja Harbinas Latviešu

biedrība. Sabiedriskās darbības aktivizēšanās saistīta ar to, ka 1932. gadā dibinātā Maņdžougu valsts tai nelika šķēršļus. 1934. gadā Harbinas Latviešu biedrība sarīkoja sešus saviesīgus vakarus līdzīgā formātā kā 20. gadu otrajā pusē to darīja Amerikas Kristīgās jaunekļu savienības latviešu pulciņš. Par sabiedriskās dzīves atdzimšanu Harbinā informēja arī kāds vietējais latvietis laikrakstā "Latvis".⁷² Biedrība organizēja 18. novembra svinības 1935., 1936., 1937., 1938. gadā, bet 1939. gadā tika noturēts svinīgs dievkalpojums, pēc kura "kolonija iepazīstināta ar Vadoņa vēstījumu tautai, kas izklidēja drūmo noskaņu kolonijā sakarā ar pārdzīvojumus dzimtenē".⁷³ Sākot ar 1937. gada 23. novembri, Harbinas Latviešu biedrība sāka organizēt latviešu valodas kursus, tos vadīja Jānis Mežraups. Uz nodarbībām pieteicās 17 klausītāji.⁷⁴ Latviešu valodas kursus rīkoja līdz pat 1940. gadam. Var secināt, ka Harbinas Latviešu biedrība ļoti aktīvi organizēja sabiedrisko dzīvi latviešu kopienā, ko atbalstīja arī goda konsulāts, un biedrības organizētie vakari pulcēja prāvu skaitu cilvēku. Diemžēl nav iespējams noskaidrot, cik liela daļa apmeklētāju bija Latvijas pilsoņi vai etniski latvieši un cik – gadījuma personas.

Bez Harbinas Latviešu biedrības un Amerikas Kristīgās jaunekļu savienības latviešu pulciņa tika dibinātas arī citas organizācijas. Piemēram, latviešu kopienas iekšējās šķelšanās rezultātā radās izglītības pulciņš "Stars", kas tika dibināts 1917. gadā. Tajā pārgāja kreisi noskaņotie ("kreisējie elementi"⁷⁵), strādnieki un personisku iemeslu dēļ arī vairākas personas no pilsoniskajām aprindām. Izglītības pulciņš savā darbā izmantoja leņķinisma propagandu un centās traucēt Harbinas Latviešu biedrības darbu. Uz pulciņu kā kreiso ideju izplatītāju norādīja arī kāds Harbinā bijis latvietis. Viņš laikrakstā "Brivais Latvis" 1920. gadā pēc sava ceļojuma pulciņu raksturoja kā kreisi domājošas latviešu sabiedrības daļas ideju

atspoguļotāju Tālajos Austrumos un Sibīrijā. Autors uzsvēra pulciņa dalībnieku tiekšanos nevis pēc neatkarīgas Latvijas, bet pēc “brīvas Latvijas brīvā Krievijā”.⁷⁶ Jāņem vērā, ka no 1924. līdz 1935. gadam Ķīnas Austrumu dzelzceļa josla bija Padomju Savienības kontrolē, tāpēc šādu ideju izplatība latviešu vidū nebija nekas pārsteidzošs.

1918. gada 18. jūnijā Petrogradā dibinātās Latvijas Pašnolemšanās savienības nodaļa tika izveidota arī Tālajos Austrumos, tās uzdevums bija izplatīt “Latvijas pašnolemšanās ideju”. Savienība bija pirmā, kas mēģināja apvienot Tālajos Austrumos dzīvojošos latviešus un tos reģistrēt.⁷⁷

1920. gadā tika dibināta Latviešu nacionālā centrālā komiteja. Tās mērķis bija apvienot visus Ķīnā dzīvojošos latviešus. Pēc dibināšanas 1920. gada novembrī komiteju sadalīja vairākās nodaļās, kuras katra atbildēja par savu jomu: Organizācijas nodaļa, kas bija atbildīga par komitejas funkcionēšanu; Finanšu nodaļa; Izglītības nodaļa, kas savās rokās pārņēma Harbinas Latviešu apvienības bibliotēku, nodibināja jaukto kori un dramatisko pulciņu; Informācijas nodaļa, kas izdeva Latvijas pastkaršu sēriju un naudas fotogrāfijas; Atpakaļatgriešanās nodaļa, kas, balstoties uz Latvijas un Padomju Krievijas miera līgumu, palīdzēja latviešiem atgriezties dzimtenē caur Sibīriju (tas bija daudz ātrāk un lētāk nekā ceļot pa Indijas okeānu apkārt Eirāzijai un Āfrikai. Ceļojums ilga 15 dienas un maksāja 80 zelta rubļu, bet no Šanhajas caur Marseļu – 43 dienas un maksāja 325 zelta rubļu).⁷⁸ Darbojās arī Darba un aizdevumu nodaļa. Pētījuma gaitā diemžēl netika iegūta informācija par komitejas tālāko darbību.

1925. gadā tika nodibināta Latvju kultūras veicināšanas un palīdzības biedrības latvjiem ārzemēs Tālo Austrumu Ķīnas nodaļa,⁷⁹ idejas iniciatori bija K. Jēkabsons (lieltirgotājs, finansists, angļu akciju sabiedrības *General Forwarding Trading*

Corporation Ltd. galvenais akcionārs un direktors) un Kārlis Sprenne (“Latvijas Tirgotāja” un *Ekonomičeskije vesti Mandžuriji* līdzstrādnieks, 20. gadu sākumā bijis Latvijas goda konsulāta sekretārs). Konsulāta gada pārskatos gan nav atrodama sīkāka informācija par šīs nodaļas darbību. 1930. gadā tika dibināta labdarības biedrība, bet no 1938. gada darbojās dāmu komiteja, kas rūpējās par kopienas trūcīgajiem (1939. gadā komitejas apgādībā atradās 3 cilvēki).⁸⁰ 1933. gadā latviešu inženieris Jānis Ēķis nodibināja arī Latvijas Pilsoņu biedrību. Tās mērķis bija vienot tautiešus kopējā kulturālā darbā par labu dzimtenei un par labu pašiem Harbinas latviešiem un sniegt savstarpēju palīdzību biedrībā reģistrētajiem pilsoņiem.⁸¹ Tā centās apvienot visus Latvijas pilsoņus neatkarīgi no tautības, sanākšanas gan bieži notika krievu valodā. Tai pārmeta latviešu sabiedrības šķelšanu.⁸² Taču, spriežot pēc konsulāta gada pārskatiem, biedrības darbība nebija īpaši aktīva. Uzreiz pēc dibināšanas tajā reģistrējās 23 cilvēki, tāpat ir ziņas par biedrības rīkotu sadraudzības vakaru Harbinā kopā ar lietuviešiem un igauņiem, kura laikā Jānis Ēķis un Jānis Drizulis uzstājušies ar referātiem par Latviju un garīgo kultūru,⁸³ kā arī par tējas vakaru⁸⁴ 1938. gadā, kuru apmeklēja 160 cilvēki, no kuriem 38 bija latvieši. Biedrība 1939. gadā apvienojās ar Harbinas Latviešu biedrību. 1934. gadā J. Ēķis kopā ar vairākiem citiem Latvijas Pilsoņu savienības biedriem Harbinā dibināja Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības palātu.⁸⁵

Kopumā var secināt, ka no konsulāta Harbinā gada pārskatiem vispilnvērtīgāko priekšstatu izdevās gūt tieši par Harbinas Latviešu biedrību un Amerikas Kristīgās jauneklū savienības latviešu pulciņa ieguldījumu kopienas sabiedriskās dzīves organizēšanā. To var saistīt ar faktu, ka arī konsulāts regulāri piedalījās šo organizāciju rīkotajos pasākumos un tos atbalstīja.⁸⁶

Kā jau iepriekš minēts, pastāvēja arī citas organizācijas, bet to loma kopienā tika mazāk izcelta.

Līdzās biedrībām un citām organizācijām Harbinā darbojās Harbinas Latviešu evaņģēliski luteriskā draudze ar Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldē reģistrētiem 90 draudzes locekļiem un mācītāju Jāni Drīzuli.⁸⁷ J. Drīzulis 1911. gadā Harbinā izveidoja privātģimnāziju, kuru absolvēja daudzi kopienas latvieši.

Secinājumi

20. gadsimta pirmajā pusē Ķīnā izveidojās divi latviešu centri, lielākais un aktīvākais no tiem atradās Ķīnas ziemeļu pilsētā Harbinā. Tas lielā mērā notika apstākļu sakritības dēļ, jo daudzi Ķīnā nonāca darba dēļ vai arī atrodoties bēgļu gaitās. Ar Latvijas goda konsulātu palīdzību latvieši izvērta aktīvu sabiedrisko darbību, un daudzi no viņiem, lai arī atradās tālu prom no Latvijas, savu saikni ar dzimteni saglabāja.

Latvieši Ķīnā ieceļoja 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā ĶADz būvniecības laikā kā strādnieki, inženieri; arī Krievijas–Japānas kara laikā no 1904. līdz 1905. gadam Krievijas Impērijas armijas sastāvā, taču lielākā daļa Ķīnā nepalika. Pēc 1917. gada revolūcijas un vēlāk pilsoņu kara laikā no Krievijas ieceļojušo latviešu skaits Ķīnā bija vislielākais. Kā Harbina, tā Šanhaja bija lieli krievu emigrācijas centri, ar to izskaidrojama latviešu apmešanās tieši šajās pilsētās. Harbina radās līdz ar ĶADz un kļuva par Mandžūrijas reģiona kultūras un tirdzniecības centru.

Latviešu stāvoklis Ķīnā bija sarežģīts nenoteiktā juridiskā stāvokļa dēļ. Kaut gan Ķīnā tika izveidotas divas Latvijas Republikas konsulārās pārstāvniecības – pa vienai Harbinā un Šanhajā, tomēr Ķīnas varas iestādes neatzina konsulātos izsniegtos dokumentus. Taču tas nebija šķērslis vairākiem

simtiem latviešu reģistrēties goda konsulātā un iegūt Latvijas Republikas pilsoņa pasi. Harbinā un tās reģionā līdz 20. gadsimta 20. gadu beigām tika reģistrēti 200–600 Latvijas pilsoņi. Tāpat konsulāts ik gadu fiksēja aptuveno neregistrēto latviešu skaitu, kas 20. gadsimta 20. gadu beigās tika lēsts ap 1000. 30. gados reģistrēto Latvijas pilsoņu skaits samazinājās un vidēji bija ap 300–400 gadā, bet neregistrēto latviešu goda konsulāta ziņojumos tika vērtēts ap 300–700. Vairākums reģistrēto pilsoņu pēc tautības bija latvieši, taču Latvijas pilsonību pieņēma arī krievi, ebreji un vācieši. Visvairāk kopienā reģistrēti vīrieši. Harbinā latviešiem bija dažādas nodarbošanās. 20. gados latvieši bija ierēdņi, amatnieki, dzelzceļa strādnieki, pasta darbinieki, ir ziņas par latviešu tirgotājiem un māju īpašniekiem, arī jūrniekiem. 30. gados savukārt daudzi latvieši bija nodarbināti gan kā kalpotāji un strādnieki, gan privātās firmās (arī vadošos amatos). Daudzi joprojām strādāja par ierēdņiem. Vairākiem latviešiem piederēja savi uzņēmumi. Līdz Maņdžougu valsts dibināšanai 1932. gadā diasporā vidējais sociālais un ekonomiskais stāvoklis bija labs, taču 30. gadu otrajā pusē, vispārējai situācijai pasliktinoties, iegūt darbu bija ievērojami grūtāk. Var secināt, ka diasporā dzīvoja gan ļoti turīgi cilvēki, gan vienkārši strādnieki.

Latviešu kopienas dzīve nebūtu iedomājama bez Latvijas goda konsulārajām pārstāvniecībām, kurās varēja griezties pēc palīdzības dažādu jautājumu risināšanā. Goda konsulārās pārstāvniecības izsniedza un mainīja pasas, reģistrēja pilsoņus, risināja dažādus personiskas dabas jautājumus (meklēja piederīgos, palīdzēja repatriācijas gadījumā u. c.). kā arī informēja Latvijas Republikās Ārlietu ministriju par situāciju kopienā un iespēju robežās sūtīja gada darbības pārskatus. Latvijas goda konsulātu Harbinā vairāk nekā 17 gadus vadīja P. Mežaks. Konsulāts Harbinā palīdzēja

Latvijas uzņēmumiem meklēt tirdzniecības partnerus Ķīnā, un 20. gadu otrajā pusē Harbinā bija iespējams iegādāties Latvijā ražotus zivju konservus, kā arī galošas.

Visaktīvāk latviešu kopienas sabiedrisko dzīvi Harbinā ar pārtraukumiem organizēja Harbinas Latviešu biedrība. Tika rīkoti ne tikai kopīgi svētki (18. novembris, Jāņi u. c.), bet arī sadraudzības vakari ar priekšlasījumiem par situāciju Latvijā, kā arī latviešu valodas kursi. Taču tā nebija vienīgā biedrība, ko latvieši dibināja Harbinā. Neskaitot Harbinas Latviešu

biedrību, starpkaru periodā pastāvēja vēl septiņas dažādas organizācijas. Pilsētā darbojās arī Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldē reģistrēta Harbinas latviešu ev. lut. draudze; konsulātā bija izveidota bibliotēka ar aptuveni 250 grāmatu sējumiem latviešu valodā. Var secināt, ka latviešu kopiena diezgan aktīvi organizēja savu sabiedrisko dzīvi un vēlējās uzzināt par jaunākajiem notikumiem Latvijā, kopā svinēt dažādus svētkus, lai tādā veidā kopu savu latvietību un nezaudētu saikni ar Latviju.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Raksta pamatā ir autore bakalaura darbs “Latvieši Ķīnā 1918–1940: skaits, sastāvs, darbība” (Latvijas Universitāte, 2016), zinātniskais vadītājs: profesors Ēriks Jēkabsons.
- ² LAURA ŠĻARE. Latviešu organizāciju darbība bēgļu labā Tālajos Austrumos 1918–1920. In: LEONS TAIVĀNS (sast.). Latvijas Universitātes Raksti. Orientālistika. 722. sēj. Rīga 2008, 180.–190. lpp.
- ³ ALDIS BERGMANIS. Latvieši Tālajos Austrumos un atgriešanās dzimtenē 20. gadsimta 20.–30. gados. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2010, Nr. 3, 68.–124. lpp.
- ⁴ VALTERS ŠČERBINSKIS. Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos. In: VALTERS ŠČERBINSKIS (sast.). Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos 1919–1940. Rīga 2002, 26. lpp.
- ⁵ Sk.: Brīvais Latvī 1920, Nr. 33–52.
- ⁶ Latviešu periodika. 3. sēj. Rīga 1988, 83. lpp.
- ⁷ Sk.: Dzimtenes Atskaņas 1939, Nr. 1–4.
- ⁸ 1939. gadā Tjandziņā reģistrēti 25 latvieši. Latvijas konsulāta Harbinā ziņojums Ārlietu ministrijai (turpmāk – ĀM) par politisko stāvokli Mandžūrijā [latv. val.], 1939. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 2574-2-6950, 5. lp.
- ⁹ ĀM politiskais departaments Austrumu nodaļa [latv. val.], 1918–1940. LNA LVVA, 2574-2.
- ¹⁰ Latvijas valdības pārstāvja Sibīrijā un Tālajos Austrumos kara lietu pārzinis [latv. val.], [1918–1920]. LNA LVVA, 5965-2.
- ¹¹ ĀM Administratīva departamenta un ligumu daļa. Personālsastāva dokumenti [latv. val.], [1919–1940]. LNA LVVA, 2570-14.
- ¹² Lieta par Latvijas pilsoņu repatriāciju no Harbinas uz Latviju [latv. val.], 1937–1939. LNA LVVA, 2574-2-6971, 2. lp.
- ¹³ EDGARS KATAJS. Par latviešiem Mandžūrijas kalnos. In: Dzimtenes Balss 1989, Nr. 23, 6. lpp.
- ¹⁴ “Zināms virsnieku skaits no Krievijas Eiropas daļas garnizoniem nosūtīšanai uz Mandžūrijas fronti tika izdalīts ar lozēšanas palīdzību.” No: ĒRIKS JĒKABSONS. Latviešu piedalīšanās Krievijas–Japānas karā 1904.–1905. gadā. In: Tēvijas Sargs 2014, Nr. 2, 26. lpp.
- ¹⁵ Ibidem, 26. lpp.
- ¹⁶ ĀM sarakste ar Šanhaju un Harbinu konsulāros jautājumos [latv. val.], 1920–1921. LNA LVVA, 2574-2-86, 267. lp.

- ¹⁷ Harbinā dzīvojošā Latvijas Republikas pilsoņa Ādolfā Pupura lūgums [latv. val.], 1937–1939. LNA LVVA, 2574-2-6951, 2. lp.
- ¹⁸ NADEZHDA ABLOVA. KVZhD i rossijskaja emigracija v Kitae: mezhdunarodnye i politicheskie aspekty istorii: Pervaja polovina XX v. Moskva 2005, s. 65.
- ¹⁹ Ibidem, s. 66.
- ²⁰ EDGARS KATAJS. Zem desmit valstu karogiem. Rīga, 2000, 12. lpp.
- ²¹ ALBERTS SARKANIS (sast.). Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem 1918–1998. Rīga 1999, 117. lpp.
- ²² ŠČERBINSKIS, Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos, 6. lpp.
- ²³ ILZE FIŠERE. Latvieši Ķīnā. In: Avots 1990, Nr. 4, 63. lpp.
- ²⁴ RIHARDS TRELJS. Latvijas valsts un tās vīri. Rīga 1998, 59. lpp.
- ²⁵ Harbina atradās Maņdžougu valsts sastāvā. Latvija šo valsti oficiāli neatzina, tāpat arī Maņdžougu oficiāli neatzina Latvijas Republiku. Diplomātisku attiecību abu valstu starpā nebija, taču goda konsulāts un biedrības Harbinā turpināja darboties.
- ²⁶ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojums ĀM [latv. val.], 22.02.1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 2. lp.
- ²⁷ Gomindans – politiskā partija Ķīnā (1912–1949), ko dibināja ievērojamais Ķīnas revolucionārs Sun Jatsens.
- ²⁸ Piemēram, Latvijas konsulāta Harbinā 1937. gada vēstule ĀM Austrumu nodaļai ar lūgumu palīdzēt Harbinā dzīvojošā Latvijas pilsoņa Andreja Muiznieka repatriācijai uz Latviju [latv. val.], 1937–1939. LNA LVVA, 2574-2-6973, 4. lp.
- ²⁹ Piemēram, 1928. gadā konsulātā bija pieejami tādi preses izdevumi kā “Latvija”, “Latvijas Sargs”, “Pēdējā Brīdī”, “Jaunākās Ziņas”, “Atpūta”, “Daugava”, “Svari”, *Rigasche Rundschau*, “Latvijas Tirtotājs”, *Segodnja*.
- ³⁰ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu [latv. val.], 1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 8. lp.
- ³¹ JAVEI DŽAO. LVVA dokumenti par Latvijas un Ķīnas tirdzniecības sakariem pirms Otrā pasaules kara. In: ŠČERBINSKIS, Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos 1919–1940, 10. lpp.
- ³² Konsulāta Harbinā un Vitebskā darbības gada pārskati [latv. val.], 1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 9.–10. lp.
- ³³ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojums ĀM par iespēju rīkot Latvijas rūpniecības firmu ražoto preču paraugu izstādi Harbinā [latv. val.], 26.02.1927. LNA LVVA, 2574-2-3299, 9.–10. lp.
- ³⁴ DŽAO, LVVA dokumenti par Latvijas un Ķīnas tirdzniecības sakariem, 10.–11. lpp.
- ³⁵ Ibidem, 9. lpp.
- ³⁶ Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās Padomes Centrālā Biroja vēstule Nacionālās Padomes Reevakuācijas Nodaļas Pārzinim inženierim J. Lakatam [latv. val.], 1918. LNA LVVA, 5965-2-8, 2. lp.
- ³⁷ Sarakste ar Latvijas pārstāvjiem Sibīrijā un Tālajos Austrumos par bēgļu lietu kārtošānu. Vispārējās ziņas par Sibīrijā dzīvojošajiem latviešiem t. sk. Mandžūrijā uz 1920. gada 18. martu [latv. val.], 18.03.1920. LNA LVVA, 2570-10-55, 137. lp.
- ³⁸ Latvijas pārstāvja Šanhajā Roberta Valdmaņa vēstule Latvijas delegācijas Parīzes miera konferencē sekretāram Oļģertam Grosvaldam [latv. val.], 1919. LNA LVVA, 2574-2-9, 87. lp.
- ³⁹ Eduarda Zilgalvja ziņojums ĀM [latv. val.], 07.06.1920. Ibidem, 98. lp.
- ⁴⁰ VILBERS KRASNAIS. Latviešu kolonijas. Melburna 1980, 358. lpp.
- ⁴¹ Latvijas goda vicekonsula Harbinā Pētera Mežaka ziņojums ĀM, 29.06.1923. LNA LVVA, 257-2-86, 22. lp.
- ⁴² ŠČERBINSKIS, Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos, 7.–8. lpp.

- ⁴³ Pētera Mežaka ziņojums ĀM, 14.03.1924. LNA LVVA, 2570-14-966, 87. lp.
- ⁴⁴ ABLOVA, KVZhD i rossijskaja emigracija v Kitae, s. 133.
- ⁴⁵ Latvijas konsulāta Harbinā atskaite par 1927. gadu [latv. val.], 1928. LNA LVVA, 2574-2-3476, 5. lp.
- ⁴⁶ Latvijas konsulātu Vitebskā un Harbinā darbības gada pārskati, 1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 5. lp.
- ⁴⁷ No Eduarda Zilgalvja ziņojums ĀM, 1920. LNA LVVA, 2574-2-9, 98. lp.
- ⁴⁸ Konsula Pētera Mežaka atskaite par konsulāta darbību 1936. gadā, 1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 50. lp.
- ⁴⁹ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu, 1929–1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 5. lp.
- ⁵⁰ Sākot ar 1924. gadu, Padomju Krievija kā Krievijas Impērijas mantiniece pārņēma Ķīnas Austrumu dzelzceļu, un saskaņā ar jauno Mukdenas un PSRS līgumu uz dzelzceļa dienēt varēja tikai Ķīnas un PSRS pilsoņi. Sākumā to attiecināja uz augstākstāvošiem ierēdņiem, vēlāk uz visiem darbiniekiem.
- ⁵¹ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu [latv. val.], 07.02.1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 5. lp.
- ⁵² Latvijas pilsoņi Mandžukuo un Tjaņdziņā. In: Dzimtenes Atskaņas 1939, Nr. 1, 24. lpp.
- ⁵³ Konsulāta Harbinā ziņojums Ārlietu ministrijai [latv. val.], 1933. LNA LVVA, 2574-2-6537, 23. lpp.
- ⁵⁴ KATAJS, Zem desmit valstu karogiem, 64. lpp.
- ⁵⁵ Ibidem, 65. lpp.
- ⁵⁶ Jāņa Goldmaņa sludinājums. In: Dzimtenes Atskaņas 1939, Nr. 3, 64. lpp.
- ⁵⁷ Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās Padomes Centrālā Biroja vēstule Nacionālās Padomes Reevakuācijas Nodaļas Pārzinim inženierim J. Lakatam [latv. val.], 1918. LNA LVVA, 5965-2-8, 2. lp.
- ⁵⁸ Konsulāta Harbinā un Vitebskā darbības pārskati, 1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 5. lp.
- ⁵⁹ Ibidem, 7. lp.
- ⁶⁰ KATAJS, Zem desmit valstu karogiem, 65. lpp.
- ⁶¹ Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu [latv. val.], 1929–1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 6. lp.
- ⁶² Konsulāta Harbinā ziņojums Ārlietu ministrijai par politisko stāvokli Tālajos Austrumos, 1929–1931. LNA LVVA, 2574-2-5883, 136.–137. lp.
- ⁶³ Konsulāta Harbinā ziņojumi 1933. gadā, 01.10.1933. LNA LVVA, 2574-2-6537, 23. lp.
- ⁶⁴ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi par politisko un ekonomisko situāciju Tālajos Austrumos, 1934. LNA LVVA, 2574-2-6624, 74. lp.
- ⁶⁵ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi par politisko stāvokli Tālajos Austrumos, 01.01.1934. LNA LVVA, 2574-2-6672, 122. lp.
- ⁶⁶ Konsula Pētera Mežaka atskaite ĀM par konsulāta darbību 1936. gadā, 01.01.1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 50. lp.
- ⁶⁷ FIŠERE, Latvieši Ķīnā, 66. lpp.
- ⁶⁸ Konsulāta Harbinā ziņojums ĀM, 22.02.1927. LNA LVVA, 2574-2-3205, 6. lp.
- ⁶⁹ Ibidem, 7. lp.
- ⁷⁰ Latvijas konsulāta Harbinā atskaite par 1927. gadu, 1928. LNA LVVA, 2574-2-3476, 6. lp.
- ⁷¹ Sk.: Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu, 07.02.1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 8. lp.

- ⁷² “*Vecā latviešu biedrība, kas ķīniešu valdības laikā bija spiesta gulēt un jaunās valdības laikā varēja atdzīvoties, bija nesen sarīkojusi interesantu vakaru ar priekšlasījumiem un gaismas bildēm par Latviju.*” HARBINIETIS. Kā klājās latviešiem jaunajā Mandžuko ķeizarvalstī. In: *Latvis*, 29.06.1934., 5. lpp.
- ⁷³ Konsulāta Harbinā ziņojumi ĀM [latv. val.], 1940. LNA LVVA, 2574-2-7023, 2. lp.
- ⁷⁴ Konsulāta Harbinā ziņojums ĀM [latv. val.], 24.11.1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 2. lp.
- ⁷⁵ Roberta Valdmaņa ziņojums ĀM Informācijas dienestam, 11.09.1920. *Ibidem*, 9.–180. lp.
- ⁷⁶ Demokrātisms iekavās. In: *Brīvais Latvī 1920*, Nr. 42, 2. lpp.
- ⁷⁷ FIŠERE, Latvieši Ķīnā, 64. lpp.
- ⁷⁸ *Ibidem*, 63. lpp.
- ⁷⁹ K., A. Latvi Tālos Austrumos. In: *Latvijas Vēstnesis*, 30.01.1925., 3. lpp.
- ⁸⁰ Konsulāta Harbinā ziņojumi ĀM, 1940. LNA LVVA, 2574-2-7023, 2. lp.
- ⁸¹ Latvijas pilsoņu biedrības priekšsēdētāja Jāņa Ēķa vēstule Pēterim Mežakam. LNA LVVA, 2574-2-6823, 19. lp.
- ⁸² JĀNIS ĒĶIS. Tautiešu apvienošanās Harbinā. In: *Dzimtenes Atskaņas 1939*, Nr. 4, 7.–8. lpp.
- ⁸³ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi Ārlietu ministrijai 1938. gadā, 30.01.1938. LNA LVVA, 2574-2-6879, 48. lp.
- ⁸⁴ Latvijas pilsoņu biedrības priekšsēdētāja Jāņa Ēķa vēstule Pēterim Mežakam [latv. val.], 18.02.1937. LNA LVVA, 2574-2-6823, 19. lp.
- ⁸⁵ Latvijas konsulāta Harbinā ziņojumi Ārlietu ministrijai 1935. gadā, 01.01.1936. LNA LVVA, 2574-2-6672, 123. lp.
- ⁸⁶ Sk.: Latvijas konsulāta Harbinā pārskats par 1928.–1929. gadu, 1929–1930. LNA LVVA, 2574-2-4788, 16.–17. lp.
- ⁸⁷ JĀNIS BĒRZIŅŠ. Latvieši pasaulē 1918.–1940. gadā. In: JĀNIS BĒRZIŅŠ (sast.). *Vēsturnieks profesors Dr. phil. LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis*. Rīga 2000, 90. lpp.

SUMMARY

The article is dedicated to a topic seldom discussed in Latvian historiography – Latvian diaspora in China, which, while not the biggest among all the Latvian communities in the world, was one of the largest in the Far East region. Two cities, Harbin and Shanghai, were home to around 1700–2000 Latvians in the interwar period of the 20th century. The article focuses on the example of the Latvian community in Harbin.

The formation of the diaspora can be categorized into three periods. The first period was in the end of the 19th century, when the Chinese Eastern Railway was being built through China. Since construction of the railway was implemented by the Russian Empire, Latvian engineers and workers were also sent to China. The second period, when Latvians arrived in this region was in 1904–1905 during Russo-Japanese War, when also Latvian soldiers fought in the army of Russian Empire. It was concluded that during this time most of the soldiers travelled back to their homeland and only a few stayed in China. The final migration period came after the February revolution in Russia in 1917 and during the Russian Civil War. China welcomed the greatest number of Latvians during this time.

With the help of local Latvians, two honorary consulates of the Republic of Latvia were founded: one in Harbin and one in Shanghai. Although legally China never recognised the documents issued by Latvian honorary consulates, they served to the community as a link with Latvia. The honorary consulates registered the citizens of the Republic of

Latvia and issued passports. The Harbin consulate also helped to link Latvian company owners with their potential business partners in China and helped to organise the social life of the community.

The Latvian community in Harbin was socially very active. There were altogether eight different organizations founded in the interwar period. The Union of Harbin Latvians in cooperation with the Latvian honorary consulate in Harbin in the 1930s managed to organise events for the community regularly. The events usually included a presentation about a certain topic (if possible, about the current situation in the Republic of Latvia) and a musical performance. Latvian language classes were also offered. Special events were organised during the most popular Latvian celebration days: Proclamation Day of the Republic of Latvia (on the 18th of November), Christmas, Summer solstice (on the 23rd and 24th of June), etc. Locals also formed a Lutheran congregation, which was registered in the Supreme Board of the Evangelical Lutheran Church of Latvia. There was also a library located in the honorary consulate in Harbin, consisting of around 250 volumes of books in Latvian language.

Vēstures avoti

Sources of History

Stāvoklis Latgalē 1920. gada februārī: Amerikas Sarkanā Krusta ierēdņa Deila Hotona redzējums

Situation in Latgale in February 1920: Vision of American Red Cross
Official Dale Houghton

Dokumentu publicēšanai sagatavojis, no angļu valodas tulkojis un komentējis
Translation and commentaries by

Ēriks Jēkabsons, Dr. hist.

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes
Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

1919.–1922. gadā Latvijā aktīvu darbību izvērsa vairākas ASV palīdzības organizācijas, no kurām ievērojamākās bija Amerikas Palīdzības administrācija (*American Relief Administration*) un ASV Sarkanais Krusts (*American Red Cross*; turpmāk – ARC). Abas no 1920. gada sākuma darbojās arī tikko atbrīvotajā Latgalē, kas no visiem Latvijas novadiem atradās vissmagākajā saimnieciskajā un sociālajā situācijā.¹

Tūlīt pēc Latgales atbrīvošanas sākuma 1920. gada janvārī Latvijas iekšlietu ministra biedrs Francis Trasuns vērsās pie ARC ar lūgumu sniegt palīdzību Latgalei,² bet jau februāra sākumā organizācijas pārstāvis Deils Hotons (*Dale Houghton*) kopā ar Ministru prezidentu Kārli Ulmani apmeklēja atbrīvoto teritoriju (sk. dokumentu).

1920. gada sākumā ļoti aktuāls kļuva jautājums par cīņu ar tīfu, turklāt Latvijā smagākais stāvoklis šajā jautājumā bija tieši Daugavpilī un citur Latgalē. 1. februārī ARC Latvijas misijas vadītāja vietnieks Hju Grifins (*Hugh Griffin*) telegrafēja uz Parīzi, ka Daugavpils kara slimnīcā ir 250 jauni tīfa slimnieki, un vēl 200 saslimušo ir arī starp Daugavpils civiliedzīvotājiem, kuri ārstējas mājās, bet 3. februārī – ka Baltijas valstīs konstatēti 10 000 jauni saslimšanas gadījumi. Saīdinājumam apmēram puse no tiem bija Igaunijā, bet Rīgā – 300, Jelgavā – 150, Valmierā – 50, Daugavpilī – 500 gadījumi.³

19. februārī (neoficiāli – agrāk) ARC oficiāli uzsāka darbību Daugavpilī un citās Latvijas austrumdaļas pilsētās. Par organizācijas nodaļas vadītāju Daugavpilī tika iecelts kapteinis Džons Vitnijs (*John Whitney*) ar palīgu – leitnants D. Djuvels (*Duvall*). Tieši saistībā ar nodaļas oficiālā darba sākumu 21. februārī misijas virsnieks L. Patersons (*Patterson*) telegrafēja misijas vadītājam Latvijā Edvardam Raienam

(Edward Ryan), ka uz Latgali, kur bija smagi apstākļi, nepieciešams nosūtīt 9190 palagus, 12 026 segas, 8100 apakšveļas komplektus, 863 ūdens spaiņus.⁴

Dž. Vitnijs misijas sastāvā bija ieradies Latvijā kā zobārsts (atšķirībā no pārējiem misijas locekļiem viņš 1919. gada septembrī bija ie braucis Latvijā no Arhangeļskas,⁵ taču tad brīvprātīgi lūdzis uzticēt sev kādu “dzīvāku darbu”), un 1920. gada martā viņš ziņoja: “*Ierados Daugavpilī 1920. gada 7. janvārī, trīs dienas pēc boļševiku armijas piespiedu evakuācijas. Apstākļi bija neapra stāmi, iedzīvotāji pilnīgi demoralizēti. Pārtika un faktiski viss dzīvības uzturēšanai nepieciešamais civiliedzīvotājiem nebija pieejams. Neviens veikals pilsētā nebija atvērts. Viss bija sastindzis, atgādinot seno laiku Mīrušo pilsētu... Sanitārie apstākļi, lieki piebilst, bija šausmīgi: tīfs un bakas plosījās un nebija kontrolējamas, jo trūka slimnīcu un visa, kas vajadzīgs cīņai ar šīm slimībām. 18. janvārī pirmie ARC krājumi tika izdalīti, un 28. janvārī atvērtas pirmās zupas virtuves [patiesībā pirmā virtuve Daugavpilī sāka darbu 19. janvārī – Ē. J.], kuras pabaroja 400 cilvēkus dienā. Nākošajā nedēļā tika atvērtas vēl četras virtuves, un katra no tām paēdināja 600 cilvēkus dienā. Daugavpils pilsētas stāvoklis (apmēram 40 000 iedzīvotāju) ir ļoti ievērojami uzlabojies, taču joprojām ir daudz darāmā apkārtējā teritorijā.*” Tālāk Dž. Vitnijs ziņoja, ka izdalījis pārtiku, drēbes, medicīnas krājumus 22 institūcijām, vada četras virtuves, kas paēdina 2800 cilvēkus dienā, ēdina 428 cilvēkus dienā slimnīcās un ar komiteju starpniecību izdalījis pārtiku un ēdienu apmēram 8000 cilvēku.⁶

Šeit jāpiezīmē, ka Vitnijs, uzņemoties darba vadību Daugavpilī, patiesi glāba situāciju, jo 1920. gada 20. janvārī no piedāvātā amata kategoriski atteicās organizācijas Tallinas nodaļas vadītājs kapteinis Alens Robinsons (*Allen Robinson*).⁷ Jādomā, ne bez nozīmes bija īpaši smagie darba apstākļi tīfa epidēmijas dēļ, kādi šajā laikā valdīja Igaunijā un arī Daugavpilī, tādējādi Vitnijs, kurš sākotnēji bija iecerēts tikai kā pagaidu vadītājs, tika amatā arī apstiprināts.

Amerikāņu palīdzība Latgalei kā vistrūcīgākajam Latvijas apgabalam patiesi bija būtiska. Laikā no 1920. gada 19. februāra līdz 1921. gada 1. janvārim ARC pilnībā iekārtoja 15 parastas un 12 kara slimnīcas, 26 klīnikas un ambulances apgādāja ar medikamentiem, pārsienamajiem materiāliem u. c. līdzekļiem, ar medikamentiem pilnībā tika apgādāta arī viena dzelzceļa un divas skolu ambulances, divi sanitārie punkti, kas atradās Veselības departamenta pārziņā, un sešas veterinārās stacijas. Drēbes bija izdalītas 25 284 trūcīgiem Latgales iedzīvotājiem (69 718 apģērba gabali) un 506 Latvijas armijas karavīriem (1109 apģērba un veļas gabali), kā arī 228 Padomju Krievijas karagūstekņiem (859 apģērba gabali), 263 patversmju iemītniekiem (871 drēbju gabals), 1959 skolēniem no 20 pilsētu skolām (7544 apģērba gabali), 43 nespējnieku namu iemītniekiem (382 apģērba gabali). Turklāt dažāda palīdzība tika sniegta trijām ugunsgrēkos nopostītām Latgales sādžām. Organizācija arī rūpējās par to bērnu veselības stāvokli, kuri apmeklēja Amerikas Palīdzības administrācijas organizācijas ierīkotās virtuves.⁸

Publicētais dokuments – 1. leitnanta D. Hotona 1920. gada 14. februāra ziņojums par redzēto Latgalē – ir no Amerikas Sarkanā Krusta kolekcijas, kas glabājas Stenforda Universitātes Hūvera arhīvā. Oriģināltekstā maksimāli saglabāta lietotā vietvārdu un citu terminu rakstība.

Report on Conditions in Latgalia

From: Lt. Dale N. Houghton, A.R.C., Riga, Latvia, 14th February, 1920

To: Lt. Colonel Edward W. E. Rayen, A.R.C.

Commissioner for Western Russia and the Baltic States

Subject: Report on Conditions in Latgalia

Pursuant to instructions from these headquarters, I proceeded on February 4th with Minister-President Ulmanis and Party to visit the following towns in Latgalia, investigate conditions, and report the result of my findings to this Office:

Wilani

Preli

Wyschki

Dwinsk

Reschiza

Ludsen

Korsowka

Marienhause (Wilaki)

Attached hereto will be found an individual report on the conditions of each town visited. It is thought that these individual reports are sufficient to set forth the needs of Latgalia and that further comments in this covering letter are not, therefore, necessary. These conditions can readily be understand when one bears in mind the fact that Latgalia has, just within the last few weeks, been delivered from Bolshevism, having been under the control of Soviet Russia for fourteen months and consequently subject to its well known policies of confiscation and "nationalization".

At the suggestion of Mr. Ulmanis, I took with me the following supplies which were distributed to the most needy institutions in Latgalia:

200 blankets

600 towels

800 cakes soap

500 handkerchiefs

240 prs. Socks

500 property bags

These gifts were in all cases very much appreciated.

Our Dvinsk Office has all it can do to handle the situation in that depleted city and surrounding community in southern Latgalia. To administer relief effectively to the remainder of Latgalia an additional warehouse appears absolutely necessary. The only logical location for this warehouse is in Reschiza, which is the railroad center of this province.

During this trip I took a number of photographs which will be submitted when completed as a part of this report.

Respectfully submitted, Dale N. Houghton, 1st Liet. A.R.C.

WILANI

Situated: 25 km west of Rositen on Riga-Kreuz-Rositen Ry. line.

Population: 2000

Number of hospitals: 1 – The Malten Hospital (Co-operative) Civilian.

40 bed hospital.

30 Sheets on hand, practically worn out.

25 torn blankets. No pillow cases.

Absolutely no medicines or hospital equipment.

One doctor (lady) ill with typhus (Dr. Maimin).

One assistant hospital men.

One trained nurse and two assistants.

14 patients – all typhus, spotted and recur.

Trained nurse also in bed with typhus.

Hospital building is in good condition and kept clean. At Pres. Ulmanis' suggestion, I gave this hospital 14 blankets, 14 towels, 14 cakes soap, 14 pr. socks.

First aid station, run by Dr. Feitelson, City and Community Doctor. Has no medicine or bandages. Only a few surgical instruments. He reports spotted and recurrent typhus raging in surrounding villages more than in Wilani. States fully one half of the population of surrounding villages suffering with typhus. Also reports a few cases of small pox. Typhus death rate reported to be about 8%. In certain villages all of the inhabitants either have or have had the typhus. At Pres. Ulmanis' suggestion, I gave this Station 6 towels, 6 bars soap, 6 handkerchiefs and 6 prs. socks.

200 School Children in Wilani. Schools not yet opened since liberation from Bolsheviks. 50% of these children are in need of clothing, underwear and shoes. Many orphans among them. A few are sick in homes with typhus. Schools will be opened as soon as books, supplies and teachers can be secured. At Pres. Ulmanis' suggestion, I turned over to the Mayor for distribution to the school children 100 property bags and 100 handkerchiefs.

In Wilani there are no refugees, no insane asylum, no poor houses, no orphans' homes. The Commandant and his few troops are the only military personnel in Wilani. The buildings of the town seem to be in good condition, not having suffered from artillery fire to speak of. There is a good Russian Bath in Wilani which Dr. Reinhard, of the Sanitary Dept., who accompanied me at his trip, is attending to have converted into a delousing station. It is estimated that 20% of the population in this district has no source of income and is insufficiently nourished. Pres. Ulmanis has arranged to have a branch of the Lettish Women's Auxiliary Corps organized for this district at once. Their milk supply is inadequate, the Bolsheviks having taken away most of their cows. Over half of their horses were also taken. Not sufficient quantity of agricultural machinery to cultivate the land.

Arranged in the order of their importance, the needs of this community are, 1st, Medical and Hospital Supplies, 2nd, Food, and 3rd, Clothing and Shoes.

PRELI

Situated: 35 km south of Wilani. Not on any railway. Nearest railway station RUSCHON 15 km on Dwinsk-Rositten Railway line. (Trip from Vilani to Preli made by sled).

Population: 9000 (Population of Preli and villages in surrounding community 30 000 combined).

Number of Hospitals – 1. Number of Orphans' homes, 1. No other institutions.

Preli Town and Community Hospital

Chief: Dr. Lisnewsky. Supervisor: Mr. Moller.

Number of doctors, 1. Assistants, 1.

Number of nurses, 1. Assistants, 2.

Number of beds: 15.

Number of sheets on hand 110 in fair condition.

Number of blankets on hand 17, in fair condition.
Number of pillow cases on hand, 32 in fair condition.
Have a few, very few, medicines on hand left them by the Bolsheviks.
Have no bandages or surgical dressings of any kind.
Have plenty of surgical instruments.
5 patients – all civilians. Miscellaneous minor diseases – no typhus in hospital.
Equipped with fairly good bath.
The doctor stated that from 50 to 100 people called at the hospital every day for minor treatments, dressing of wounds, etc., but that he was not able to give them the required attention on account of lack of medicines and dressings. Said he could dress wound only when the patient brought his own bandage with him. Donation made: soap, towels and handkerchiefs.

Preli Orphans' home

Number of children 8, in very ragged and dirty condition.
They are kept in one small back room of large house.
The room was very dirty and the beds had not a sufficient amount bed covering – no linen whatever. I donated to this orphans' home 8 blankets, some soap, towels and handkerchiefs. They are badly in need of clothing.
The only troops in this town are those of the Commandant. Numbering about 50. (All Lettish troops).
There are 500 school children in the city of Preli proper. It is estimated that 150 of these are in urgent need of clothing and shoes. The schools are not yet opened due to lack of teachers, books, school supplies, etc. No schools were operated here during the twelve months that the Bolsheviks occupied this community, and will probably be opened in the near future if supplies are secured.
15 cases of typhus in the homes of Preli.
About 46 cases of typhus in the neighboring villages.
It is estimated that about 15% of the inhabitants of this community are without means of support and are therefore urgently in need of relief. There is a lack of agricultural machinery here also, as was the cases of the community surrounding Wilani.
There are 30 to 40 cases of Influenza per week in Preli and surrounding community,
There is no public bath house in Preli.
There is one drug store in Preli (run by Mr. Moller, supervisor of the hospital, but he has no drugs in stock to speak of.
I took the picture of a group of children in this town, which may prove to be of interest.

VILLAGE OF PLATINSKY

While enroute from Preli to Wyschki, our next scheduled stop, we stopped at the village of Platinsky, the inhabitants of which, we were told, were very poor. It did not take me long to see that we had not been misinformed. We entered several of the log huts in which these people exist. To find them bare footed or their feet covered with rags. They had no blankets, perhaps only a ragged quilt, the only covering on their small home-made beds. Their only food was potatoe soup and black bread made from wheat flour they themselves made by grinding the grain between two rolling stones. All of the huts in this village were made of logs with straw roofs. Many kept their cows or pigs, if they had any, in the same hut. Their clothes were nothing but rags, and filthy

ones at that. I took a picture of a typical inhabitant of this village. At Mr. Ulmanis' suggestion, I left a supply of soap, towels, handkerchiefs and blankets with the Commandant to distribute to these people; also some socks. 100% of the inhabitants of this village require relief. Their school house had been converted into a poor excuse of the theatre by the Bolsheviks. I took a picture of this "theatre".

VILLAGE OF NIEDERMUISCHA

In the village of Niedermuischa, located 5 km. west of Wyschki, there is a community school house, which has not yet been opened due to lack of school supplies. Teachers are, however, available. In this community there are 250 school children, about 50% of which require relief in the way of clothing and shoes. The other inhabitants also are in need, but the most urgent appeal was for the children in order that they may go to school when it is opened which, they hope, will be in the near future.

WYSCHKI

Situated: 28 km north of Dvinsk on Dvinsk-Rositten Ry. line. (At present only military trains are run on this line, but later regular passenger service will be established). (Note: Trip from Preli to Wyschki made by sled. At this point we met our special train.) Population: 2500. (Population of Wyschki and surrounding villages constituting this community, 6000).

There are no hospitals, orphans' homes or other charitable institutions in this community. Also no doctors, the nearest doctor being 25 km.

100 cases of typhus are reported, both spotted and recurrent, among the civilian population.

The town is occupied by Polish Troops. No sickness to speak of among these troops; no typhus. Total number of Polish troops 160. No Lettish troops here. A Lettish Commandant arrived to-day, and later Lettish troops will be stationed here also. There is one doctor with the Polish troops who runs a small first-aid station. Gave him some soap and towels. Is in need of medical supplies.

150 school children in Wyschki, 80% of which require relief. 1 school house to be opened soon. Were no schools here during Bolshevik regime.

This community has been cleared of Bolsheviks for only two weeks.

It is estimated that 60% of the population of this community need relief. Donated 50 pr. socks, 50 bars soap, 10 towels, and twenty blankets.

DVINSK

Situated: Southern part of Latgalia, about 20 km from Lithuanian frontier.

Population: 40 000

No. of hospitals, 4. They are: 1st Town Hospital

2nd Town Hospital

3rd Town Hospital – [all three] for civilians

Polish Military Hospital.

2nd Town Hospital

Chief: Dr. Jurewitch

No. of beds, 100.

No. of patients, 100.

This hospital takes care of surgical cases and non-contagious diseases. Also has a separate ward of children.

Is being supplied from our Dvinsk Warehouse.

1st Town Hospital

Chief: Dr. Chernei.

Number of beds, 60

Number of patients, 60

Some remarks pertain to this hospital as to the 2nd Town Hospital.

3rd Town Hospital

Chief: Dr. Pines

Number of doctors, 2.

Number of nurses, 10.

Total hospital personnel 56.

This hospital treats nothing but CONTAGIOUS DISEASES

Feb. 7th, it had the following patients:

Spotted Typhus   32

Recurrent Typhus   7

Small Pox   25

Total   136

This hospital is also being supplied from our Dvinsk Warehouse and is beginning to appear rather modern. Is equipped with two baths. Seems to have a good variety of food.

Polish Military Hospital

650 Beds.

681 patients reported.

338 cases typhus (kept in separate building)

5 cases small pox

Balance wounded and other misc. diseases. The doctor in this hospital also reported much typhus among the Polish troops in the vicinity of Dvinsk.

This hospital also received our supplies from our Dvinsk Warehouse.

A few Lettish troops in this hospital with typhus.

In Dvinsk there are 11 orphans' homes with a total of approximately 1100 inmates. Of these eleven, I had time to visit only two, as follows:

Palace of Children

It is quite the opposition from what its name indicates. There are 78 children here in as miserable a condition as I ever saw human beings alive. Children with arms the size of broom handles and eyes bulging out from mal-nutrition. The place is dirty and has a repulsive odor. They are short of food and in fact everything. Capt. Whitney turned over a quantity of supplies to a committee for distribution to all of the orphans' homes in Dvinsk, but up to the time of my visit, no distribution had been made to it – and none could have been in a worse condition than this one. It is recommended that all Red Cross donations to institutions of any kind be made direct and that distributions be made through committees only in the case of individual relief work which is quite impossible to carry on direct. Captain Whitney intends to follow this plan in the future.

Polish Children's Home

This home contains 130 Polish children, and although in a much better state of affairs than in the "Palace of Children" it requires relief and has received some supplies through the Children's Committee.

There are 2 Pour Houses in Dvinsk with about 130 inmates. Time did not permit me to visit either of them.

It is estimated that there are at least 200 cases of typhus in the homes in Dvinsk in addition to the cases in the hospital. This makes the total number of cases of typhus in Dvinsk as of Feb. 7th, as follows:

In 3 rd Town Hospital, civilian cases	104
In Polish Military Hospital	338
In Homes	<u>200</u>
Total	642

Medical and hospital supplies

In addition to supplying to the three town hospitals, they have also been supplied with some food from our Dvinsk Warehouse.

The American Red Cross is now operating two Kitchens, one for the Jews and one for all other nationalities. This class distinction is absolutely necessary, as other races will have nothing to do with the Jews in Dvinsk. There has been organized, therefore, one relief committee for the Jews and one for other nationalities. An attempt was made to combine the two but with no success. Each one of these kitchens is feeding about 600 daily. Captain Whitney hopes to open up a third kitchen soon. No children are fed at these kitchens; only adults. The ration is 1/2 liter of soup per person per day. This soup is made from Fish Flakes, Bacon, tomatoes, and Egg Yolk. The Jews of course will have no bacon in their soup. It is estimated that there are 8000 people in Dvinsk who require feeding. Generally speaking, those being fed at the Red Cross kitchens have no means of preparing food even if they had it. In addition to kitchen feeding distribution has been made to about 400 people of Fish Flakes, Bacon, tomatoes and Egg Yolk. A four-days supply is issued at one time. It is the plan at Dvinsk to distribute through committees to about 1500 in this way.

The lady who is the chief of the Children's kitchens in Dvinsk told me that she has 10 kitchens operating feeding 10 000 children daily. She stated further that these kitchens had been operating since Jan, 6. Time did not permit me to verify her statements which I consider exaggerated.

There is Y.M.C.A. in Dvinsk, selling hot chocolate and coffee. Its personal is one Athletic Director and one Secretary. They are doing a good business. Are assigned to the 1st Polish Division.

The Poles are in command of the city of Dvinsk and in fact the Poles occupy all of Latgalia up to Ruschon, a point about half way between Dvinsk and Rositten. The bridge across the Duna destroyed by the Bolsheviks is being repaired by Polish troops.

There are 4000 Polish troops in Dvinsk.

There are 1500 Lettish troops in Dvinsk.

The Poles do not co-operate with us in Dvinsk as much as they might. Transportation is very difficult to get. Captain Whitney needs a truck badly in order to make his distributions efficiently and promptly.

Captain Whitney also needs a revolving fund to meet expenses. He has hired a house keeper, maid, and in addition has the chauffeur's salary to pay and other miscellaneous expenses, but states that he has never been provided with any funds.

Captain Whitney has not as yet had time to investigate conditions in the districts surrounding Dvinsk but intends to do so at first opportunity. His troubles have been many

but he is now getting things lined up and is enthusiastic about his work and WANTS TO REMAIN. He received a report from a village nearby Dvinsk, called "Grifka" with population of 1700. In this village and vicinity it is reported there are 3000 people requiring relief. It is thought that there are many other vicinities surrounding Dvinsk in a similar condition. There is a big field of work in this southern extremity of Latgalia, and without trying to exaggerate I do not see how things could be much worse than they are. Generally speaking, it may be said that the Bolos left nothing. It is quite impossible to get all data together regarding a city as large as Dvinsk in one day but it is thought the above data covers most of the important points.

RESCHIZA

Situated: Center Latgalia. Is the railroad center of this province.

Population: 25 000, Combined population of Reschiza and towns and villages in surrounding territory 150 000.

Numbers of hospitals 3. First Aid Stations 1.

Chief: Dr. Lobovikov

130 beds

126 patients

Total of 2 doctors – one sick with typhus.

Civilian cases of typhus 56

Lettish soldiers typhus 20

Small Pox 5

Surgical cases 39

Miscellaneous cases 6

Total 126

This hospital is very short of food. They have practically no medical or hospital supplies to speak of, except surgical instruments. The main hospital building being not sufficiently large to hold all patients, others are kept in nearby log and wooden buildings. I left this hospital some blankets and soap, and Mr. Ulmanis donated 2 sacks of flour. Both the doctor and the nurse appear to be very energetic and progressive and are doing their utmost to cope with the situation but their hands are tied so to speak on account of lack of medicine, surgical dressings, linen, blankets, and other necessary hospital equipment.

Lettish Military Hospital

130 patients

This hospital is in fairly good condition, having on hand a stock of American Red Cross supplies, hospital clothing etc. There is a staff of 6 Lettish doctors and a number of trained nurses. Its cases are mostly surgical. In addition there are a few cases of diseases other than typhus. No typhus in this hospital.

Landeswehr Hospital

The Landeswehr here have a hospital, or what might be more of a receiving station, where patients from the front are kept until it is possible to transport them to Riga. They have practically nothing in the way of supplies. At the time I called they had 60 soldiers on hand.

Number of orphans' homes – 2. Total number of inmates 100.

I visited the "Adamovo" Children's Home 5 km distance from Reschiza. They have 66 children.

6 nurses
6 servants
30 beds
30 ragged blankets
no linen

The place is dirty.

The children's clothing is nothing but rags.

The only food they have is some sort of barley and potato soup.

The number of children are bare footed.

None seemed to have any underwear.

At the special request of President Ulmanis, I wired to have 100 suits of underwear for children turned over to the Lettish Womens Corps Riga to be distributed to these children, and also to 30 in another children's home, by the Reschiza branch of the Women Corps that is now operating here. At Mr. Ulmanis request, also left this hospital some soap, towels, socks (to be reknitted into children's stockings) and blankets. 75 blankets were donated in order that those not needed for bedding may be used for making clothing.

There are 2 poor houses in Reschiza, one Latgalian with 32 inmates and one Russian with 16 inmates.

Both require relief, but the Latgalian needs it much more than the Russian which formerly had a capital of 100 000 rubles. The Bolsheviks however relieved them of their money but they still have their building and equipment. The Lettish Women Corps here has donated the Latgalian Poor House some flour which they secured from the Lettish Government.

There are no other charitable institutions in Reschiza other than those mentioned above.

There are 4 private doctors in Reschiza.

There are 2 Russian baths but both are privately owned. The town intends, as soon as it can, to establish a public bath.

In Reschiza, there are: 2 high schools (not running)

4 grade schools (2 running)

2 private schools (1 running)

These various schools are for the various nationalities. (Population 50% Jewish) During the Bolshevik regime all nationalities were forced to go to school together. Three schools were then operated but without books. There are 2500 school children in Reschiza proper, over half of which require relief. The total number of children here is 3500.

The A.R.A. has a representative here now (Mr. Sproeger) opening up 6 children's kitchens to feed 3500 children daily. 5 of these kitchens are now actually in operation. It is estimated that 40 per cent of the people of Reschiza require relief and that about 5000 require feeding. These figures refer to adults and are in addition to the children feeding. Conditions in the surrounding towns are not quite so bad.

This city has been cleared of Bolsheviks on January 21st.

Reschiza is the railroad center of Latgalia in the ideal location for a distributing point. It is not practical or hardly physically possible to administer relief to this section of Latgalia from our Dvinsk warehouse.

There are about 500 Lettish Troops here; also the Hdq. 1st Div. There is a concentration prison for Bole prisoners here where they await transportation to Wolmar. At present there are 50 prisoners. The Civil Governor of the district reports that in Reschiza 30% of the population have typhus in their homes and that in the surrounding towns and villages 30% are afflicted with it.

Chief of Community Council (Civilian Governor) P. Zadvinskis.

Prominent member of council: P. Laizans

KAUNATEN

Located: 25 km south east of Reschiza. Not on any railroad.

Population: of town and surrounding community 10 000.

Population of Kaunaten 2000.

There are no hospitals, orphans' homes or other institutions.

1 First Aid Station run by nurse who is badly in need of medical supplies. There is no doctor in this vicinity.

Number of cases of typhus in Kaunaten – 200

Percentage of population afflicted with typhus in surrounding territory – 15%

There are 75 school children in Kaunaten. School not yet open. As in all towns visited, many of these require shoes and clothing before they can go to school when the schools do open up.

It is estimated that 30% of the population of this community require relief.

LUYSEN

Situated: 25 km east of Reschiza on Riga, Kreuzburg, Reschiza, Ludszen Railway Line.

Population: Of Ludszen proper, 7000.

Of Ludszen and surrounding towns and villages, 20 000.

Number of hospitals: 2

Community hospital

Chief: Dr. Biedrzyzky

There is one other doctor in this hospital but he is sick with typhus.

2 nurses

40 beds

35 patients, 20 of which are typhus, the remaining surgical and miscellaneous – no small pox.

This hospital has modern equipment but has practically no medical supplies, bandages etc. Is badly in need of linen, hospital clothing and blankets.

Short of food – now feeding patients potatoes soup and black bread.

Town hospital

Chief: Dr. Gurewitsch

1 asst. doctor,

1 trained nurse and one assistant.

35 beds. Has bath and delousing apparatus.

30 patients – all typhus.

This hospital is also short of food. Needs medical supplies and blankets, sheets, hospital clothing etc. is in run-down conditions, having been run by the Bolsheviks before.

Has just been taken over by the Lettish Government, with the intention of increasing its capacity to 100 beds.

There is one private doctor in Ludsen in addition to those attached to the hospitals above referred to.

In addition to the typhus cases in the hospitals there are 50 cases in the homes of Ludsen. It was stated that typhus had been in every home in Ludsen and that the death rate was about 5%. Now there are not so many cases. In the surrounding community it is estimated that only about 2% of the population have typhus. Most of the cases in Ludsen are spotted typhus. There are about two or three hundred troops in Ludsen. A few cases of typhus are reported among them.

There are no children's homes in Ludsen proper but I was told that arrangements are being made to have such a home to take care of about 100 destitute children.

There are two children's homes in nearby villages.

Svirggsdeni Children's Home 3 km from Ludsen.

I visited this home and found these children in one room of a house now occupied by Baltic Landeswehr troops. For beds they had some straw thrown on some boards raised off the floor. They had no blankets or bed covering of any kind. They were all very dirty and their clothes were ragged. Some of them had no shoes and those that did have shoes had poor ones. I don't believe the room had been cleaned for a month. For food they had only some small boiled potatoes given them by the troops occupying the same house. Upon going to the attic of this house we found 6 little girls living under similar conditions as those of the first floor, who were all boys. Upon inquiring into the reason for these children being here with no one to look after them, I was told that the former care taker of this children's home was a communist and that when the Bolshevik Army retreated, she went with it and left the children. Arrangements have been made to have these 21 children transferred to another children's home 8 km from Ludsen where there are 80 children. I did not have time to visit the latter but was told that it is in need of aid. For these 21 children that are to be transferred to the larger children's home I donated some blankets, soap, towels, handkerchiefs, and Mr. Ulmanis donated some flour. The latter children's home located at Felizianowo. In Ludsen proper there is one Jewish poor house with about 10 inmates and one Catholic poor house of about the same size. I visited the Jewish poor house and found it in a log cabin at the edge of town. The town does not feed these people but simply gives them this building to live in. They were in pathetic condition, dirty and ragged; some were sick. For this and also catholic hospital I donated some blankets, soap and towels.

In addition to the two poor houses in Ludsen proper I was told that there was another one 3 km distant, but did not have time to visit it. No one seemed to know very much about it, only that they know the inmates had typhus, but it seems that no one had visited it and therefore did not know whether they had any food or not. I left for this poor house some blankets, soap and towels. It has 10 inmates. This poor house is situated in the village of Runtort.

1700 children in Ludsen, 1000 of which are school children.

The A.R.A. representative is here opening up a children's kitchen to feed these children. Many of them are in need of relief, as in the case in all of the towns visited. There were no schools during the Bolo regime. In Ludsen are 4 grade schools, 1 high school, and 1 Jewish. It was estimated that 50% of the population of Ludsen are in need of relief.

Ludsen has one excellent Russian Bath House, which is now running. Dr. Reinhard is trying to arrange to have a delousing apparatus installed in it also.

KORSOW

Situated: 40 km north of Reschiza on railway line that runs from Dvinsk to Reschiza and on the north of Latgalia.

Population: of Korsow proper, 2500

Of Korsow and surrounding community, 11 000

Number of hospitals – 1

Community Contagious Hospital

Chief Dr. Seidlin

Three asst. doctors

Three asst. nurses

30 beds

22 patients (all typhus – 3 spotted, remaining recurrent; Two of those patients are Lettish soldiers, remaining – civilians).

This hospital is in fairly good condition compared to the others visited. They are, however, in need of medical supplies, hospital clothing, sheets, pillow cases, blankets and food. There was a request for milk also, as has been the case in practically every hospital.

First Aid Station

Rather modern equipment, but short of medical supplies. This station is run by Dr. Seidlin, the same doctor who runs the Community Hospital.

Drug Store

Korsow has also a drug store, but due to the fact that it was “nationalized” when the Bolos were here, about 90% of its bottles are empty.

In addition to Dr. Seidlin, there is a doctor employed by the Ry. for railway employees; also one lady doctor.

There are no other cases of typhus in Korsow other than those in the Community Hospital above referred to. In the surrounding community, I was told that there are approximately 200 cases.

There are 2 Russian Baths in Korsow, both of which are operating.

There are no poor houses, orphan’s homes, or insane asylums either in Korsow or in the surrounding community.

Korsow has 4 school houses, 1 of which was run during the Bolshevik regime. There are 300 school children, 130 of which, it is estimated, are in need of relief.

With regard to the civilian population in general, it is estimated that 35% are in need of relief.

There are 500 Lettish troops in the Korsow.

Near the railway station is a Lettish Receiving Station for wounded and sick from the front where they are held awaiting transportation to Riga. This receiving station is not in very good shape. Although they have plenty of medical supplies, they have not a sufficient number of beds and consequently I found a number of soldiers on the floor. They also do not have enough blankets and in their place they use their overcoats. They have no sheets or hospital clothing. The officers in charge and also the men were pretty blue and disgusted with things in general, so Mr. Ulmanis gave them some sugar and cigarettes and crackers and I donated some socks, soap and

handkerchiefs; also a few cans of milk which I happened to have with me. Both the officers and men were very appreciative and soon found themselves in a good humor. At present there are 24 men in this station. 16 were sent to Riga yesterday. There was a number of influenza cases among them.

The A.R.A. representative now starting children's kitchen in Ludsen told me that he was coming to Korsow to-morrow to open up kitchens here to feed the children of this vicinity. From here, he said he was going to Wilani (the first town I visited) to open the kitchens there also.

MARIENHOUSEN (Wilaki)

Situated: About 80 km north of Reschiza. (6 km from ry. station).

Population: of Marienhausen proper, 1000

Of Marienhausen and the surrounding community, 10 000

Neither in Marienhausen or in the surrounding community are there any civilian hospitals, poor houses, children's homes or institutions of any kind, except schools. Neither are there any civilian doctors in this community.

In Marienhausen there is one Lettish Military Hospital with 15 beds and 20 patients. Those patients for which they have no beds are laid on straw on the floor. They need blankets badly; many of the patients had only their overcoats over them as covering. They have no sheets or linen or hospital clothing of any kind. They have medical supplies which they received from Red Cross through the Sanitary Dept. of the Lettish Army. The place is dirty, poorly ventilated and in general a poor excuse of a hospital. I left them some soap to clean the place up; also some towels, being entirely out of blankets. Of the 26 patients now in this hospital 12 have influenza, 4 small pox, and the remaining wounded and other miscellaneous diseases – no typhus. There are three military doctors in this hospital but no nurses. This hospital is used as a receiving station where cases are held awaiting transportation to Riga.

There is very little typhus among the inhabitants of this community; that is, what I was told. Personally I do not see how anybody can say just what the conditions regarding it is when there are no doctors in the community or anybody else to look after such cases.

There is one drug store in Marienhausen, but it does not even have hardly any empty bottles, since it was "nationalized" by the Bolsheviks in February 1919.

There are 4 school houses in Marienhausen but none of them are running. There are 300 school children here and it is safe to say that practically all of them need relief. Generally speaking, there seems to be more poverty in this town than in any I have visited so far with the exception of Dvinsk.

Marienhausen is hdq. 3rd Div.

In LIPNO – a town about 30 km north of Marienhausen (not on Ry.) there are 300 school children and 5 schools. 30% of these children, it is estimated, are in need of relief.

In BOLVA, a town about half way between Marienhausen and Alt Schwaneburg (about 6 km from Ry. station) there are 13 schools and 4000 children. 30% of whom, it is estimated, are in need of relief.

Ziņojums par stāvokli Latgalē

Sūtītājs: Leitnants Deils Hotons,⁹ A.S.K. [Amerikas Sarkanais Krusts], Rīga, Latvija, 1920. gada 14. februārī

Saņēmējs: Pulkvežleitnants V. E. Raiens,¹⁰ A.S.K., Komisijas vadītājs Rietumkrievijā un Baltijas valstīs

Temats: Ziņojums par stāvokli Latgalē

Saskaņā ar rīkojumu no mūsu galvenās mītnes 4. februārī es kopā ar Ministru prezidentu Ulmani¹¹ un pavadītājiem devos uz Latgali, lai apmeklētu šādas pilsētas un miestus, konstatētu tajās valdošos apstākļus un ziņotu par redzēto komisijas vadībai:

Viļāni¹²

Preiļi¹³

Višķi¹⁴

Daugavpils¹⁵

Rēzekne¹⁶

Ludza¹⁷

Kārsava¹⁸

Viļaka¹⁹

Pielikumā pievienots detalizēts ziņojums par apstākļiem katrā apmeklētajā vietā. Jādomā, ka šādi detalizēti ziņojumi ir būtiski, lai turpmāk izprastu Latgales vajadzības, un sikāki komentāri pavadvēstulē tādējādi nav nepieciešami. Šie apstākļi ir viegli izprotami, ja paturam prātā, ka Latgale tikai dažu pēdējo nedēļu laikā ir atbrīvota no boļševisma un atradās Padomju Krievijas varā četrpadsmit mēnešus, būdama pakļauta tās labi zināmajai konfiskācijas un “nacionalizācijas” politikai.

Uzklausot Ulmaņa kunga ieteikumu, es paņēmu līdzī šādus krājumus, kuri tika izdalīti vistrucīgākajām iestādēm Latgalē:

200 segas

600 dvieļi

800 gabaliņi ziepju

500 kabatlakati

240 pāri zeķu

500 somas

Šīs dāvanas visos gadījumos tika pieņemtas ar ļoti lielu pateicību.

Mūsu Daugavpils birojam jādara viss iespējama, lai risinātu situāciju šajā iztukšotajā pilsētā un apkārtnē Dienvidlatgalē. Lai varētu sekmīgi organizēt palīdzības sniegšanu pārējā Latgalē, noteikti nepieciešama papildu noliktava. Vienīgā loģiskā vieta šādai noliktavai ir Rēzekne, kas ir šī apgabala dzelzceļa centrs.

Brauciena laikā es uzņēmu vairākas fotogrāfijas, kas tiks pievienotas šim ziņojumam kā daļa no tā.²⁰

Ar cieņu, Deils Hotons, A.S.K. 1. leitnants

VILĀNI

Atrodas: 25 km uz rietumiem no Rēzeknes, Rīgas-Krustpils-Rēzeknes dzelzceļa līnijā.

Iedzīvotāji: 2000

Slimnīcu skaits: 1 – Maltas²¹ slimnīca (kooperatīvs) civiliedzīvotājiem.

40 gultu slimnīca.

30 palagi pieejami, praktiski nolietoti.

25 saplēstas segas. Nav spilvendrānu.

Pilnīgi nav medikamentu un slimnīcas inventāra.
Viena ārste (kundze) slima ar tīfu (Dr. Maimina²²).
Viens palīgs – sanitārs.

Viena apmācīta žēlsirdīgā māsa un divas palīdzes.
14 pacienti – visiem tīfs – izsitumu un atguļas.
Apmācītā žēlsirdīgā māsa arī gultā ar tīfu.

Slimnīcas ēka ir labā stāvoklī un tīra. Pēc prez.[identa] Ulmaņa priekšlikuma es iedevu šai slimnīcai 14 segas, 14 dvieļus, 14 gabalus ziepju, 14 pārus zeķu.

Pirmās palīdzības punkts, ko vada Dr. Feitelsons,²³ pilsētas un pagasta ārsts. Tajā nav zāļu vai pārsēju. Tikai daži ķirurģiskie instrumenti. Viņš ziņo par izsitumu un atguļas tīfa plosīšanos apkārtējās sādžās vairāk nekā Viļānos. Runā, ka pilnīgi puse apkārtējo sādžu iedzīvotāju slimo ar tīfu. Tāpat ziņo par vairākiem baku gadījumiem. Tīfa nāves gadījumu īpatsvars sasniedz apmēram 8%. Dažās sādžās visi iedzīvotāji vai nu slimo ar tīfu, vai jau ir to pārcietuši. Pēc prez.[identa] Ulmaņa priekšlikuma es iedevu šim punktam 6 dvieļus, 6 ziepju gabalus, 6 kabatlakatus un 6 pārus zeķu.

200 skolas bērni Viļānos. Skolas vēl nav atvērtas kopš atbrīvošanas no boļševikiem. 50% šo bērnu nepieciešams apgērbis, apakšveļa un apavi. No viņiem daudzi ir bāreņi. Daži ir mājās un slimi ar tīfu. Skolas tiks atvērtas, tiklīdz tiks nodrošinātas grāmatas, krājumi un skolotāji. Pēc prez.[identa] Ulmaņa ieteikuma es nodevu [miesta] vecākā rīcībā izdalīšanai skolas bērniem 100 somas un 100 kabatlakatus.

Viļānos nav bēgļu, nav vājprātīgo nama, nav nabagmāju, nav bāreņu patversmju. Komandants un viņa nelielie spēki ir vienīgais militārais personāls Viļānos. Pilsētiņas ēkas izskatās labā stāvoklī, nav cietušas no artilērijas tik lielā mērā, lai to būtu vērts atzīmēt. Viļānos ir laba krievu pirts, ko Dr. Reinhard²⁴ no Sanitārā departamenta, kurš pavada mani ceļojumā, centisies pārveidot par atutošanas punktu. Tiek rēķināts, ka 20% iedzīvotāju šajā apgabalā nav ienākumu avota un viņi ir nav pietiekami paēduši. Prez.[idents] Ulmanis nokārtoja, ka apgabalā uzreiz tiek izveidota Latviešu sieviešu palīdzības korpuss²⁵ nodaļa. Piena krājumi ir neatbilstoši, jo boļševiki ir paņēmuši līdzī lielāko daļu viņu govju. Ir atņemta arī vairāk nekā puse zirgu. Nepietiek lauksaimniecības tehnikas zemes apstrādāšanai.

Sakārtojot vajadzības pēc svarīguma, šī apvidus iedzīvotājiem nepieciešami, pirmkārt, medicīnas un slimnīcu krājumi, otrkārt, pārtika un, treškārt, apgērbis un apavi.

PREIĻI

Atrodas: 35 km uz dienvidiem no Viļāniem. Nav nekāda dzelzceļa. Tuvākā dzelzceļa stacija RUŠONI [atrodas] 15 km [attālumā] Daugavpils–Rēzeknes dzelzceļa līnijā. (Brauciens no Viļāniem uz Preiļiem notika ar ragavām).

Iedzīvotāji: 9000 (Preiļu un tuvākās apkārtnes sādžu iedzīvotāji – kopā 30 000).

Slimnīcu skaits – 1, bāreņu namu skaits, 1. Nekādu citu iestāžu.

Preiļu miesta un apkārtnes slimnīca

Vadītājs: Dr. Lisņevskis.²⁶ Pārzinis: Mollera²⁷ kungs.

Ārstu skaits, 1. Ārsta palīgi, 1.

Žēlsirdīgo masu skaits, 1. Palīdzes, 2.

Gultu skaits: 15.

Palagu skaits, pieejami 110 vidējā stāvoklī.

Segu skaits, pieejamas 17 vidējā stāvoklī.

Spilvendrānu skaits, pieejamas 32 vidējā stāvoklī.
Ir pieejams nedaudz, pavisam nedaudz zāļu, ko tiem atstājuši boļševiki.
Nav nekāda veida pārsēju un ķirurģiskā apģērba.
Ir daudz ķirurģisko instrumentu.
5 pacienti – visi civilisti. Dažādas sīkākās saslimšanas – slimnīcā nav tifa.

Apgādāti ar diezgan labu pirti.

Ārsts paziņoja, ka ikkatru dienu slimnīcā piesakās no 50 līdz 100 cilvēkiem, lai saņemtu vienkāršāku palīdzību, pārsietu savainojumus utt., taču viņš nespēj tiem sniegt atbilstošu palīdzību, jo trūkst zāļu un pārsienamā materiāla. Sacīja, ka viņš var pārsiet savainojumu vienīgi tad, ja pacients atnes pats savu pārsienamo materiālu. Veikts ziedojs: ziepes, dvieļi un kabatlakati.

Preiļu bāreņu nams

Bērnu skaits 8, ļoti noplīsuši un netīri.

Viņi tiek turēti vienā mazā lielas mājas dibenistabā.

Istaba bija ļoti netīra, un uz gultām nebija pietiekami daudz gultas piederumu – vispār nekādas veļas. Es ziedoju šim bāreņu namam 8 segas, nedaudz ziepju, dvieļus un kabatlakatus. Viņiem ļoti nepieciešams apģērbs.

Vienīgais karaspēks pilsētiņā ir komandanta komanda. Skaitā apmēram 50. (Visi latviešu karaspēks).

Pašā Preiļu pilsētiņā ir 500 skolas vecuma bērnu. Tiek rēķināts, ka 150 no viņiem ļoti nepieciešams apģērbs un apavi. Skolas vēl nav atvērušās, jo trūkst skolotāju, grāmatu, skolas piederumu u. c. Skolas nedarbojās 12 mēnešus, kamēr boļševiki ieņēma apgabalu, un, iespējams, tiks atvērtas tuvākā nākotnē, ja piederumi tiks nodrošināti.

15 tifa gadījumi mājās Preiļos.

Apmēram 46 tifa gadījumi apkārtējās sādžās.

Tiek rēķināts, ka apmēram 15% šī apgabala iedzīvotāju ir bez iztikas līdzekļiem, un tādēļ viņiem steidzami nepieciešama palīdzība. Arī šeit trūkst lauksaimniecības tehnikas, tāpat kā Viļānu tuvākajā apkārtņē.

Preiļos un tuvākajā apkārtņē katru nedēļu ir no 30 līdz 40 gripas gadījumu.

Preiļos nav publiskās pirts.

Preiļos ir viena aptieka (vada Mollera kungs, slimnīcas pārzinis, taču viņam nav krājumā nekādu zāļu, ko būtu vērts pieminēt).

Es nofotografēju bērnu grupu šajā pilsētiņā, tas varētu būt interesanti.

PLACINSKU²⁸ SĀDŽA

Pa ceļam no Preiļiem uz Višķiem – mūsu nākamo paredzēto pieturu – mēs apstājāmies Placinsku sādžā, kuras iedzīvotāji, kā mums stāstīja, bija ļoti trūcīgi. Man nevajadzēja daudz laika, lai redzētu, ka esam informēti pareizi. Mēs iegājām vairākās baļķu būdās, kurās šie cilvēki eksistē. Redzējām viņus basām kājām vai skrandās ietītam pēdām. Viņiem nav segu, iespējams, skrandaina vatēta sega ir vienīgais pārsegs viņu mazajām, pašsaisītajām gultām. Viņu vienīgā pārtika bija kartupeļu zupa un maize, kas cepta no rupja maluma kviešu miltiem, ko viņi paši iegūst, beržot graudus starp diviem akmeņiem, kas griežas. Visas būdas šajā sādžā bija celtas no baļķiem ar salmu jumtiem. Daudzi savas govīs vai cūkas, ja vien viņiem tādas bija, turēja tajā pašā būdā. Viņu drēbes nebija nekas cits kā skrandas, turklāt netīras. Es nofotografēju tipisku šīs sādžas iedzīvotāju. Pēc Ulmaņa kunga priekšlikuma es atstāju ziepju krājumu, dvieļus,

kabatlakatus un segas komandantam izdališanai šiem cilvēkiem; tāpat dažas zeķes. 100% šīs sādžas iedzīvotāju nepieciešama palīdzība. Viņu skolas namu boļševiki pārvērtuši nožēlojamā līdzībā teātrim. Es nofotografēju šo “teātri”.

NĪDERMUIŽAS²⁹ CIEMS

Nīdermuižas ciemā, kas izvietots 5 km uz rietumiem no Višķiem, atrodas pagasta skolas ēka, kura vēl nav atvērta, jo trūkst skolas piederumu. Skolotāji tomēr ir pieejami. Šajā pagastā ir 250 skolas vecuma bērni, apmēram 50% no viņiem nepieciešama palīdzība ar drēbēm un apaviem. Pārējie iedzīvotāji arī ir trūkumā, taču lielākais lūgums bija atbalstīt bērnus, lai tie varētu iet uz skolu, kad tā tiks atvērta, viņi cer, ka tas notiks tuvākā nākotnē.

VIŠKI

Atrodas: 28 km uz ziemeļiem no Daugavpils, Daugavpils–Rēzeknes dzelzceļa līnijā. (Pašlaik šajā līnijā brauc vienīgi militārie vilcieni, bet vēlāk tiks izveidots arī regulāro satiksmes vilcienu dienests).

(Piezīme: brauciens no Preiļiem uz Višķiem veikts ar ragavām. Šajā punktā mēs sastapām mūsu speciālo vilcienu.)

Iedzīvotāji: 2500. (Iedzīvotāji Višķos un apkārtējās sādžās, kas veido šo pagastu, 6000). Šajā pagastā nav slimnīcu, bāreņu namu vai citu labdarības iestāžu. Tāpat nav ārstu, tuvākais ārsts ir 25 km [tālu].

Tiek ziņots, ka starp civiliedzīvotājiem ir 100 tīfa gadījumu – gan izsitumu, gan atguļas.

Pilsētiņu ir ieņēmis poļu karaspēks. Šajā karaspēkā nav nekādu slimību, ko būtu vērts pieminēt; nav tīfa. Kopējais poļu karavīru skaits 160. Latviešu karaspēka šeit nav. Latviešu komandants ieradās šodien, un vēlāk šeit būs izvietots arī latviešu karaspēks. Poļu karaspēkā ir viens ārsts, kas vada nelielu pirmās palīdzības punktu. Iedevu viņam drusku ziepju un dvieļu. Nepieciešami medicīniskie krājumi.

Višķos ir 150 skolas vecuma bērni, no kuriem 80% nepieciešama palīdzība. 1 skolas nams drīzumā tiks atvērts. Boļševiku režīma laikā šeit nebija skolu.

Šis pagasts tikai pirms divām nedēļām ir atbrīvots no boļševikiem.

Tiek rēķināts, ka 60% šī pagasta iedzīvotāju ir vajadzīga palīdzība. Ziedoju 50 zeķu pārus, 50 ziepju gabalus, 10 dvieļus un divdesmit segas.

DAUGAVPILS

Atrodas: Latgales dienvidu daļā, apmēram 20 km no Lietuvas robežas.

Iedzīvotāji: 40 000

Slimnīcu skaits, 4. Tās ir:

1. pilsētas slimnīca
2. pilsētas slimnīca
3. pilsētas slimnīca – [visas trīs] civiliedzīvotājiem

Poļu kara slimnīca.

2. pilsētas slimnīca

Vadītājs: Dr. Jurevičs³⁰

Gultu skaits, 100.

Pacientu skaits, 100.

Šajā slimnīcā notiek ķirurģiska ārstēšana un ārstē nelipīgās slimības. Tajā ir arī atsevišķa nodaļa bērniem.

Tiek apgādāta no mūsu Daugavpils noliktavas.

1. pilsētas slimnīca

Vadītājs: Dr. Černaļs.³¹

Gultu skaits, 60

Pacientu skaits, 60

Dažos gadījumos šī slimnīca tiek dēvēta par 2. pilsētas slimnīcu.

3. pilsētas slimnīca

Vadītāja: Dr. Pinesa³²

Ārstu skaits, 2.

Žēlsirdīgo māsu skaits, 10.

Kopā slimnīcas personāls 56.

Slimnīcā neārstē neko citu kā tikai INFEKCIJAS SLIMĪBAS

7. februārī tajā bija šādi pacienti:

Izsitumu tīfs   32

Atguļas tīfs   7

Bakas   25

Kopā   136

Šī slimnīca arī tiek apgādāta no mūsu Daugavpils noliktavas un sāk izskatīties diezgan mūsdienīgi. Tajā ir divas pirtis. Izskatās, ka pārtika ir daudzveidīga.

Poļu kara slimnīca

650 gultas.

Saskaņā ar ziņām 681 pacients.

338 tīfa gadījumi (izvietoti atsevišķā ēkā)

5 baku gadījumi

Vienādā skaitā ievainotie un [slimnieki] ar dažādām citām saslimšanām. Ārsts šajā slimnīcā ziņoja arī par daudziem tīfa gadījumiem poļu karaspēkā Daugavpils apkārtnē.

Šī slimnīca arī saņēma mūsu krājumus no mūsu Daugavpils noliktavas.

Daži latviešu karaspēka karavīri guļ šajā slimnīcā ar tīfu.

Daugavpili atrodas 11 bāreņu nami kopā ar apmēram 1100 iemītniekiem. No šiem vienpadsmit man bija laiks apmeklēt tikai divus:

Bērnu pils

Tas ir kaut kas pilnīgi atšķirīgs no tā, uz ko norāda nosaukums. Šeit dzīvo 78 bērni tik nožēlojamos apstākļos, kādos vien es jebkad esmu redzējis cilvēciskas būtnes dzīvojot. Bērni ar rokām kā slotaskāti un acīm, kas izspiežas nepietiekama uztura dēļ. Vieta ir netīra un ar pretīgu smaku. Viņiem trūkst pārtikas un faktiski jebkā. Kapt.[einis] Vitnijs³³ ir nodevis krājumus komitejai izdalīšanai visām bāreņu patversmēm Daugavpili, bet līdz mana apmeklējuma laikam nekāda sadale nebija notikusi – un nekas nevarētu atrasties sliktākā stāvoklī kā šī patversme. Ieteicams, lai visi Sarkanā Krusta ziedojumi jebkāda veida iestādēm tiek veikti tieši un izdalīšana notiktu ar komiteju starpniecību vienīgi individuālas palīdzības darbā, ko nav iespējams veikt tieši. Kapteinis Vitnijs ir apņēmies nākotnē rīkoties saskaņā ar šo plānu.

Poļu bērnu nams

Šajā namā ir 130 poļu bērni, un, kaut arī tajā stāvoklis ir daudz labāks nekā “Bērnu pili”, tam vajadzīga palīdzība, un tas ir saņēmis dažus krājumus ar bērnu komitejas starpniecību.

Daugavpili ir 2 nabagmājas ar apmēram 130 iemītniekiem. Laika trūkums man neļāva apmeklēt kādu no tām.

Tiek rēķināts, ka Daugavpili ir vismaz 200 tīfa gadījumi mājās papildus gadījumiem slimnīcā. Līdz ar to 7. februārī Daugavpili kopā ir šāds tīfa gadījumu skaits:

3. pilsētas slimnīcā, civiliedzīvotāji	104
Poļu kara slimnīcā	338
Mājās	<u>200</u>
Kopā	642

Medicīniskie un slimnīcu piederumi³⁴

Bez piegādēm trijām pilsētas slimnīcām viņiem tiek piegādāts arī nedaudz pārtikas no mūsu Daugavpils noliktavas.

Amerikas Sarkanais Krusts tagad ir atvēris divas virtuves, vienu ebrejiem un vienu citām tautībām. Šāds sadalījums ir absolūti nepieciešams, jo pārējām tautībām nav nekā kopīga ar ebrejiem Daugavpili. Tāpēc ir izveidota viena palīdzības komiteja ebrejiem un viena citām tautībām. Tika mēģināts abas apvienot, bet nesekmīgi. Katra no šīm virtuvēm ēdina apmēram 600 [cilvēku] dienā. Kapteinis Vitnijs cer drīzumā atvērt trešo virtuvi. Bērni šajās virtuvēs netiek ēdināti, vienīgi pieaugušie. Porcija ir 1/2 litrs zupas personai dienā. Zupa tiek pagatavota no zivju pārslām, cūkgaļas, tomātiem un olu pulvera. Ebrejiem, protams, zupā nebūs cūkgaļas. Tiek rēķināts, ka Daugavpili ir 8000 cilvēku, kam nepieciešama ēdināšana. Vispārīgi runājot, tiem, kuri tiek ēdināti Sarkanā Krusta virtuvēs, nebūtu iespēju pagatavot ēdienu, pat ja viņiem tas būtu. Bez ēdināšanas virtuvēs apmēram 400 cilvēkiem tika izdalītas zivju pārslas, cūkgaļa, tomāti un olu pulveris, vienā reizē izsniedzot četrus dienu krājumus. Daugavpili šādā veidā ar komiteju palīdzību tiek plānots izdalīt [pārtiku] apmēram 1500 [cilvēkiem]. Kundze, kas vada bērnu virtuves Daugavpili, stāstīja man, ka viņai darbojas 10 virtuves, kas ēdina 10 000 bērnus dienā. Viņa vēlāk apgalvoja, ka šīs virtuves strādā kopš 6. janvāra.³⁵ Laika trūkums neļāva man pārbaudīt viņas apgalvojumus, kuri man šķiet pārspīlēti.

Daugavpili ir Y.M.C.A.,³⁶ kas pārdod karstu šokolādi un kafiju. Tās personālu veido viens sporta direktors un viens sekretārs. Tirgošanās viņiem iet no rokas. Pakļauti 1. poļu divīzijai.³⁷

Poļi pārvalda Daugavpils pilsētu, un faktiski poļi okupē visu Latgali līdz Rušoniem, punktam apmēram pusceļā starp Daugavpili un Rēzekni. Tiltu pāri Daugavai, ko iznīcinājuši boļševiki,³⁸ labo poļu karaspēks.

Daugavpili ir 4000 karavīru liels poļu karaspēks.

Daugavpili ir 1500 vīru liels latviešu karaspēks.

Poļi ar mums Daugavpili nesadarbojas tik lielā mērā, kā varētu. Transportlīdzekļus ir ļoti grūti dabūt. Kapteinim Vitnijam ir ļoti nepieciešama kravas automašīna, lai [mantu] izdalīšanu varētu organizēt efektīvi un savlaicīgi.

Kapteinim Vitnijam tāpat nepieciešami apgrozāmi līdzekļi, lai segtu izdevumus. Viņš ir nolīdzis saimnieci, istabeni, turklāt viņam jāmaksā šoferu alga un citi dažādi izdevumi, un viņš apgalvo, ka viņam nekad nav bijuši piešķirti nekādi līdzekļi.

Kapteinim Vitnijam vēl nav bijis laika izmeklēt apstākļus rajonos ap Daugavpili, taču viņš plāno to darīt pie pirmās izdevības. Viņam ir bijuši daudzi sarežģījumi, taču tagad viņš kārtu lietas un ir entuziasma pilns par savu darbu un VĒLAS PALIKT. Viņš ir saņēmis ziņu no ciema³⁹ netālu no Daugavpils, kas saucas Grīva,⁴⁰ tajā ir 1700 iedzīvotāju.

Šajā ciemā un tā apkārtnē ir 3000 cilvēku, kam vajadzīga palīdzība. Jādomā, ka ap Daugavpili ir daudzas citas vietas līdzīgā stāvoklī. Šajā Latgales dienvidu stūrī ir liels darba lauks, un nepārspilējot es nevaru iedomāties sliktāku stāvokli nekā šeit. Vispārīgi runājot, var sacīt, ka boļševiki nav atstājuši neko. Ir pilnīgi neiespējami vienā dienā apkopot datus par tādu lielu pilsētu kā Daugavpils, taču jādomā, ka minētā informācija izskaidro svarīgākās lietas.

RĒZEKNE

Atrodas: Latgales centrā. Tā ir šī apgabala dzelzceļa centrs.

Iedzīvotāji: 25 000, saskaitot kopā Rēzeknes, miestu un sādžu iedzīvotājus apkārtējā teritorijā, 150 000.

Slimnīcu skaits 3. Pirmās palīdzības punkts 1.

Vadītājs: Dr. Lobovikovs⁴¹

130 gultas

126 pacienti

Pavisam 2 ārsti – viens slims ar tifu.

Tifa gadījumi starp civiliedzīvotājiem	56
Tifa gadījumi latviešu karavīriem	20
Bakas	5
Ķirurģiski gadījumi	39
Dažādi gadījumi	6
Kopā	126

Šajā slimnīcā ļoti trūkst pārtikas. Viņiem praktiski nav medicīnisku vai slimnīcas piederumu, ko būtu vērts pieminēt, izņemot ķirurģiskos instrumentus. Galvenā slimnīcas ēka nav pietiekami liela, lai izmitinātu visus pacientus, pārējie tiek turēti blakus esošajās baļķu un koka mājās. Es atstāju šai slimnīcai dažas segas un ziepes, un Ulmaņa kungs ziedoja 2 maisus miltu. Gan ārsts, gan žēlsirdīgā māsa atstāj ļoti enerģisku un progresīvu cilvēku iespaidu, dara visu, ko spēj, cīņā ar grūtībām, taču viņu rokas saista zāļu, ķirurģisko saišu, veļas, segu un citu nepieciešamo slimnīcas piederumu trūkums.

Latviešu kara slimnīca⁴²

130 pacientu

Slimnīca ir diezgan labā stāvoklī, jo tās rīcībā ir Amerikas Sarkanā Krusta krājumi, slimnīcas apģērbs u. c. Tajā darbojas 6 latviešu ārsti un vairākas apmācītas žēlsirdīgās māsas. Tajā galvenokārt ir ķirurģiski ārstējami [slimnieki]. Klāt jāpieskaita vairāki citu saslimšanu, ne tifa gadījumi. Šajā slimnīcā nav tifa [slimnieku].

Landesvēra⁴³ slimnīca⁴⁴

Landesvēram šeit ir slimnīca vai, kā to drīzāk varētu nosaukt, uzņemšanas punkts, kur pacienti no frontes tiek turēti, kamēr kļūst iespējams tos transportēt uz Rīgu. Viņiem praktiski nav nekādu krājumu. Bridī, kad es ieradās, slimnīcā atradās 60 karavīri.

Bāreņu namu skaits – 2. Kopējais iemītnieku skaits 100.

Es apmeklēju Adamovas⁴⁵ bērnu namu 5 km attālumā no Rēzeknes. Viņiem ir 55 bērni.

6 žēlsirdīgās māsas

6 apkalpotāji⁴⁶

30 gultas

30 nodriskātas segas

nav veļas

Vieta ir netīra.

Bērnu apgērbis nav nekas cits kā skrandas.

Viņi vienīgā pārtika ir kaut kāda miežu un kartupeļu zupa.

Daļa bērnu ir basām kājām.

Izskatās, ka nevienam nav apakšveļas.

Pēc prezidenta Ulmaņa īpaša lūguma es telegrāfiski pieprasīju, lai ar sieviešu korpusa nodaļas starpniecību, kas tagad darbojas šeit, Latviešu sieviešu palīdzības korpusam Rīgā tiktu nodoti 100 bērnu apakšveļas komplekti izdalīšanai šiem bērniem un tāpat 30 bērniem otrā bērnnamā. Pēc Ulmaņa kunga lūguma arī atstāju šai slimnīcai⁴⁷ nedaudz ziepju, dvieļus, zeķes (tās jāpāršuj par bērnu zeķēm) un segas. 75 segas tika ziedotas, lai tās, ja nebūs nepieciešamas gultām, tiktu pārtaisītas par apgērbu.

Rēzeknē ir 2 nabagmājas, viena latgaliešu ar 32 iemītniekiem un viena krievu ar 16 iemītniekiem.

Abām vajadzīga palīdzība, bet latgaliešu [nabagmājai] tā nepieciešama daudz vairāk nekā krievu, kurai agrāk bijis 100 000 rubļu kapitāls. Lai kā arī būtu, boļševiki atbrīvoja viņus no naudas, tomēr viņiem joprojām ir nams un iekārtas. Latviešu sieviešu palīdzības korpusš šeit latgaliešu nabagmājai ir ziedojis nedaudz miltu, ko tas saņēma no latviešu valdības.

Izņemot divas iepriekš minētās, citu labdarības iestāžu Rēzeknē nav.

Rēzeknē ir 4 privātārsti.

Ir 2 krievu pirtis, taču abas pieder privātpašniekiem. Pilsēta ir iecerējusi, tiklīdz būs iespējams, izveidot publisku pirti.

Rēzeknē ir:

- 2 vidusskolas (nedarbojas)

- 4 pamatskolas (2 darbojas)

- 2 privātskolas (1 darbojas)

Šīs dažādās skolas ir dažādu tautību. (Iedzīvotāji 50% ebreju). Boļševiku režīma laikā visu tautību [bērni] piespiedu kārtā apmeklēja skolu kopā. Tad darbojās trīs skolas, taču bez [mācību] grāmatām. Pašā Rēzeknē ir 2500 skolas vecuma bērnu, vairāk nekā pusei nepieciešama palīdzība. Kopējais bērnu skaits šeit ir 3500.

A.R.A.⁴⁸ tagad šeit ir pārstāvis (Spregera⁴⁹ kungs), un viņš atklāj 6 bērnu virtuves, lai paēdinātu 3500 bērnus dienā. 5 no šīm virtuvēm jau pašlaik darbojas.

Tiek rēķināts, ka 40 procentiem Rēzeknes iedzīvotāju vajadzīga palīdzība un apmēram 5000 – ēdināšana. Šie skaitļi attiecas uz pieaugušajiem un papildina paēdināmo bērnu skaitu. Apkārtējās apdzīvotajās vietās apstākļi nav tik slikti.

Šī pilsēta tikusi atbrīvota no boļševikiem 21. janvārī.

Rēzekne ir Latgales dzelzceļu centrs un ideāla vieta izdalīšanas punktam. Nebūtu praktiski jeb būtu ļoti grūti administrēt palīdzību šai Latgales daļai no Daugavpils noliktavas.

Šeit atrodas apmēram 5000 latviešu karavīru; tāpat 1. div.[vīzijas]⁵⁰ štābs. Šeit atrodas boļševiku koncentrācijas cietums,⁵¹ kurā viņi gaida nosūtīšanu uz Valmieru.⁵² Pašlaik tajā ir 50 ieslodzītie. Aprīļa civilais gubernators⁵³ informē, ka Rēzeknē 30% iedzīvotāju ir tīfs, ar ko viņi slimo mājās, un apkārtējos miestos un sādžās 30% ir ar to inficēti.

Aprīļa padomes vadītājs (civilais gubernators) P. Zadvinskis.⁵⁴

Ievērojams padomes loceklis: P. Laizāns⁵⁵

KAUNATA⁵⁶

Atrodas: 25 km uz dienvidaustrumiem no Rēzeknes. Nav nekāda dzelzeceļa.

Iedzīvotāji: pilsētā un apkārtējā pagastā 10 000.

Kaunatas iedzīvotāji 2000.

Nav slimnīcu, bāreņu namu vai citu iestāžu.

1 pirmās palīdzības punktu vada žēlsirdīgā māsa, kurai ļoti nepieciešami medicīniskie krājumi. Apkārtņē nav ārsta.

Tīfa gadījumu skaits Kaunatā – 200

Ar tīfu inficētie iedzīvotāji apkārtējā teritorijā – 15%

Kaunatā ir 75 skolas vecuma bērni. Skola vēl nav atvērta. Tāpat kā visās pilsētās, ko apmeklēju, daudziem bērniem vajadzīgi apavi un apģērbs, lai viņi var doties uz skolu, kad skolas atvērsies.

Tiek rēķināts, ka 30% šī pagasta iedzīvotāju vajadzīga palīdzība.

LUDZA

Atrodas: 25 km uz austrumiem no Rēzeknes, Rīgas–Krustpils–Rēzeknes–Ludzas dzelzeceļa līnijā.

Iedzīvotāji: pašā Ludzā, 7000.

Ludzā un apkārtējos miestos, sādžās, 20 000.

Slimnīcu skaits: 2

Aprinķa slimnīca

Vadītājs: Dr. Bedržickis⁵⁷

Šajā slimnīcā ir viens ārsts, kas slims ar tīfu.

2 žēlsirdīgās māsas

40 gultas

35 pacienti, 20 no tiem ir tīfs, pārējie ir ārstējami ķirurģiski, un tiem ir dažādas citas slimības, baku nav.

Šai slimnīcai ir mūsdienīgs aprīkojums, bet faktiski nav medicīnisko krājumu, pārsēju u. c. Ļoti nepieciešama gultasveļa, slimnīcas drēbes un segas.

Trūkst pārtikas – pašlaik pacientus ēdina ar kartupeļu zupu un rupjmaizi.

Pilsētas slimnīca

Vadītājs: Dr. Gurevičs⁵⁸

1 ārsta palīgs,

1 apmācīta žēlsirdīgā māsa un viena palīdzē.

35 gultas. Ir pirts un atūtošanas aparāts.

30 pacienti – visiem ir tīfs.

Šajā slimnīcā arī trūkst pārtikas. Vajag medicīniskos krājumus un segas, palagus, slimnīcas drēbes u. c. Atrodas nolaistā stāvoklī, jo pirms tam to ir vadījuši boļševiki. Slimnīcu tikko pārņēmusi latviešu valdība ar nodomu palielināt tās kapacitāti līdz 100 gultām.

Ludzā nav privātārstu, neskaitot tos, kuri darbojas slimnīcās un kuri minēti iepriekš. Bez tīfa gadījumiem slimnīcās Ludzā 50 [tīfa slimnieku] atrodas mājās. Tiek apgalvots, ka tīfs ir bijis katrā Ludzas mājā un mirstības īpatsvars bijis ap 5%. Tagad nav tik daudz gadījumu. Tiek rēķināts, ka tuvākajā apkārtņē tīfs ir 2% iedzīvotāju. Lielākā daļa saslimšanas gadījumu Ludzā ir izsitumu tīfs. Ludzā atrodas apmēram divi vai trīs simti karavīru. Ziņots par nedaudziem tīfa gadījumiem karaspēkā.

Pašā Ludzā nav bērnumamu, taču man stāstīja, ka notiek sagatavošanas darbi, lai tādu namu izveidotu un tas rūpētos par 100 nabadzīgiem bērniem.

Tuvējās sādžās ir divi bērnumami.

Zvirgzdenes bērnumams ir 3 km no Ludzas.

Es apmeklēju šo namu un atradu bērnus vienā istabā mājā, ko pašlaik ieņēmis Baltijas landesvēra karaspēks. Gultu vietā tie izmanto nedaudz salmu, kas samesti uz dažiem dēļiem, kuri izcelti no grīdas. Viņiem nebija segu, vai arī gultas bija pārklātas ar jebko citu. Viņi visi bija ļoti netīri, un viņu apģērbs bija nonēsāts driskās. Dažiem nebija apavu, un tiem, kuriem bija, tie bija sliktā stāvoklī. Neticu, ka istaba [pēdējā] mēneša laikā būtu bijusi tīrīta. Pārtikai viņiem bija tikai daži mazi vārīti kartupeļi, ko tiem iedevis karaspēks, kas ieņēma šo māju. Uzskāpjot nama bēniņos, mēs atradām 6 mazas meitenes, kuras dzīvoja līdzīgos apstākļos kā pirmā stāva iemītnieki, kuri visi bija zēni. Jautājot par iemeslu, kāpēc šie bērni atrodas šeit, neviena nepieskatīti, man pastāstīja, ka agrākā šī bērnumama pārzine bija komuniste un, kad boļševiku armija atkāpās, viņa aizgāja kopā ar to un pameta bērnus. Ir veikti priekšdarbi šī 21 bērna pārvietošanai uz citu bērnumamu 8 km no Ludzas, kurā jau ir 80 bērni. Man nebija laika apmeklēt pēdējo, taču man stāstīja, ka tam vajadzīga palīdzība. Šī 21 bērna pārvietošanai uz lielāku bērnumamu es piešķīru dažas segas, ziepes, dvieļus, kabatlakatus, un Ulmaņa kungs ziedoja nedaudz miltu. Pēdējais bērnumams izvietots Felicianovā.⁵⁹ Pašā Ludzā ir viena ebreju nabagmāja ar apmēram 10 iemītniekiem un viena katoļu nabagmāja ar apmēram tikpat iemītniekiem. Es apmeklēju ebreju nabagmāju un atradu to baļķu būdā pie pilsētas robežas. Pilsēta nebaro šos cilvēkus, bet vienkārši dod viņiem ēku, kur dzīvot. Viņi atradās nožēlojamā stāvoklī, netīri un noplīsuši; daži ļoti slimi. Šai un arī katoļu slimnīcai⁶⁰ es ziedoju nedaudz segu, ziepju un dvieļu.

Neskaitot divas nabagmājas pašā Ludzā, man tika teikts, ka ir vēl viena 3 km tālāk. Taču man nebija laika to apmeklēt. Šķiet, neviens neko daudz par to nezināja, zināja tikai to, ka iemītniekiem ir tīfs, bet izskatās, ka neviens to nav apmeklējis un tāpēc nezina, vai viņiem ir kāda pārtika vai nav. Es atstāju priekš šīs nabagmājas nedaudz segu, ziepju un dvieļu. Tajā ir 10 iemītnieki. Šī nabagmāja atrodas Runtortas⁶¹ muižā.

1700 bērni Ludzā, 1000 no tiem ir skolas vecuma bērni.

A.R.A. pārstāvis šeit atver bērnu virtuvi, lai šos bērnus paēdinātu. Daudziem no tiem nepieciešama palīdzība, tāpat kā visās apmeklētajās pilsētās un miestos. Ludzā boļševiku režīma laikā nebija skolu. Ludzā ir 4 pamatskolas. 1 vidusskola un 1 ebreju [skola]. Ludzā ir viena lieliska krievu pirts māja, kas tagad darbojas. Dr. Reinhards mēģina nokārtot, ka tajā tiek ievietots arī atūtošanas aparāts.

KĀRSAVA

Atrodas: 40 km uz ziemeļiem no Rēzeknes, dzelzceļa līnijā no Daugavpils uz Rēzekni un tālāk uz Latgales ziemeļiem.

Iedzīvotāji: pašā Kārsavā, 2500

Kārsavā un apkārtnē, 11 000

Slimnicu skaits – 1

Pašvaldības lipīgo slimību slimnīca

Vadītājs: Dr. Zeidlins⁶²

Trīs ārsta palīgi

Trīs žēlsirdīgo māsu palīdzes

30 gultas

22 pacienti (visiem ir tifs – 3 izsitumu, pārējiem atguļas; Divi no šiem pacientiem ir latviešu karavīri, pārējie – civilisti).

Slimnīca ir diezgan labā stāvoklī salīdzinājumā ar citām apmeklētajām. Tomēr viņiem ir nepieciešami medicīniskie krājumi, slimnīcas apģērbs, palagi, spilvendrānas, segas un pārtika. Ir arī prasība pēc piena, kā tas ir bijis praktiski katrā slimnīcā.

Pirmās palīdzības punkts

Diezgan mūsdienīgs iekārtojums, taču trūkst medicīnisko krājumu. Šo punktu vada Dr. Zeidlins, tas pats ārsts, kurš vada pašvaldības slimnīcu.

Aptieka

Kārsavā ir arī aptieka, bet, tā kā tā bija “nacionalizēta”, kad boļševiki bija šeit, apmēram 90% tās pudeļu ir tukšas.

Neskaitot Dr. Zeidlinu, Kārsavā ir ārsts, ko nodarbina dzelzceļš savu darbinieku ārstēšanai; tāpat ir viena sieviete ārste.

Kārsavā nav citu tīfa gadījumu kā vien pašvaldības slimnīcā, par kuriem bija runa iepriekš. Tuvākajā apkārtņē, kā man tika teikts, ir apmēram 200 gadījumi.

Kārsavā ir 2 krievu pirtis, abas darbojas.

Kārsavā un tās tuvākajā apkārtņē nav nabagmāju, bāreņu namu vai vājprātīgo iestāžu.

Kārsavā ir 4 skolu nami, no kurām 1 darbojās boļševiku režīma laikā. Ir 300 skolas vecuma bērnu, no kuriem 130, kā tiek rēķināts, nepieciešama palīdzība.

Attiecībā uz civiliedzīvotājiem kopumā tiek rēķināts, ka 35% nepieciešama palīdzība.

Kārsavā atrodas 500 [vīru] liels latviešu karaspēks.

Pie dzelzceļa stacijas atrodas latviešu uzņemšanas punkts ievainotajiem un slimajiem no frontes, kur viņi tiek turēti, gaidot transportēšanu uz Rīgu. Šis uzņemšanas punkts nav sevišķi labā kārtībā. Kaut arī viņiem ir daudz medicīnisko līdzekļu, viņiem nav pietiekami daudz gultu, un rezultātā es redzēju daļu karavīru uz grīdas. Viņiem arī nepietiek segu, un to vietā tie izmanto savus šineļus. Nav palagu un slimnīcas apģērba. [Punkta] vadības virsnieki un arī karavīri bija ļoti neapmierināti un sarūgtināti par lietu stāvokli kopumā, tāpēc Ulmaņa kungs iedeva viņiem nedaudz cukura un cigarešu, un cepumu, savukārt es uzdāvināju dažas zeķes, ziepes un kabatlakatus; tāpat dažas bundžas piena, ko biju paņēmis līdzi. Gan virsnieki, gan vīri to ļoti augstu novērtēja un drīz bija labā omā. Pašlaik šajā punktā ir 24 vīri. 16 vakar tika nosūtīti uz Rīgu. Punktā bija vairāki gripas gadījumi.

A.R.A. pārstāvis, kurš tagad atver bērnu virtuvi Ludzā, sacīja man, ka viņš rīt ieradīšoties Kārsavā, lai šeit atvērtu virtuves un ēdinātu šīs apkārtnes bērnus. No šejienes, tā viņš sacīja, tas gatavojās doties uz Viļāniem (pirmais miests, kuru es apmeklēju), lai arī tur atvērtu virtuves.

VILAKA

Atrodas: apmēram 80 km uz ziemeļiem no Rēzeknes. (6 km no dzelzceļa stacijas).

Iedzīvotāji: pašā Viļakā, 1000

Viļakā un tuvākā apkārtņē, 10 000

Ne Viļakā, ne tuvākā apkārtņē nav civiliedzīvotāju slimnīcu, nabagmāju, bērnu namu vai cita veida iestāžu, izņemot skolas. Tāpat apkārtņē nav arī neviena civilā ārsta.

Viļakā ir viena latviešu kara slimnīca ar 15 gultām un 20 pacientiem. Tie pacienti, kuriem nav gultu, tiek guldīti uz salmiem uz grīdas. Viņiem ļoti nepieciešamas segas; daudziem pacientiem virsū ir vienīgi šineļi kā pārsegs. Viņiem nav nekādu palagu un gultasveļas. Viņiem ir medicīniskie līdzekļi, ko tie saņēma no Sarkanā Krusta caur

latviešu armijas Sanitāro pārvaldi. Vieta ir netīra, slikti vēdināta un vispār vāji līdzinās slimnīcai. Es atstāju viņiem nedaudz ziepju, lai iztīrītu telpas; tāpat nedaudz dvieļu, vispār nav segu. No 26 pašreiz slimnīcā esošajiem pacientiem 12 ir gripa, 4 bakas, un pārējie ir ievainoti vai sirgst ar dažādām citām slimībām – nav tīfa. Šajā slimnīcā ir trīs kara ārsti, bet nav žēlsirdīgo māsu. Slimnīca tiek izmantota kā uzņemšanas punkts, kur pacienti tiek turēti, gaidot transportēšanu uz Rīgu.

Starp šīs apkārtnes iedzīvotājiem tīfa gadījumu ir ļoti maz; tā man tika teikts. Personiski es nesaprotu, kā kāds var spriest par stāvokli šajā ziņā, ja apkārtne nav ārstu vai kāda cita, kas pārraudzītu šādus [saslimšanas] gadījumus.

Viļakā ir viena aptieka, taču tajā grūti atrast pat tukšas pudeles, jo to 1919. gada februārī bija “nacionalizējuši” boļševiki.

Viļakā ir 4 skolas ēkas, taču neviena no tām nestrādā. Šeit ir 300 skolas vecuma bērnu, un var droši sacīt, ka praktiski viņiem visiem nepieciešama palīdzība.

Vispārīgi runājot, izskatās, ka šajā pilsētā ir lielākā nabadzība no visām, ko esmu līdz šim apmeklējis, izņemot Daugavpili.

Viļakā atrodas 3. div.[izijas]⁶³ štābs.

LIEPNĀ⁶⁴ – ciemā apmēram 30 km uz ziemeļiem no Viļakas (nav pie dzelzceļa) ir 300 skolas vecuma bērnu un 5 skolas. 30% šo bērnu, kā tiek rēķināts, nepieciešama palīdzība.

BALVOS,⁶⁵ miestā, kas atrodas apmēram pusceļā starp Viļaku un Vecgulbeni (apmēram 6 km no dzelzceļa stacijas), ir 13 skolas un 4000 bērni. 30% no viņiem, kā tiek uzskatīts, nepieciešama palīdzība.

Avots: HIA, ANRC, 179-1, 179-5.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Sikāk sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Amerikas Savienoto Valstu Sarkanā Krusta darbība Latvijā 1919.–1922. gadā. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2010, Nr. 1, 37.–70. lpp. Pieejams: http://www.lvi.lv/lv/LVIZ_2010_files/1numurs/E_Jekabsons_ASV_Sarkana_LVIZ_2010_1.pdf; Amerikas Palīdzības administrācijas darbība Daugavpili un Grīvā (1920–1922). In: Vēsture: Avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XXIV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XVIII. Vēsture: Avoti un cilvēki. Proceedings of the 24th International Scientific Readings of the Faculty of Humanities. History XVIII. [Daugavpils] 2016, 117.–124. lpp. Pieejams: http://du.lv/files/000/011/955/Vesture_XIX_2016_DRUKA.pdf?1453887310

² Valdības priekšstāvji Latgalē. In: Jaunākās Ziņas, 18.02.1920.

³ Hoover Institution Archives (turpmāk – HIA), American National Red Cross (turpmāk – ANRC), box 176-7; 180-10.

⁴ HIA, ANRC, box 176-7.

⁵ HIA, ANRC, box 177-8. Its Not So Bad. The Red Cross Bulletin, June 1st, 1921.

⁶ HIA, ANRC, box 179-21. E. Ryan to Paris, Jan. 20, 1920; 176-15; Dvinsk Office. The Red Cross Bulletin. 1920, April 22, No. 1, pp. 3–4.

⁷ HIA, ANRC, box 178-2. Robinson's telegram to Griffin, January 20th, 1920.

⁸ Amerikas Sarkanais Krusts Latgalē. In: Jaunākās Ziņas, 10.03.1921.; Amerikas Sorkono Krysta darbība. In: Latgolas Words, 16.03.1921.; Amerikanskij Krasnyj krest. In: Nasha zhiznj, 19.03.1920.

⁹ Deils N. Hotons, Amerikas Sarkanā Krusta ierēdnis.

- ¹⁰ Edvards V. Raiens (1883–1943), Amerikas Sarkanā Krusta ierēdnis, organizācijas komisijas vadītājs Rietumkrievijā un Baltijas valstīs (1919–1922).
- ¹¹ Kārlis Ulmanis (1877–1942), valstsvīrs, Ministru prezidents (1918–1921). Gājis bojā padomju ieslodzījumā.
- ¹² Viļāni – miests (no 19. gs. vidus), pilsēta (no 1928).
- ¹³ Preiļi – miests (no 19. gs. vidus), pilsēta (no 1928).
- ¹⁴ Višķi – muiža, pagasta centrs.
- ¹⁵ Daugavpils (līdz 1918. gadam Dvinska) – pilsēta (no 1582), apriņķa centrs Latgalē.
- ¹⁶ Rēzekne (līdz 1918. gadam Režica) – pilsēta (no 1773), apriņķa centrs Latgalē.
- ¹⁷ Ludza (līdz 1918. gadam Ļucina) – pilsēta (no 1777), apriņķa centrs Latgalē.
- ¹⁸ Kārsava (līdz 1918. gadam Korsovka), miests (no 18. gs.), pilsēta (no 1928).
- ¹⁹ Viļaka (līdz 1918. gadam Marienhauzena), miests, pilsēta (no 1945).
- ²⁰ Fotogrāfijas dokumentam arhīvā nav pievienotas.
- ²¹ Malta – apdzīvota vieta Viļānu pagastā 2,5 km no Viļāniem.
- ²² Estere Maimina (1887–1938), ebreju tautības ārste Viļānos, vēlāk Ludzā.
- ²³ Ārons Feitelsons, ebreju tautības ārsts Viļānos, pēc tam Preiļos.
- ²⁴ Gustavs Reinhardts (1868–1937), ārsts, politisks darbinieks. Iekšlietu ministrijas Veselības departamenta direktors (1919–1920), Satversmes sapulces un Saeimas deputāts no Kristīgi nacionālās savienības (1920–1931).
- ²⁵ Latviešu Sieviešu palīdzības korpuss – palīdzības organizācija armijai, izveidota 1919. gada rudenī. Neatkarības kara laikā sniedza būtisku palīdzību armijai.
- ²⁶ Ārsta identitāti neizdevās noskaidrot. 1925. gadā Latvijas ārstu sarakstā viņa vairs nav.
- ²⁷ Farmaceita identitāti neizdevās noskaidrot
- ²⁸ Placinski – apdzīvota vieta Preiļu pagastā, mūsdienās – skrajciems ar 15 iedzīvotājiem (2009).
- ²⁹ Nīdermuiža – muiža, ciems Pelēču pagastā 21 km no Preiļiem.
- ³⁰ Ārstu ar tādu uzvārdu Daugavpili neizdevās konstatēt, iespējams, ir runa par ārstu Rubinu Gurviču.
- ³¹ Hugo Černajs (1877 – pēc 1939), vācbaltiešu tautības ārsts Daugavpili, 1939. gadā izceļoja uz Vāciju.
- ³² Nehama Pinesa, dzimusi Lifšica, ebreju tautības ārste Daugavpili.
- ³³ Džons Vitnijs, Amerikas Sarkanā Krusta ierēdnis, ASV armijas zobārsts, kapteinis.
- ³⁴ Dokumentā šie vārdi šajā vietā ievietoti kā iespraudums un atstāj zināmu nepabeigtības iespaidu.
- ³⁵ 1920. gada 16. janvārī Daugavpili sāka darboties sešas Amerikas Palīdzības administrācijas bērnu virtuves, bet 17. janvārī darbojās jau deviņas virtuves, kurās tika paēdināti 8500 bērni. Sīkāk sk.: JĒKABSONS, Amerikas Palīdzības administrācijas darbība.
- ³⁶ Young Men's Christian Association (YMCA – angļu val.) – Jaunekļu kristīgā savienība, starptautiska kristīga organizācija, dib. 19. gadsimtā. Pirmā pasaules kara laikā un pirmajos pēckara gados izvērsa plašu labdarības rakstura darbību Eiropā, īpaši – kara izpostītajās valstīs. Par Savienoto Valstu YMCA darbību Latvijā 1920. gadā sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Amerikas Savienoto Valstu Jaunekļu kristīgās savienības (YMCA; Young Men Christian Association) un Jaunavu kristīgas savienības darbība Latvijā 1920.–1922. gadā. In: Latvijas Arhivi 2009, Nr. 4, 31.–62. lpp. Pieejams: <http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/2009.Nr.4.pdf>
- ³⁷ Runa ir par Polijas armijas 1. kājnieku leģionu divīziju.
- ³⁸ Patiesībā kauju laikā 1919. gada septembrī tiltu uzspridzināja Polijas armijas sapieri. Sīkāk sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. Rīga 2007, 34.–40. lpp.
- ³⁹ Patiesībā runa ir par Grīvas pilsētu.

- ⁴⁰ Grīva, no 19. gadsimta miests, no 1912. gada pilsēta pretī Daugavpilij (Daugavas kreisajā krastā), mūsdienās – Daugavpils pilsētas daļa.
- ⁴¹ Nikolajs Lobovikovs (1877 – pēc 1956), krievu tautības ārsts Rēzeknē. 1941. gadā arestēts, vēlāk ticis izsūtīts, atbrīvots 1956. gadā.
- ⁴² Runa ir par Kurzemes divīzijas lazareti, kas no 1920. gada februāra atradās Rēzeknē.
- ⁴³ Ziņojuma autors, rakstot par Vācu zemessargiem (1920. gada vasarā landesvērs, iekļaujot to Latvijas armijā, tika pārdēvēts par Vācu zemessargiem, bet 1920. gada martā – par 13. Tukuma kājnieku pulku) konsekventi lietojis agrāko nosaukumu – landesvērs.
- ⁴⁴ Domāta Vācu zemessargu lazarete.
- ⁴⁵ Adamova – muiža, mūsdienās ciems Vērēmu pagastā. 1919. gadā tur atklāta bērnu patversme, mūsdienās šajā ēkā atrodas Adamovas sanatorijas internātpamatskola.
- ⁴⁶ Acīmredzot domāti sanitāri vai slimnieku kopēji.
- ⁴⁷ Ziņojuma autors šajā gadījumā acīmredzot kļūdas dēļ lieto šādu apzīmējumu attiecībā uz bērnumu.
- ⁴⁸ A.R.A. – *American Relief Administration* (angļu val.), Amerikas Palīdzības administrācija, darbojās Latvijā 1919.–1920. gadā, sniedzot ievērojamu atbalstu iedzīvotājiem, pirmām kārtām bērnu ēdināšanā visā Latvijas teritorijā.
- ⁴⁹ Spregers (*Sproeger*), Amerikas Palīdzības administrācijas ierēdnis, detalizētāku informāciju neizdevās noskaidrot.
- ⁵⁰ Runa ir par Latvijas armijas Kurzemes jeb 1. Kurzemes divīziju.
- ⁵¹ Acīmredzot runa ir par Rēzeknes cietumu, nevis karantīnas nometni bēgļiem no Krievijas, kāda 1920. gada vasarā tika izveidota Rēzeknē.
- ⁵² Valmierā 1919.–1921. gadā atradās “Vidzemes-Latgales gūstekņu nometne” jeb koncentrācijas nometne (izveidota 1919. gada jūnijā), kur ievietoja arī bēgļus un civilpersonas, kuras turēja aizdomās par valstij naidīgu darbību.
- ⁵³ Latgales apgabala priekšnieks šajā laikā bija Andrejs Bērziņš, taču ziņojuma autors, spriežot arī pēc tālākajiem ierakstiem, šajā gadījumā runā par Rēzeknes apriņķa pagaidu valdes vadītāju P. Zadvinski.
- ⁵⁴ Pēteris Zadvinskis (1891–1965), latviešu sabiedrīks un politisks darbinieks Latgalē, no 1920. gada februāra Rēzeknes apriņķa pagaidu valdes priekšsēdētājs, 1920. gada aprīli ievēlēts Satversmes sapulcē. Miris Rīgā.
- ⁵⁵ Pāvils Laizāns (1888–1933), latviešu sabiedrīks un politisks darbinieks Latgalē, Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis, no 1922. gada februāra arī Rēzeknes apriņķa pagaidu valdes loceklis.
- ⁵⁶ Kaunata – pagasta centrs.
- ⁵⁷ Mihails (Mihals) Bedržickis (*Biedrzycki*, 1874–1962), poļu tautības ārsts Latgalē, Ludzas apriņķa slimnīcas vadītājs (1905–1934). Miris Latvijā.
- ⁵⁸ Samuils Gurevičs (1882–1941), ebreju tautības ārsts Ludzā, privātklīnikas vadītājs. Nogalināts holokaustā.
- ⁵⁹ Felicianova – muiža Ciblas pagastā.
- ⁶⁰ Šeit ziņojuma autors “nabagmāju”, kā tolaik dēvēja vecu ļaužu un invalīdu patversmi, nosaucis par slimnīcu.
- ⁶¹ Runtorta – muiža pie Ludzas.
- ⁶² Mihails Zeidlins, ebreju tautības ārsts Kārsavā.
- ⁶³ Runa ir par Latvijas armijas Latgales divīziju jeb 3. Latgales divīziju.
- ⁶⁴ Liepna – pagasta centrs.
- ⁶⁵ Balvi – pagasta centrs, miests (no 1926), pilsēta (no 1928).

Recenzijas

Reviews

Dubults ieguldījums vācbaltiešu politiskās vēstures “pēdējās nodaļas” aizpildīšanā. Recenzija par Ineša Feldmaņa sastādīto avotu krājumu “Vācbaltieši Latvijā (1918–1941)” un grāmatu “Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)”

Raimonds Cerūzis

2016. gadā klajā nācis latviešu vēsturnieka – Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes profesora habilitētā vēstures doktora Ineša Feldmaņa sastādītais avotu krājums “Vācbaltieši Latvijā (1918–1941)”. Krājums izdots sērijā “Vēstures avoti augstskolai”.¹ Šis ir sērijas 8. sējums, un, līdzīgi kā iepriekš izdotie, tas ir vērtīga lasāmviela ne tikai vēstures specializācijas studentiem, bet visiem interesentiem, kuriem rūp Latvijas vēsture un kuri vēlas paši analizēt vēstures avotu oriģināltekstus. Šo jaunāko autora sasniegumu ir pareizāk vērtēt kopā ar jau agrāk sagatavotajām publikācijām. Vēstures avotu krājums, kā arī tajā iekļautais autora pētījuma teksts ir saturiski ļoti cieši saistīti ar citu autora darbu, kas izdots pirms vairākiem gadiem, bet vēl nav nokļuvis recenzentu redzeslokā. Proti, 2012. gadā grāmatu sērijā “Latvijas vēstures mazā bibliotēka” dienasgaismu ieraudzīja Ineša Feldmaņa grāmata “Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)”, kas 2014. gadā piedzīvoja arī otro izdevumu.²

Vācbaltiešu vēstures tematika līdztekus starpkaru perioda Latvijas ārpolitikai un Otrā pasaules kara norisēm ir bijusi viens no svarīgākajiem autora pētniecības virzieniem jau daudzus gadus, pat gadu desmitus. Tomēr kā recenzents atļaušos apgalvot, ka vācbaltiešu vēsture Inesim Feldmanim ir radījusi pastiprinātu interesi, un pie šī temata nācies atgriezties atkal un atkal. Ilgo radošo gadu gaitā viņš ir publicējis vairākus rakstus, bijis līdzautors 20. gadsimta starpkaru perioda Latvijas vēstures un ārpolitikas grāmatām, kur neatņemama sastāvdaļa bija vācbaltieši.³ Recenzentam vēl studiju gados izveidojās pārliecība, ka Inesis Feldmanis ir labākais vācbaltiešu politiskās vēstures zinātnis Latvijā, īpaši attiecībā uz vācbaltiešu politisko partiju darbību, izceļošanu un nacionālsociālisma ietekmes atspoguļojumu 30. gados. Spilgtā atmiņā ir palikusi uz disertācijas bāzes veidotā Ineša Feldmaņa publikācija, kas tapusi vēl 1985. gadā un bija veltīta vācu nacionālsociālisma ietekmei Latvijas vācbaltiešu kopienā kopš 1933. gada,⁴ ar to recenzentam kā tolaik jaunam vācbaltiešu temata pētniekam nācās saskarties studiju laikā.

Ineša Feldmaņa uzticību vācbaltiešu politiskās vēstures pētniecībai un vērtīgo ieguldījumu vēstures avotu apzināšanā un skaidrošanā apliecina viņa ilggadējais darbs. Jau kopš Trešās atmodas gadiem viņš bijis viens no redzamākajiem latviešu vēsturniekiem, starpkaru perioda Latvijas un Otrā pasaules kara pētniekiem, kas daudz darījis vēsturiskās patiesības atklāšanā. Viņš ir viens no tiem 20. gadsimta vēstures pētniekiem, kas ar savu pētniecisko un publicistisko darbību devis svarīgu ieguldījumu Latvijas neatkarības atjaunošanā un nostiprināšanā, varētu pat teikt, ar pagātnes atklāšanu iedvesmojis atmodas procesu.⁵

Kaut gan avotu krājumā pats autors nav aprakstījis savas iepriekšējās, vācbaltiešiem veltītās publikācijas un to ģenēzi, tajā iekļautais pētījuma teksts un dokumenti ir bijuši bāze arī grāmatai par vācbaltiešu izceļošanu, ko I. Feldmanis izdevis 2012. un 2014. gadā. Savukārt šī grāmata ir bijusi gan 1994. gadā žurnālā “Latvijas Arhīvi” publicētā zinātniskā raksta “Vācbaltiešu izceļošana”,⁶ gan vairāku citu jau agrāk tapušu populārzinātnisko rakstu⁷ tālākas izstrādes rezultāts (tie klajā laisti dienas presē un izstrādāti kā individuāli, tā kopdarbībā ar kolēģiem). Pirms 22 gadiem raksts “Vācbaltiešu izceļošanai” bija Latvijā pirmais zinātniskais, uz objektīvu vēstures avotu pamata balstītais pētījums par vācbaltiešu izceļošanas norises politiskajiem un starptautiskajiem aspektiem. Ar šo publikāciju Inesis Feldmanis, kurš tolaik vēl strādāja docenta amatā Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē, lauza arī plaši izplatīto aplamo apzīmējumu “repatriācija”, ar kuru parasti apzīmēja vācbaltiešu aizbraukšanu 1939. gada nogalē, aizvietojojot to ar zinātniski precīzāko terminu “izceļošana” (no vācu val. *Umsiedlung* – te vietā bija loģisks arguments, ka vācbaltieši neatgriezās savā dzimtenē (tēvzemē), jo vairākums paaudzēs bija dzīvojuši Baltijā, turklāt apmetās nevis Vācijas

teritorijā, bet Polijai atņemtajā teritorijā). Autora 2012. gadā klajā laistajā grāmatā 1994. gada raksta materiāls papildināts ar jauniem dokumentiem, tostarp tādiem, kas daudzus gadus apzināti un pētīti Vācijas Federālajā arhīvā (*Bundesarchiv*). Autora oriģinālteksts (pētījums), kas atrodams abās publikācijās, gadu gaitā ticis rūpīgi zinātniski un literāri nogludināts, tajā neatradīsim kļūdas, ja nu vienīgi nevarētu piekrist avotu krājuma atrodamajam apgalvojumam par vācbaltiešu kultūras autonomiju Latvijā.⁸ Te gan pareizi būtu rakstīt “skolu autonomija”, jo “kultūras autonomija” bija pārāk plašs autonomijas veids, no kura jauno nacionālo valstu veidotāji baidījās un kuru pilnā apjomā minoritātēm nekur neatļāva.

Avotu krājumā “Vācbaltieši Latvijā (1918–1941)” ievietoti kopumā 87 dažādi vēstures dokumenti. Saskaņā ar Latvijas historiogrāfijas tradīciju dokumenti sagrupēti trīs nodaļās, kur pirmā attiecas uz parlamentārās demokrātijas posmu (1918–1934), otrā uz autoritārisma režīma laiku (1934–1940), bet trešā veltīta vācbaltiešu izceļošanai (1939–1941), kas turpinājās vēl pēc Latvijas okupācijas. Nodaļas un apakšnodaļas iesāk plašs autora ievadteksts, kas drīzāk uzskatāms pat par atsevišķu avotu krājumā iestrādātu zinātnisku pētījumu. Tajā aprakstītas norises, kas vēlāk ieskicētas atlasīto avotu piemēros. Savukārt avotu publikāciju daļa ir papildināta ar atsaucēm, īsiem biogrāfiskiem skaidrojumiem, kā arī vēsturisku jēdzienu un norišu definīcijām.

Avotu amplitūda ir daudzveidīga, tā aptver likumus un valdības lēmumus, amatpersonu un diplomātu saraksti, slepenpolīcijas ziņojumus, starpkaru perioda un Otrā pasaules kara laika preses publikācijas un pazīstamu Latvijas politiķu memuārus. Vairākums avotu ir Latvijas izcelsmes, bet atrodami arī Vācijas Federatīvajā Republikā publicētie Vācijas ārpolitikas dokumenti un Vācijas Federālajā arhīvā apzinātie

materiāli, kas ņemti lielākoties no Vācijas Ārlietu ministrijas politisko dokumentu krātuves. Kopumā jāsecina, ka autors no npublicēto avotu klāsta priekšroku devis Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabātajiem dokumentiem, kas ir skaitliskā pārākumā. Tā, piemēram, plaši izmantoti Latvijas Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta (2574. fonds), Politiskās policijas (3235. fonds), Vācbaltiešu tautas apvienības jeb Latvijas vācu apvienības (5921. fonds) materiāli, kas ieskicē vācbaltiešu nozīmi Latvijas attiecībās ar Vāciju (Veimāras republiku un Trešo reihu), vācbaltiešu sabiedriski politiskās darbības galvenos pamatvilcienus (īpaši nacionāl-sociālisma ietekmes kāpumu 30. gados, nelegālās politiskās aktivitātes autoritārisma posmā) un galvenos vācbaltiešu izceļošanas faktus un norisi. Visus dokumentus Inesis Feldmanis ir rūpīgi zinātniski apstrādājis, daudzviet garākie dokumenti saīsināti, tādējādi koncentrējot uzmanību uz autora saskatīto dokumenta pamatdomu.

Lielākā daļa avotu (54 no 87) ir arhīvu dokumenti. Vairākums no 87 avotiem jeb 58 attiecas uz 20. gadsimta 30. gadu otro pusi, bet 1939.–1941. gada notikumi, īpaši vācbaltiešu izceļošanas politiskie aspekti, atspoguļoti 36 dokumentos. Tādējādi ir skaidri uzsvēta vācbaltiešu izceļošana jeb, kā vācbaltiešu vēstures tradīcijā pieņemts teikt, vācbaltiešu vēstures “pēdējā nodaļa”.⁹

Neapšaubot vācbaltiešu izceļošanas nozīmīgumu, kas pēc Otrā pasaules kara bija viens no centrālajiem tematiem arī vācbaltiešu historiogrāfijā, jāatzīst, ka avotu krājums proporcionāli vienādi neaptver visu nosaukumā norādīto laika posmu (1918–1941). Tā, piemēram, augstskolas studentam, kam dokumentu krājums paredzēts, vai citam iesācējam vācbaltiešu vēstures izziņā var rasties pat iespaids, ka vācbaltiešu vēsture agrākos gados, proti, Latvijas valsts izveides laikā, Neatkarības kara un parlamentārisma periodā, ir vai nu krietni

mazāk dokumentēta, vai maznozīmīga. Tomēr tā nav. Ja līdzīgi kā autors koncentrējam uzmanību uz politisko vēsturi, tad redzam, ka vācbaltieši bija ārkārtīgi aktīvi politiskās vēstures dalībnieki arī Latvijas valsts tapšanas posmā (1917–1920), lai gan viņu valstiskie ideāli nesakrita ar latviešu īstenoto vairākuma demokrātijas pieeju un viņi neatlaidīgi centās saglabāt vācbaltiešu mazākuma tradicionālo iespaidu. Tāpat vācbaltieši dedzīgi iesaistījās cīņās, kuras mūsdienās dēvē par Latvijas Neatkarības karu. Tieši vācbaltiešiem pienākas galvenie lauri Rīgas atbrīvošanā no boļševikiem 1919. gada 22. maijā, un starpkaru periodā tie kļuva par vācbaltiešu neoficiāliem valsts svētkiem, kas manifestēja viņu nacionālās vērtības.¹⁰ Savukārt Satversmes sapulces un Saeimu laikā vācbaltieši bija galvenais opozīcijas spēks likumdošanas darbā divām ietekmīgākajām latviešu partijām – Latviešu sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai un Latviešu zemnieku savienībai.

Izlasot dokumentu krājuma virsrakstu (“Vācbaltieši Latvijā 1918–1941”), lasītājs cer tajā atrast avotus par visām vācbaltiešu kopienas darbības sfērām, tomēr te neatrodam avotus, kas atspoguļo saimniecisko, kultūras vai ikdienas dzīvi un ikdienas saskarsmi ar latviešiem. Inesis Feldmanis vēsturnieku aprindās ir pazīstams kā izcils politiskās vēstures zinātnieks, tādēļ viņa redzeslaukā bijušas galvenokārt politiskās norises, un arī izdevumā apkopotie materiāli attiecināmi gandrīz tikai uz vācbaltiešu politisko vēsturi. Atlasīti tādi dokumenti, kas īpaši spilgti iezīmē politiskās vēstures galvenās tendences Latvijā, galvenās vācbaltiešu vēstures problēmas, starpnacionālo attiecību saspīlējumu latviešu un vāciešu starpā oficiālo iestāžu skatījumā, amatpersonu un sabiedrības attieksmi pret vācbaltiešu izceļošanu.

Kopumā jaunais avotu krājums “Vācbaltieši Latvijā (1918–1941)” līdztekus savai priekštecei – grāmatai “Vācbaltiešu

izceļošana no Latvijas (1939–1941)” – godam var skolot jauno vēsturnieku paaudzi par Latvijas vēsturē unikālu, bet diemžēl sāpīgu norisi – vācbaltiešu atsvešināšanos no Latvijas un izceļošānu 30. gadu nogalē, kuras rezultātā Latvija zaudēja būtisku daļu savas identitātes. Diemžēl, kā liecina abas šeit recenzētās profesora Ineša Feldmaņa publikācijas, tā laika sabiedrības elite un valsts struktūras (piemēram, slepenpolīcija) neapjauta šī zaudējuma dramatismu un necentās atturēt vācbaltiešus no izceļošanas,

bet drīzāk pat to veicināja, ar aizdomām raugoties uz katru vācieti, kas vēlējās Latvijā palikt. Abas publikācijas netieši iezīmē arī turpmākas vācbaltiešu pētniecības perspektīvas. Pateicoties Ineša Feldmaņa ieguldījumam vācbaltiešu politiskās vēstures “pēdējās nodaļas” izpētē, tagad svaru kausi varētu slikties 20. gadsimta 20. gadu vācbaltiešu vēstures un starpkaru perioda vācbaltiešu vēstures nopolitiskās vēstures izpētes virzienā (saimnieciskie, kultūras, sporta, reliģiskie un ikdienas dzīves vēstures aspekti).

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ INESIS FELDMANIS. Vācbaltieši Latvijā (1918–1941): vēstures avotu krājums. Sastādījis, tulkojis un komentējis Inesis Feldmanis. Rīga 2016 (Vēstures avoti augstskolai, 8), 248 lpp.
- ² INESIS FELDMANIS. Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941). Rīga 2012 (2. izdevums 2014), 106 lpp.
- ³ Sk., piem.: INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, MĀRTIŅŠ VIRSIS. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis: 30. gadu otrā puse. Rīga 1993; INESIS FELDMANIS (red.). Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. 1.–2. sēj. Rīga 2015–2016.
- ⁴ INESIS FELDMANIS. Vācu fašisma loma buržuāziskās Latvijas vācu nacionālā mazākuma galveno organizāciju nacifikācijā (1933–1939). Mācību līdzeklis. Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitāte. Jauno un jaunāko laiku vēstures katedra. Rīga 1985.
- ⁵ Šeit izceļama publicistiska sadarbība starp Inesi Feldmani un viņa kolēģiem Latvijas Universitātē Aivaru Strangu un Mārtiņu Virsi. Tā aizsākās ar padomju vēstures tradīciju atmaskojošiem rakstiem periodikā 20. gs. 80. gadu otrajā pusē un bija veltīta Latvijas vēsturei un starptautiskajai situācijai starpkaru periodā, tostarp 30. gadu nogales notikumiem: INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, MĀRTIŅŠ VIRSIS. Fašistiskā vai nacionāli konservatīvā diktatūra? In: Padomju Jaunatne, 15.07.1988.; INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, MĀRTIŅŠ VIRSIS. Krustceļi un sānceļi. Vācija – Latvija – PSRS 1939. gada kolīzijās. In: Lauku Avīze, 20.08.1988., 8.–9. lpp., 27.08.1988., 8.–9. lpp.; INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, MĀRTIŅŠ VIRSIS. Pārdomas, lasot par 1939. gadu. In: Skolotāju Avīze, 21.09.1988., 6. lpp.; INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, MĀRTIŅŠ VIRSIS. Latvijas vāciešu izceļošana 1939. gadā. In: Skolotāju Avīze, 05.04.1989., 7. lpp., 12.04.1989., 7. lpp., 19.04.1989., 6. lpp.
- ⁶ INESIS FELDMANIS. Vācbaltiešu izceļošana. In: Latvijas Arhīvi 1994, Nr. 3, 32.–41. lpp., Nr. 4, 35.–45. lpp.
- ⁷ FELDMANIS et al., Latvijas vāciešu izceļošana 1939. gadā; INESIS FELDMANIS. Baltvāciešu izceļošana 1939. gadā un latviešu sabiedrības nostāja. In: Literatūra un Māksla, 13.01.1990., 5. lpp.; INESIS FELDMANIS. Vācu vēsturnieki par nacisma ietekmi Latvijas vāciešos 30-tajos gados. In: Latvijas Vēsture 1991, Nr. 2, 40.–46. lpp.; INESIS FELDMANIS. Cik antivāciska bija Ulmaņa režīma politika? In: Izglītība, 23.08.1991.
- ⁸ FELDMANIS, Vācbaltieši Latvijā (1918–1941), 22. lpp.
- ⁹ Šāds apzīmējums ieviesies kopš 1982. gada, kad vācbaltiešu vēsturnieks Jirgens fon Hēns izdeva vācbaltiešu izceļošanai veltītu grāmatu. Tolaik tas bija pirmais detalizētais izceļošanas pētījums: JÜRGEN VON HEHN. Die Umsiedlung der baltischen Deutschen – das letzte Kapitel baltisch-deutscher Geschichte. Marburg 1982.
- ¹⁰ RAIMONDS CERŪZIS. Divas izpratnes par valstiskām vērtībām. Latviešu un vāciešu attiecības 1929. un 1939. gada vēsturisko atceres dienu laikā. In: Latvijas Vēsture 2003, Nr. 3, 47.–57. lpp.

Nekrologs

Obituary

In Memoriam. Ļubovas Zīles piemiņai

Jānis Taurēns

Šā gada 14. jūlijā 89. dzīves gadā mūžībā aizgāja mūsu žurnāla dibinātāja un ilggadējā redaktore Ļubova Zīle (1928. gada 3. janvāris – 2016. gada 14. jūlijs).

Pēc studiju beigšanas Maskavas Valsts universitātē Ļubova Zīle strādāja par docētāju vairākās Rīgas augstskolās, ieguva vēstures zinātņu kandidāta un vēstures zinātņu doktora grādu. Kopš 1970. gada Ļubova Zīle darbojās Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas (LKP CK) Partijas vēstures institūtā. Ļubovas Zīles veiksmīgā karjera padomju periodā noveda viņu tuvu varas pozīcijām. No 1977 līdz 1990. gadam viņa bija Partijas vēstures institūta direktore un kļuva arī par CK locekļa kandidāti un pilntiesīgu locekli (1980–1990) un Latvijas PSR Augstākās Padomes pēdējo divu sasaukumu deputāti (1980–1990).

Latvijas tautas nacionālās atmodas gados Ļubova Zīle, izmantojot savas pozīcijas komunistiskās varas hierarhijā, pievērsās partijas modernizācijai, kas objektīvi noveda pie tās sabrukuma. 1989. gadā Ļubova Zīle bija starp tiem vairāk nekā 40 LTF līderiem, PSRS Tautas deputātiem un Latvijas PSR Augstākās Padomes deputātiem, kuri parakstīja protestu pret PSKP Centrālās Komitejas 26. augusta paziņojumu, kurā pausta asa nostāja pret akciju “Baltijas ceļš”, kas norisinājās 23. augustā. Ļ. Zīle piedalījās LPSR Augstākās Padomes izveidotajā komisijā, kas vērtēja Molotova–Ribentropa pakta sekas Latvijai. Ļubova Zīle kā viena no nedaudzajiem LKP CK locekļiem kopā ar citiem partijas opozicionāriem parakstīja 1989. gada 30. novembra “Aicinājumu Latvijas komunistiem!”, kas bija vērsti uz to, lai Latvijā izveidotu no PSRS centrālās varas neatkarīgu komunistisko varu. Ļubovas Zīles nopelnus partijas šķelšanā negribot novērtēja Alfrēda Rubika pārņemtās partijas CK birojs, atlaižot viņu no institūta direktores amata.

Pēc komunistiskā režīma krišanas un Latvijas neatkarības atjaunošanas Ļubova Zīle spēja atrast konstruktīvu lomu jaunos apstākļos, parādot sevi kā enerģisku organizatori un veiksmīgu uzņēmēju. Kaut arī padomju laika zinātniskie grādi Latvijas Republikā netika atzīti, tomēr viņa turpināja darboties vēstures laukā.

Ļubova Zīle jau 1991. gadā izdeva pirmo žurnāla “Latvijas Vēsture” numuru. Kopumā iznāca gandrīz 100 žurnāla numuru. Tā

autoru loks bija ārkārtīgi plašs: no sirmiēm akadēmiķiem līdz bikiem doktorantiem. Žurnāla labākajos gados tas iznāca pat 4–5 reizes gadā. Žurnāls ietvēra visplašāko tematu loku, īpašu vietu ieņēma jaunāko laiku vēsture. Būtiski vēstures avoti ir žurnālā publicētās valsts darbinieku runas un raksti par Latvijas ārpolitiku eiroatlantiskās integrācijas periodā. Žurnāls bija iemīļots Zīles kundzes garabērns, un viņa neatlaidīgi cīnījās par līdzekļiem tā tālākai pastāvēšanai. Latviešu historiogrāfijas pētniekiem vēl ir jāizpēta žurnāla ieguldījums vēstures zinātnes attīstībā, taču jau tagad ir skaidrs, ka to grūti novērtēt par augstu. Kaut arī pēdējos Ļubovas Zīles dzīves gados žurnāla pastāvēšana bija apdraudēta, viņai izdevās turpināt tā izdošanu.

Otrs darbalauks, kam pievērsās Zīles kundze, bija grāmatu izdošana. Viņas vadītais žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds ir izdevis vairāk nekā pussimtu Latvijas vēsturei un tiesību zinātnei nozīmīgu grāmatu. Fonda apgādā savus darbus izdevuši visprominentākie Latvijas vēsturnieki un juristi. Veiksmīga sadarbība fondam izveidojās ar ievērojamo vācbaltiešu juristu Dītrihu Andrē Lēberu, izdodot viņa tēva senatora Augusta Lēbera juridiskos tekstus. Fonds publicējis Latvijas historiogrāfijai

nozīmīgas profesora Aivara Strangas grāmatas, kas veltītas Latvijas starpkaru perioda ārpolitikai un ebreju tautas vēsturei Baltijas valstīs. Fonds izdevis Heinriha Stroda grāmatas “Latvijas nacionālais partizānu karš” trešo sējumu. Liela uzmanība tika pievērsta arī latviešu likteņiem Otrajā pasaules karā, trimdā un izsūtījumā, nozīmīga tēma bija Latvijas 20. gadsimta ārpolitika.

Ļubova Zīle tautas atmodu uzskatīja par svarīgu posmu savā dzīvē. Fonda apgādā iznāca atmodai veltītā grāmata “Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993” (Ļ. Zīle bija nozīmīga līdzautore un projekta idejas virzītāja). Vēl joprojām nepārspēts ir pētījumu un avotu krājums “4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju”.

Spītējot straujām pārmaiņām un veselības problēmām mūža nogalē, Ļubova Zīle vienmēr saglabāja optimismu un pārlicības pilnu skatu nākotnē. Nekad sarunās ar viņu nebija jūtama nostalgija pēc padomju režīma, kura laikā viņa bija tik daudz sasniegusi. Viņai piemita apbrīnojama enerģija un organizatores prasmes. Labi Zīles kundze jutās arī brīvā tirgus ekonomikas vidē.

Latvijas vēsturnieku saime patur gaišā piemiņā Ļubovu Zīli un viņas ražīgo darbu.

Ziņas par autoriem

About Authors

Ziņas par autoriem / About Authors

Ginta Ieva Bērziņa (1993) ir vēstures bakalaure (LU, 2016), Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēstures maģistra studiju programmas 1. kursa studente. Pētnieciskās intereses: starptautiskās attiecības 20. gadsimtā, Spānijas un Francijas 20. gadsimta vēsture, Latvijas ārpolitikas vēsture.

Ginta Ieva Bērziņa (1993) holds a BA degree in History (University of Latvia, 2016). Currently, she is in her first year of the History Master's degree programme at the Faculty of History and Philosophy, the University of Latvia. Her research interests include international relations in the 20th century, history of Spain and France in the 20th century, history of Latvia's foreign policy.

Raimonds Cerūzis (1972) ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas asociētais profesors, vadošais pētnieks, VDK dokumentu izpētes zinātniskās komisijas dalībnieks. Vēstures doktors (LU, 2003). Bijis starptautisko norišu komentētājs Latvijas Radio, veidojis Latvijas starptautisko atpazīstamību veicinošas publikācijas Latvijas Institutam. Dažādu Latvijas vēsturei veltītu publikāciju autors un galvenais redaktors. Sagatavojis daudzas publikācijas par vācbaltiešu vēsturi Latvijas teritorijā. Zinātniskās intereses: vācu ietekme Latvijas teritorijas vēsturē 19.–20. gadsimtā, nacionālo minoritāšu vēsture, Baltijas vēsture, ideoloģiju vēsture.

Raimonds Cerūzis (1972) is an Associate Professor at the Department of History and Archaeology, Faculty of History and Philosophy, the University of Latvia, leading researcher, member of the Government Commission for Latvian SSR KGB Research at the UL. He holds a Doctorate degree in history (University of Latvia, 2003). Previously, he was employed as a columnist of the international affairs at the Latvian Radio, chief editor and author of books and articles at the Latvian Institute. Author of many publications about the Baltic German (*Deutschbalten*) history. Research interests: the influence of Germans in the history of Latvia (the 19th to 20th centuries), history of national minorities, history of the Baltic region, history of ideologies.

Andrejs Gaņins (1981) ir Krievijas Zinātņu akadēmijas Slāvu pētniecības institūta (*Institut slavjanovedenija*) vadošais pētnieks. Vēstures habilitētais doktors (2013). Krievijas Valsts militārās vēstures arhīva zinātniskās padomes loceklis. Starptautiskā zinātniskā projekta "Krievijas lielais karš un revolūcija, 1914–1922" dalībnieks. Autors 11 monogrāfijām un vairāk nekā 300 publikācijām par dažādiem Krievijas un tās kaimiņvalstu politiskās un militārās vēstures aspektiem 20. gadsimta sākumā. Zinātniskās intereses: Krievijas pilsoņu kara militāri politiskā vēsture, Krievijas armijas un virsniecības vēsture.

Andrey Ganin (1981) is a leading research fellow at the Slavic Studies Institution (*Institut slavjanovedenija*), Russian Academy of Sciences. Dr. Hab. Hist. (2013). A member of the Scientific council of the Russian State Military History Archives. A member of

“Russia’s Great War and Revolution: 1914–1922”, international project team. An author of 11 monographs and more than 300 publications on various aspects of military-political history of Russia and its neighbours at the beginning of the 20th century. His research interests include military-political history of the Russian Civil war, history of Russian army and officer corps.

Ēriks Jēkabsons (1965) ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors. Vēstures doktors (LU, 1995). Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis. 17 grāmatu (tris no tām izdotas ārvalstīs) un 223 zinātnisku rakstu (apmēram puse no tiem publicēti 13 ārvalstīs) autors. Piedalījies 170 zinātniskās konferencēs. Latvijas Zinātnes padomes eksperts, Polijas un Rumānijas Nacionālās zinātnes padomes ārzemju eksperts, piecu Latvijas un 17 ārvalstu zinātnisko žurnālu redakolēģiju loceklis. Viesprofesors Polijas, Baltkrievijas un Ukrainas universitātēs. Apbalvots ar Polijas Zelta Nopelnu krustu. 2012./2103. akadēmiskajā gadā Fulbraita *Scholar Programme* stipendiāts Stenforda Universitātē. Zinātniskās intereses: Latvijas un reģiona politiskā un militārā vēsture 20. gadsimta pirmajā pusē.

Ēriks Jēkabsons (1965) is a Professor at the Department of History and Archaeology, the Faculty of History and Philosophy, the University of Latvia. Doctor of history (University of Latvia, 1995). A corresponding member of the Latvian Academy of Sciences. Author of 17 books (3 of them published abroad) and 223 scientific articles (about a half of them published in 13 countries), took part in 170 scientific conferences, expert of the Latvian Council of Science, foreign expert of Polish, Romanian National Councils for Science, a member of editorial board of 5 Latvian and 17 foreign scientific journals. Guest-professor at universities in Poland, Belarus and Ukraine. Decorated with Poland’s Gold Cross of Merit, took part in Fulbright’s Scholar Programme at Stanford University during the academic year 2012/2013. Research interests: political and military history of Latvia and the region at the first half of the 20th century.

Kristaps Pildīņš (1991) ir vēstures maģistrs (LU, 2015), Latvijas Kara muzeja Starpkaru vēstures nodaļas vēsturnieks. Pētnieciskās intereses: Latvijas Neatkarības kara vēsture (1918–1920), Latvijas armijas vēsture (1918–1940), sporta vēsture Latvijā.

Kristaps Pildīņš (1991) holds a Master’s degree in History (University of Latvia, 2015). He is a historian at the Department of Interwar period History, Latvian War Museum. His research interests include Latvian Independence War history (1918–1920), the history of the Latvian army (1918–1940), sports history in Latvia.

Nadīna Rode (1993) ir vēstures bakalaure (LU 2016), Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes orientālistikas maģistra studiju programmas 1. kursa studente. Pētnieciskās intereses: latviešu kopiena Ķīnā starpkaru periodā, Ķīnas 20. gadsimta vēsture. Bakalaura darba tēma: “Latvieši Ķīnā 1918–1940: skaits, sastāvs, darbība”.

Nadīna Rode (1993) holds a BA degree in history (University of Latvia, 2016). She is currently in her first year of Orientalistics Master’s study programme at the University of

Latvia Faculty of Humanities. Her research interests cover the Latvian community in China in the interwar period, as well as the history of China in the 20th century. Her bachelor's thesis was dedicated to researching Latvian diaspora in China during 1918–1940 – its size, composition and accomplishments.

Darjušs Slapeks (1961) ir Marijas Kirī-Sklodovskas Universitātes (Ļubļana, Polija), Humanitāro zinātņu fakultātes Antikās vēstures nodaļas asociētais profesors. Vēstures institūta vadītājs (2012–2016) un Antikās vēstures nodaļas vadītājs, žurnāla *Res Historica* galvenais redaktors. Vairāku monogrāfiju autors: “Gladiatori un politika. Gladiatoru spēles vēlās Romas republikas periodā” (poļu valodā), “Sports un izrādes senajā pasaulē” (poļu valodā). Divu kolektīvu monogrāfiju redaktors un līdzautors: “Lūcijs Kornēlijs Sulla – vēsture un tradīcija”, “Marks Antonijs – vēsture un tradīcija” (abas angļu valodā). Zinātniskās intereses: vēlās Romas republikas un principāta perioda vēstures sociālie aspekti (verdzība, gladiatoru spēles un citas romiešu izrādes, ikdienas dzīves problēmas), arī sporta vēsture.

Dariusz Ślapek (1961) is an Associate Professor at the Department of Ancient History, the University of Maria Curie-Skłodowska Faculty of Humanities in Lublin (Poland). The Chair of the Institute of History (2012–2016) and the Department of Ancient History, editor-in-chief of *Res Historica* journal. Author of monographs “Gladiators and Politics. Gladiatorial Games During the Period of the late Roman Republic” (in Polish), “Sport and Spectacles of the Ancient World” (in Polish). Editor and co-author of collective monographs: “Lucius Cornelius Sulla – History and Tradition”, “Marcus Antonius – History and Tradition” (both published in English). His research interests encompass the social aspects of the Late Roman Republic and the period of the Principate (slavery, gladiatorial games and other types of Roman spectacles, various problems of everyday life). His academic interests also encompass the history of sport.

Aivars Stranga (1954) ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors. Habilitētais vēstures doktors (LU, 1994). Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, Latvijas Vēsturnieku komisijas loceklis. Apkopojošo monogrāfiju “Latvijas vēsture. 20. gadsimts”, “Latvija Otrajā pasaules karā”, “Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā” līdzautors. Jaunākās monogrāfijas: “Ebreji Baltijā” un “Latvijas ārējie ekonomiskie sakari. 1919.–1940. gads”. Zinātniskās intereses: Latvijas ārpolitika starpkaru periodā, demokrātija un autoritārisms Baltijas valstīs, ebreju vēsture Baltijas valstīs.

Aivars Stranga (1954) is a Professor at the Department of History and Archaeology, the University of Latvia Faculty of History and Philosophy. Habilitated doctor of history (University of Latvia, 1994). A full member of the Latvian Academy of Sciences. A member of the Commission of the Historians of Latvia. Co-author of collective monographs “History of Latvia in the 20th Century”, “Latvia in the Second World War” (in Latvian), “Foreign Policy and Diplomacy of Latvia in the 20th Century” (in Latvian). His recent monographs are “Jews in Baltic” (in Latvian) and “The Foreign Economic Relations of Latvia. 1919–1940” (in Latvian). His research interests include foreign policy of Latvia in the interwar period, democracy and authoritarianism in the Baltic states, Jewish history in the Baltic States.

Jānis Taurēns (1969) ir Latvijas Universitātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas asociētais profesors. Vēstures doktors (LU, 1999). LU Latvijas PSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas loceklis, Latvijas un Krievijas kopējās vēsturnieku komisijas loceklis. Kolektīvas 3 sējumu monogrāfijas “Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā” līdzautors. Zinātniskās intereses: Latvijas ārpolitikas vēsture, Latvijas politiskā vēsture kopš neatkarības atjaunošanas, Latvijas vēstures historiogrāfija.

Jānis Taurēns (1969) is an Associate Professor at the Department of History and Archaeology, the University of Latvia Faculty of History and Philosophy. A member of the Commission for Latvian SSR KGB Research at the UL. A member of the International Commission of the Latvian-Russian Historians. Doctor of history (University of Latvia, 1999). Co-author of the collective monograph “Foreign Policy and Diplomacy of Latvia in the 20th Century” (in Latvian, 3 volumes). His research interests include history of Latvia’s foreign policy, political history of Latvia since restoration of independence, historiography of Latvian history.

Guntis Vāveris (1985) ir Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmas nodaļas galvenais arhivists. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorants. Izstrādā promocijas darbu par tēmu “Atturības kustība kā sociālās disciplīnas instruments Latvijā, 1891.–1940. gads”. Zinātniskās intereses: 19. gadsimta – 20. gadsimta pirmās puses vēsture, atturības kustības, sporta un pilsētībūvniecības vēstures un kultūras mantojuma aizsardzības jautājumi.

Guntis Vāveris (1985) – archivist at Latvian State History Archive of Latvian National Archives, Division of Fund Analysis and Information Systems. Currently a doctoral student at the University of Latvia Faculty of History and Philosophy, working on the PhD thesis “Temperance Movement as a Tool of Social Discipline in Latvia, 1891–1940.” His research interests include the history of the 19th century – the first half of the 20th century, history of interwar period, temperance movement, sports, the 19th to 20th century urban building, cultural heritage protection.

Kārlis Konrāds Vē (1983) ir asociētais pētnieks Parīzes Sorbonas Universitātē (*Université Paris-Sorbonne*). Vēstures zinātņu doktors (Parīzes Sorbonas Universitāte, 2014). Doktora disertācija ir veltīta jaunas romiešu kolektīvās atmiņas un kopīgā likteņa apziņas izcelsmei 4. gadsimta beigās un 3. gadsimta p. m. ē. sākumā. Publicējis zinātniskus rakstus par Romas topogrāfiju, ideoloģiju un mitoloģiju.

Kārlis Konrāds Vē (1983) is an associate researcher at the University Paris-Sorbonne. PhD in ancient history (University Paris-Sorbonne, 2014). His doctoral work was devoted to researching the development of a new Roman collective memory and conscience of collective destiny at the end of the 4th and at the beginning of the 3rd century BC. K. K. Vē has also published papers dedicated to Roman topography, ideology and mythology.

Izdevējs: LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas ielā 5, Rīgā, LV-1010
Tālrunis: 67034535
www.lu.lv/apgads

Iespiests SIA "Latgales druka"
Baznīcas ielā 28, Rēzeknē, LV-4601
Tālrunis/fakss: 64625938